

ДЕМОКРАТІЯ ТОДІ Й СЬОГОДНІ

Не лише деякі читачі, а й колеги по перу в рідній газеті нарікають: тут он літо, сонце, відпочинок, пляж, радість, а ми — як не про голодомор, так про труну виносимо на шпальти.

Нам також хочеться лише радіти й співати осанну демократії та благоденству, але... Але ще не зманкуртизували ми настільки, щоб втратити пам'ять. Пам'ять про події, які відбувалися вже в новітній час і розвиток яких, на жаль, відбувається не в тому напрямку, що мав би додавати радості.

Вісім років тому, цілком несподівано, сидючи на лаві у парку в центрі столиці, тихо помер Святійший Патріарх В'сеславій (Романюк). Несподіваність цієї смерті особливо гострою ще й тому, що він на той момент майже завершив підготовчу роботу, спрямовану на проведення гілок Українського Православного Руху.

18 липня 1995 року народний Патріарх з наміром поховати на Софії Київській. Влада звеліла «зачекайте!» Надвечір, коли вже сідало сонце, під муром Софії почали видовбувати могили... Співи жалобні, виступи народних депутатів, переговори з владою...

Відкрилися ворота, і на мирний натовп кинулися озброєні міліціанти. Били кийками усіх, без огляду на вік, стать, особистість. Народ назвав той день «чорним вівторком».

18 липня 2003 року на Софійському майдані національно-патріотичні організації спільно з Українською православною Церквою (Київський Патріархат) вшанували пам'ять Святійшого Патріарха Київського і всієї Руси-України Володимира (Романюка). Близько ста осіб зібралися на панахиду, котру о 15 год. 30 хв. відправляли о. Роман та о. Валерій із церкви Івана Хрестителя, а о 17 год. 30 хв. — о. Сергій із Стрітенської церкви. Мітинг біля святої Софії почергово провели Українська Національна Консервативна партія і молодіжні націоналістичні організації.

Промова голови УНKP Олега Соскіна, як завжди, була емоційною та гострою: «Вісім років тому сили зла зробили все, щоб не було гідно вшановано великого Патріарха, твердиню України... Вони й сьогодні перебувають при владі. Розривають Українську Христову Церкву на частини... В Україні правлять бал сатаністи, і сьогодні наша мета — стояти на захисті православних Христових рубежів. У цей день ми повинні собі та усім нагадати, що ніщо не забуте і ніхто не забутий. Якщо ми хочемо жити добре — повинні здолати ці сили зла... Де повинен перший архієрей лежати? У святині, де відбулася його інтронізація, а він лежить під мурами Софійського собору...»

В інших виступах також наголошувалося на приниженні, якого зазнають українська національна ідея та національно-патріотичні сили з боку нинішньої влади, котра на угоду Москві опікується російською Церквою, захищаючи її інтереси.

БИТВУ ЗА ПАТРІАРХА ВОЛОДИМИРА ПРОГРАНО?

Згадували про побиття мирної похоронної процесії, яке здійснили спецпідрозділи міліції за розпорядженням Адміністрації Президента України. Саме того дня сучасна українська лексика збагатилася новим словом — «демократизатори». Цим словом народний поголос охрестив міліцейські кийки, десятки яких у руках натренованих спецназівців заходилися «працювати» по спинах і головах невинних людей 18 липня 1995 року.

Скандал, який після того «чорного вівторка» набув резонансу в усьому світі, швидко стих, винних у побитті невинних ніхто не засудив, Адміністрація справу «зам'яла», а процес передавання українських святинь у московські руки пішов піс-

За часів активної боротьби НКВС проти «українського буржуазного націоналізму» (тоді ще нікому не приходило в голову, що іменник **націоналізм** може бути вживаний також з якимись іншими прикметниками) ходив Києвом досить неоднозначний анекдот: «Дідусю, а хто оце на коні з булавою? — питає онучок діда, з яким саме прогулюються Софійським майданом. Дідусь самовдоволено посміхається і відповідає: — Колись тут жили українці, і це був їхній вождь».

Анекдот розповідали на початку 70-х років. Нині Києвом ходять нові анекдоти, тоді як деякі старі, які ще донедавна здавалися фантастичними, вже перетворилися на фактографію. Тому вже нікого не дивує реклама на тому ж Софійському майдані.

А тим більше не дивує відсутність пам'ятної дошки на місці першого масового застосування «демократизаторів» у незалежній Україні.

Ми всі дуже добрі і благородні, наші пісні — одні з найкращих у світі, наша мова благозвучна і світланкова, наша ментальність прощає і прикладає до серця будь-якого ворога. Навіть такого, який залишив Патріарха за муром національної святині...

Днями було тимчасово відкладено підписання чергового принизливого для України договору з Росією, згідно з яким наш нафтопровід «Одеса—Броди» (який за задумом мав би частково унезалежити Україну від російської труби) передбачено використовувати реверсно, тобто для транспортування саме російської нафти. Цей нафтопровід закладався вісім років тому і спекуляції навколо нього не припиняються досі. А поки що труба порожня і народ так само ментально очікує подальших подій. Як вболівальники на стадіоні. І неначе не помічають, що в наших воротах немає воротаря.

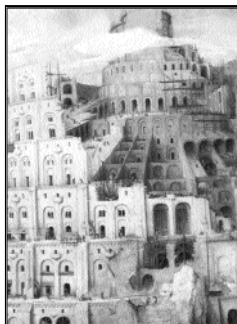
● **Євген ГОЛИБАРД,**
Олександр СОЛОНЕЦЬ

В номері:

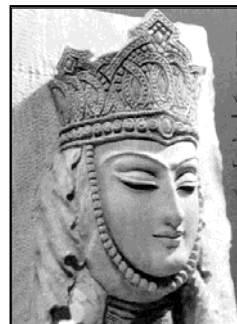
**Чи ми пройшли
тест на
європейськість...**

стор. 3

**Дмитро Міщенко:
“Згріб її,
мов коршун...”**

стор. 8—9

**Цариця Тамара
і переяславський
полковник**

стор. 14

Минулого місяця в Тернопільському кафедральному соборі та на Березовицькому цвинтарі поминали археолога, літератора-просвітянина, мистецтвознавця Ігоря Герету. Приїхали друзі з Києва, Львова, Рівного... Біля щойно відкритого пам'ятника, автор якого — лауреат Національної премії імені Т. Г. Шевченка Ярослав Мотика, згадувалося, як ще рік тому, сповнений прекрасних задумів, добродій Герета ділився ними з побратимами. Він завжди щиро вболівав за результативність нашої спільної справи.

опубліковано тільки нещодавно, зокрема й оригінальну книжку поезії та прози “Скибка неба”.

Значною була й громадська робота І. Герети. Так, у 1978 р. він заснував при картинній галереї мистецький клуб із конспіративною назвою “Золотий вересень”, який діяв до 1985 р. і певного часу був репресований. У 1988 р. став співзасновником першої в Тернополі опозиційної організації “Тернове поле” й Товариства української мови, у 1989 р. — Товариства “Меморіал”, у 1991 р. — художньої премії імені М. Бойчука та Інституту національного відродження України, у 1992 р. — катери української культури в Тернопільській вищій духовній семінарії ім. Йосипа Сліпого, у 1993 р. — стипендії ім. М. Литвина для студентів-бандуристів із Тернопільщини тощо. У 1989 р. І. Герету було обрано членом Проводу Тернопільської крайової організації Народного Руху України, а згодом — членом її Великої ради. Він був депутатом обласної ради, головою комісії з питань культури й духовного відродження.

На знімку, що публікується, Ігор Герета — у колі найближчих друзів. Стоять (зліва направо) художники Ярослав і Ярослава Мотики, народний депутат України Ярослав Кендзьор із дружиною, сидять: Любомир і Марія Крупі та автор цих рядків. Ігор, як завжди, у центрі. Немов беркут, який обіймає нас, думаючи про вічне.

Микола ЛИТВИН

Епостаті, які немомою природою лікани очоловвести за собою. А цей мезний добродушний веліше й не цурався звичайної чорнової роботи, був неабияким організатором, а головне — любив доводити розпочату справу до логічного завершення. Мені завжди не вистачало його — доброго друга й порадника, який умів підставити своє плече в найскрутнішу мить. Щоправда, залишилися з нами пам'ятні статті та конкретні справи Ігоря Герети.

Здобувши вищу історичну освіту в Чернівецькому університеті, 1962 року працював на різних наукових посадах у Тернопільському краєзнавчому музеї. Після шестимісячного слідства засуджений у 1966 році за антирадянську діяльність, спрямовану на відновлення незалежної Української держави, на п'ять років тюремного ув'язнення умовно. Аж до розпаду Радянського Союзу перебу-

БЕРКУТ ПОДІЛЬСЬКИХ ВЕРХОВИН

вав під жорстким наглядом органів держбезпеки та партапарату, і все ж використовував навіть найменшу можливість для наукової та громадської роботи.

Тоталітаризм унеможлилював національний розвій, але й за цих умов Ігор Герета вишукував шляхи утвердження української культури. Він був одним із фундаторів та автором експозиції музеїв С. Крушельницької (1963 р.), В. Гнатюка (1969 р.), Картинної галереї Тернопільського краєзнавчого музею (тепер — обласний художній музей, 1978 р.), про які видав у видавництві “Каменяр” нариси (про музей Гнатюка спільно з О. Черемин-

ським), заснував музей Леся Курбаса у Старому Скалаті 1987 р., за який боровся протягом двадцяти років, аж до останніх днів.

Уже в незалежній Україні вчений активно працював над створенням музеїв — Патріарха Йосипа Сліпого у с. Заздрість, політв'язнів у казематах Тернопільського КДБ, сучасного українського мистецтва на Медовій. Розбудовував засади першого археологічного музею-парку у с. Чернелів-Руський Тернопільського району. У 1993—1994 роках виставка творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва із його збірки “Мистецтво друзів” експонувалася в Тернополі та Львові.

Як археолог, І. Герета відкрив сотні археологічних пам'яток та вів дослідження майже двадцятьох. Найбільше його досягнення — розкопки могильника черняхівської культури III—IV ст. у с. Чернелів-Руський, який має європейське значення. Матеріали з цього могильника, а також із могильника в с. Романівка, експонуються на міжнародній виставці в Німеччині (її подальший маршрут: Норвегія, Франція, Італія, Японія).

У 1980—1981 роках учений став співавтором трьох академічних монографій про археологічні пам'ятки Прикарпаття й Волині, співавтором історичних нарисів

про Тербовлю (1971 р.), Бережани (1979, 1980 рр.) і Чортків (1985 р.), а також автором видань про художників І. Хворостецького, І. Марчука, Я. Омеляна (1993 р.) і співавтором видання “Художники Тернопільщини” (1994 р.). Опублікував близько 100 статей в енциклопедіях, збірниках та журналах України, Канади, Росії, Сербії, Словаччини, Польщі та близько 700 газетних статей і заміток.

Ігор Герета був редактором або рецензентом майже двадцяти видань Інституту національного відродження України, членом редакцій та редколегій кількох збірників та журналів. А деякі його літературні твори

Народилася Лідія Костянтинівна в місті Дарниця (тепер це район Києва) 5 квітня 1923 року в родині службовців. Батько — інженер-будівельник, мати — вчителька. 1934 року родина Білецьких переїхала до Києва, оскільки батько працював на будівництві київського мосту. По закінченні середньої школи № 7 Лідія Костянтинівна навчалася у музично-драматичній консерваторії, яку очолював син Миколи Лисенка Остап. Під час війни вона працювала в редакціях газет “Київська правда” та “Література і мистецтво” (тепер “Культура і життя”). З 1944 року і до останніх днів життя Білецької було пов'язане з інститутом театрального мистецтва

«ЧИМ БІЛЬШЕ ВИ ВІД СЕРЦЯ ВІДРИВАЄТЕ...»

Цього року виповнилося б 80 років видатному педагогу, професору, заслуженому діячу мистецтв України Лідії Костянтинівні Білецькій, добре відомій у великій театральній родині. Вона є автором багатьох статей та наукових праць, зокрема, “40 років українському радянському театру”, “Видатні діячі українського радянського театру”, “Шевченко і театр”, “Леся Українка і театр”, “Мистецтво життєвої правди”. До 100-річчя заснування театру корифеїв” та ін. У Київському державному інституті театрального мистецтва імені І. К. Карпенка-Карого вона викладала історію українського театру й театру народів СРСР. Театральне життя XX століття цікавило її найбільше — колектив будь-якого театру вважав за честь запросити для огляду власної творчості Лідію Костянтинівну. А Хутір Надія, що на Кіровоградщині, був місцем її паломництва, куди вона приїздила зі студентами та колегами майже щороку.

ім. І. К. Карпенка-Карого: аспірантура, захист кандидатської дисертації, присвоєння їй звання доцента, професора та, нарешті, заслуженого діяча мистецтв України.

35 років Лідія Костянтинівна була деканом заочного відділення КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого. Але будь-які звання меркнуть у порівнянні з найвищою нагородою — любов'ю та щирим ставленням колег та студентів. Для них вона була найкращим педагогом, Людиною з великої літери, яка опікувалася студентами як своїми дітьми. Не вона вчила їх, а вони вчилися у неї людяності, доброти й професійному ставленню до будь-якої справи. Її дім являє собою родинне те-

атральне гніздо, де місяця вистачало всім, із якого вилітали у велике життя повні наснаги та життєвої мудрості вчорашні студенти.

8 квітня 2003 року в КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого відбувся вечір пам'яті педагога-легенди.

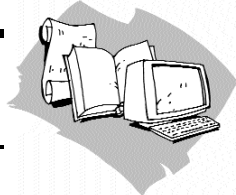
Серед присутніх — однокурсники, учні майстра та сьгоднішні студенти інституту. Вів вечір завідувач кафедри театрознавства, професор Анатолій Васильович Поляков. “Ця скромна зала інституту театрального мистецтва наповнена енергетикою духу, високого інтелекту та творчості багатьох митців української сцени і театральної педагогіки”, — почав він. Поруч із іменами Леся

Курбаса, Гната Юри, Наталії Ужвій, Амбросія Бучми Анатолій Васильович поставив ім'я Лідії Костянтинівни Білецької. Подібні вечори пам'яті стали вже традиційними. Вони є унікальною можливістю для студентів доторкнутися до минулого, поспілкувавшись із видатними діячами-сучасниками.

Ростислав Пилипчук, Богдан Ступка, Валентина Зимня, Василь Неволов, Лариса Кадирова, Ігор Безгін, Валерій Курбатов, Володимир Горянський — ці імена без звань та регалій відомі не тільки тим, хто зростає та мужніє у родинному колі інституту театрального мистецтва, але й далеко поза його межами. Кожний із них пригадав теплі щемливі випадки з минулого. Але кульмінацією вечора став виступ Валерія Курбатова. Його виконання улюблених романсів “найкращого педагога”, а особливо однієї з найтужливіших пісень, виконаної а капела — “Стоїть гора високая” — просто зачарувало всіх присутніх. До речі, студент Національної музичної академії ім. П. І. Чайковського, блискучий скрипаль Олександр Шевченко — єдиний серед її студентів, хто погодився безкоштовно взяти участь у вечорі.

А у фіналі вечора зі словами щирої подяки виступила сестра Лідії Костянтинівни Олена. Саме вона була її вірною супутницею протягом усього життя. Їхній дім і досі називають домом сестер Білецьких, який до сьогодні відкритий для усіх, хто ще не викреслив зі своєї душі Любов, Доброту, Совість і Працездатність.

Людмила ГУРЕНКО, студентка IV курсу КДІТМ ім. І. К. Карпенка-Карого

НА ЧАТАХ УКРАЇНСЬКОЇ ДУХОВНОСТІ

Продовження.
Початок у № 29 за 2003 р.

ГАЛИЦЬКИЙ ПОСТУП

Першим просвітницьким осередком на західноукраїнських землях стало "Товариство галицьких греко-католицьких священиків" у місті Перемишлі (1815—1817 рр.), яке пізніше Іван Франко назвав "зірницею відродження". Товариство, організоване в 1815 році отцем Іваном Могильницьким, мало на меті запроваджувати школи, сприяти викладанню в них українською мовою, ширити науку — не тільки між духовенством, але й між селянами. Ставилося завдання — видавати й розповсюджувати книжки, написані "простою мовою, уживаною по селах, і в найпростішому стилі". Товариство видало

о. Степан Качала

для українських народних шкіл перший у Галичині "Буквар", відтак "Катехизм", "Біблію", "Історію церкви", "Шкільні правила", а також книжечки знань із народного господарства, гігієни та ін.

Помітний вплив на відродження національного життя у Галичині в 30-і роки XIX ст. справила діяльність просвітницького гуртка львівської молоді "Руська трійця" — Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького. Вони започаткували перший на галицьких землях рукописний збірник "Син Русі" (1833), знаменитий друкований альманах "Русалка Дністрова" (1837), ряд інших видань, де відстоювали ідеї оборони української культури, літератури та рідної мови.

У 1848 році у Львові було створено перше українське національно-політичне товариство "Головна руська рада", яке ставило за мету добиватися запровадження у школах "руської мови", дозволу українцям займати урядові посади, урівняння в правах українсько-польським. Її періодичний орган — перший український політичний часопис "Зоря Галицька" за редакцією А. Павенцького. У відозві-маніфесті "Ради" пролунав заклик — дбати про добро і щастя свого народу, боротися за свою мову, видавати часописи, розповсюджувати книги в "язиці руським", захищати права своєї нації.

Скликаний "Радою" 19—26 жовтня у Львові "Собор вчених руських" заснував товариство "Галицько-Руська Матиця" (на зразок чеської "Матиці"). У своїй діяльності воно поставило на перший план культурно-просвітницьку роботу, зокрема поширення літератури, створення української преси і театру. Незважаючи на обмеження і цензуру, з початку своєї діяльності й до 70-х років XIX ст. товариство видало близько 60 творів, включаючи невеликі брошури, молитовники і передруки різних популярних книг, часописи "Науковий збірник" (1864—1868), "Літературний збірник". Серед видань "Матиці" варто відзначити навчальні посібники — "Руська читанка для висшій гімназії", укладена А. Торонським, "Книжка для науки грецького язика в III і IV клас гімназійної доктора Шенкля, при-

стосована до руської мови О. Лепким".

Один із найвидатніших закарпатських "будителів" Олександр Духнович єдиним порядком від усіх зол вважав освіту, школу. У листі до Я. Головацького він писав: "Усі русини — жебраки, їм не допоможе ніщо, окрім школи".

О. Духнович написав перший "руський" буквар, популярні книжки з географії та історії, граматику, народну педагогіку та ін. Щоб надати більшого розмаху своїм освітнім заходам, у 1850 році він створює у Пряшеві "Літературне заведення", яке, подібно до "Галицько-Руської Матиці" займалося виданням і поширенням книг для народу. Першим місцевим періодичним виданням стала напівклерикальна "Церковна газета" (1856—1858 рр.), яку о. І. Раковський видавав у Будапешті, і яка мала за мету здійснити мовне і культурне єднання з українським народом.

Наприкінці 60-х років XIX ст. на Північній Буковині було створено перше просвітницьке товариство "Руська бесіда" (1869 р.), а через рік — громадсько-політичну організацію "Руська рада", перший часопис "Буковинська зоря".

Усі ці національні осередки і товариства можна назвати прямими попередниками "Просвіти", вони заклали духовний фундамент для організації загальноукраїнського просвітницького товариства.

ВІД РОМАНТИЗМУ ДО РЕАЛІЙ

Національно-культурницький рух в Україні відбувався тоді в руслі європейського романтизму і підтверджував життєдайність ідей німецького філософа Йогана Гердера, сформульованих ним у 60-ті роки XVIII ст., про рушійну силу суспільної історії — природну неповторність кожного народу та його прагнення до самовизначення, творення самобутніх форм національного життя. І шлях до національної ідентичності лежить через формування національної самосвідомості, в основі якої — вивчення національної історії, знання народної культури, фольклору, пошанування народних традицій. Як вважав Гердер, найголовніший чинник, серцевина формування національної самосвідомості, це — мова, бо вона, на його переконання, є унікальною системою світобачення та самовираження окремої нації, найефективніше встановлює її "природні" межі.

На Східній Галичині мовна проблема набула особливої гостроти, викликала розкол у середовищі національної інтелігенції. Якщо в 40—50-і роки існувала загроза колонізації краю (з'явилася навіть теза про українців як підгрупу поляків), розгорілася так звана "азбучна війна", й українці вперто боролися своєю мовою й абетку (адже була спроба запровадити латинську абетку для українських видань), то надалі більшою мірою впливав російський фактор. І подібні мовні суперечки виникли між прихильниками російської мови та тими, хто відсто-

ював право на літературну (живу) українську мову. Окресилися дві течії просвітницького руху, які мали не лише мовне, але й ідейне розмежування.

Найсильніше цей вплив виявився у царині мови і школи. Провідні діячі москвофілів, такі, як Богдан Дідицький, Іван Наумович, Михайло Качкановський рішуче виступали проти української місцевої народної мови, вимагали, щоб мова мала визнану літературну традицію і престиж, тож і користувались у публікаціях церковнослов'янською з домішкою польських, російських та українських слів. Цю суміш називали "язичієм".

На противагу москвофілам зароджувалася нова просвітницька течія — народовська. Це були патріотично налаштовані представники галицької інтелігенції, зокрема львівський митрополит Спиридон Литвинович, отець Григорій Шашкевич, посол у Галицькому сеймі отець Степан Качала та ін. Вони стояли на національно-самостійницьких позиціях, вірили, що українці — окрема нація, вживали у побуті й на письмі народну мову, намагалися впроваджувати її в літературний ужиток, громадське життя.

Серед молодих народовців ожили ідеї "Руської трійці", вони звертали свої погляди на Схід, — але до Шевченка, до Кобзаревих слова. Вони активно підтримували перші періодичні видання народовців — "Вечерниці" (1861 р.), "Мета" (1863 р.), "Нива" (1865 р.), "Правда" (з 1867 р.). За їхньої ініціативи в 1861 році було засновано товариство "Руська Бесіда", яке стало осередком української думки у Львові. При ньому в 1864 році постав український театр.

Саме тут у гурті молодих народовців зародилися ідея та плани створення "Просвіти" — україн-

нальне достоїнство й узнала потребу існування нації, як окремишої народної індивідуальності...

Головою новоствореного товариства було обрано професора академічної гімназії Анатолія Вахнянина, а до його керівного складу, так званого Виділу, увійшли викладачі гімназії Олександр Борковський, Омелян Огоновський, Юліан Романчук, професор учительської семінарії Омелян Партицький, урядники Михайло Косак та Корнило Сушкевич, докторант права Максим Михалюк, художник і письменник Корнило Устиянович. Майже всі вони відіграли важливу роль у розвитку "Просвіти", стали провідниками національного відродження на Галичині.

НА ФОРМУВАННЯ СВІДОМОСТІ

Згідно з першим статутом, "Просвіта" визначалася як науково-просвітницька організація, яка збирає і видає народні пісні, казки, перекази, "все, що уможливило вивчення народу, його історії; а також популярні твори з усіх галузей науки, які відповідали б поняттям народу та його потребам". Ішлося про те, що мета Товариства не просто в "постачанні народові духовної їжі in abstract (взагалі — лат.)", а в "просвіті його в національній свідомості".

Невдовзі Комітет "Просвіти" ініціював створення бібліотек-читалень, активізував поштове розсилання книг і часописів у міста і села Галичини, де на той час уже діяли осередки (філії) Товариства, почав залучати до співпраці ширше коло авторів — письменників, літераторів, освітян. Найвизначніші літературно-наукові твори друкувались, як правило, в "Зорі", газеті "Читальня" та "Письмо з "Просвіти", щорічнику "Народний календар".

Однак, визнаючи заслуги товариства у справі просвіти народу, Михайло Драгоманов — видатний український просвітитель, учений і громадський діяч, вказував на необхідність реалізації товариством, поряд із просвітницькою, функції "самопізнання народу". Це стосувалося, насамперед, етнографії. "Ми говоримо вже про інші цілі, яким могли служити етнографічні збірники саме в Галичині, — підкреслював він, — хоча б, наприклад, підняття народного самопізнання або надання молодій галицькій літературі величезних багатств, які полягали в пам'ятниках народної словесної творчості, і на якій галицька інтелігенція могла б поводитися і пошуканої для неї руській мові — справі досі не зайвій для багатьох!"

Одним із найважливіших напрямів діяльності "Просвіти" в 70-х роках XIX століття став рух за українізацію освіти. Його очолив тодішній голова Товариства — визначний політичний діяч, посол Сейму Юліан Лаврівський (1821—1873), людина віддана своїй справі. Це він допоміг просвітянам дістати від уряду субсидію. На отримані кошти Товариство змогло найняти адміністратора і редактора популярних видань, розширити випуск книг для народу.

Ним були підготовлені й подані звернення до Міністерства освіти у Відні з проханням увести українську мову в початкових класах, урядових установах. За його ініціативою була подана петиція до Сейму про впровадження української мови як мови викладання у

Анатоль Вахнянин

вищих класах академічної гімназії у Львові.

Стараннями Ю. Лаврівського "Просвіта" спромоглася налагодити розповсюдження українських підручників на Буковині, Закарпатті, розпродаж своїх видань через книгарню в Угорщині. Він запроваджує при Товаристві стипендійний фонд, опікуючись бідною шкільною молоддю.

У ці роки просвітяни зосереджують свою увагу на друкуванні посібників і підручників для шкіл, віднаходженні кваліфікованих викладачів. Добрий приклад подав професор учительської гімназії Омелян Партицький, який уклавав "Читанку для сільських людей" під назвою "Зоря" та "Народний календар", які мали неабиякий успіх. Не менш популярною в народі стала книга К. Селецького "Катехизм для дітей". У 1871 році просвітяни починають вести курс українського читання і письма для урядових службовців.

Товариство швидко зростає. Шириться його мережа, активізується діяльність повітових і сільських осередків. "Просвіта" стає засновником ряду фахових товариств, які відіграли важливу роль у національно-культурному відродженні Галичини. Це — товариства "Народна торгівля", "Зоря" львівських ремісників Українське Педагогічне Товариство та ін. Саме за ініціативою просвітян і за їхньої безпосередньої участі в 1873 році було створено Літературне Товариство імені Тараса Шевченка, яке пізніше стало Науковим, і яке неофіційно репрезентувало українську національну науку.

"Просвіта" була чи не єдиною тоді організацією, яка займала чіткі ідейні позиції народовців, її члени брали участь у ряді громадсько-політичних акцій, зокрема, святкуваннях в 1880 році скасування панщини, домоглася заснування першої україномовної щоденної газети "Діло".

Таті її діячі як О. Огоновський, Ю. Романчук, О. Стефанович, І. Белей, К. Левицький стали лідерами політичного життя, провідниками патріотичних починань. За участю просвітян у 1888 році постає самостійна політична організація народовців "Народна Рада". Однак "Просвіта" продовжує виконувати свою основну функцію — поширювати освіту серед народу, формувати національну свідомість.

Отже, у другому десятилітті своєї діяльності "Просвіта" почала відігравати справді провідну роль у громадському і культурному житті Західної України. Маючи у своїх рядах кілька сот членів, товариство змогло охопити своєю діяльністю міста і села Галичини, розгорнути справді масовий рух за українізацію краю.

Далі буде.

• **Олександр КОНОВЕЦЬ**

ЖИТЕЙСЬКІ ІСТОРІЇ

Я знав його багато років і часто говорив із ним подумки, уявляв на тихих вуличках степового містечка, де він жив, господарював, добудовував власну хату, іншим людям допомагав — майстер на всі руки, і столяр, і муляр, і, безумовно, водій усіх різновидів автотехніки, від трофейного німецького мотоцикла до купленої вже в останні роки "Ниви" й вантажівок будь-якого взірця. Руки мав золоті і, мабуть, жодній людині не відмовив у допомозі, на яку був здатний. Все життя будувався сам, і людям іншим допомагав будуватися. Воістину його можна було б назвати великим будівничим, коли б не мав іншої слави.

Од згадки про Пилипа Шуляка завжди на душі ставало затишніше. А як у скрутну хвилину згадаєш, то наче аж всі власні клопоти й лиха мізернішають від одного лише спомину — живе командир, працює, ось вранці чи ввечері проходить своїм Ружиним, по своїй землі, серед своїх, і все це надійно, як сонце сходить і заходить, як день починається і закінчується, бо людина живе й разом із нею живе світ, який її оточує, і світ цей швидше такий добрий, ніж лихий... І життя продовжується, щоб там не сталося.

Можливо, із першої зустрічі мене вразила певна невідповідність легенди, яка витала над ним, і тим образом, що набрав зримих рис. Але чим далі, то все більше переконувався: скромний, позбавлений щонайменшого честолюбства Пилип Олександрович Шуляк, сільський дядько, ніяк — жодним жестом, учинком, словом не відсторонює від себе легенди, витвореної народною пам'яттю про нього як найхоробрішого партизанського ватажка в краї. Навпаки, почувачється в ній звичайно, аж наче байдуже, як у власній хаті: люди знають — не збрешуть, страху ворогам він наганяв, німіці проти нього й батальйони висилали, кажуть, куля його не брала, а хто знає, може, й не брала, бо через такі бувальці перейшов, а живий, хоча й контужений, на одне вухо не чує, осколками гранати посічений, але куля таки не взяла. А війна минула — прийшло інше життя, і не нарікав він на нього ніколи, поспішав тільки справи свої нескінченні поробити.

От лише, коли Василя Земляка, побратима бойового й видатного письменника згадував, прикро було командирові, що не встиг він написати книжки про загин, хоча й обіцяв.

— Але ж, хто знає, коли помреш, — наче і тут виправдовував свого друга й засмута тінню лягла на його добре, відкрите, з весни засмагле на степових вітрах, обличчя.

— Що ж поробиш, — казав, — тільки Василь Земляк міг написати, бо він усе знав і бачив, а такого письменника, як він, не буде.

Шанував командир Василя Земляка й завжди підкреслював, що був він одним із найхоробріших у загоні, а мовлячи про товариша, виявляв і своє особливе ставлення до його незвичайного дару — письменницького, таємниці якого була, безперечно, для нього загадковою, ніж звичайна вояцька звитяга.

Скаржився мені Пилип Олександрович:

— Не люблю писати. По мені, краще лопатою чи сокирою працювати.

І він працював, усе життя працював, допоки за роботою не

ПРОЩАЙ, КОМАНДИРЕ...

наздогнала вічного трудівника остання хвилина.

Читав усі книги, які дарував йому автор, і розмірковував:

— Василь писав правдиво, так на війні й було. От у романах там збрешуть, як схочуть. Зроду їх, тих романів, не читаю. А Земляк писав повісті, бо хотів розказати правду.

Сказав йому якось:

— Пилипе Олександровичу, але ж "Лебедина зграя" та "Зелені млини" — романи, Землякові романи...

Але й найкращі друзі твори він не хотів визнавати в жанрі, що викликав неприязнь:

— То не знаю, чого він так назвав, а насправді — то повісті, бо читаєш і все, як у житті, правда.

Важко мені збагнути, як командир сприймав притаманні для Землякового письма образи химерні, гротескні, всі оті перебільшення, витворені бурхливою авторською уявою, що стали окрасою зовсім неповторного художнього стилю... Але одне знаю напевне: партизанські повісті Василя Земляка "Гнівний Стратіон", "Підполковник Шиманський", "Ніч без милосердя" — важко було читати командиром.

У кожній новій повісті він, зрозуміло ж, хотів знайти рядки про І-ий партизанський загін імені Ружинського району, який він організував ще у вересні 1941-го, і яким командував аж до визволення Житомирщини, дочитував — і не знаходив, і образи уявні, художні, мабуть, мало командира втішали. Хотів він прочитати про все те, що було насправді, без жодного перебільшення, і тільки з ним та його відважним войнством, а не загалом про партизанів, що діють там, де і він із Василем Земляком воював, у степових містечках та селах південної Житомирщини та Київщини, що межують із Вінниччиною, але ж імена не ті, й події переінакшені. Воно наче й правда, вони ж і самі, ружинські партизани, були не менше відважними, ніж герої книжок, часом переважали їх у винахідливості, але... командир не міг не прагнути достеменності.

А втім, не заперечував, коли побратими-партизани порівнювали його із Земляковим Стратіоном, намагалися знайти в ньому риси свого відважного команди-

ра, і образ цей, такий узагальнений, широкий, як степовий простір, відчувалось, імпонував Пилипу Олександровичу. Можливо, в ньому він знаходив якусь особливу, тільки йому відому правду.

А, можливо, відчував і те, що як і Стратіона, про що твердить Василь Земляк, і його самого "витворила" війна. Він був героєм, допоки вона тривала, а після її закінчення про героїство залишилася лише пам'ять, і звичайне життя трудящої людини стало його долею. Життя нелегке, бо чоловік він за вдачею непоступливий, правду міг будь-кому в очі сказати, не зважаючи на чин, а привілеїв собі не шукав ніколи — це ж треба було принижуватися колишньому герою. Не марнословним був Пилип Шуляк, але героєм себе так вважав.

Із Василем Земляком (на ті дні провідником підпільної групи, що діяла на Юзефо-Миколаївському цукровому заводі, поблизу Самгородка) Пилип Шуляк познайомився у травні 1942-го. Молоді вони були, дуже молоді... Командирові Ружинського партизанського загону йшов двадцять сьомий рік, підпільникові Василеві Земляку тільки-но минуло дев'ятнадцять. Та лиха вже встигли зазнати: Пилип Олександрович пройшов через оточення, полон, Василь Сидорович спізнав небезпек підпілля і вже встиг зрозуміти, що воювати із ворогом треба не тільки листівками, не лише потайки, але зі зброєю в руках, так, як Шуляк воює. Тому й вийшов він із своїми підпільниками на пошуки командира, знайшов його в рідних степах, і з першої зустрічі — порозумівся. Як згодом виявилось, на все життя.

Книжки видатного письменника зберігалися у хаті командира на етажерці, виплетеній із лози, де кожна полицка була застелена білими, вишитими по краях, скатертинами. Пилип Олександрович любив показувати ці книжки, обережно передавав їх із рук у руки і щоразу повертався до них, наче вперше. Так, командир пишався тим, що його побратим сягнув у мирному житті височин значніших, аніж він сам — інспектор по кадрах Ружинської автоколони (так звалася посада, з якої вийшов на пенсію).

На примірникові роману "Ле-

Дорогому Пилипу Шуляку — другу, побратиму війни і миру, великому герою партизанської війни на Україні від автора. Василь Земляк Київ, 1972 р.

бедина зграя" — останній своїй книзі, подарованій командиром, — Василь Земляк написав: "Дорогому Пилипу Шуляку — другу, побратиму війни і миру, великому герою партизанської війни на Україні від автора. Василь Земляк. Київ. 1972 рік."

Але не тільки з Василем Земляком зберігав дружні взаємини командир у мирні роки. Всі адреси колишніх своїх бійців знав, усі перипетії їхнього життя упродовж багатьох літ були йому відомими. Здавалося, що в ньому так назавжди й лишилося командирське почуття відповідальності за кожного, з ким воював, кого виводив до перемоги з воєнного полум'я. Був у нього блокнот із адресами, мав звичку всіх, про кого знав, вітати з двома святами — Новим роком і Днем перемоги. (Як не називай це свято — думаю тепер, але воно теж має свою історію. Так його називали й Василь Земляк, і Пилип Шуляк, і люди їхнього покоління, яких уже немає. Світла їм усім пам'ять!)

Писав Пилип Олександрович твердим, аж наче суворим начерком, і завжди у своїх невигадливих, лаконічних вітаннях бажав того, що, звісно, передусім треба людині — "крепкого здоров'я, великого щастя, мирного неба й успіхів у роботі". Певен, командир не тільки користувався усталеним трафаретом, а добре обдумував, можливо, й кожного нов?го року свої побажання і, тільки знову переконавшись, що вони так і залишаються найважливішими, повторював їх знову. На День перемоги запрошував

до Ружина вцілілих своїх бійців, і вони приїжджали, знову оточували командира. Сиві, красиві, статечні люди нагадували тоді юнаків, що підлягали командирові безперечно, і в будь-яку хвилину свята був він серед них на видноті — поважний, щасливий. Але і в такі піднесені хвилини, не полишала командира характерна задумка, здавалося, він завжди про щось думає, зважує, і посміхався рідко. Мав вигляд, справді, як великий полководець, що знову зібрав своє військо, і має розпоряджатися ним розумно. Красивим він був — у просто зшитому сірому костюмі, блакитній сорочці з краваткою, яку, мабуть, одягав тільки на свято.

Незабутні люди приїжджали на зустрічі до Ружина. Я розпитував їх про партизанські бувальці, а вони не про себе розповідали — все про командира, і знову про командира. От він був героєм. Відставні офіцери, вчителі й художники, інженери й лікарі, районні й обласні начальники — всі вони вважали Шеляка найвидатнішим посеред інших, рівних.

Першу чарку в хаті Шеляка було прийнято випивати за тих, хто не дожив до Перемоги, й за тих, кого не стало між партизанськими зустрічами, хто ще минулого року був ось тут, в цій хаті, а вже немає — вічна пам'ять! Склад свого вцілілого загону командир знав напам'ять, і сумний перелік втрачених побратимів звучав із його вуст.

Здавалося, що сам він ніколи не вмере, як і легенда, що з'єдналася з його ім'ям над степовим краєм. Не дожив Пилип Олександрович Шуляк до 45-річчя Перемоги, помер 24 квітня 1990 року. Іздив ще того дня в Погребище, сам, сімдесятичотириохлітній водій, вів автомашину, а повернувшись додому — серце запекло, як вогнем. Встиг про це сказати рідним, дружині, сину, і ще одне сказав у свою останню хвилину, щоб вже не турбувалися про нього:

— Не треба мені лікарів... Я помираю...

Не стало Пилипа Шуляка, великої людини, яку витворила війна, наче для того, щоб виявити ще один раз непереможний дух ніким не скороного народу.

Мені здається, що останню хвилину командира відчув кожний із його вцілілих бійців, де б він не був у цю мить, і що б не робив. Чи подумки промайнуло, чи незбагненим болем на душу лягло: немає Шуляка...

— Прощай, командире...

Те ж, здається мені, і все більше з відстані років, відчув і я, бо з першої зустрічі з ним у весняному Ружині відчув у цій дивовижній людині справжнього й великого командира. Не зважився назвати його командиром у наших давніх розмовах, але подумки називав так завжди. Можливо, приналежність до рідних поколінь тут майже не важить: командирами насправді визнаємо лише тих, кого самі обираємо...

...Хоронили Пилипа Олександровича й над його могилою прогрімів перший весняний грім. Цей грім згадують зараз у Ружині, як останній і єдиний салют на честь командира, і він теж, із пліним часу, той несподіваний грім, уже стає легендою, але легендою, що витворює саме життя.

● **Анатолій СКРИПНИК**

На фото: двадцять літ тому: Пилип Шуляк в оточенні побратимів. Без нагород.

НОВІ ВИДАННЯ

СПОРІДНЕНІСТЬ

ЛІТЕРАТУРНИЙ АНТИГЛОБАЛІЗМ ПО-УКРАЇНСЬКОМУ

- **Костянтин КОВЕРЗНЄВ**

ЦІКАВЕ І КОРИСНЕ ВИДАННЯ

● **Анатолій ЗБОРОВСЬКИЙ**

● Роман КУХАРУК

ПРЕЗЕНТАЦІЯ

ВИТИНАНКИ
МИКОЛИ ТЕЛІЖЕНКА

16 липня 2003 року у виставковій залі Національної спілки народних майстрів України відкрилася персональна виставка творів Миколи Теліженка «Велесові перевесла».

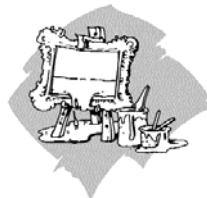
Микола Теліженко, відомий як майстер пластики малих форм, графік, працює в галузі монументального та декоративного мистецтва. Він є фахівцем із так званої «плаваючої скульптури» — тобто скульптури, в якій можна переставляти її окремі елементи, змінювати композицію. Його твори знаходяться в приватних колекціях Німеччини, США, Канади, Польщі, Греції, Бельгії. На нинішній виставці представлена незначна частина творчого доробку майстра — в основному, це твори останніх десяти років.

Картини з циклу «Велесові перевесла», які, власне, і є основою виставки, — це творчий відгук автора на Велесову книгу. Ці твори важко назвати сюжетними. Скоріше, вони скидаються на певні графічні коди зі своєю знаковою символікою, яка поєднується з суто формальними графічними елементами. Символіка в роботах М. Теліженка — це або власна інтерпретація правічної сакральної та космологічної символіки, або ж просто запозичена і гармонійно вписана у загальну структуру твору. Формальні ж елементи становлять основу, стрижень композиції. Саме вони надають творам динаміки, руху, викликають асоціації не предметного, а скоріше загального, абстрактного характеру. Створення динамічної концентричної композиції викликає відчуття значущості, масштабності подій, їх циклічності. В іншому випадку — композиція також динамічна, картина заряджена енергією, але рух — в одному напрямку. Це, скоріше, емоційне сприйняття подій, ніж по-філософськи роздумливий погляд.

Технічно художник виходить за межі декоративного мистецтва, створюючи відчуття простору й об'єму, не характерні для традиційних витинанок. Тому його твори — це скоріше графіка в техніці витинанки. До речі, саме цю техніку художник обрав не випадково. Адже в шкільній «витинанці», що була попередницею паперової, і служила прикрасою для одягу та житла, наші предки також кодували певну інформацію. Таку своєрідну форму запису пройшли чи не всі народи на відповідних етапах розвитку культури.

Твори Миколи Теліженка зацікавляють і снобів, і шанувальників історії. Перші побачать складність композиції та несподівані «знахідки», а другі «копірситимуться» в символіці та розшифровуватимуть закодовані художником події. Але будь-кого вони зачарують дивовижним плетивом зображень, напрочуд складною технікою.

Олег ЛІСОВИЙ

ДЕТАЛІ СХІДНОГО ФЕНОМЕНУ...

У Києві з японською іграшкою трохи вже знайомі. Музей ім. Тараса Шевченка неодноразово експонував традиційну кокеші. Дерев'яна дитяча забавка, з якої, вочевидь, «передерта» російська матрьошка. Нещодавно у Національному художньому музеї України відкрилася нова експозиція «Японська лялька».

Перед тим, як мудрувати про японську ляльку, мабуть, вартувало б ковнути пару крапель рисової горілки. Або «перебігти по діагоналі» Рюноске Акутагаву. За умови, якщо до того ви більш детально вчитувались у його «Слова пігмея». («Хто це прив'язав японців до таких непомірно довгих мечів?..») Акутагава смачніший, ніж sake. І для мудрування немає нічого зручнішого, ніж п'єдестал пігмея.

Чарівниця в яскравому кімоно. Лялька-гейша. «Вишуканість», «Досконалість» чи інша спокусниця в багряних шатах. Ніжно торкає пальчиками струни інструмента, схожого на ліру. «Гейша, котра грає на сямісені». Кожна демонструє костюм відповідної епохи. Порцеляновиді модниць з далекого минулого. Далі — «закуточок», присвячений чоловічій справі. П'ятого травня у японців — свято хлопчиків. Тоді в оселі панує лялька-самурай. Зброя, сцени звитяг. Минаємо «свято хлопчиків». Ще далі — лялька-пупс, маля. Символізує наївність та непогрішність. Тихенько посміхається, ніби знає якусь таємницю. По-

Лялька — персонаж театру Кабукі

тім ляльки за відомими мотивами вистав театру Кабукі. Дослідники вважають, що японська лялька, яка «випорснула» з релігійної обрядовості, мала магичний характер. Нині то — вже «ієрогліфи минулого», але збереглося чимало історій про толерацію, навіть специфічний культ ляльки. Скажімо, легенда про «ображених» ляльок, які не могли стерпіти неповагу до себе. Їх, бачите, замикали у скриню. Неподобство... Само собою, ляльки ображено сопили, пирхали і скаржилися. Звідси порада древнього Такемото Гідая: «Вранці та ввечері виймати ляльки зі скрині та влаштовувати з ними триумфальний хід».

Парад... Щоб потішити «лялькове» честолюбство. Усе це чимось подібне до «вітання» від Карабаса Барабаса та нагадує голівудські «жахалки».

Мені не відомо, наскільки сучасний японець дбає про старовинні традиції. Вважають, що процвітання країни Сходу Сонця пов'язане саме з ними. Якби було так, я би тішилась. На душі якось спокійніше, коли знаєш, що поруч існує, якщо не українське, то бодай японське чудо. Легше до чогось прагнути, коли попереду бовваніє досконалість... Щоправда, захоплення гаптованими драконами на традиційному кімоно трохи зменшує оберти, коли дізнаєшся про

«Вишуканість»

ще одну деталь східного феномена. Так звана «диктатура корпорації». Маленький, хоч і «професійний», гвинтик, прокидається і засинає з ім'ям фірми на вустах. Усі його помисли тільки про її процвітання. Воно якось не дуже хочеться, аби твоє тендітне «я» отак взяло і розчинилося навіть у потужному «ми».

Уляна ГЛІБЧУК
Фото Г. ОБОРСЬКОЇ

ЧОСОНХВА — ТРАДИЦІЙНИЙ КОРЕЙСЬКИЙ ЖИВОПИС

У Музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків експонуються твори п'яти сучасних корейських художників з приватного зібрання Петра Маланюка.

Нині корейський живопис розвивається у двох напрямках. Один напрямок — це традиційний живопис, або чосонхва — живопис на сувоях паперу тушшю та мінеральними фарбами. Другий — це олійний живопис, який подекуди представлений синтезом традиційного, з певною декоративністю і особливою пластикою, корейського мистецтва з мистецтвом європейським, з відповідним трактуванням простору, перспективи тощо. Подекуди в картинах цього, другого, напрямку не лишається й сліду традиції — і тематично, і за технікою виконання, за трактуванням життя вони найбільше нагадують радянську школу живопису.

ВИСТАВКА

Хонг Те Сун «Орел та горобці» (фрагмент)

Чосонхва розвивається й існує паралельно, живе ніби своїм окремим, недотичним до офіційної ідеології життям. Значний вплив на образотворче мистецтво Кореї ще в середні віки здійснили могутні культури Китаю та Японії, визначивши його тематику та формальне вирішення, надавши йому тієї неповторної лаконічності, яку можна порівняти з поезією хоку.

Увага корейських митців до природи, до її самотності й самодостатності пов'язана значною мірою з японськими впливами і, зокрема, з дзенським ученням про досягнення істини шляхом пізнання природи — великої, мінливої, нескінченної. Японські художники, які в XIV—XVI століттях були водночас і майстрами садово-паркового мистецтва, й оформлювачами інтер'єрів, прагнули створити помешкання таким чином, аби налаштувати його власника на споглядання. Крім того, в XIX ст. на формування стилістики традиційного корейського живопису справили значний вплив приклади європейської традиційної манери, що надходила з Цинського Китаю. Пейзаж сучасного корейського митця Кім Гван Хьона «Монастир Похьонса в горах Мьохян» — це нескінченні, просякнуті вологою туману простори гір, що вражають своєю суворістю, гордовитою величчю. А

десь серед цієї величчю, як символ крихітності, а можливо, й мізерності людських діянь ледь проглядаються споруди монастиря. Так само й природа в картинах заслуженого художника КНДР О Йонг Сона постає величною, безмежною, далекою від суєти.

Дещо інакше постають твори з зображенням рослин. Тут превалюють декоративність, лінія, часом різка, іншим разом плавна, подекуди розмита. Площина паперу заповнюється предметами природи, що існують безвідносно до середовища, їм дається можливість бути тим, чим вони є. Зображуючи магнолію, Кім Сонг Мін широким пензлем, просякнутим вологою, а подекуди сухим наносить на біле тло паперу кольорові плями і «рвані» лінії. Так постає прекрасна й самодостатня квітка.

Часто картини з зображенням рослин, як у диптиху О Йонг Сона, не мають назв. Хтось може побачити в них гілки винограду, а хтось — плющ. Але художника це не цікавить. Для нього важливіші декоративне розташування плям, тональні переходи, пластика ліній — певна самодостатність формальної організації площини.

До традиційного жанру корейського живопису можна віднести і відтворення тваринного світу. «Риби» Пак Хе Су поєднують у собі правдивість та умовність. Художник майстерно «вхоплює» рух, пластику риби, створює відчуття руху в воді. У той же час матеріальність води передається умовно, лише плавними світлотіньовими переходами. Риби художника сповнені простоти і в той же час величчю в усіх його проявах.

Перефразувавши вислів із відомого кінофільму, можна сказати, що східне мистецтво взагалі, і корейське, зокрема, — справа надзвичайно тонка. За тією здавалося б недбалістю, з якою художник наносить фарбу на папір, криється тонке відчуття пластики рослини, живої істоти, відчуття душі природи.

Орест ЧЕРДАКЛІ
Фото Г. ОБОРСЬКОЇ

— **Франце Карловичу, з чого все почалося у Вашій багатій на повєр'яння і жахи біографії?**

— Я дуже старий житомирянин. Часом мене запитують, скільки я тут живу, то я кажу, що в Україні вже десь триста п'ятдесят років...

Я народився в 1924 році, і саме на цей час, я вважаю, випали великі катаклізми. Добре пам'ятаю голодомор і те, що було до нього. Особливо 1931—1932 роки, коли ГПУ забирало людей. Коли був малим, ми з батьками жили на околиці Житомира, на Мальованці. Це були дні щасливого дитинства... Але одного вечора, тільки почало сутеніти, чуємо стук у двері — являються дві будьонівки, дві шинелі й два нагани (з ГПУ приїхали). “Бржезіцький? — питають. — Одевайтесь!” Батьки сполошилися — раз ГПУ, то це вже серйозна справа. Як туди забирали, то вже назад люди рідко поверталися. І цікава річ мені запам'яталася — мати просить одного з них: “То я дам йому щось їсти, бо він не вечєрять?” — а той відповідає: “Не нада, єво там накормят!” А другий тихенько каже: “Давайте, давайте...” Два гепоушники — і два різні!..

— **Одним із перших випробувань для Вас, напевно, став голодомор?**

— Коли почався 1933 рік, був голод, люди поми- рали. А нас трохи рятувала стара корова. То часом наша корова з нами в хаті ночувала, бо тоді ж крали все! Словом, почався Страшний Суд!..

Почали вмирати сусіди з голоду, і що ж ти тут зробиш? Але нас Бог милував, моя мати була така людиною, що вміла дати собі раду. Її, правда, згодом арештували ні за що і дали шість років. Це було на початку 1934 — мою маму розподілили на схід, на будівництво заліз- ниці. Почалося моє сирітське дитинство. А знаєте, як воно без матері... Батько наш працював, як тільки міг, аби ми лише не помирали. Десь у 1937 році поверну- лася мати, бо її відпустили раніше — достроково закін- чили будівництво. Вона приїхала, рік побула вдома, а це був дуже напружений рік — довкола ходили й лю- дей арештовували. Дивиш- ся: там і тут плачуть, а десь уже й немає кому плакати. Забирає людей НКВД — ніхто не знає, куди й за що...

У 1938 році забирають мого батька й знову висила- ють матір. Ми із шістьнадця- тирічною сестрою лишилися сиротами без будь-яких засобів для прожиття. Тоді я перший раз із острахом пе- реступив поріг найстрашні- шого дому в Житомирі, як він тоді називався, — буди- нок на Миколаївській, 11, — дім ГПУ, дім НКВД, потім КГБ, потім там геста- по було... Хотів розвідати про долю свого арештова- ного батька, але мене про- гнали звідтіля.

Із того часу я пірнув у моє найперше підпілля: то

на сусідських дахах спав, то в собачій буді.

Пізніше я знову вийшов на світ Божий і з допомогою батькових друзів влаштував- ся на роботу. Спочатку мене разом із моїм другом Гриш- кою Якимчуком направили на Ремзавод, що на Корбу- тівці, навчатися нової про- фесії. І я пішов туди — Гришку прийняли, а мене ні! Я питаю: “Чого так?” А мені кажуть: “Ти Франц Карло- вич Бржезіцький, поляк? Ну, ми таких не приймає- мо”. Це чиста правда!

Пам'ятаю, що до війни тут жили дуже роботящі, бо- гобоязливі, покірні своїй долі люди. А Житомирщина

чала неждано. А поляки ще із нас сміялися, що наша велика Радянська Армія так жваво втікає від німців. Стільки полонених було — тисячі, сотні тисяч, мільйо- ни! Отож, через деякий час до міста вступили німці.

— **А як склалася Ваша доля в цей складний час?**

— Я захворів тифом, і мене забрало гестапо. У 1942 році, коли видужав, мені вже було 18 літ. А німці тоді дуже дивувалися: як це так, що батьків моїх розстріляло НКВД, мене воно теж переслідувало довго, а я все одно не за них?! Отож, гес- тапо мене помучило, помучило, і вирішили німці мене

побиттями будь-якими мож- ливими способами. За спро- тив відразу ж убивали. По- сміхатися не можна було, бо це могло не сподобатися есе- сівцю. Умиватися і користу- ватися ложками суворо забо- ронено. Звертати на себе будь-яку увагу есесівця теж було смертельно небезпечно.

Умови Майданека фак- тично перекинули людей на де- кілька тисяч років назад, коли вижили тільки найсильніші, найкмітливіші. У людини ат- рофовувалася можливість спостерігати, мислити.

З підйому о 3.30 ранку по- чиналися табірні будні, про- думані так, аби в'язень забув про те, що він — людина.

ський єврей (у нього вся сім'я пропала, а він живий лишився й був форарбайте- ром, бо дуже добре знав ні- мецьку мову). Коли Юзек побачив, що цей есесівець іде до мене, він підбіг, почав мене бити, страшно крича- ти, а я тільки пізніше про все здогадався. Опісля уве- чері Юзек підійшов до мене і, щоб я пробачив йому, спи- тав: “Ти знаєш, що на тебе смерть чекала?”

Ще приклад: есесівці ли- шили 300 молодих гарних жінок, щоб вони перебирали одяг розстріляних і забирали коштовності, гроші. І ці жін- ки, ризикуючи життям, до- помагали нам змінити одяг,

всіх. То хіба це не найвищий ступінь героїзму? А він же не один був такий.

— **Як склалася ваша невігнуща доля?**

— ...А в 1944 році нас у кілька етапів переправили в Німеччину. Я потрапив у етап із 1500 чоловік, нас від- везли до Гросс-Розена. Там ми потрапили до камено- ломні. Все було так само, як і в Майданеку, тільки в тому таборі ми, як люди з СРСР, носили літеру R, незалежно від того, чи поляк, чи чех, чи німець, чи українець... Євреї ж носили два нашиті три- кутники (жовтий та черво- ний), що утворювали шес- тикутну зірку. Житомир- ських євреїв ми між собою ховали. У Гросс-Розені нам іще пробивали на голові смугу від лоба до потилиці сантиметрів два завширшки — ми її називали “гітлер- штрассе”.

Після Гросс-Розена я потрапив до Лайтмеріца — філіалу табору Флессенбург у Судетських горах — де німці зі страшним успіхом будували підземний вій- ськовий завод. Нас погнали на риття траншей...

А десь у квітні ми вже бачили, що рейхові кінець, бо страшне навколо роби- лось. Ми ж не вірили, що виживемо. Старих вивозили ще до того: їх розстрілювали в каменоломнях. Нас лиша- ли, бо ми ще щось робити могли. А та штольня, через яку ми в шахту входили, бу- ла, до речі, дуже стара: там іще наші батьки полонени- ми були.

У нашому таборі було багато тифозних. Люди ду- мали, що скоро нас розстрі- ляють, і втікали. Нам теж удалося втекти. Ми хоч і скелетами були, але нас лю- ди пізнавали, бо ми ж на двох ногах ходили, як і всі. Після того всього ми вже ні- чого не боялися, бо в конц- таборі довелось грати зі смертю в піжмурки. Потім ми побачили авангард ра- дянської армії. Вижило десь трохи більше 20 чоловік. А повернулося в Житомир ли- ше шестеро...

— **Коли ви, полонені, вий- шли нарешті з німецького концтабору, то бачили, як уся Європа зустрічає своїх громадян обіймами. А Вас, без будь-яких підстав чи причин відправили як полі- тичного контрреволюціоне- ра до сталінського Гулагу, в Сибір...**

— Згадуючи пережите, я знову і знову запитую себе, як я зміг вистояти, вижити, перенести все? Знаходжу відповідь: мене врятувала ві- ра в Бога. Я хотів би бути ли- ше однією сторінкою в кни- зі долі моїх товаришів, а не самотнім голосом із мину- лого... Але хотілося б сказа- ти, щоб люди, особливо на- ша молодь, краще прислу- хувалися до таких, як ми, колишніх солдатів і колиш- ній каторжників, бо якщо ми не будемо пам'ятати ми- нулого, то весь цей жах мо- же повернутися знову!

● Розмовляла і нотувала **Вероніка КАВУН**

«Я ТУТ ЖИВУ ВЖЕ 350 РОКІВ...»

Із унікальною людиною пощастило познайомитися мені: Франц Карлович Бржезіцький — єдиний в Житомирській області, кого доля випробовувала голодомором, війною, фашистським концтабором, Гулагом. Він іще з дитинства лишився сиротою, пройшов “вогонь, воду та мідні труби” і при тому не зламався, не здався, вижив, хоч інколи й до- вдилося вигризати зубами кожну хвилину існування...

Гулаг. Омськ. 1954—1955 рр.

розстріляти. Але тоді якраз Гімлер видав наказ, щоб полонених не розстрілюва- ли, бо ця смерть — як наго- рода, а відсилали в концта- бори, де люди вмиратимуть повільно. Завезли нас — 1240 чоловік із Житомир- щини в табір “Майданек”. Я був наймолодшим.

У Майданеку новоприбу- лих вишукували строем і від- разу просвітили гарною ро- сійською мовою:

— *Забудте про ворота, через які ви сюди прийшли. І не сподівайтесь бути за- стреленими чи повішеними. Це було б для вас надто легко і просто. Звідси ви вийдете через інші ворота, — і пока- зав рукою на дві високі квад- ратні труби, через які в каламутне небо витікав жовтий дим. Потім полоне- них завезли до великого бара- ку, роздягнули, видали по бляшаному номеру на шию. Носити його потрібно було лише на дратяній підв'язці. У подальшому людина жила й помирала як номер. Попере- джали: втрата номера кара- ється смертю.*

Цей табір будували вій- ськовополонені, один із яких і розповів, що чекало на ново- прибулих в'язнів. Перш за все, у них не було жодних прав. Найменша провина каралася

— Коли ми стояли що- ранку на плацу й нас пере- раховували, то у мене в міз- ках була одна-єдина думка: “Господи, невже ж ми всі до одного помремо? Невже ніхто не розкаже, як фа- шизм нас завойовував?” І ось так трапилося, що саме мені пощастило вижити і всім про це розповідати...

— **Сьогодні Ви таку нагоду маєте...**

— У таборі було дуже ба- гато національностей — до- мінували польські та сло- вацькі євреї. Мушу сказати, що це були Люди з великої літери. У них же цілі сім'ї за- бирили, на їхніх очах роз- стрілювали, душили в газо- вих камерах! Вони ж це все перенесли і ще й багато ко- му допомогли вижити...

Був один такий випадок зі мною — я часто його роз- повідаю. Якщо есесівець по- мічав, що ти хоч на хвилику зупинився і не працюєш, то міг підійти і покарати тебе до смерті. Кожен із них мав свій власний метод убив- ства. За моєю бригадою був такий звір, що любив підхо- дити до людини, збивати її на землю ударом ноги й би- ти по грудях каблучком доти, доки з горла не починала йти кров. Бригадиром у нас був Юзек Зінгер, варшав-

коли тіло з'їдала короста. Вони пережили таку страш- ну трагедію і теж не закрива- ли очей на наше горе. Таких випадків багато було...

— **Чи пам'ятаєте дати?**

— ...Третього листопада 1943 року в один день роз- стріляли 18500 євреїв. Із са- мого ранку до пізнього ве- чора тріщали кулеметні чер- ги, а з радіо звучали вальси (мабуть, щоб заглушити крики та стогони). У цей день розстріляли і Юзека Зінгера. Як викликали всіх євреїв вийти зі строю, бо ми всі стояли під дулами куле- метів, ми казали йому: “Зінь, не виходь, сховайся між нами!” — а він відповів: “Ні, браття. Я піду поми- рати разом зі своїми”. Він знав, що якщо не вийде, то розстріляти б весь табір. Він відмовився від власного життя і пішов помирати за

Інформація для роздумів

Лише в “Майданеку” на- цисти за 2 роки і 9 місяців безперешкодно знищили 360 тисяч чоловік.

Доктор медицини Іван Новак, який урятував Фран- ца Карловича від гангрені, ін- формував делегацію Армії Крайової в липні 1943 року: “У таборі відбір слабких, ви- снажених, недієздатних від- бивається щодня — із барака лазарету можу тільки спо- стерігати хід цих нещасних до газової камери. У третьо- му бараці табірному лазарету лежала група підлітків та юнаків 12—20 літ — вони пе- рехворіли на черевний тиф — сьогодні їх оглядав санітар СС. Нездатних працювати він повів до газової камери. Учора пізно ввечері до табору привели кількох радянських офіцерів та задушили їх га- зом. І знову шум спеціально встановлених навколо лані автомашин глушив зойки тих, кого направляли до ка- мери”.

П'ять років тому вперше в Україні було відкрите відділення "Літературна творчість" в Інституті філології Київського Національного університету ім. Тараса Шевченка. Хтось зіронізує: "Хіба можна навчити бути письменником?"...

Про особливості спеціальності "Літературна творчість" я дізнавалась у викладачів кафедри теорії літератури й компаративістики, бо саме вона випускає таких спеціалістів. У розмові беруть участь завідувач кафедри професор М. К. Наєнко, а також професор О. Г. Астаф'єв.

Михайло Кузьмович Наєнко: Ідея відкриття цього відділення народилася років сім тому. Разом із тодішнім Головою Спілки письменників України Юрієм Мушкетиком ми десь у 1996-1997 роках побували в ректораті й висловили ідею про відкриття такої спеціальності. Після розпаду Радянського Союзу Літературний інститут ім. М. Горького продовжував запрошувати до себе початкуючих літераторів із України, але СПУ відмовляла йому, бо навряд чи в Росії "вчили" б на українських письменників. Тому я, як тодішній декан філологічного факультету, разом із Юрієм Мушкетиком розуміли, що "Літературна творчість" має бути відкрита в нас як окрема спеціальність.

Цього року ми матимемо перший випуск фахівців відділення "Літературна творчість".

— **А як добираються кадри викладацького складу?**

М. Н.: Спецкурси в нас читали (або продовжують читати) такі

Студент — явище вічне та невичерпне. Фах і покликання, стан тіла й душі, похвала та лайка. "Майбутня еліта" перед великим стрибком у велике майбутнє "відривається", виражається, студіює життя якнайрізноманітніше. Перша школа самовираження — творчість... Творчість стає професією. Про це сьогодні розповідатимуть та розпитуватимуть не хто інший, а самі студенти. Усе це — їхня творчість.

ЧИ МОЖНА НАВЧИТИ БУТИ ПИСЬМЕННИКОМ?

відомі письменники, як Юрій Мушкетик, Василь Фольварочний, Валерій Шевчук, Володимир Яворівський, Оксана Забужко, Раїса Іванченко, Етері Басарія, Роман Іваничук, Віктор Кордун, Ігор Кравченко, Юрій Ярмиш, Олексій Дмитренко, Василь Юхимович (нині вже покійний) та інші. "Телемистецтво" читала Неля Даниленко, "Кінорежисуру" — Тарас Ткаченко, "Літературну періодику" — Віталій Святовець, "Риторичку" — народний артист України Анатолій Паламаренко.

— **Яка подальша доля студентів цього відділення?**

М. Н.: Це залежить од того, що вміє робити випускник. Людина з вищою філологічною освітою може працювати в усіх сферах філології, якщо ж абітурієнт вибрав собі спеціальність "Літературна творчість", то він має займатися насамперед творчістю. Взагалі останні п'ять років наш університет випускає фахівців із так званими вільними дипломами. Є проект про Національний університет, у якому говориться, що 70-80 % випускників держава береється працевлаштувати. Але коли ці проекти будуть втілюватися в життя?..

— **Що б Ви хотіли змінити або доповнити надалі в цьому відділенні?**

М. Н.: В майбутньому, очевидно, ми будемо ділити студентів за жанрами, тобто — на поетів і прозаїків, що дасть змогу активніше працювати з ними в цьому, вужчому, руслі. Драматургів ми, напевне, об'єднаємо з прозаїками. На жаль, зараз мало початківців, які б писали саме п'єси. Можливо, активізує інтерес до жанру драматургії Василь Фольварочний, який почав читати курс драматургічної творчості.

Олександр Григорович Астаф'єв: Хотілося б, щоб викладачі, а й діаспорні письменники, зарубіжні митці, лауреати премій (чому б і не Нобелівської?). Причому це мають бути люди різних естетичних смаків, світоглядів, уподобань, представники різних літературних течій: від реалізму до авангарду. Але тут виникають проблеми з оплатою...

— **Чи матимуть ваші студенти пільги при вступі до Національної спілки письменників України?**

М. Н.: Ні. Перевага надається тому письменнику, який показує

себе справжнім творцем; він може не мати спеціальної освіти, але випускати у світ прекрасні твори.

Уже кілька наших студентів саме з цього відділення стали членами Спілки письменників. Це — Олеся Лященко, Олеся Мамчич, Олександр Стусенко й Олег Здорик, студенти сучасних четвертих-п'ятих курсів. Їх прийнято до СПУ не "за пільгами", а за те, що вже нині виявляють літературний талант.

— **Які у вас побажання для студентів?**

М. Н.: Бажаю їм бути талановитими і йти у велику літературу "семимильними кроками". А також виробляти свій індивідуальний почерк. Ми усвідомлюємо, що "навчити на письменника" фактично неможливо, тому завдання нашого відділення — не стільки навчити писати, скільки огранити талант, дати йому ази творчості минулого (бо в літературі залишаються ті, які мають свій, неповторний голос). І, звичайно, доносити правду, істину про свою епоху, про свій час.

Розмовляла випускниця відділення "Літературна творчість" Інституту філології **Ніна ДУЗІНКЕВИЧ**

Наталка БІДА

Народилася 1981 р. у селі Воскресенка Запорізької області. З 1998 р. навчаюся в Київському Національному університеті імені Тараса Шевченка. Люблю поезію, живопис, події і писати листи додому.

ІДЕЇ НЕНАПИСАНОГО РОМАНУ

*

Ти зникаєш суєту,
П'янкою ходою
Розтинаючи
Хвилі
Килима
Ти витрачаєш купу енергії,
Силкуючись сподобатись
Тиші
Ти вживаєш у їжу
Розум

*

Плинно стікають уста із помад
Плинно не з'являється метода
оригінально вигадувати вірші
Плинно втомлююсь їх не писати
Плинно виводжу вдих із тебе
Не поспішаю

*

Втисни жменю гарячих
вій у
моє промерзле
тіло

І відійди

Я збережу
Тавро
На собі
На дітях
На

*

За рихтуванням
одягу твого
Опилююся
золотом розтертого
єства
й виношую
собор поганський
у
власній плоті
вливаючи
Ти в Я

*

Лист-уриков
цитований
із текстів
власних
пам'ятей
і
необґрунтованих
інтуїтивних
намагань
зрозуміти
логіку
збігу подій

Отче наш,
Ти,
Що єси на небесі...
Най святитси
Імя Твоє,
Най буде
Воля Твоя...
Во віки віків
Амінь.

Церква. Служба Божа. Вогонь загоряється і ... гасне. Все перемишується: день із ніччю.

— Я люблю Тебе Господи! Ти єдиний, — вона вклоняється, цілує ікону і встає з колін. — Ідемо додому.

Вже пізно, — коло дверей знову повертається, хреститься і, виходячи, виносить із собою святість неділі.

Вже й справді пізно. Так завжди закінчує службу отець Василь.

На дворі літо. Ґазди посідали собі на лавочку біля церкви та й мудрують: "Може дасть їм Бог сего літа гарні жнива, а може — гей, гей! — знову уперіщить градом. Як тогорішну пшеницю побило!?"

Баба Катерина прибирає в церкві: задуває та й заносить свічки, розстеляє верети, витирає церковне начиння.

— Вчора їм казала свій не-

Ніна ДУЗІНКЕВИЧ

НЕДІЛЯ, або З НЕДІЛЕЮ ВАС, ЛЮДИ ДОБРІ!

вістці помий вікна, помий вікна! — не помила. Боєси роботи, як вогню. А малий чисто віфолотень. Взяв вчора таку файну бабу (хліб) та й поніс хлопцем аби горівку запивали. То всьо го вчит отої Марійки Штифанишиної Богдан. То єго робота.

Бабу слухав, притакуючи їй, паламар — старий, сивий, із кострюбатим носом і великими страшними бровами дід Павло.

— Як то файно було за нашої молодости. Було рано в церкву файно си зберемо, мама причеше, чисту сорочку дасть. А квіток начепимоси!

Слухай, Павле! — баба так монотонно говорила, що дід, чекаючи коли вже можна буде закрити церкву, задрімав. А тут раптом на тобі — баба щось ще з нього хоче.

— Що хоч?

— Та ти знаєш, що Палагина Оксана привеласи якогосьи з міста.

Дід такої новини не чув:

— Так що?

Баба зовсім не звертала увагу на дідові відповіді, а говорила собі далі:

— Та бігме! Ади вчора була м їм у Федорової Дуньки, тої, знаєш, що коло кладки живе. Вна ми трохи родичков є. Так вна казала, що такий високий, трохи циба-тий, ще й якусь борідку має. Каже, що файний, але я м його не виділа.

— Має гроші? — дід виявився практиком.

— Та відей, бо купив і такі ковтки, що мають по два камінці в кожному, то так си світєт, що ну, — баба від того захоплення аж руками сплеснула. Ні сержок, ні камінців вона не бачила, але її

розказувала Федорова Дунька.

— Кажеш, кульчики купив. Гм? — дід явно був задоволений таким ходом розмови. Він трохи побоювався язикаї баби. Але...

— Слухай, а що твоя внука — ота, Славкова — не ходит до церкви. Я ї якостьу виділа, та в такі красні сукенци, що гей-гей. Гріх тобі сі жаліти, файну внуку маєш, коло сина живеш, син всьо дбає. Та й невістка кажуть, нічо. А то правда, що вна вчора молоко перевернула с піт корови. Гій, гій — я вже скільки років коло корови си знаходила, а такого трафунку ще зі мною не було.

Дід почав вовтузитися на місці. Він зовсім не любив обговорювати людей, особливо членів своєї родини.

Баба була добрим психологом. Помітивши, що її слухач уже нервує, швидко змінила тему:

— Ти си вчора їздив на базар?

— А що?

— Та я ті виділа, як йшов їс на гостинець, та таку торбу на плечах їс тєг.

Дід мовчав.

Баба продовжувала:

— Чи то ти своїй Ганнусі знов ніс до Томачі. Ото доньку маєш. Ніби твоя, а насінне бозна звідки таке. Та то ти і твоя жінка такі чесні, до церкви ходет. А вна? Мій Василь колісь сі на неї задивлев, хотів си ї жинити. Не дала. Прости, Павле, що таке говорю. Файна, то файна, та й голос файний має, але не ґаздиня. Ади зразу видно по дівці, яка буде.

Дід устав. Підійшов до ікон, почав молитися. Баба замовкла, бо не можна було, коли чоловік молиться, говорити.

Перехрестився ще раз. Поці-

лував іконку, взяв хліб:

— Ну що, пішли?

— Ой-ой-ой! Як мене мої плечі болет. Вчора м взяла фасоль торішнєх тай хотіла змолотити. Та вже не могу, ой не могу, — Катерина засовувала свої шухляди, де клала гроші, замикала (хоч кожного разу мала сказати, що "не боїтси злодія"), зачиняла комірчину.

Павло чекав уже на дворі. За цей час він встигав набити люльку і випустити перші хмарки диму.

Нарешті з дверей церкви показувалася постать баби Катерини — ще на ходу щось шепочучи, чи жуючи — і вони разом йшли додому.

Жили на одній вулиці. Разом гралися в дитинстві, разом дівувалос-парубкувалос, потім і кумами стали. Одним словом — сусіди.

Дід Павло давно звик до бабиного язика. А вона знала, що не любить дід, коли чіпають його онуку, та ще доньку, яка в місті. Знала, та під'юджувала деколи діда, щоб той понервувався. А дід любив слухати бабині теревені, теревені "польського радіо", як прозвала бабу Катерину на селі молодь.

Отак вони йшли. Дві згорблені постаті в літньому промінні сонця. Грубі руки, нехитрий убір, проста мова — вони знали одне одного з півслова.

Ішли. А надворі був час обіду. Час відпочинку і ... спогадів.

На піску гралися діти. А мені, як у старі добрі часи, хотілося лише сказати:

— З неділею Вас, люди добрі!

Із розмови з батьком Григорієм Лук'яновичем Жулинським, народженим у 1908 році в селі Товпижин Демидівського району Рівненської області.

Я проти поляків якогось наставлення не мав. Був у польському приюті, добре навчився говорити, писати і читати. Служив у них у війську. Два роки. У зенітній артилерії. Узяти мене до школи, там я добре справувався, хотіли zostawити на заводові, але я не дався. Вернувся. На дурну голову. Совети забрали в армію свою. Там був у зеніті. Попає у плен. Ледь вижив... Але те, що я пережив у концентраках Освенцім, Дахау, Сазан, не до розказування. Кого винити? Не знаю. Тра прощати, як Господь велів. Я не тримаю зла ні на кого... Ті, що живуть, мають миритися і Боза не знівити. Бо зі зла ніколи не створиться добро. Тіко добро родить добро. З пшениці овес не виросте. Так і зі зла не зродиться добро.

* * *

Не було українців і в складі воеводських і повітових управлінь, бо ще на початку 20-х років про це подбав польський уряд: із 283 працівників воеводських і повітових управлінь 274 були поляками.

Завдали серйозних клопотів польській владі і західноукраїнські комуністи, яких підтримували і Радянський Союз, і Комуністичний Інтернаціонал. Ідея світової пролетарської революції запалювала агресивною енергією радянських комуністів, які вирішили саме в Волині розпочати свій переможний марш по Європі. Саме на Волині, де був сильний проросійський настрій, і засілились із СРСР диверсійні загони і групи, які карали експлуататорів як найбільшшій ворогів світової революції. Так, у 1924 році радянськими диверсантами за підтримки місцевих комуністів було вчинено 257 акцій, з яких 77 були пов'язані з убивствами і 245 — з підпалами польських маєтків, садиб осадників... Подібні акції органі-

Відомо також, що обидві сторони — і українська, і польська — намагалися виробити спільну платформу боротьби проти гітлеризму і сталінізму, дійти до порозуміння, налагодити обмін інформацією і планувати спільні акції УПА і АК. Але і стихійні, але найчастіше — свідомо провоковані, “відплатні акції” тривали, сторони швидко переходили від самооборони до відплати.

— Бог того береже, тим опікується, хто не таїть зла на ближнього. Тра вміти прощати. Непрощене зло помститься. Рано чи пізно, але помститься.

● **Микола ЖУЛИНСЬКИЙ**

Історичний вимір урочитостей офіційного українського і польського примирення народів на рівні президентів Л. Кучми і А. Квасневського, безперечно, з кожним роком набиратиме щоразу більшого значення. У міру того, як розвиватиметься та прогресуватиме Європейське Співтовариство — з одного боку, та підвищуватиметься національне самоусвідомлення громадян України — з другого, зростатиме й загальнонародне розуміння необхідності максимального зближення і співдіяльності України і Польщі. Тому що саме таке зближення і співробітництво двох народів і держав є найміцнішою гарантією стабільності на континенті.

РЕЗОНАНС

КІЛЬКА ВРАЖЕНЬ ВІД ОЛІМПІАДИ

Нещодавно в столичній гімназії східних мов № 1 відбулася третя міська олімпіада, в якій взяла активну участь гості — викладачі та гімназисти з міст Харкова, Одеси, Львова, Дніпропетровська та Черкас. Учасників олімпіади тепло привітали аташе з питань культури республіки Іран пан Вахіді, аташе з питань культури Японії пані Хара, заступник голови Київської організації товариства “Просвіта” імені Тараса Шевченка Галина Калмикова. Зокрема, пані Калмикова вручила подарунок бібліотеці гімназії — ошатний “Кобзар” геніального поета та книжку “Розстріляне Відродження”.

Усім сподобався змістовний, цікавий виступ молодого вченого-мовознавця, перекладача з Японії Йосінарі Харада, який розповів про свої переклади на японську кращих творів, а також Лесі Українки, а також Ліни Костенко та інших сучасних українських поетів. Пан Харада палко закликав викладачів та гімназистів глибоко вивчати свою національну культуру й чудову українську мову, в мелодійність і красу якої він закохався на все життя. А потім для учасників третьої олімпіади двома кафедрами, естетичних дисциплін та східних мов, було дано святковий концерт.

У проведенні цього заходу велика заслуга заступника директора вчителя-методиста китайської мови Віри Абрамівни Чжен і завідувачки кафедри естетичних дисциплін, викладача, хорового диригента, члена Національної музичної спілки, просвітянки Марії Федорівни Галюк. Відкрив концерт хор “Ладю” під її орудою, який виконав два твори хорової класики українського композитора Миколи Леонтовича, а дівовий ансамбль “Чураївна” в чотириголосному звучанні а-капела — пісню “Над річкою” поета Спиридона Черкасенка та композитора Порфирія Батюка. До речі, ще недавно цей твір називали народною піснею, а імена творців замовчували.

Вихованці старшого вчителя музики Ірини Володимирівни Шохотько, зокрема, дует чотирикласників добре співали українську народну жартівливу пісню “Грицю, Грицю”. А ще кафедра східних мов порадувала майстерним виконанням пісень східних народів та їхніх національних самобутніх танців. Особливо слід відзначити вчительку китайської мови Тетяну Василівну Павленюк. Її вихованка, старшокласниця Мар’яна Савченко гарно проспівала пісню китайською мовою. Також майстерно проспівав турецьку народну пісню дует у складі Наталки Дашкевич та Ірини Бакалюк, підготовлений вчителькою турецької мови Надією Миколаівною Ухіною.

Вчителька корейської мови Ю-Ріра працює лише рік, але вона зуміла підготувати національний танок “Аріран”. Зміст його — це гімн природі, ніжній красі квітів. Національний в’єтнамський танок у виконанні учнів четвертих класів у постановці вчителя в’єтнамської мови Нгуєн Дінь Тхонг відзначався ніжністю, пластичністю.

Справжньою окрасою концерту став індійський танок “Кохання” в професійному виконанні учениці четвертого класу Вікторії Соловйової, котра навчається у заслуженого артиста України Віктора Дмитровича Івануса при Палаці для дітей та юнацтва “Джерело” Святошинського району міста Києва.

Гірко вразив той факт, що було вилучено з концертної програми уривок з поеми Тараса Шевченка “Гайдамаки”. Це вразило не тільки українців, присутніх у залі, але й гостей з Японії пана І. Хараду, котрий сказав: “У Вас не шанують свого великого пророка”.

Це пишу я не зі злим серцем. Мені боляче й гірко, що директор не оцінив безкорисливого служіння письменників, митців, діячів культури та просвіти в ім’я підвищення національно-патріотичного та естетичного виховання учнів гімназії.

- Володимир КАПУСТІН**, поет, публіцист, член Національної спілки письменників України

Мовна ситуація в Україні набула рівня світового мовного скандалу. Щойно заходилися з’ясовувати, де і в чому ущемлюється російська мова, то й виник мовний скандал. Інакше виступи трьох південно-східних обласних Рад і Верховної Ради Автономії Криму з наміром надати російській мові статусу державної розцінити неможливо. Адже йдеться про ущемлення державної мови України!

Це і є мовний скандал, коли за мету ставлять не розв’язання проблеми, якої немає, а намагаються у черговий раз збурити суспільство, використовуючи будь-яку зачіпку. Але запитаймо себе, чи немає тут наміру виставити Україну державою скандалістів?.. Бо виступ А. Федорова у газеті “Жизнь Луганска” № 2 за 2003 рік — анекдотичне підтвердження цього висновку.

Справді, при чому тут освітня реформа і, як соромливо пише автор, “поддержка в Луганской области русского языка”? Чи пан Федоров має намір сказати, що в повністю російськомовних школах справи виглядали б краще, тому що в них не було б скепсису до шкільної реформи, а от українські школи тим і займаються, що сіють невіру в дії Міністерства освіти, яке за вуха тягне освіту України в цивілізований світ? Але ж якби Конституцію творили представники “Русского блока”, вони б теж або утвердили українську мову єдиною державною, або грубо порушили б усі правові норми.

Концепція мовної політики, що закладена в нашу Конституцію, базується не на одній 10 статті, як дехто спрощено вважає, а на трьох статтях. Ось вони:

Ст. 2 України є унітарною державою.

Ст. 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Ст. 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Концепція полягає у тому, що, відповідно до міжнародних стандар-

ЧОМУ ШКІЛЬНА РЕФОРМА ПЛОДИТЬ СКАНДАЛІСТІВ

тів, розрізняються корінні народи, котрі живуть на конкретних територіях, і національні меншини, які мешкають у державі. Відповідним стає і державний устрій. Якщо в країні є один великий корінний народ, то він утворює унітарну державу. Якщо, крім нього, є ще значні корінні народи, то виникає федерація, у якій малі народи утворюють автономії. Якщо ж маємо кілька рівнозначних корінних народів, то тут вже твориться конфедерація, що теж використовує одну державну мову, натомість автономії можуть мати право регіональних мов, на що і вказує “Європейська хартія регіональних мов або мов меншин”.

Конфедерація має стільки державних мов, скільки рівновеликих корінних народів її утворюють, і тільки в умовах конфедерації одна з державних мов проголошується, за загальною згодою, офіційною мовою, що потрібно для міжнародних зв’язків, а у внутрішній діяльності державні мови відтворюють на своїх територіях постанови центрального уряду.

Ось такий порядок існує в усьому світі, а окремі винятки пов’язуються саме з особливостями історичного розвитку окремих країн.

Україна є класичною унітарною державою, що підтвердили ре-

зультати останнього досить дискримінаційного перепису. Та якщо українцями назвали себе майже 78 відсотків населення й за таких умов, незважаючи на століття зросійщення, то матимемо й усі 90 відсотків, тобто — 12 відсотків українців із послабленою національною свідомістю, які поступово повертаються до свого корінного менталітету. І навпаки: кількість російського населення постійно зменшується, що теж є природним, оскільки більшість росіян бажають жити у своїй національній державі.

Отже, етнолінгвістика називає три функції мови: державну, офіційну та регіональну. На жаль, ми продовжуємо вивчати лише дві наслідкові функції мови: комунікативну та інформативну, що ніяк не сприяє поглибленню державної свідомості наших учнів. Державна ж мова потрібна з двох причин: для надання сили обов’язковості виконанню державних рішень і для об’єднання людей різних національностей в одну політичну націю. Смішно казати про якісь комунікативність та інформативність, коли відсутнє поняття державності мови! Але ж якщо Конституційний Суд підтвердив необхідність вживання української мови — в тому числі і в шкільних класних журналах, а рішення його не виконується, то хіба ж не ясно, що нас чекають напруження саме в цьому аспекті — у відмові громадян виконувати рішення, оприлюднені недержавною мовою, якщо ми не будемо дотримуватися рішення Конституційного Суду?!

Ось чому не може бути двох державних мов. По-перше, це було б марнотратне дублювання, по-друге, дія двох державних мов за принципом особистого вибору виконавцями якоїсь із них призвела б до переваги однієї, але все одно із

МОВА ЄДИНА

втратою і цією мовою сили обов’язковості виконання, оскільки б припинилося оприлюднення законотворчості другою державною мовою, і, по-третє, це призвело б до повного розколу суспільства з відповідними трагічними наслідками.

Хто ж саме повинен постійно і продумано вести освітньо-політичну лінію на об’єднання української нації? Відповідь очевидна — Міністерство освіти і науки, бо саме цим займаються його колеги у розвинених країнах. Там це є загальновизнаною нормою, і тому освітні бюджети — пріоритетні, і тому в Німеччині закривають школи, коли в них стає менше чоловіків-учителів, ніж жінок. Відбувається захист єдності нації не тільки на етнічному, але і на демографічному рівнях.

Міносвіти зобов’язане завзято відстоювати це високе конституційне право! Україна тому і стоїть на грані катастрофи, що органи освіти не вписані в політичну структуру! Що таке офіційна мова? Це одна з державних мов, яка **тільки в конфедерації** може бути проголошена офіційною — заради міжнародного спілкування і діяльності центрального уряду, рішення якого відтворює кожна державна мова у своєму регіоні. Якщо нам пропонують українську мову залишити державною, а російську проголосити офіційною, то це або дрімуче невігластво, або цинічний розрахунок. Адже з мови міжнаціональних зв’язків російська перетворилася у мову міждержавних відносин, а тому стан цього статусу тепер цілком залежить від політичних, економічних і культурних успіхів самої Російської Федерації.

То чого може чекати Луганська обласна Рада від свого звернення до Верховної Ради з проханням надати російській мові статусу державної? Та тільки однієї відповіді: “Читайте уважно Конституцію України. Зміна статусу будь-якої мови можлива лише після зміни державного устрою”.

- Володимир КОВАЛЬ**, голова Антрацитівського міського осередку “Просвіти”

МОВНИЙ ЦЕНТР, ЩО ДАРУЄ РАДІСТЬ

Ще рік тому мовний центр “English club”, створений педагогом від Бога й за освітою Наталією Олексіївною Михайличенко, тулився на околиці Вишневого, в одній із кімнат другого поверху дитсадка “Дюймовочка”. Сьогодні він — у центрі міста, на вулиці Лесі Українки, 64. Відчиняю двері — саме закінчилися заняття наймолодшої групи, й мами прийшли за своїми дочками й синами...

Мовивши “гуд бай” малим мовознавцям, розпитую Наталію Олексіївну, як їй працюється на новому місці. У неї в очах спалахують радісні іскорки:

— Нарешті здійснилася моя мрія. Й ілюмінований пиріг і експозиційні стіни, й круглий стіл — все це складові навчального процесу. Мені хотілося, щоб мій мовний центр не нагадував ні школу, ні дитсадок, ні жодне інше, даруйте, казенне приміщення. Щоб зайшовши сюди, вони потрапляли в атмосферу лондонського чи оксфордського клубу за інтересами.

— І Вам це вдалося. А методи викладання також відрізняються від офіційних?

— Вже навіть на рівні міністерства освіти визнано, що побудована переважно на зазубрюванні шкільна програма вивчення іноземних мов неефективна. Діти найкраще сприймають інформацію у ненав’язливій, розважальній формі. От я і ставлю з ними англійські міні-вистави, співаю англійські пісні, граю в англійське лото.

Нинішньої весни в групі, в якій вивчають п’ять мов (крім англійської, ще й французьку, німецьку, іспанську, італійську), дві випускниці. Оля Ільїнська й Віта Стратійчук закінчують 11 клас і вступатимуть до вищих навчальних закладів за фахом, де потрібне знання іноземної.

— А впевнені, що складете вступні іспити? — поцікавився я.

— А чому б і ні? — здивувалася Оля. — Ми не раз займали перші місця на районних і призові на обласних олімпіадах та конкурсах.

— І в нас є живі приклади, — мовила Віта. — Одна з учениць Наталії Олексіївни — Радмила Руденко — сьогодні навчається в Київському лінгвіс-

тичному університеті, а друга — Марина Бескова — закінчує факультет східних мов Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Так народилася ще одна група з опанування двох мов одразу.

— Другу мову “нав’язали” дітям самі батьки, — каже директор центру. — Підібралися обдаровані, талановиті першокласники, швидко навчилися розмовляти й читати англійською. Звичайно, в межах свого віку. Батьки й просять: давайте ще одну мову! Ми запропонували японську. Вони: згодні! Вже вивчили кілька ієрогліфів, співаємо японську пісеньку, поставили маленьку п’єсу японською. А це вже — щось! Бо східні мови — то зовсім інше, ніж у нас, сприйняття дійсн...

У мовному центрі навчається четверо дітей із сім’ї Шевчуків: Оля, Наталя, Павлик та Василько, всі мають пільги в оплаті.

— Незабаром прибіжить сюди і наш найменший, Давидко, якому вже півтора роки, — обіцяє щаслива мати Людмила Василівна. Бо знання іноземної мови відкриває перед людиною широкі можливості. Торік до Києва у справах приїздили наші приятелі зі Сполучених Штатів — Рей та Ернест Убенкси. Оля й Наталя були гостям за перекладачів і англійською розмовляли з ними на рівних. Це не лише досягнення дочок, а й заслуга Наталії Олексіївни. Крім необхідного запасу слів, вона дає дітям і навички зв’язної мови, правильної вимови.

Шевчуки познайомили подружжя Убенксів із вишнівським англкомовним острівцем. Для засновниці клубу та її вихованців зустріч із американцями стала своєрідним екзаменом. Англійською розпитували гостей про їхнє життя, країну, розповідали про себе, про Вишневе й Україну. А ще — почастивали їх варениками, поспівали їм українських пісень, подарували вишиваний рушник.

— Відтоді у нас із Рей зав’язалася міцна дружба, — розповідає Наталія Олексіївна. — Повернувшись до Техаса, Рей разом із знайомими вчителями зібрала підручники, відеокасети, комп’ютерні програми й надіслала їх до нашого клубу. Це неабияка допомога й підтримка. Крім того, ми з нею лис-

ДОСВІД

туємось англійською через “Інтернет”, листи перекладаємо та обговорюємо з дітьми на уроках.

Знадобилась англійська і ветлікареві Київського іподрому Олегу Кривенку, котрий свого часу не довчив її в сільгоспакадемії. А біолог Оле-на Безцінна всерйоз узялася за неї, бо збирається їхати до Лондона, де працює її чоловік.

— Я вивчала англійську і в школі, і з репетиторами, але скрізь не дуже “доходило”, — зізнається вона. — Тут же ми невимушено бесідуємо в дружньому колі, і все сприймається легко, ніби я англійським духом пройнялася...

— Та й як тут не прийнятися, коли мислення учнів спрямоване на все англійське! — схвально відгукується директор фірми “Агроінтер” Раїса Станіславівна Русевич. — Сюди ходить моя внучка Катруся, і я разом з нею відвідую всі традиційні свята англійців, які відзначаються в клубі.

“English club” від центру Вишневого розрісся... аж до Боярки. Тут, у дитсадку “Іскорка”, що на вулиці Седова, 3, відкрито його філію. Її залюбки відвідують і малюки, й старшокласники. А оскільки чимало юнаків та дівчат ведуть активний спосіб життя (спортивні секції, художня самодіяльність) і не мають вільного часу відвідувати мовний центр у будні, то для них у вишнівському і в боярському клубах створено групи We-ek-end school, що працюють в суботу й неділю.

- Анатолій КОНЕЛЬСЬКИЙ**

P.S. Коли матеріал вже був підготовлений до друку, в редакції пролунав дзвінок. Телефонувала директор Центру соціальної опіки “Отчий дім”, що в селі Петровському Наталія Андріївна Корнійко:

— Прошу через газету подякувати Наталії Олексіївні, що на пільгових засадах навчає англійської наших дітей-сиріт. Бажаю їй всьляких газ-раздів і успіхів у її благородній справі.

Редакція широ приєднується до цих побажань.

Ця історія, в якій запитань більше, ніж відповідей, не залишила байдужим жодного, хто відкрив її для себе, мов Книгу великих людських пристрастей. Її чудернацько поплутані сюжетні лінії так давно снувалися в часі, що геть у ній погубилися, лишивши відчуття незавершеності сюжету. Тож усяк, хто на те мастак, безцеремонно намагався приміряти цю історію до власної шкали духовних цінностей, часто-густо виставляючи на осуд людський згубну силу плотського гріха, що профанується ім'ям любові. Та що тут робити святенику, отому Прокрустовому конструктору, в якого аж руки тремтять обкарпати все, що не піддається його розумінню, якщо ця історія — без моралі, як смерть — без апеляції.

Що ж то за пристрасть така, що посіяла бурю? Така собі скринька Пандори, в яку не дай Боже зазирнути? Зухвалий виклик часу, суспільству, собі — акт на межі самозречення чи лицедівства? А може, — відчайдушний прорив із нестерпної самотності, яку мусиш спокутувати перед людьми, як провину? Яка ж сила кинула цих двох у первісний хаос своєї руйнівної любові? Сказано: істина каламутна.

Ще зовсім юне обличчя з типовими рисами українки: горда високість чола, зухвалість прегарних карих очей... а погляд повен палючого докору. Це про них мусив би написати Стефан Кленович, бароковий поет XIV століття:

*Очі можуть ранити
з портрета...*

Такою на початку минулого століття стала в уяві Іллі Рєпіна Марія Кочубєйвна, аби зажити на полотні своїм другим життям. Образ, просто-таки вилущений з уяви. Образ, вилущений з часу. Скільки ж із ним пов'язано драматичного, чи то пак — трагічного!

Там, у реальному житті, вона мала славу однієї з найпрестижніших наречених — генеральний суддя Кочубей за свій вік добра нагрів неміряно, до того ж уся увага була зосереджена на Маріїнім посагові (старша донька Кочубєй Ганна на той час вже була заміжня). Однак Марія почувалася в родині зле, передусім через матір. Кочубєйха була з тих колоритних жіночих натур, про які кажуть: "Півсвіту спідницею змете і не помітить". Генеральний суддя відпочивав у тіні слави власної дружини, здавалося б, і не переймаючись глузуваннями козацької старшини, яка радила йому штани зміняти на плахту. Кочубєй не жили ізольованим життям, любили приймати гостей, серед яких найшанованішим був Іван Мазепа. Він же й хрестив їхню молодшу доньку. Марія росла на очах свого хрещеного батька, який догоджав хрещениці, як тільки міг, засипав дарунками, бавив. А як стала Марія на порі, то, як свідчать перекази та тогочасні документи, кращої дівчини годі було пошукати. У "запасниках" історії лишився схематично-словесний портрет, зроблений Готвальдом: "Висока, струнка, з великими очима, з білим, немов вирізьбленим з мармуру, лицем і довгою чорною косю, вона закурила голову не одному козакові". Вочевидь стеряв голову і старіючий Мазепа, якому на той час було вже за шістьдесят. Мав рацію бароковий поет Лазар Баранович, котрий на схилі віку дійшов розпачливого висновку:

*Ніхто Венеру
в світі не посилив.
Своєю отрутою солодкою
Напуває кожного.
Не тільки молодь —
старого поцілить.*

Однак Мазепа ще почувався на силі — був міцним фізично і за темпераментом не поступався юнакові. Чимало історичних джерел зафіксувало, що він мав неабиякий успіх у жінок, а це часто-густо мало для нього неприємні наслідки. Героїнями його амурних пригод виступали дружини шляхтичів Мартина Концкого, Яна Загорівського, Станіслава Фальбовського. Популярною у світських колах була історія помсти останнього пана, котрий, нібито, підстеріг молодого Мазепу й, прив'язавши невдатного коханця до коня, пустив світ за очі. Її було створено одним із прибічників короля, якого свого часу Мазепа викрив у змові з конфедератами, Яном Пасеком. Проте цю вигадку миттю підхопив Вольтер, використавши у своїй "Історії Карла XII". "Як я чув од пані белзької воєводи (Сенявської), — писав французький посол Бонапарт, — поза іншими своїми рисами приваблює легко до себе чаром жінок, як хоче цього". Але не тільки на жінок впливав своїм шармом Мазепа. "З усього видно, — писав інший дослідник, — наскільки взагалі таку прикмету можна відчувати по 200 роках із мертвих документів, — Мазепа був надзвичайним чарівником. Ніхто й ніколи не міг витримати його чару. Гоноровиті польські магнати, напівдикі московські бояри, буйні запорожці, статечні турки, елегантні французи й пуритани шведи — всі вони, стрічаючись з українським гетьманом, складали перед ним зброю. В чому полягає його чар? Це залишається таємницею для нащадків,

якщо унікальну бібліотеку, якій не було ціни.

Мабуть, на тлі сказаного не таким вже й незбагненим видається той екзальтований порив, з яким Марія, ще юна дівчина, відгукнулася на пристрасть гетьмана. Глибокий інтелект, а звідси й "талант цікавої людини", неабияка сила духу, надійність — усе те, що воліла б кожна жінка бачити в чоловікові, Марія, ще не цілком свідомо свого пробудженого еста, віднайшла у старіючому сивочолому мужчині. Очевидно, їй імпонувала опіка такого дужого чоловіка, такої сильної натури. Від нього вона отримувала ту дециму тепла, без якого почувалася безпритульно й незахищено у цій світі і якого не могла отримати в родині.

Нічого дивного в тім, що Мазепині прохання віддати за нього Марію було сприйняте Кочубеями як нечувана образа, як неповага Господня. Чи ж могла бути іншою їхня реакція: разюча різниця у віці, до того ж гетьман був Маріїним хрещеним батьком, а такий шлюб церковно не дозволявся. Одне добре відомо: любов не піддається законам здорового глузду, вона лише для того й існує, аби життя перетворити на пекло. До яких тільки вольових заходів не вдавалися Кочубеї, аби відвернути це стихійне лихо, — все було марно. Мазепа і сам, судячи з усього, розумів абсурдність такого ста-

ГАЛЕРЕЯ ЖІНОЧИХ ПОРТРЕТІВ

гальною, як вияв боротьби між підступною пристрастю та муками сумління увійшли до скарбниці світової любовної епістолярії. З них відчувається, як йому, дужому і впевненому у своїй силі чоловікові, нестерпна та безпорадність, з якою мусив спостерігати за щоденними приниженнями та цькуваннями Марії з боку матері. Та чим він міг зарадити у цій ситуації, коли до всього Кочубєйха, не вельми переймаючись доньчиними стражданнями, пустила поміж люди поговорі про збезчещення доньки. Мазепа відповідає Кочубею на це звинувачення з розважливостю людини, якій немає в чому виправдовуватися: "Ти згадуєш про якийсь блуд, я не знаю і не розумію нічого, сам ти видно блудиш, слухаючи своєї гордовитої лепетливої жінки, яку, як бачу, не вмієш погамувати. Справедлива народна приповідка: "Де голова блудить, там хвіст рядить". Жінка твоя, а не хто інший є причиною твоєї домашньої печалі. Свята Варвара втікала від свого батька, та не в гетьманський дім, а до пастухів у камінні щелини".

Марія (Мотря) Кочубєйвна

«ОЧІ МОЖУТЬ РАНИТИ З ПОРТРЕТА...»

але одне добре відомо: міг говорити з кожним мовою свого співрозмовника, тобто мав той талант, що про нього Френсіс Бекон уважав ще в XVI віці за першу прикмету великої людини" (І. Борщевський).

Як не повірити в те, що Іван Мазепа був людиною унікальною, чи то пак — харизматичною, якщо вже на зорі своєї політичної кар'єри опинився в центрі симпатій польського короля Яна Казимира, відомого в Європі своєю свавільністю та патологічною гоноровістю. А Петро І, якого Росія нарекла Великим, — мабуть, не тільки за його успішну реформаторську діяльність, а й за той трем у колінках, який він викликав у тогочасному суспільстві, — уперше віч на віч зустрівшись з Мазепою за часів "метеорологічно" вельми несприятливих (Софія була вже ув'язнена, а її прибічники страчені), коли й українського гетьмана мала накрити дев'ятибальна хвиля петровського шквалу (про його стратини, обганяючи події, вже трубили всі європейські газети), був просто-таки звоюваний цим українським характерником на довгі роки ставши його невідомим патроном.

Слава Мазепи як високоосвіченої людини свого часу була заслуженою: мав глибокі знання з філософії, літератури, володів багатьма мовами (за свідченням Пилипа Орлика, читав лекції перед викладачами Києво-Могилянської академії "мовою Тита й Ціцерона"), знався на європейському живописі, за життя зібрав чималу колекцію картин із Західної Європи, а

новища, проте, будучи велетнем за природою, не міг цього разу випростатися душею. Наразі Марія потерпала від материних цілодобових сварок і принижень, через які врешті-решт зважилася на втечу з рідної домівки, з родини. Вона надіялася знайти захист і опору в особі Мазепи, проте, яким же нечуванним ударом для неї, котра зневажала закони людської моралі, знехтувала почуттями батьків, стало його прохання повернутися в родину, аби не наражатися на нещастя. З листів, якими він по тому засипав Марію, видно, якими муками далося йому те рішення. То було надлюдське зусилля над собою як єдиного шляху до порятунку душі. Вчинок, на який жінці важче зважитися, бо жіноча любов неспівмірна з любов'ю чоловіка — вона захоплює цілком, не залишаючи можливості відступитися. Він же зумів вийти з безроздільної влади своєї пристрасті, проявивши тим самим свої найсильніші сторони. Любов пожертвована, любов притлумлена і є любов'ю справжнього чоловіка.

"Нікого я ще так на світі не любив, як вас, і для мене це було б щастям і вітхою, коли б ви приїхали і жили в мене, але я роздумав, який кінець може з того вийти, іменню при такій злісності вашої рідні: пришло б від Церкви неблагословане, щоби разом не жити і де б я вас тоді дів. Мені було б вас жалі, щоби ви опісля на мене не плакали".

Ці листи як скарга на суспільство, яке позбавило любов прав, соціалізувавши її, зробивши неле-

Однак Кочубей з того не заспокоївся і з ініціативи своєї дружини розгортає масштабний план помсти. Він старанно збирає факти, котрі красномовно, як на його думку, свідчили б про антимосковську політику Мазепи. Після тривалих невдач у справі розвінчання гетьмана Кочубей звертається до своєї Іскри, який через низку посередників переправляє донос царевичу Олексію. Той не повірив жодному його слову й порадив Мазепі віднайти очорнителів і стратити. Зазнавши поразки, Кочубей зі своїми прибічниками у справі гетьманового розвінчання листовно звертається до Петра І. Однак цар розлютився з того і поспішив завітати Мазепу у своїй прихильності. Невдовзі доношки були вистежені й з допомогою канцлера Головікіна доставлені на допит. Під киями Кочубей визнав, що, маючи велику образу на гетьмана, вирішив у такий спосіб звести з ним рахунки. Іскра завірив на допиті, що про зраду йому нічого невідомо.

Після страти Кочубея з Іскрою гетьман шукав усамітнення, неначе волів вияснити для себе щось дуже важливе, те, без чого життя втрачало сенс. Чим він тоді карався? Своєю необачністю, через яку він, обтяжений роками і досвідом чоловік, піддавшись з юнацьким запалом своїй пристрасті, мало не згубив справи всього життя? А чи намагався віднайти свою заблукану душу, ним же самим зневажену, коли обрав собі долю вічного дворушника, коли кинувся з головою в липку павутину інтриг і лжі. Тридцять три

пункти доносу не ошасливили Кочубея царською ласкою, проте послужили Мазепі для висновків глобальних і невтішних. І справді, чому ані царевич Олексій, ані Петро І не повірили доносу? Не тільки через великий гетьмановий авторитет і довголітню успішну службу російському цареві, а й через той сумнозвісний факт, що доноси з-поміж українців були звичним явищем, так би мовити, потворною ознакою ментальності. Зрада. Скрізь зрада. Просякнута нею, мов тяжким сопухом, українське суспільство стояло на межі свого самознищення. Він це розумів, як ніхто інший, бо й сам був отруєний її випарами. Вчитаймося хоч би в один пункт Кочубеєвого доносу: "Одного разу, коли був у моїм домі і підгуляв, почав я пити за його здоров'я, а Мазепа зітхнув і сказав, що мені за вітха, коли я живу, не маючи ніякої поруки своєї нерушимості і жду, як віл обуха. — Потім обернувся до моєї жінки і став хвалити зрадників Виговського і Брюховецького: "Вони, — говорить він, — хотіли вибитися з неволі, та злі люди їх до того не допустили, і ми хотіли б далше дбати про свою ненарушимість і волю, та ще способів до того не маємо, а найбільше ще в наших немає згоди. От і до твого чоловіка багато разів говорив про се, як би нам у будучині обезпечити і себе, і тих, що після нас будуть жити, а чоловік твій мовчить, ніяким словом мені не допоможе: і ні від кого допоміч не маю, і нікому не можу звіритися".

Так із доносу, що нині вже нахабно претендує на історичну пам'ятку, постає образ великого самітника, який, прирікши себе на огідне роздвоєння, глибоко у духовному підпіллі плекав надію. Можливо, він відчував свою приреченість, однак не міг не скористатися шансом, затиснутим Божими перстами.

Ішов 1708 рік. Україна, розшарпана на своїй фатальній історичній мапі між Московією, Польщею та турками, притихла в передчутті нового страшного вибуху. Та вже через рік, всупереч Мазепиним планам зіштовхнути сильних суперників — московське й шведське військо — у рішучому поєдинку десь поза межами України, українська земля стала театром масштабних воєнних дій, в результаті яких її було перетворено в криваве місиво.

Та звідки йому, стомленому літньому чоловікові, усамітненому серед коштовних фоліантів своєї безцінної бібліотеки, про те відати. Він, чие життя лише недавно висіло на волосині, врятований лише провидінням Господнім, — не відчував (не міг відчути!) себе переможцем. Він, котрий вершив долю України, багато літ несучи цю неспівмірну ношу, він, перед яким у шанобі схилялася правляча верхівка тогочасної Європи та Московії, — нестерпно карався своєю самотністю.

Проте після страти Кочубея він так і не озвався жодним словом до Марії, котра, як ніколи, потребувала його підтримки й розради, котра так необачно кинула йому під ноги своє життя, ставши призвідницею родинного лиха. Що ж, зречення — поняття абсолютне.

Унікальна і за цінністю, і за обсягом Мазепина бібліотека була знищена молохом війни, однак час зглянувся на купку його листів до коханої... Вочевидь такою була воля Господня — залишити згадку про цю дивовижну людську пристрасть, що свого часу мала неабиякий суспільний резонанс і перекрала не одну долю, про ту, чії очі і через три століття не втратили здатності "ранити з портрета".

Марія КУЧЕРЕНКО,
письменниця,
м. Київ

Любов ЗАБАШТА

УСТАМИ НЕЛОЖНИМИ

ПОЕТОВІ

Відчуть свою силу, збагнути,
що ти не лакей!
Галузка народу, що має
і розум, і мудрість,
Тоді вже піти у вічність...
лишить для людей
Об'ємність пророка
й таланту свого самотності.

Тоді тих, що прагнуть пророками стать,
Та їхні вуста велемовні,
насправді німії,
Ти зможеш і мертвим
навколо вогню об'єднати
І величчю духу збудити їх кволі надії.

* * *

*В шістдесяті була "відлига",
Доки писалося — скувала крига,
Щось надруковано,
а більше — сплюндровано,
Ханжами нищими слова заковано...*

А те, що не друкується тепер,
Коли, здавалося, прийшла свобода
слова,
Куди подіть? Та ж більшою не буде
Свобода слова, ніж оце була!

Коли я виплакала люту Колиму
І соловецькі нори для козацтва
Та для співців Вкраїни (не лайдацтва!).
Куди подіну це? Віддам кому?

Писалося неложними вустами
І в видавництвах залягло лежма.
Чи ж видавців для правди ще нема,
Як ще немає правди й поміж нами?

Здавалось, вільно так мітингували,
Ходила правда в людях навпрошки.
Усе наверх — злочинства і грішки,
Катюзі по заслугі видавали...

Та сам би чорт придумав не зумів
Таку покару красному письменству...
Невже ж нам упиватись від блаженства?
Пора, пора вже виплеснути гнів,

Щоб вже повік того не повторилось,
Коли Голгофа наша — Соловки —
Від крові української димілась,
І квіт Вкраїни нищили вовки...

* * *

Нам теж не раз давали "героїн",
Ми не були часом самокритичні,
І не один функціонер-кретин
За віжки брався трудні і незвичні.

Як наркомани, ми не дні — роки
Жили, підвладні спільному психозу,
І підміняли догмами думки
У чаді героїчного нервозу.

Впадали то у велич, то у сплін,
Сомнамбули великої епохи.
Та чи минулись дурні й скоморохи,
Як і отой нікчемний героїн?
1956

КУРБАС НА СОЛОВКАХ

Сиві Ліри, Гамлети, Джульєтти
Помирали там в самотині,
Там митець нескорений і впертий
Догорів на власному вогні.

Соловецькі дальні причали,
Курбасові ночі навісні,
Мури від обурення кричали,

Україна марила у сні.
Виросла тополецька на схилі,
Мов тії вкраїнської сестра.
Чайки прилітали гострокрили,
Вісточку приносили з Дніпра.

Він ридать приходив до тополі
І в холодній далі, в тишині
Відчував довічний запах волі
В соловецькій тій самотині.

Все йому ввижались ночами
Драми, ще не зіграні ніким,
України-нені вічні драми,
Що колись розвіються, як дим.

Трошечки дали тобі пограти,
Серце відвести на Соловах...
І пропав ти... Де ж тебе шукати
В соловецькій тундрі і снігах?
1956

КРИК

Присвячується Григорію Косинці

Ти приходиш до мене щоночі
В ту хвилину, як вічно я сплю,
Заглядаєш в заплакані очі
І шепочеш: "Не плач, я люблю!..."
Дмитро Загул

О, той Жовтневий палац на горі!
Звучить Косинки крик мені у ньому,
Коли, буває, я їду додому
Із СПУ о пізній вже порі.

Як він кричав, як бунтував у ніч:
— За що? Мене? Творця і селянина?
Я не напився ще з твоїх, кохана, віч,
Я лиш збагнути встиг, що я — людина...

О, зоряна моя! Невже кінець?
Невже позаздрив нашій хтось любові?
Не надивився я в очі барвінкові
І не наслухавсь стуку двох сердець...

Любов Забашта з чоловіком —
Андрієм Малишком

Збагнув за мить усе своє життя,
Своє село і золоту Софію,
Де спить в цю мить його любов і мрія...
Отак безглуздо вмерти без пуття?

— Мене? На розстріл?.. Я так мало жив!
Не надивився на рідну Україну!
Не долюбив тебе, мою єдину!

Ця книга* мала побачити світ раніше. Поетеса почала готувати її до друку ще в ті обнадійливі часи, коли над Україною повіяли перші вітри перебудови. З'явилася можливість опублікувати дещо "з шухляди", голосно сказати про наболіле, без остраху вихлюпнути на папір усе, що народжувалося в муках та самокатуваннях. Мені як редакторів майбутньої збірки випало першому читати ці твори. Любов Василівна, пам'ятаючи давні видавничі крики (постійні утиски з боку цензури, редакторське свавілля, жорсткий контроль з боку ідеологічних наглядачів), дуже переживала. Допитувалася: а чи піде вірш про М. Драй-Хмару, чи не викличе спротиву полемічно загострена річ "Архангел великого інквізитор"... Я заспокоював її: все буде гаразд, тепер, мовляв, не ті часи. Однак бачив, яким неспокоєм переймалися її очі, коли розмова наша торкалася політичної (а отже, й літературної) ситуації в країні. Поетеса й не приховувала своїх побоювань: надто вже понівечили, потоптали нашу землю різні заброди та яничари, тому й немає певності в завтрашньому дні. Згадувала хрущовську "відлигу", коли в українській літературі з'явилася ціла когорта талановитої молоді. Що з того вийшло, тепер знає кожен...

Робота над книжкою, здавалося, наближалася до кінця. Письменниця допрацю-

увала окремі речі, щось дописувала, скорочувала, і раптом — страшна звістка: Любові Василівни не стало...

Син поетеси Ігор Валентинович, передаючи мені рукописи Л. Забашти, розповів про останні хвилини життя матері. Вона вже знала, що кінець неминучий. Долаючи не-

КВІТКА ЇЇ СЕРЦЯ

людський біль, встигла розпорядитися своїми архівами і навіть написати мені короткого листа ("Заповіт редактору"). Виконуючи останню волю небіжчиці, подаю твори в їх найоптимальнішому варіанті.

... Є в Любові Забашти давній вірш "Квітка мого серця". Порівнюючи поезію з чистим гірським едельвей-

сом, вона мріє дістатися скель, зірвати цю сонячну квітку й подарувати своєму народові, рідній Україні.

Хай же ніколи не зів'яне квітка її серця!

Володимир МІЩЕНКО

* Шановний редактор Володимир Іванович, дописуючи передмову до збірки поезій Любові Забашти "Устами неложними" (К., Радянський письменник, 1991), мав переконливу впевненість, що запланована видавництвом книжка нагально буде надрукована. Але, на превеликий жаль, якраз у тому вікопомному році почалася економічна криза в країні, яка врешті-решт призвела до непередбачуваного зубожіння книговидавництва взагалі. Кілька років тому я вирішив забрати готову до друку збірку з видавництва, сподіваючись видати її своїм коштом... А поки, вшановуючи пам'ять поетеси Любові ЗАБАШТИ з нагоди 85-ліття від дня її народження, пропоную декілька віршів із цієї останньої неопублікованої книжки. Вважаю, що вони будуть ще довго актуальними і на часі в нашій малорухомій Україні.

Ігор ЗАБАШТА

Барвінку мій, блакитне диво з див...

Прощайте, друзі!
Чуєте? Мене
Кати ведуть на розстріл...
Проклинаю!
Вас, чорні судді,
вашу люту зграю,
І наша смерть — вам здарма не мине!

НЕОПАЛИМА КУПИНА

Що ж, викомарюйте, як хочете,
А, може, хто і відгада,
Де там України біда,
Над чим ви, мудряки, регочете?

Але пора б вже вам сказати
Свому народу все простіше,
Бо він не хоче мудрувати,
На ті складні шаради-вірші.

Він до Шевченка поверта
І розуміє знову й знову,
Що вірші ті — не суєта,
Не балачки пусті й полова,

А невимовний серця біль
За ту знедолену Україну,
Яку любив він до загибуні,
Гірка там серця потерпіль.
І глибина там незглибима,
Там правда слова вирина,
Мов купина неопалима.

МУЖНІСТЬ

Мури гестапо з словами прощання,
Мужності свідки і свідки страждання,
Вирубать вас би з темниць і підвалів,
Скласти б із вас пантеон височизни
Духу людей, що життя віддавали,
Тільки б стояла кохана Вітчизна.

Мури в'язниць, де герої страждали.
Ті, що нам волю завоювали,
Ті, що, тиранами гнані в Сибірі,

Все ж не згубили надії і віри

В те, що впадуть Торгквемади новітні,
Згинуть тирани тутешні й всесвітні...
1960

РЯДКИ ПРО ВАСИЛЯ СТУСА

... Тягли бо так, що лопалися шлей,
Ішли ж бо так, що в краю, де мордва,
Вони свої збирали асамблеї,
Щоб Україні вибороть права.

В лісах, в болотах, де вони, голодні,
Валили дерево, трудилися як могли,
В копалинах холодних, як в безодні,
Свою офіру тяжко нам несли.

Там юний Стус вихаркував легені
І згадував свого Сковороду,
Його шляхи, його народний геній,
З ним розділивши всю свою біду.

Вкраїну він не зраджував ніколи,
На закордонні теж не утікав,
Його, мов квіт Вкраїни, пропололи
І вирвали із поетичних лав...

МОЛИТВА ДО УКРАЇНИ

Моліться віршами своїми
До нені, що її нема,
Моліться восени і в зими,
Коли на серці вже зима.

Моліться віршами своїми
За тих безбатченків-синів
І за сміливців-побратимів,
Чий дух в Сибіру відгорів.

Моліться цим священним словом
До опустілих віктарів,
Де половили людолови
Вкраїни-матінки синів.

І половили, і заслали
У Магадани й Соловки,

ЗБУДУВАТИ СВОЙ ХРАМ

Прикметно, що вихідці з Бойківщини, які в той чи інший спосіб займаються вивченням етнології у Канаді та США, твердять про те, що саме бойки будували християнські церкви першими, бо були доступнішими для місії святих Кирила й Методія. Не маючи на меті заперечувати цю тезу, покладаємося тільки на авторитет академіка Григорія Логвина, котрий не минув жодної культової будівлі чи слідів такої в Карпатах. Але хоч як би там було, кирило-методіївська традиція одночасно відкрита і на Захід, і на Схід - отож не випадає і нам перетягувати ковдру. Знаючи, що посилав солунських братів на місію царгородський патріарх, не забуваймо, що благословив цю місію римський папа. Не дарма й папа Іван Павло II не стомлюється повторювати, що святі Кирило й Методій ніколи не відкинули ні східної ані західної традицій, всіляко зберігаючи повне і видиме співпричастя однієї, ще не поділеної Церкви.

Будемо сподіватися, що музей Бойківщини, який споруджується у місті Долина, що на Прикарпатті, стане справді новим словом як у музейній справі, так і в етнології. Одночасно не втрачати надії, що фестивалі бойківського мистецтва пісні й танцю - такий нещодавно потряс Карпати в епіцентрі Турківщини, - стануть бажаними святами в усій Україні. Бо хіба ж у цивілізованій країні можна допускати таке, щоби свято в одному регіоні не було доступним для іншого? А Київ зумів і словом не обмовитися про Фестиваль у Карпатах.

До речі, за логікою солунських братів, словяни мали увійти до Церкви, залишаючися самими собою, тому й створено було слов'янську літургію. І хоча дослідники розходяться в думках, чи ця літургія була перекладом Літургії святого Івана Золотоустого, чи латинської меси святого Петра на основі грецького перекладу папи Григорія Великого - це для нас не так важливо. Значно важливіше, що прикладом такого компромісного варіанту служать так звані київські глаголичні листки, які є перекладом латинської меси, котра мала розспівуватися на грецький лад. Адже саме так повставала Київська православна традиція, себто - наша з вами християнська цивілізація.

Музейна справа, що дедалі упевненіше почувається на теренах Бойківщини, покликана поєднати в наших умах час і простір української історії - у кожному конкретному регіоні. Тільки ця - жива - пам'ять спроможна зробити нас цивілізованою Нацією. Адже цивілізація - не літаки, не телевізія і навіть не інтернет. Цивілізація - то спосіб нашого мислення, вміння бачити себе на рідній землі дбайливим Господарем, а не знахабнілим руйначем, це, зрештою, єдина можливість наблизитися до Святих Заповідей, утвердитись українцями, аби мати що передати спадкоємцям української національної ідеї.

СУМНІВИ ЗАБУТОЇ СТОЛИЦІ

Не міг такий великий дослідник і знавець Прикарпаття й Карпат, яким був Гнат Хоткевич, письменник, етнограф, громадський діяч, не знати, що перша згадка про селище міського типу Перегінськ Рожнятівського району не сягає глибше XII ст. І все-таки вважав, що саме це містечко - забута, давня столиця Бойківщини. Як ж мав на те підстави?

Передусім - виразні сліди городища в межиріччі Лімниці й Радової, що впадають у Дністер, а ще, звичайно, надто вже вигідне географічне розташування. На затиллі міста - Осмолода з її непрохідними хащами й урочною Сивулею, на якій сніг не розтає навіть улітку, ліворуч - Дубшарський перевал, а праворуч Заосмолоддя, невичерпні мисливські угіддя Східних Карпат. Любили наїздити сюди "достойники" всіх часів, але досі збереглася лише дача М. Підгорного, завісідника Політбюро колишнього Союзу. Приваблювала можливість "на шармака" звалити ведмеда чи вепра, поласувати пстругами (фореллю по-книжному), відчутти себе господарем незайманої цієї краси. А нині?

Директор місцевої ЗОШ № 1 (усього тут три школи - на 12 тисяч жителів) Євген Йосипович Слюсаренко вважає, що в наші часи тільки надання Перегінську статусу міста обласного підпорядкування (після війни воно було райцентром) реанімує громадське життя. Якщо не повернення до статусу райцентру... Захиріла громада... Та найгірше, що вчителі покидають школу, не витримавши пресингу злиднів.

Колись ошатна будівля Народного дому на вулиці Січових Стрільців, зведена коштом "Просвіти" сторіччя тому, справляє надто жалюгідне враження: побиті вікна, обчухрані стіни, дах... Провалена підлога в коридорах селищної ради відвідувача взагалі переносить у зовсім інші виміри соціальних цінностей, хоча інтер'єрист триповерхові котеджі на околиці й поряд ростуть, мов гриби після дощу. До речі, голову селищної ради Василя Костянтиновича Волошина так і не пощастило знайти - зник разом із печаткою. У час прийому громадян! Казали, що нагальні справи у школі має пан голова, та того дня його там і не бачили. Отже, були ще важливіші справи...

Окрім сокоекстрактового заводу, філії лісокомбінату "Осмолода" меблевого цеху Тисменицької фабрики, лікарні, лісництва, у Перегінську нині - сила скороспілих фірм, які вергають значними сумами. Не відстають у нагромадженні первинного капіталу й брати Воло-

шини... Але за спільне благо душі ні в кого не болить!.. Мов океанською хвилею, заливає тутешні Карпати пластикова тарою - ця проблема б'є особливо дошкульно там, де чужорідне сміття отрує і погляд, і довкілля. Та зарадити біді не поспішає ніхто, хоча й розуміють, що наростає вона, мов лавина. Поки що вже казати про Народний дім?!

Єдина відрада Перегінська - діти. Майже півтори тисячі їх у ЗОШ № 1, хоча тільки тисяча користуються послугами дитячої бібліотеки, що тут же в Народному домі, де саяк-так туляться усі громадські організації, з "Просвітою" включно. Вилітаючи на велику перерву, мов ластів'ята обсядають міст через Лімницю, що біжить аж до моря... Тут, на перилах мосту, народжуються найзаповітніші мрії. Ось Петрик Лутчин поки що мріє прочитати про Тома Сойєра українською, рідною... На жаль, у бібліотеці такої немає. Хотілося поради 12-річному хлопцеві читати М. Твена російською: бери, мовляв, - ми теж розпочинали з цього варіанта... Але в Петрикових очах світилося таке глибоке розчарування, що язик просто не повторив цих міркувань.

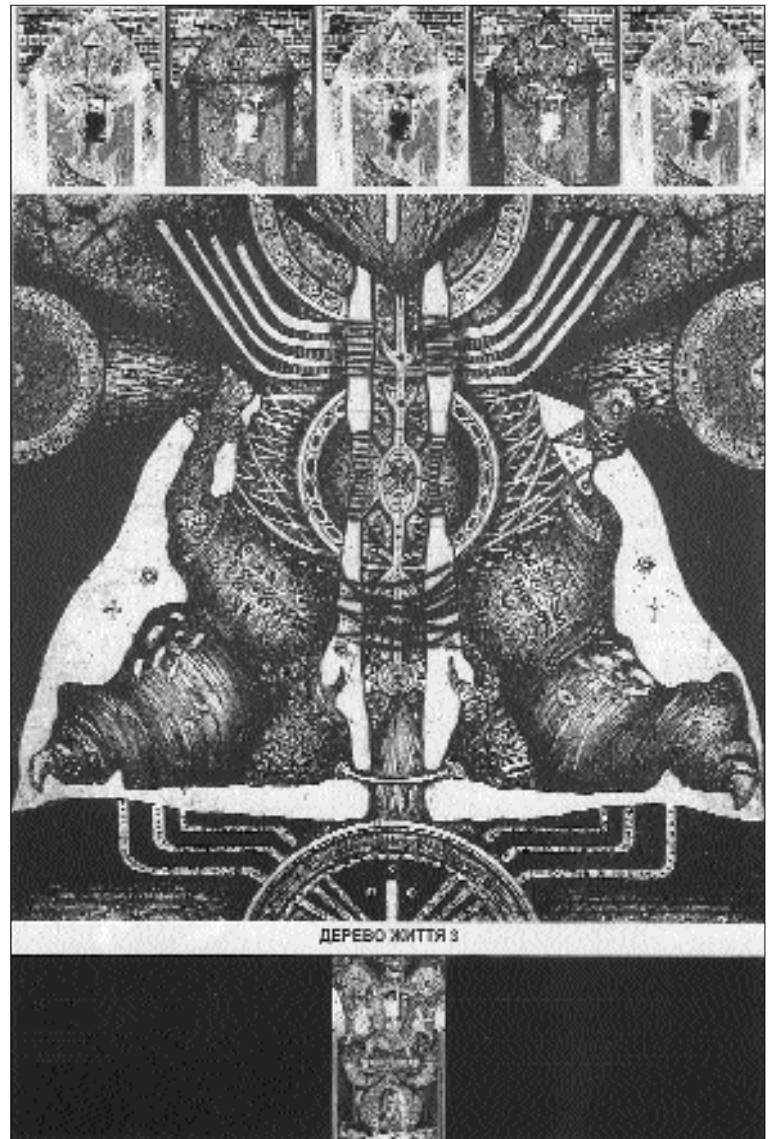
Та радила я Петрику взяти російськомовне видання Марка Твена, - перехоплює моє запитання бібліотекар Ольга Василівна Петриній, - але ж самі бачите, що не послушав... них тепер на все - власна думка.

Дитяча бібліотека Перегінська не одержує літератури з бібліотекаря вже років із десяти. І початка бібліотечна - ще з радянських часів. Дуже хотілося зафіксувати її на редакційному відрядженні! Та роздумав: кого тепер здивуєш подібним?

А В СУСІДА - ХАТА БІЛА...

Успішно будуються перегінці к навколишніх селах - у Вільхиві, Дубі, Небілові. Але села, хоча бідніші (багатшають в основному заробітків у Греції та Іспанії) не раються громадських клопотів. Сусідній Вільхиві (перегінцівський котеджі вже підступають до сел майже впритул) дієво готуються 100-річчя тутешньої "Просвіти", яке відзначатимуть напередодні роковин усеукраїнської. Спільно з громадою села Дуба видають літературу про участь просвітан у національно-визвольних змаганнях, проводять урочистості з покладенням квітів до стрілецької могили та хресні ходи - служителі місцевої церкви, як і заповідано подвижниками, просвітянські активісти.

80-річна Павлина Ковпак, яка безневинно відсиділа 20 років у Воркутанських та Печорських

АБИ БІДА — ГРОШІ БУДУТЬ

спектаборах - читала прокламацію УПА, - має на сьогоднішнє суспільство свій погляд:

— Коли ми ще не мали власної Української держави тут, на Прикарпатті, то плекали Україну у власних серцях. І не шкодували за неї навіть життя. Слава Богу, нині маємо Державу. Але, як самі бачите, бракує патріотів, які б Державу любили дужче, ніж себе. Тому й тяжко слабує справа там, де про Українську національну ідею було мало дбано. А патріотизм на голому місці не виросте... Це такий квіт, що потребує невиспущого догляду - від зорі до зорі, всіма силами душі. А їх нині, відав, шляк трафив...

Ковпак - прізвище волинське. Тета Павлина зі Стефураків. Але поборалися в неволі, щоб народити вільних і красивих синів-українців. Ось так і з'явилися Ковпаки на Бойківщині... Щоправда, Іван, старший син, лікарює на Далекому Сході, аж на Сахаліні - шанована, заможна людина. А В'ячеславові діти теж виглядають тата із заробітків, але тутечки, при бабі Павлині й матері. Нівроку, вже й парубкують, хоча зовсім ще дівчак.

Невже і їм доведеться шукати ліпшої долі на чужині?

Для тети Павлини - це не марні роздуми. Думками

цими вся Вільхівка, мов вулик, гуде... Скільки радості було, коли їхнього-таки односельця, професора Михайла Косіва було обрано дванадцять років тому до Верховної Ради! Це ж якщо такі люди (справжні патріоти!) будуть при владі - гадалося - то й Україна вилюдніє? Аж виявилось, що хутко казка мовиться, та не хутко діло робиться. Влада поступилася принципами, а не кріслами. Так ось і сталося, що тільки повіями - в житті та політиці - й улавилися. На що ж тоді сподіватися?!

...Тому й гуртує місцева "Просвіта" людей, аби вчилися триматися рідного берега, не кивали на несприятливі умови. За гідне життя діди й прадіди боролися по-справжньому, до кривавого поту. Іншого шляху - не дано.

ВРЯТУЄМО САМБІР — ПРОСЛАВИМО БОЙКІВЩИНУ

Святе місце порожнім не буває - давня істина й не збирається старіти. Уже за середньовіччя Бойківщина відчувала, що столиця у неї таки є, і ця духовна столиця - Дрогобич. Недарма ж і тепер ми помічаємо, (не в останню чергу - завдяки видатному астрологу Юрію Дрогобичу), що ставлення не тільки в бойків - у всіх галичан - до Дрогобича якимось особливе. Немов до родової книгозбірні, де причаїлися ще незвідані скарби. Однак задум про створення музею визрів навіть не в Старому Самборі, а саме в Самборі, до того ж 80 років тому. Хоча Статут музею був заздалегідь

укладений доктором Гуркевичем, а затверджений Львівським воєводством аж 12 червня 1928 року. На той час господар уже мешкав “кутом” у четвертій кімнаті будинку — решту зайняли експонати, що “плавом пливли” звідусіль.

Це може видатися неймовірним, але бойки настільки дружно відгукнулися на ідею створення власного музею, що перед Великоднем 1932 року він мусив перейти в нову домівку — стара була замала для всіх отих кремінних сокир, молотків, ножики, знайдених принагідно на стрихах (горищах), у прадідніх скринях та на старих дзвіницях; ба навіть надбувалися портрети різних церковних добрідів і фундаторів. Як не дивно, виявляється, були й такі! А головне, що пам'ять про них серед людей — жива.

Ось що каже з цього приводу Любомир Сікора, голова Науково-культурологічного товариства “Бойківщина”: “Погляньмо ж у вічі цим велетням Духу, що утримували Русь—Україну, що й нині служать прикладом для нас і наступних поколінь: князеві Леву, фундаторові руських церков; славетному гетьману Війська Запорозького Петру Конашевичу-Сагайдачному; герою захисту Відня Юрію Кульчицькому; єпископу Снігурському й фундаторові самбірської церкви Іллі Комарницькому та його дружині Олені; панотцю Володимиру Петрику, пароху села Бабине, голові Самбірської філії “Просвіти” в 1920—1926 роках; Олександрові Борковському, директорові гімназії в Дрогобичі й редакторові “Діла”; Іванові Франку — найвидатнішому письменнику й громадському діячу минулого століття; ієромонахам Людкевичу й Сильвестру — першим на Бойківщині українським друкарям; майже невідомому колезі Юра Дрогобича Григорію Самбірчику, який так само прославив Бойківщину ще в XV ст. І цей портретний ряд можна продовжувати й продовжувати! Про кожного в музеї — своє досє, відповідний стенд, особисті речі. Адже тільки про такого бойка як Степан Бандера можна писати ро-

мани й творити кіно... Та доля наша відбилася в цьому музеї, мов у дзеркалі: вже знали про нього в Америці та в Європі, але й грабувала кожна нова влада. Або закривала, щоби приховати сліди пограбування...”

...На жаль, нині Самбір переживає не найкращі часи. Позбавлені очисних споруд — колишній владі вони були зайвими — місто настільки споганило мальовничу колись Млинівку, що опинилося перед неймовірною екологічною кризою. Коротше кажучи, Самбір потрібно рятувати! Як заходився він рятувати душу Бойківщини на початку минулого століття, так маємо рятувати його тепер. І саме цей епізод у нашому житті має засвідчити, хто такі бойки.

ТЕПЕР МЕНІ НЕ ДО СОЛИ...

Захоплення й подивування викликає у знавців розмаїття музичних інструментів у бойків. І особливо цікаво, що, наприклад, аналога бойківській восьмиструнній скрипці поблизу немає — хіба що в Латвії. А надзвичайно архаїчні цимбали, що вражають ускладненістю інструментарію, сопілкарство та дрімбарство взагалі неповторні. Прикметно й те, що саме характер виконання наспіву стає чи не єдиним чинником, який відрізняє одну мелодію від іншої. Але кожне весілля на Бойківщині, так само, як і в усій Україні, було прикметне саме трієстими музиками — у різних варіантах. Але з обов'язковим “багатоголоссям” виконання.

Не секрет, що, прийшовши у Панонію в IX ст., мадяри перейняли дуже багато від наших верховинців — як у ноші, так і в мелосі. Тому певні архічні типи мелодій, танків можна простежити й по той бік Карпат. Зокрема, і серед т. зв. “Мараморських гопаків”. Адже від Закарпаття й до Дубшарського перевалу найтрадиційніший (після коломийки) саме так званий козацький-козаковий танцювальний жанр бойків. Але й вельми розмаїтий, — як і архітектура, страви тощо. І то ще питання — автохтонні чи занесені ці танці на бойківські терени. Розмаїтість їхніх мажорних

стилів якраз і вказує на Прикарпаття.

“Тепер мені не до соли, як гарали на басоли!” — приспівують на весіллях Рожнятівщини й Дрогобиччини. Давно вже так завзято не виграють басоли... А пісня живе!

НАРІЖНИЙ КАМІНЬ ХРАМУ

Визначний центр солеваріння Русі раннього середньовіччя, чи не найпотужніший у капіталістичній Європі нафтопереробний вузол і вулкан національного духу XX століття — ось такі умовні історичні віхи можна побачити, гортаючи в уя-

ві біографію міста Дрогобич. Але, одночасно, в цій біографії присутні герої, якими й живе одне з найславетніших міст Львівської області. За роки незалежності України його історичний набуток щедро виколосився в діяльності місцевої “Просвіти”, видавничої фірми “Відродження”, науково-культурологічного товариства “Бойківщина”, інших освітньо-гуманітарних інститутах. І все ж найяскравішою сторінкою сьогодення стала книговидавнича діяльність фірми “Відродження”, що взяла на себе зобов'язання “сказати за всіх”...

Ми спукалися з паном Петром Бобиком до Стрважу, річки, що стрімко біжить обіч села Кульчиці. Розмова натовість пливе розмірено, виважено.

Дивна річ, якби ми оглянули тільки “Історію села Кульчиці”, — родового гнізда кількох десятків подвижників, — якою міг би пишатися й колектив серйозного науково-дослідного закладу, то й цього видання вистачило б для морального задоволення будь-кого з видавців. Але тільки не президента фірми “Відродження” Петра Бобика. Цей чоловік завжди прагнув більшого — бути корисним Україні кожного дня, у малому й великому, незважаючи на жадливий податковий тиск, що прирівнював українську книжку до ковбаси й печива...

Тому кожна видана книжка ставала рубежем, але й подією у культурному житті всієї України.

Кілька видань витримала, наприклад, унікальна за своїм фактажем книга Павла Штепи “Московство”, в якій не тільки на багатому історичному матеріалі аналізуються етапи грабунку й уярмлення України, але й доводиться закономірність розпаду імперії. (Нагадаємо, що вперше це видання побачило світ у Торонто 1968 року!) Ще недавно недоступна читальському загалу, патріотична література видавничої фірми “Відродження” наполегливо торувала шлях до нього. І попри всі складнощі — знаходила, завойовувала серця.

Справді, цій кам'янистій землі пощастило на мужніх героїв. Ось

таких, як пан Петро — наріжний камінь у храмі українства.

Віктор Грабовський

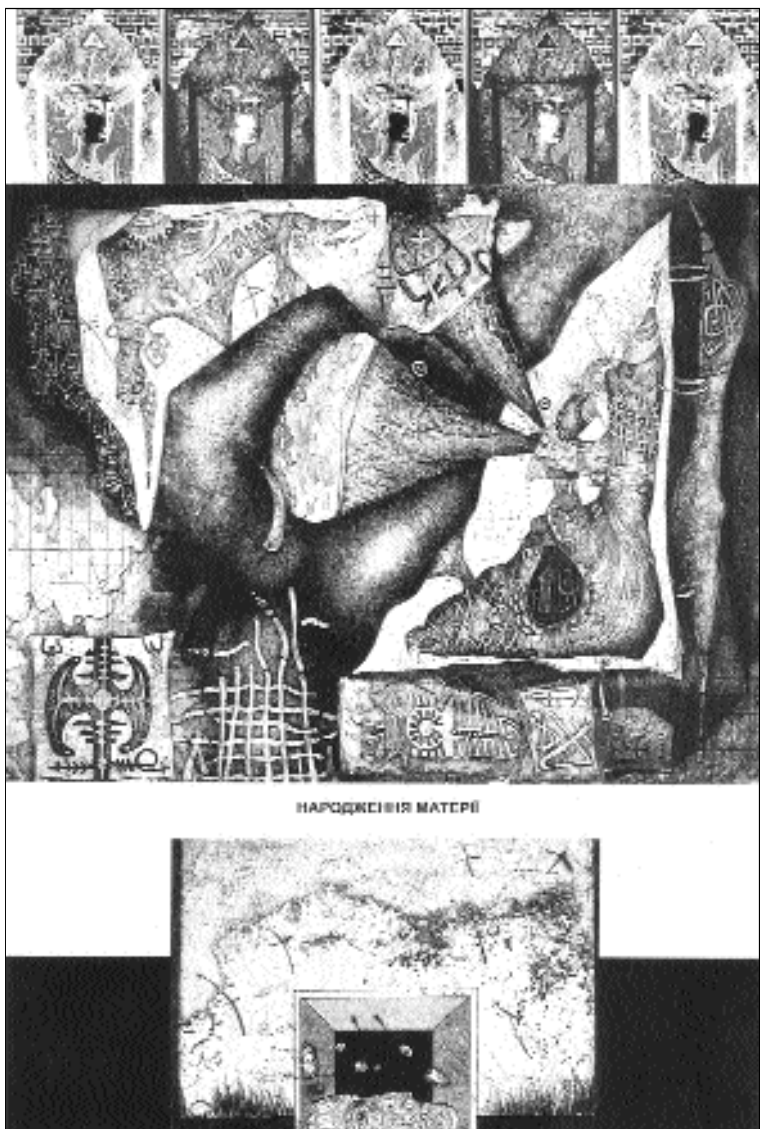
МУЗЕЙ “МОСТИЩИНА” РОЗПОВІДАЄ

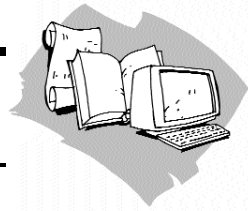
Ще однією потаємною точкою духовного буття Прикарпаття випало стати малій батьківщині Івана Вишенського містечку Судова Вишня, що на Львівщині, де верхньодністрянські говори української мови плавно переходять у т. зв. надсянські. Взагалі то ми й досі не збагнули сили магнітного поля українського еліпсису, за влучним висловом Євгена Маланюка, що витворився з утвердженням Київського православ'я. Всі наші Вишенські, Беринди, Зизанії, Княгиньські, Копистенські, Ставровецькі та інші й становили собою ті національні дріжджі, що піднімали Козацьку Республіку. І то вже трагедія Наддніпрянської України Хмельницького й Дорошенка, котрі недооцінили значення Червонної Русі (Галичини) для повноти існування всієї Русі Київської.

Тож цілком закономірно, що, з повстанням Української суверенної Держави, саме в Судовій Вишні відроджується етнографічний музей та книгодрукування, розпочинає свою державотворчу діяльність місцева “Просвіта”, беручи активну участь у виборчому процесі всіх рівнів. Стараннями вчителів Антона Дмитрасевича у Судовій Вишні та Івана Сагана в Мостиськах з'являється етнографічна й просвітницька література, що відновлювала народний подвижницький шлях “Просвіти” на найзахідніших кресах України, повертала імена призабутих героїв.

Музей “Мостищина”, що постав десять років тому в місті Мостиська — дітище тутешньої “Просвіти”, котра святкуватиме сьогодні своє століття, та одного з найактивніших її членів Івана Сагана — фундатора й незмінного директора. Марне говорити, з якими труднощами було пов'язане відкриття музею, що важче — про його забезпечення належним штатом. Але вже сам факт існування такого національного інституту, що засвідчує тяглість та безперервність існування на цих теренах українського етносу (бойків), знаменна. І якщо назва “Бойки” й не скрізь сприймається за самоназву, — наприклад, бойки Закарпаття називають себе верховинцями, — то могили Січових Стрільців, що височать нині на етнічній Бойківщині, якнайреальніше окреслюють не тільки міць і коріння українського патріотизму, але й конкретний внесок народу в творення Соборної Держави.

Може, вперше, по княжій добі, так однастайно стали за Україну верховинці — русини, бойки, лемки, гуцули. І це тоді, коли — жодних державних ключів, ніяких агі-

Ім'я Хрисанфа Петровича Яшуржинського, людини винятково світлої і винятково скромної, — наочне свідчення такого явища. Чи не найповніші дані про нього, як про педагога й археолога, ще 1904 (!) року помістив Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона. Найповніші, а проте далеко не повні вже бодай тому, що Хрисанф Яшуржинський перебував у розквіті творчих сил, тож його подальша доля навіть для знаменитого словника була ще цілковитою таємницею. А втім, і про народження сказано в словнику щонайлаконічніше: «род. в 1852 г.» (1, 872).

Для мене повернення Яшуржинського почалося десять років тому, коли його короткий історичний нарис про Умань, датований 1913 роком, було перевидано. «Составилъ Х. П. Яшуржинский», — зазначалося у підзаголовку, однак цього негучного підзаголовка було явно замало, щоб перейнятися запитанням: а хто ж він такий? Щоправда, у 42 томі Франкового «Зібрання творів у п'ятдесяти томах» — «Фольклористичні праці» — Яшуржинський не лише двічі згаданий Іваном Франком (с.13, 14), але й представлений (зі знаком питання замість дати смерті) в «Коментарях» — як «український етнограф, фольклорист і археолог, співробітник «Киевской старины» та «Известий Таврійської ученої археологічної комісії». Аж ось 4 липня 1997 року газета «Кримська світлиця» видрукувала велику статтю Григорія Зленка, письменника-краєзнавця з Одеси, «Одісея Хрисанфа Яшуржинського», де вперше оприлюднено десятки дуже цікавих і дуже цінних фактів із життя вченого, по крихті зібраних автором із малодоступних джерел. Щоправда, й для Григорія Зленка багато що залишалося на рівні припущень та здогадів. Зокрема, за ймовірне місце народження і смерті Х. П. Яшуржинського дослідник обрав місто Умань, аргументувавши свою думку логічним ланцюжком, на перший погляд, доволі переконливих фактів, і в цілому виявився близьким до істини...

Найавторитетніший уманський краєзнавець Микола Федорович Комарницький (1899—1984) — ця жива енциклопедія Умані, — який, безперечно, знав про Яшуржинського найбільше, пішов за вічну межу, а місцевий краєзнавчий музей, одним із засновників якого офіційно визнається і Яшуржинський, оперував лише приблизними відомостями: так, народився в Умані, в сім'ї священника Миколайського собору. На цьому, вочевидь, довелося б поставити крапку, але несподіване продовження запропонувала уманська поетеса й археолог Ольга Петрівна Діденко: «Та він же родом із Молодецького!»

Село Молодецьке — в Маньківському районі Черкаської області (близько 30 км від Умані). В минулому це був Уманський повіт Київської губернії. Свого часу тут розмішувалися військові поселення, і село вважалося «казонним», тобто таким, що не перебувало у поміщицькій власності. Попри свою певну віддаленість від траси, Молодецьке ще й сьогодні тримається, а колись його прозивали «Китаєм» — завдяки великій народжуваності. Небагате на ліси, але по-своєму доволі мальовниче й розложисте, воно славиться також чималою кількістю (близько сорока!) ставків і ставочків, викопаних переважно ще до революції. Улітку 2002 року з групою студентів Уманського педуніверситету я побувала тут на фольклорно-етнографічній практиці й відразу пересвідчилася: земляки його не забували ніколи!

Як засвідчила метрична книга з Центрального державного історичного архіву України (Київ, /9, ф.127. — Оп. 1012, № 2777. — Арк. 1296), Яшуржинський Хрисанф Петрович народився в селі Молодецькому 19 березня 1852 року [за старим стилем. — М.П.] у родині міс-

цевого священника Петра Григоровича Яшуржинського і «законної» його дружини Ольги Іустинівни. Хрисанф був п'ятим хлопчиком, народженим того року в селі (дівчаток на той час народилося 11), а всього 1852 року в Молодецькому побачило світ 26 хлопчиків і 40 дівчаток [справді-бо — «Китай»! — М.П.]. Охрещено Хрисанфа 30 березня.

Те, що наймолодшого сина Яшуржинського, Іустина, названо, вочевидь, на честь діда по матері, дозволяє припустити, що й найстаршого названо Василем не випадково. Протоієреєм Уманського Миколайського собору був Василь Григорович Яшуржинський [звідси, можливо, неточні відомості в Уман-

3 80-х років XIX ст. його ім'я згадується в списках членів просвітницького товариства «Громада» (6, 135). Свою просвітянську роботу Хрисанф Яшуржинський поєднує з науковою, пише статті, реферати, в жовтні 1886 року організовує археологічний гурток зі старшокласників. За Г. Зленком, після 1893 року він працює уже в Одесі. Так, в Уманському краєзнавчому музеї зберігається лист-документ із канцелярії «Головного управління по делам печати», який сповіщає «учителя Одесского Института благородных девиц Х. П. Яшуржинского» про те, що його прохання видати статтю «Свадьба малорусская, как религиозная драма» вирішено задовольнити (10, № 18. —

ХРИСАНФ ЯШУРЖИНСЬКИЙ — ХТО ЦЕ?

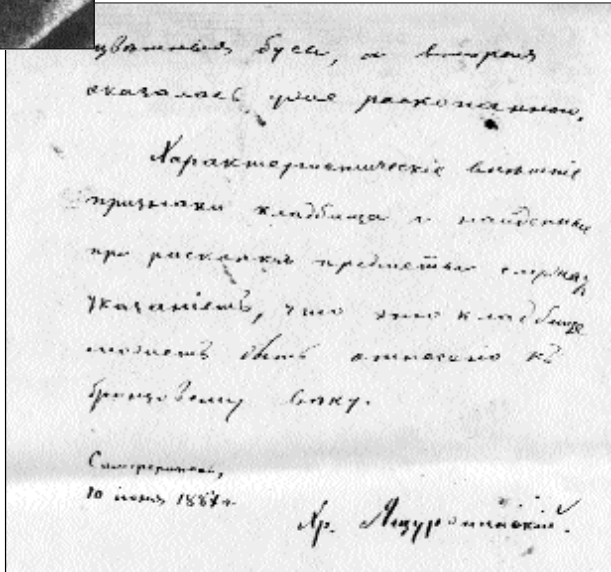

Що відомо нам про авторів сотень і тисяч наших пісеньних шедеврів? Що знаємо про творців безлічі інших мистецьких надбань? Ті, чий імена до нас дійшли, радше щасливі винятки, ніж об'єктивна закономірність. Але особливе місце у стражденій історії України посідають постаті, що їх система прирекла на цілеспрямоване забуття. Уже, здавалось би, вони майже повністю стерлись із людської пам'яті... Аж ні, якось миті щось десь несподівано гальмувалось, і оте «майже» пускало зненацька молоді й життєдайні пагініці нової надії. Звичайно, багато чого втрачалося безповоротно, багато що перевтілювалось у легенду, але й повернення у формі життя-легенди — явище симптоматичне і показове.

ському музеї про народження Хрисанфа. — М.П.] — мабуть же, рідний брат Петра Григоровича (9, ф. 127), а не Хрисанфів дід, за версією Г. Зленка. Як і брат, це була високоосвічена людина, до того ж — дослідник народних звичаїв, дописувач «Киевских губернских ведомостей», «Киевской старины» та інших тодішніх видань. Григорій Зленко зазначає, що він помер 23 лютого 1852 року, але це могло стосуватись і когось іншого, тому що «Заметки и известия из г. Умани» під іменем «В. Яшуржинский» з'являлися також і в 1853—54 роках.

Як стверджує словник Брокгауза і Єфрона, Хрисанф здобував освіту «в Київському й Варшавському університетах на слов'яно-російському відділенні історико-філологічного факультету» (1, 872). Перед цим, вірогідно, навчався в рідному селі: при церкві в Молодецькому діяло сільське училище (9, ф.127. — Оп. 1009. — № 722. — Арк. 103—106), що перебувало «під опікою приходського священника» Петра Яшуржинського. Про цю опіку свідчить також «Копія приговора сільського схода с. Молодецькое Киево-Подольского поселения о сборе денежных сумм на содержание церковно-приходской школы» (9, ф.127. — Оп. 998. — № 69. — Арк. 1—2).

Закінчивши навчання, Хрисанф Яшуржинський розпочинає свою педагогічну діяльність. Як дослідив Г. Зленко, з Варшави 1884 року він перебирається до Криму, викладає спочатку в Керченському Кушніківському дівочому інституті (2, 10), а через два роки — в сімферопольських чоловічій та жіночій гімназіях [можливо, саме звідти в його зошиті від 1888 року збереглися якісь вельми химерні «чернеткові» записи-формули під заголовком «Альбоми гімназисток і інституток» (10, № 18. — Арк. 41). — М.П.].

Автограф із зошита Х. П. Яшуржинського

Арк. 31). На час виходу ХІІ тому словника Брокгауза — Єфрона він був учителем російської мови в Одеському інституті імператора Миколи і жіночої гімназії (1, 872).

Окремого і ґрунтовного вивчення заслуговують записи та публікації Х. Яшуржинського, які з'являються в різних виданнях, передовсім у «Киевской старине». Вони є блискучим зразком органічної любові автора до народної творчості, причому не лише української, але й білоруської, татарської, тонкого творчого підходу, позначеного педагогічним даром, і вдумливого наукового аналізу. Яшуржинський має розвинене почуття гумору, вбачає у православних обрядах давньоукраїнські язичницькі корені. Ба, навіть шкодує, що нині забороняється святкувати Купала: «ходить соцький, роззяння і б'є кием», бо «біса веселять» («Заметка о купальском празднике в Уманском уезде» (II, 327).

Автор засвідчує глибоке знання фольклору, в тому числі дитячого (статті «Колядки» (12), «Уніатська колядка» (18), «Про перетворення в малоруських казках» (13) тощо). Прикметно, що, навіть перебуваючи далеко від рідного села, Хрисанф Яшуржинський у своїх статтях нерідко посилається на фольклорно-етнографічні за-

НАШ КОНКУРС: «ПРОСВІТІ» — 135

писи, зроблені саме в ньому. Та й старожити це стверджують. «З Одеси він часто приїздив у село фаетоном, — пише в листі до мене Юхим Вакулович Головатий (1912 р. нар.), — або його привозили сільські сусіди», наприклад, «Іван Калошин» (4).

Вийшовши на пенсію, Хрисанф Яшуржинський назавсім залишає Одесу і, за Г. Зленком, 1911 року повертається в рідні місця.

Чому саме 1911-го? Бо це тоді в Молодецьке призначено нового священника — Андроника Вишневського (Клірові відомості церков Уманського повіту за 1913 рік. — 9, ф. 127. — Оп. 1011. — № 3207. — Арк. 734—738).

селянами. До нього тягнулися з усіх усюд. Але й тут «прохвесор» чинив мудро: повертаючи книжку, читач мусив «прозвітуватись» про те, що прочитав, що запам'ятав. Якщо хто виявляв байдужість до прочитаного, на нову книжку йому вже важко було сподіватися.

Ще й досі місце його будинку-господи звуть «Крисаньові хати», хоч нічого з будівлі не залишилося. «Духовне пошанування» вченого можна вбачати хіба в тому, що нині там споруджено квартири для вчителів.

До речі, стосовно місця є й «легенда». Михайло Миколайович Гусак (1959 р. нар.) — чоловік майстровитий, творчо багатогранний, а головне — зболений долею рідного краю, — вважає, що Яшуржинський побудувався якраз там, де гайдамаки заховали скарб. Той скарб нібито вкрито овечими шкурами, захищено заклітками й закопано на відстані «27 патикив [Палиць. — М.П.] від старої дзвіниці». Скарб, зрозуміло, багатьох позбавляв сну, але всі пошуки виявилися надаремними. Хрисанф же, як людина допитлива й не без гумору, цілком міг «утнути» таку дотепну «штуку»...

90 років тому громада заходила-ся з будівництвом нової церкви. «Комісія в цій справі очолював професор, — пише Ю. Головатий, — те саме було при будівництві земської школи, яку очолював директор Бондаренко». У Церковних відомостях за 1913 р. читаємо, що нова Свято-Миколайська церква була кам'яна, з п'ятьма дерев'яними банями. Тоді-то, вважає Г. Зленко, з'явилась у журналі «Сяйво» (2, 10) остання прижиттєва публікація Хрисанфа Яшуржинського — «Поезія різдвяних свят». У статті наведено колядки й шедрівки, записані, звичайно ж, у Молодецькому. «У Києві дуже гарно святкують Різдво, — читаємо, — а все-таки мене тягнуло на село, де я родився, і де почував, що селяне якось привітніше справляють цей празник» (14, 237).

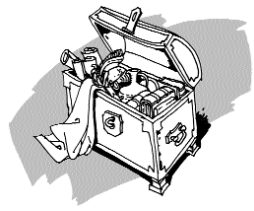
Проте у 1914 р. у «Сяйві» з'явилась і ще одна цікава розвідка Яшуржинського — «Проводи» (про Великодні поминальні звичаї) (16, 124). Мовлячи про зв'язки «християнських поминок і учти» з культом предків і «старовинною тризною», учений зазначає: «...на Проводах деякі так уконтентуються, що тут же, на могилках, остаються і ночувати, кажуть, нібито їм ніччю являються родителі, звичайно, зп'яну всяке приверзеться» (16, 124).

...На жаль, поки що не вдалося відшукати метричну книгу (та чи збереглася вона взагалі?), в якій записано про смерть Хрисанфа Петровича, а проте насправді це могло статися восени 1923 року. Григорій Зленко свою статтю завершує так: «18 листопада 1923 року на черговому засіданні Таврійської ученої археологічної комісії відомий кримознавець А. І. Маркевич виступив із повідомленням «Пам'яті Х. П. Яшуржинського». Як, і з ким дійшла звістка про кончину Хрисанфа Петровича в Сімферополь, коли він помер, і де похований, годі сказати щось певне» (2, 10).

Оскільки Ю. Головатий уже давно мешкає на Львівщині, показати могили Хрисанфа Петровича в Молодецькому інші старожити змогли тільки приблизно. Свого часу Михайло Чорнописський хотів поставити на ній пам'ятний знак, та йому не дозволили: як же, пам'ятний знак — націоналістичний?

А як же із його внеском в українську фольклористику й народознавство? Близько півсотні праць на добру тисячу сторінок — чи буде це неосінене багатство зібране колись докупити? 150-річчя від дня народження Хрисанфа Яшуржинського торік минуло ніким не помічене і не пошановане. Нинішньої осені мине 80-річчя від дня його смерті. Невже мине так само непомітно?

● **Марина ПАВЛЕНКО,**
м. Умань

У давніші часи Україна серед інших європейських держав славилася довгожителлями. На початках позаминуло століття на наші терени приїздило кілька вчених із Німеччини, яких цікавило, що є причиною такого явища. Після сукупних аналізів вони прийшли до висновку: одним із вагомих аргументів є цілорічне вживання овочів, зокрібна капуста й буряка. Найкалорійнішою стравою вони вважали наш знаменитий у всьому світі борщ.

Хоч це й не до теми, але наведу такий факт. Перебуваючи в Канаді, я зустрівся з тамтешнім поетом Яром Славутичем (до речі, він уже відомий і в Україні: вийшло кілька збірок, які навіть висувалися на Національну премію ім. Т. Г. Шевченка). Завершуючи приязну розмову, я поцікавився, як він у такому солідному віці зберіг молодечий запал і свіжість. Очевидно, зауважив майстрові, тутешні умови життя, де вистачає всього, крім пташиного молока посприяти. Він відповів: “А я, до речі, майже не користуюся всілякими фіндифлюшками. В моєму повсякденному меню наші національні страви — сало, картопля, галушки і, звичайно, борщ. Ви не повірите, але наш український борщ мені щодня готує дружина, і я тричі на день смакую ним...”

Але це між іншим. Основною повсякденною стравою поліщуків був і залишається борщ. Щоправда, він має й деякі відмінності од інших регіонів. Через надзвичайну бідність лісовики спроможні відгодувати лише одного кабання, якого колють, як правило, напередодні Різдва.

Й тут варто наголосити, що довгий час, майже до середини 60-х років, місцеве населення не вміло зберігати продукти свіжими. Сало і м'ясо різали на відповідні шматки, надмірно солили і складали в дерев'яні бодні чи ящики. Здір скручували в кавалки й підвішували до кроків на горищі. За холодної погоди продукт зберігав свої якості, а у весняно-літній період швидко жовтіло і почасті псувався — з'являлися черв'яки; в таких випадках сало просушували на сонці. Нині в молодших родинах зберігають свіжину в скляних банках, а самотні літні люди дотримуються давньої традиції.

Відтак один чи навіть два годівники на родину — невелика розкіш упродовж року; хоч-не-хоч, а економити треба. Тому під час довготривалих Пилипівського і Великого постів уживали замість м'яса білі сушені гриби та копчені в'юни, а засмажували юшку і борщ олією, яку добували з дикорослого реп'яха або льону.

Навагал льон — традиційна поліська рослина. Вона, образно кажучи, одягала й годувала полісян. До речі, я до п'ятого класу ходив у лляних штаних, пофарбованих у крушинових ягодах, а натільну білизну носив до випускного класу. Рушники, рядюжки, рибчуні й уся домашня ноша виготовлялась із лляного полотна. До середини 60-х років у кожній оселі з ранньої провесні гукали берда ткацьких верстатів, а коли щедрилося на безхмарні дні, домоткане полотно вибілювали біля ставків на жаркому сонці, поливаючи водою і збиваючи його працями.

На особливу увагу заслуговує олія з насіння льону. Нині її практично не виготовляють, бо це занадто трудомістка праця. Попервах слизьке насіння, скроплене водою, товчуть у ступі, час од часу просіваючи на решето, щоб відділити лузгу. Нерідко цей процес триває кілька днів. Потім товчений м'якуш перетирають долонями, доки він не випустить жир; лише після цього на сипають у казанець і ставлять у добре нагріту піч, щоб випарився, а вже потім наповнюють ворок і вицавлюють його в олійниці.

З однієї порції виходить у середньому півлітра олії. Тому нею вельми дорожили: лише засмажували борщ і поливали зварені в ньому гриби з покритим часником. Мати дозволяла мені раз у кілька днів

намастити житню скибочку льонницею й притрусити сіллю. З'ївши її, вгамовував голод на півдня. Я і досі відчуваю приємний запах і смак, але, на жаль, придбати цей продукт уже неможливо.

Отже, борщ. Я зібрав понад двадцять рецептів його приготування. Більшість із них зафіксовано на Поліссі. Але не тільки борщем єдиним харчувалися лісовики. В народі кажуть, що картопля — другий хліб. Полісяни стверджують протилежне: картопля — всьому голова.

Справді-бо, без цього овоча й не уявити повсякденного харчування: варена, смажена, тушкована, печена. З неї виготовляли юшку, вареники, бабки, пюре (по-тутешньому — кума), товченики, пекли у вогнищах

Меланія Мамчур з с. Рудка Володимирецького р-ну на Рівненщині

пастухи і косарі — всього й не перелічити. Не випадково, до поліщуків прилипла якоюсь мірою зневажлива наклічка — бульбашники.

Піщано-суглинкові ґрунти найбільш придатні для вирощування картоплі. Серед зернових поліщуки культивують овес, ячмінь, просо, гречку й жито (про нього буде окрема розповідь). Особливо популярною є гречка. З неї виготовляють різноманітні каші, супи, гречаники, крупні є обов'язковим компонентом при виготовленні кров'яних ковбас. Але найбільше полюбили поліщуки знамениті колись млинці. Їх вживали зі сметаною чи топленим салом або ж змащували маслом. Нині ці смакові вироби вже призабулися.

І все-таки, не зважаючи на чималу скруту в харчуванні, серед поліщуків і досьогодні часто можна зустріти довгожителів. Насамперед, це стосується жіноцтва (чоловіки з відомих нам причин живуть на 10—12 років менше). Середній вік жінок — од сімдесяти до вісімдесяти літ.

У селі Рудніці я зустрічався з кількома довгожителками. Меланія Іванівна Мамчур, котрій перетягло за вісімдесят, сиділа на лавчині біля своєї хати зіпершись руками на стегна.

— Як живу, питаєте? — підозріло зиркнула на чужинців. — Було б краще та некуди. Шо то за жице, коли ноги не слухаюцца, а руки ось якіе, — і вона протягла обіруччя, пальці на яких нагадували скручений дріт. — А робити треба, щоб заросити рота...

Поруч із Меланією живе син. Мати пожартувала: до сорока років ходив у сиволях, а недавно надумався — женився й має малу дитинку. Після розвалу колгоспу ніде влаштуватися на заробіток, а тому ходить у безробітних. Харчами таки забезпечуються, але потрібна якась і копійка. Ото й перебиваються гур-

том матиною вісімдесятигрівною пенсією.

— Ваших одноліток багато в селі? — поцікавився наостанок.

— Та є трохи. Гонде, за деском, Настя Стрижеусиха живе. Йой без двох сто лет буде...

Відшукати помешкання Анастасії Тимофіївни було не так і легко. Її обійстя заховалося за густим узліссям. Після того, як нацисти спопелили чимало осель, довелося будуватись, як тут кажуть — “на одишбі”. Фашисти зганяли лють на мирному населенні за те, що так звані місцеві партизани вбили одного чи кількох завоювників. Їм нічого, бо безпечно переходилися в лісах, а страждали зовсім безвинні сільчани.

Навагал жити уосібно — давнішня мрія поліщуків. Природа для них — це все, без неї, себто лісів, річок і боліт, вони не уявляли свого життя. Переселенці, котрі зазнали чорнобильської чуми і вимушені були переїздити в південні райони, й досі не можуть звикнути з новим ландшафтом, і чимало поліщуків вертаються назад.

Але родині Стрижеу-

суворо каралися. І це, певною мірою правда. Однак серед них траплялися непоодинокі випадки мародерства. Як оповів син Анастасії, він був свідком, коли в їхнє село заходили партизани-ковпаківці. Один раз награбували їства та напоїв, другий, а втретє зайшли до багатодітної родини й геть очистили оселю, забрали навіть ложки і миски. Згорьована жінка вийшла на вулицю й стала слізно голосити. На шастя, хтось їй порадив звернутися до вищого начальства. Вона одважилася піти в ліс і поскаржитися вищим чинам. Невдовзі мародери принесли якусь дешицу пограбунків. Однак більшість селян боялися так чинити.

Але найстрашніші часи випали для мешканців лісових регіонів у повоєнний час. Тут аж до 45—46-х років продовжували вести боротьбу проти советів бандерівці. Ми вже достеменно знаємо, що УПА різнозначно боролась як проти фашистів, так і проти більшовиків, котрі вели завоювницьку політику.

— Ми жили в постійному страху, — згадує Анастасія Тимофіївна. — Як наступали сутенки, кожен крайнин трусився од ляку. Серед ночі постукають в око, і хоч-не-хоч, а мусиш одчиняти, бо або двері вило-

ЇЖ БОРЩ ІЗ ГРИБАМИ

...йдуть “каламутити воду”, себто ловити рибу

сів відселяництво завдало чимало страждань. Однак про них трохи згодом. ...На подвір'ї було гамірно. У гості приїхали внуки та правнуки. Коли я розповів про мету перевідин, син застеріг: мати глухувата й майже не бачить, але зголосився “витранспортувати” неньку з оселі.

Розповідь літньої жінки є характерною для поліського регіону. Вона широкердно зізналася, що з приходом советів життя їхнє значно погіршилося, хоч і за поляків було не з медом. З організацією колгоспів у селян поодбирали увесь нажиток; хто ж перечив — повиселяли в Сибір або ж закатували в застінках НКВС. Фашистська окупація, на яку сподівались ображені сільчани, також виявилася фікцією.

Щонайбільше, як уже мовилося, провокували нацистів так звані партизани. Переважно це були партапаратчики, котрі боячись розправи, пішли в “лісове підпілля”. Ночами вони шастали по навколишніх селах і займалися мародерством: одбирали харчі, одяг і навіть гвалтували дівчат і жінок, — хто намагався протидіяти, з тих жорстоко знущалися, обзиваючи “шмондями”.

Навагал вважалося, що грабіжництвом займалися лише так звані партизани-самозванці. У централізованих загонах такі вчинки

мають, або хату спалять. Найстрашніше було те, що не знаєш, хто прийшов. Одніе звертаюца по-руськи; одкажеш по-руськи — “ах, таку твою мат, ти московка”, а коли своєю мовою — “ах, наволоч, ти з бандеровцями зв'язана”, і навпаки. Шо хотіли, те чиніли: і грабували, і біли, і хлопцов у лес одводили, зводки вони не верталіса. Ой, не доведі Господі, щоб таке ще повторилося...”

Про такі чи подібні історії нам розповідали і в інших селах. Й тут варто сказати про справжніх “лісовиків”. Це були енкаведисти з каральних загонів. Ось що мені розповів відомий дослідник повстанського руху на західноукраїнських землях Григорій Дем'ян. Після сталінградської битви, коли вже стало зрозуміло, що хребет фашистській армаді зламано, совети відчували: їм доведеться вести довготривалу боротьбу з бандерівцями.

З цією метою було створено два спеціальні табори біля Ленінграда й Новосибірська, у яких готували “вожків УПА”. Крайнин пана Дем'яна повідав таку історію. Тоді його війська частина дислокувалася біля Новосибірська. Молодий новобранець ніяк не міг зрозуміти, чому в сусідній дивізії щовечора крокують у бандерівських одностроях молодики і наспівують повстанських пісень.

Отримавши “увольнительну”, він випадково познайомився з солдатом, котрий служив поруч. На запитання, чому в них співають вечорами націоналістичні пісні, за які в Україні саджають за ґрати, той відповів: “Так треба. Скоро ми поїдемо в ліси...” Як неважко здогадатися, в який спосіб репресивна система готувала “бандерівців” — вишколених енкаведистів-провокакторів. Блискучий тому приклад — “розвідник” Кузнецов, який завдав чимало лиха нашому підпіллію і місцевим жителям, ім'я якого ще й досі увічнене в містечку атомників на Рівненщині.

Про те, як діяли “бандерівці” на Поліссі, наведу лише один приклад. У Дубнівському районі, що на Рівненщині, на початку шістдесятих років трапився страшний випадок. Тоді було модно направляти в західні райони з центральних областей молодих учительок. Така ж доля випала випускниці київського педучилища. Вона працювала навчителькою в початкових класах, вийшла заміж за місцевого юнака й народила дитинку.

Удосвіта в її квартиру ввійшло кілька молодиків у бандерівських одностроях. Серед них був і місцевий чоловік. Йому при арешті поставили умову: якщо не зголоситься просто ходити з ними серед одно-

на п'ятах один із негидників схопив за ноги грудне немовля і вдарив головою в одвірток, потім поглумилися над матір'ю. З обома переламаними руками її залишили живою як конкретного свідка “бандерівського злочину”.

Про цей жахливий злочин широко трубила вся преса, приписуючи його волякам УПА. Не довіряти цьому факту не випадає, адже нині розкриті численні злочини енкаведистів: у масових похованнях в'язнів виявлені найстрашніші тортури — при катуванні людобивці забивали цвяхи у скроні, переламували руки, протягували колючий дріт з рота до вуха, відрізали перса в жінок і дівчат...

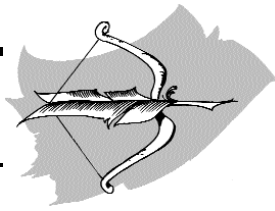
Не кращі часи пережили поліщуки і в перші повоєнні роки. Не така страшна була голодівка 1947 року (хоч і тоді люди пухли від недоїдання й навіть помирили), як масові репресії і виселення цілих сіл у Сибір “за участь і підтримку бандерівців”. Не оминула лиха доля і родину Стрижеусів. За причетність одного із синів до УПА їхнє майно вже було описане для конфіскації, а сім'ю готували до виселення. Врятувало те, що батько родини був червоноармійцем і загинув під Берліном.

— А ще у нас був такий випадок, — пригадала Анастасія Тимофіївна. — Беремена жонка взяла жменьку льону з колгоспного поля, то єе засудили на рок, де вона й народила дитинку. Такий строк давали за чавун бульби чи жмак зобраних на скошеному полі колосків...

— Важкі часи пережили Ви. То що, на Вашу думку, допомогло вам досягти такого поважного віку? — запитав наостанок у пані Насті.

— Ой не згадуйте, чолов'єче. Шо пережила, то пережила: і поляків, і немцов, і советов. Найтяжче було за советов. А як дожила до своїх лет, питаєте? А Бог його святий знає. Може тому, що живу на свіжому повітрі і харчуюся тим, що на городі росте. Тільки ось біда: на старість оглухла й ослебла. Мабуть то од того чортового Чорнобеля, який натворив усе це...

В. СКУРАТІВСЬКИЙ,
“Полісся”

ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НЕЗАЛЕЖНОЇ ВІД МОСКВИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ТА ПІДСТУПНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НЕЮ СЛУЖИТЕЛІВ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Закінчення.
Початок на с. 5

розгрому більшовицьких армій під Варшавою 15 вересня 1920 р. територія Західної України була під владою Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини. Природно, що волиняни, буковинці та закарпатці не могли брати участі в соборі, що відбувався в Києві, який був під владою більшовиків. А галичани практично всі ще перебували в Греко-Католицькій Церкві.

Дії ж Української Автокефальної Православної Церкви з відродження духовності й національної свідомості українців все більше непокоїли вождів Компартії. Лазар Каганович, який з 1925 року очолював ЦК партії більшовиків України, оцінював УАПЦ як буржуазно-націоналістичну організацію. Керована компартією, ВЧК-ОГПУ з 1926 до 1937 рр. знищила практично все священство УАПЦ, усі її церкви були більшовиками закриті.

Відкриємо том I “Мартирологу Українських Церков” і на стор. 106 прочитаємо, звідки прибували делегати на Собор: були навіть з Кубані, а от із Західної України не було. І делегатів було не 180. На ст. 115 читаємо, що “при вирішенні питань про соборну висвяту “за” висловились 310 делегатів, “проти” — 7, “утрималось” — 7”. Отаке було насправді.

Томос (указ) Вселенського Патріарха Григорія VII визнав її як Автокефальну Православну Церкву Польщі і вона стала канонічно незалежною від Російської Церкви, відновивши свій давній, порушений Москвою, статус митрополії Вселенської Патріархії.

Вселенський Патріархат у своїй постанові сказав: “...ми розглянули акт, який підтверджує також історія, що перше відлучення Київської митрополії і залежних від неї митрополій Литви й Польщі від нашої столиці та прилучення їх до святої Московської Церкви було щонайменше не за канонічними приписами”. Тому і в 1992 р. Вселенський Патріархат у листі до Московського Патріарха писав, що Вселенська Патріархія визнає Російську Православну Церкву Московської Патріархії в межах 1593 р. А тоді, як відомо, Київська митрополія ніяким чином не входила під юрисдикцію Російської Церкви.

Автокефальна Православна Церква в Польщі з 1925 р., після вбивства митрополита Юрія московським архимандритом Смарагдом, очолюється митрополитом Діонісієм, який керував цією Церквою і під час німецько-російської окупації Польщі 1939 р. У цій Церкві було 10 єпископів: на Холмсько-Підляського висвячений єпископом Іларіон (Огієнко), а на Краківського і Лемківського — Палладій (Ведибіда-Руденко).

Після окупації Німеччиною України в 1941 р. та проголошення 30 червня 1941 р. у Львові Організацією Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери Акту про відновлення Української Держави здійснюються спроби другого відродження Української Автокефаль-

Російська церква не хоче, щоб на київську землю ступив Папа — Велика людина сучасності

ної Православної Церкви. Відкриваємо II том “Енциклопедії Українознавства” (перевидання Інституту Української археології Національної Академії Наук України 1995 р.) на стор. 618: “1942 р. поновлено Українську Автокефальну Православну Церкву. Вона значно відрізнялась од Церкви 1921 р., бо мала вже канонічно-правне духовництво: єпископів висвятив митрополит Діонісій з архієпископом Пинським Олександром, Єпископ Луцький Полікарп став митрополитом. Рукоположено нових єпископів: Никанора, Ігоря, Михайла, Володимира, Платона, Григорія, Генадія, Вячеслава, Мстислава, Сильвестра. Вони рукоположили багатьох священників. Почалося освячування церков”.

Третє відродження УАПЦ в Україні розпочалося в Києві в лютому 1989 року. 15 лютого 1989 р. був створений Ініціативний комітет відновлення діяльності УАПЦ в Україні. 19 серпня 1989 р. перша парафія РПЦ повернулася під канонічну владу митрополита Мстислава. Це була Петропавлівська парафія Львова, де Службу Божу правив обраний пізніше Патріархом УАПЦ Димитрій.

На кінець 1989 р. громади УАПЦ були організовані майже в усіх обласних центрах України. 8 вересня 1989 р. митрополит УПЦ Першоєрарх УАПЦ в діаспорі блаженніший Мстислав вислав “Звернення до всесесного духовенства і побожних вірних на батьківщині і по всьому світу розсіяних”. До весни 1990 р. в УАПЦ вже перебувала більшість православних

громад Галичини.

Остаточне організаційне оформлення УАПЦ відбулося на Всеукраїнському Православному Соборі 5-6 червня 1990 р. у Києві. На Собор з'їхалося 703 делегати з усієї України, з них було 7 єпископів.

Що ж читаємо у листівці Григорія Іванченка? “Ця Церква не визнана ні однією з 15-ти Православних Церков світу, ні одна Церква не має з ними літургійного спілкування”. Читайте самі, шановні земляки, в будь-якій із загальноукраїнських газет за вересень 2002 року про те, що в Києві у вересні 2000 р. відбувся Помісний Собор УАПЦ, на якому духовним керівником УАПЦ України за погодженням із Вселенським Патріархом дав згоду бути митрополитом Костянтин, предстоятель цих єпархій, — патріархом Української Православної Церкви в усіх країнах, де живуть українці. Усі єпархії УАПЦ у всіх місцях розселення українців у світі, куди вони виїхали від московсько-більшовицького терору, в Західній Європі, Канаді, США не тільки визнані, а й прийняті Вселенським Патріархом під свій омофор.

То хто ж тоді з нас сіє ворожнечу і розкол серед українських християн?

Як же може дочірня Російська (Московська) Церква стати матір'ю Української Православної Церкви, для Київської Митрополії чи Київського Патріархату, коли вона, РПЦ МП, історично походить від Київської Митрополії і молодша за неї на 200 років?

І останнє: у IV каноні IV Вселенського Халкідонського (451 рік) та 36 каноні VI Вселенського Константинопольського Собору (680-681 р.) сказано: “Устрій Церковних справ повинен відповідати устрою політичним і суспільним”. Точнісінько так трактує цю справу апофтегма Фотія: “Належить прийняти, що права, які відносяться до Церковних справ... повинні достосовуватися до політичних і адміністративних змін”. І коли Україна вже понад 11 років існує як визнана усім світом незалежна держава, то не може бути так, щоб у незалежного народу Церква залишалася залежною від колишньої імперії.

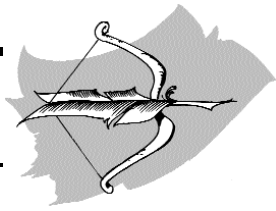
Чим же ми, українці, гірші від православних християн Грузії, Кіпру, Болгарії, Сербії, Румунії, Греції, Польщі, Чехії, Македонії, Албанії та інших країн, тієї ж Росії, де є свої незалежні (автокефальні) Помісні Православні Церкви? Тільки нам, одному з найбільших в Європі народів, що вийшов із колоніальної залежності Росії, ієрархи Російської Церкви всіма силами перешкоджають будувати свою Помісну Православну Церкву.

З Божою допомогою, незважаючи на ворожі підступи, ми, українці, підемо своєю дорогою і будемо будувати свою державу, відбудувати свої поруйновані храми й душі, відкидаючи як нісенітницю та облудну брехню звинувачення нашої Автокефальної Православної Церкви у неканонічності та неблагодатності.

Віктор КІБКАЛО

ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

НЕЗАЛЕЖНОЇ ВІД МОСКВИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

ТА ПІДСТУПНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НЕЮ

СЛУЖИТЕЛІВ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

На свято Воздвиження Чесного Хреста в центрі Красного Кута на виділеній селищною Радою ділянці землі біля дитячого парку архієпископом Української Автокефальної Православної Церкви — Ігорем, у присутності багатьох жителів Красного Кута було проведено встановлення та освячення Хреста. Відбулося освячення земельної ділянки, на якій буде споруджено капличку, а відтак храм святих апостолів Петра і Павла. Здавалося, що ця подія повинна була б вселити радість у душі християн. Однак настоятель Свято Архангело-Михайлівського храму Московського патріархату в Краснокутську, який підписується “отець Григорій” (Григорій Іванченко), почав розповсюджувати серед населення листівки, в яких називає появу незалежної від Москви християнської громади у Краснокутську “бідою”. Це той самий “отець Григорій”, який побив у присутності свідків жінку-християнку, що навіть було показано у програмі Харківського телебачення.

Прочитавши цей “твір” настоятеля християнського храму, ми з жахом відзначаємо, що він забув заповіді Божу: “Не свідчи неправдиво на ближнього свого”, бо листівка ця неправдива від початку до кінця. Щоб зрозуміти, де правда, звернімося до історичних джерел.

Коріння християнства на нашій землі дуже давнє. За існуючими переказами перший хрест на землях Київської Русі, а нині України, встановив ще у I столітті після Різдва Христового апостол Андрій Первозванний. Відомо, що ще за часів князя Ігоря до 945 року в Києві вже була християнська церква св. Іллі. У 955 р. християнство прийняла княгиня Ольга, а в 988 р. її онук — князь Володимир, який в 987 р. став християнином і охрестив з допомогою грецьких священників усю Київську Русь.

У 1037 р. за князя Ярослава, прозваного Мудрим, у Києві вже було понад 400 церков, і з благословення Константинопольського Вселенського Патріарха була створена Митрополія Київська і всієї Русі. Ця наша Митрополія канонічно підлягала Вселенському Патріархові, а в 1051 р. на митрополичий престол вперше був обраний за згодою князя Ярослава киянин Іларіон. І ніякої згадки в ті часи не могло бути про Москву, бо лише через 110 років після утворення Київської Митрополії князь суздальський Юрій Довгорукий збудував серед угро-фінівських племен мисливський будинок, куди їздив зі своїми боярами на полювання, місто ж Москва заснувалося пізніше. І лише через 200 років після хрещення Руси-України в Москві була створена Московська єпархія Київської Митрополії.

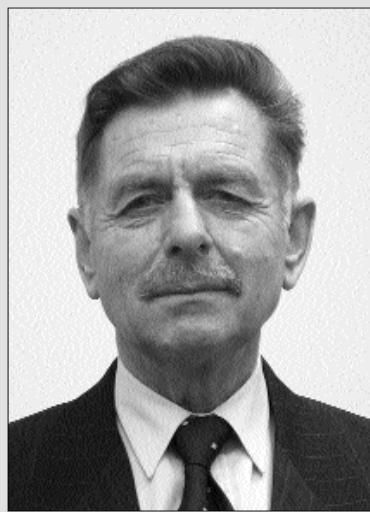
Хоча Київ у ті часи вже значно занепадав, суздальський князь Юрій Довгорукий укладає з половцями союз, одружується з донькою половецького хана Айєпи, а їхній син Володимир—Суздальський князь Андрій Боголюбський, попередник московських князів, як пише проф. О. Субтельний, у 1169 р. напав на Київ і по-дикунському пограбував його. Літопис свідчить: “І грабували вони два дні увесь город... гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю, і не було помилювання анікому анізвідки. Церкви горіли, християн убивали... жінок вели в полон, силоміць розлучаючи з мужами їхніми. Діти ридали, дивлячись на матерів. І взяли вони майна безліч. І церкви оголили од ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі. І всі святині було забрано. Запалений був навіть монастир Печерської святої Богородиці”. Це той самий князь-грабіжник Андрій, який підступно вивіз із Вишгородського монастиря ікону Матері Божої, написану апостолом Лукою, у свою столицю Володимир. Тому ікона нині іменується Володимирською.

Використавши занепад Києва, у 1448 р., тобто більш як через 400 років після утворення Київської Митрополії, московські князі, бояри та священнослужителі самовільно, без згоди і всупереч волі Вселенського Константинопольського Патріарха, вигнали митрополита Ісидора, який приїхав у Москву від Вселенського Патріарха, оголосили свого єпископа митрополитом і відділилися від Вселенського Патріарха. Тобто, якщо говорити словами листівки, першими “розкольникми” на Русі стали московити. Але і після того Митрополія Київська і всієї Русі-України була автокефальною, дістаючи від Вселенського Константинопольського Патріарха лише благословення на інтронізацію митрополита.

Україна незалежною державою увійшла в союз із Московським царством у 1654 р., сподіваючись відстояти свою свободу в боротьбі з королями Польщі та Угорщини, султанами Османської імперії та ханами Криму. Та сталося щось інше. Знехтувавши свої обіцянки та порушивши умови Переяславської угоди, Москва накинула Україні зашморг найжорстокішого національного та соціального гніту. Десятками мільйонів жертв заплатив український народ за необачність своїх провідників у 1654 році. Але й нині, коли Україна стала суверенною державою, сучасні московські імперіалісти не втрачають надії знову повернути собі владу над українським народом, щоб знову заволодіти його землею та багатствами.

Велику надію в справі перетворення українців у зденационалізоване “русскаязичне” населення вони покладають на церковно-імперську структуру Російської Православної Церкви та її відділення в Україні — під назвою “Українська Православна Церква Московського патріархату”. Паразитуючи на необізнаності переважної маси українців зі справжньою історією свого народу і своєї християнської Церкви (а українці й не мали змоги знати правду про свою історію, бо вся інформація проходила через густе сито комуністичної цензури), служителі Московського патріархату закликають нас ні в якому разі не розбудовувати своєї Помісної Церкви, а залишити її підлеглою Московському Патріархатові. Вони нічим не гребують при цьому, вживаючи для своїх пропагандистських цілей примітивну брехню та обман.

Типовою для Східної України склалася ситуація, в Краснокутську на Харківщині. Тому ми й вважали за доцільне поділитись із читачами інформацією про ці події в Краснокутську (Красному Куті).

Віктор Кібкало

Молимося за єдину помісну церкву...

І тільки в 1685-1686 роках, через більш як 30 років після Переяславської Ради, де було прийняте рішення про союз із Московським царством, грубо порушивши умови укладеної угоди та провадячи політику розколу нашої держави, московські правителі, що підступом підкорили Україну за величезні хабарі, відвезені до Константинополя, домоглися дозволу Вселенського Патріарха підпорядкувати собі Київську Митрополію. Та вже у 1686 р. Вселенська Патріархія на своєму соборі визнала підпорядкування Київської Митрополії симонією (тобто діями хабарників) і провела детронізацію Патріарха Діонісія, тобто визнала його дії такими, що суперечать канонам і моралі Православної Церкви і позбавила його права бути Вселенським Патріархом.

Московські царі й верховні ієрархи Російської (Московської) Церкви забороняли вживання української мови в Церкві, друкування українських книжок, бо на думку московських

можновладців української мови “ніколи не було, нема і бути не може”.

У той час, на відміну від вчення Московської Церкви, християнство стверджує Божественну сутність мови і здатність людей говорити Божим Даром.

Ще святий апостол Павло у першому посланні до коринфян навчав, що богослужбовою мовою, як це впливає з діянь і вчення Апостолів, має бути мова того народу, серед якого проповідується Євангеліє та здійснюються релігійні обряди: “У церкві говоріть тільки зрозумілою мовою”. “Як говорить хто чужою мовою, той буде тільки самого себе” (1 Кор. 14:4). “А тепер, як прийду до вас, браття, і до вас говорити буду чужою мовою, то який вам пожиток зроблю” (1 Кор. 14:6). “Бо коли я молюся чужою мовою, то молюся дух мій, а розум мій без плоду” (1 Кор. 14:14).

Повага до рідної материнської мови людей була одним з важливих чинників, який допоміг

апостолам швидко поширити й утвердити серед багатьох племен і народів вчення Христове. Здатність розуміти мови інших народів і говорити цими мовами Апостоли отримали від Духа Святого. “Усі ж вони сповнилися Духом Святим і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав” (Дії — 2.4). І тільки ті діячі, хто раніше намагався і нині намагається залишити українську націю у фізичному і духовому рабстві, винищити українство шляхом зросійщення, не боячись гріха, порушуючи Заповіді Господні, відмовляють і відмовляють нашому народові у праві відправляти Службу Божу українською мовою.

Історія повторюється.

Ще у Візантії в IX столітті, коли вчителі і святителі Кирило і Мефодій почали проповідувати серед болгар Христову віру зрозумілою для них мовою болгарською, а не мовою сусіднього народу — грецькою, це викликало лютий опір і напади на них з боку ворогів слов'янства. Тож коли сьогодні противники Української Церкви й української мови у тій Церкві стверджують, що в Церкві повинна вживатись як богослужбова старослов'янська в московській модифікації мова, як мова предків, то вони грішать проти Істини.

Попри величезні потуги уряду Російської імперії та Синоду Російської Православної Церкви на повне зросійщення Української Церкви і всієї України, у нашого народу, і в найсвідоміших священнослужителів-українців не вмирало бажання відновити свої поруйновані та пригноблені Державу і Церкву.

21 квітня 1911 р. через київську газету “Рада” священник А. Євсеевський звернувся до громадськості України із закликом “Нам, українцям, потрібна Українська Православна Церква”. 1 травня 1912 р. харківська газета “Сніп” висунула вимогу автокефалії Української Церкви. Тому відразу після розвалу Російської царської імперії у 1917 р. на теренах України розпочався широкий рух за відбудову своєї зруйнованої держави і відновлення Української Православної Помісної Церкви, незалежної від Москви, тобто самоврядної чи автокефальної. У листопаді 1917 р. було обрано першу Всеукраїнську Православну Церковну Раду — тимчасовий орган для підготовки скликання собору, яку очолив архієпископ Олексій. Нарешті, незважаючи на всю протидію Московського Патріархату РПЦ, у жовтні 1921 р. в Софійському соборі в Києві відкрився Всеукраїнський Православний Церковний Собор.

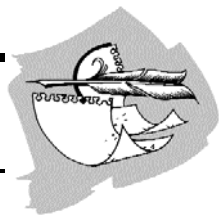
Попри шалений опір ієрархів Російської Православної Церкви та комуністичної партії, яка відновлювала розваленої імперією на своїх “модернізованих” засадах і стала жорстоким противником національно-визвольних рухів пригноблених Росією народів, 14 жовтня 1921 р. на Всеукраїнському Церковному Соборі в Києві було проголошено відновлення Української Православної Помісної Церкви, незалежної від Російської Церкви.

Авторитет Української Автокефальної Православної Церкви стрімко зростав і вже до 1927 р. в її складі діяло 10.657 священнослужителів. Та частина Російської Православної Церкви в Україні, що на чолі з екзархом Михайлом не ввійшла до УА ПЦ, у серпні 1922 р. зібрала свій Собор. Як писав митрополит Іоан: “Ніяких обвинувачень стосовно нашої Церкви (УАПЦ) в ересі або розколі Собор цей не визнав. У травні 1925 р. Собор другої течії російської ієрархії в Україні, що зветься обновленською чи синодальною Церквою, також не визнав обвинувачень нашої Церкви в ересі або розколі”.

Що ж ми читаємо в листівці, яку написав ієрей Григорій про Собор 1921 року? “За вихід зі складу Російської Православної Церкви, частиною якої понад 300 років була наша Українська Православна Церква, проголосувало 60 делегатів, а за те, щоб залишитися в лоні Матері — Російської Православної Церкви, віддали свої голоси 120 делегатів. Але ці 60 членів Собору і певна кількість людей, які стояли за ними, в основному із західних областей України, не підпорядкувалися рішенням Собору, тобто не підпорядкувалися волі Святого Духа, тому вчинили смертний гріх розколу, який, за вченням Святих Отців, не змивається навіть кров'ю. І тоді ж ними була проголошена т. зв. Українська Автокефальна Православна Церква”.

Та відкріємо будь-який шкільний підручник з Історії України і дізнаємося, що ще 25 червня 1919 р. згідно з рішенням Версальської конференції Польща отримала право окупувати всю Галичину, яка до того часу фактично була окупована розгорнутими проти українців польськими загонами, сформованими з польських поселенців у Галичині, військами Польщі та армії Генерала Йозефа Галлера, що була озброєна Францією і діяла переважно під командуванням французьких офіцерів. Після

Закінчення на с. 6

КВІТИ ДЛЯ ПОЕТА

НЕЗАБУТНІ

етом Станіславом Тельнюком, що друг, якого ми всі так любили й шанували, сам незабаром піде від нас...
...Чи Вам по той бік
сняться роси

На килимах зелених трав?
Чи скована земля морозом
І смуток душу обійняв?!

А на другий день після перепоховання Поета Василя Стуса, в понеділок 20 листопада 1989 року, відбулося засідання нашої літературної студії "Пролісок", де автор цих спогадів читала шойно написаного вірша "Пам'яті Василя Стуса", який теж був надрукований у добірці в згадуваному журналі "Київ" десять років тому...

Знову я про перепоховання поета Василя Стуса. ...Вже наче починало трохи сутеніти, а мали поховати до заходу сонця. І ось над натовпом стоїть гул змерзлої землі, навіть Природа не була байдужа до того, що відбувалося. І вірш починається так:

Луна іде, — гуде Земля,
Відгукується боєм —
Приймає сина іздала...
О, доленько, о доле!
До свого серця пригорни,
Засмучена Вкраїно,
Прийми з лихого чужини
Не пасинка, а Сина.
А що ж такого син вчинив,
Що мусив погинути?..
Тебе, о Земле, захистив,
Тебе, о рідна мати!
Блакитно-жовто майорить, —
То небом віє, полем.
Чому ж так душу щось гнітить,
Стискає серце боєм?
Чому ж це, осінь золота,
Думкам нема спочину?
Мовчить Природа, огорта
Поета домовину.

...У школі № 186, де існувала шкільна літературна студія "Пролісок", незабаром мала відкритися кімната-музей Станіслава Тельнюка. Житиме поетичне слово його, діти й дорослі читатимуть і пам'ятатимуть із вдячністю і любов'ю прекрасну Людину й поета — Станіслава Тельнюка.

Творчість — це стан душі, який піднімає людину над собою (над буденністю). Ми доторкнулися до цього безцінного джерела завдяки Поету. Хай же життя цієї людини, її творчість дадуть сили й насаги — і нам, і нашим нащадкам.

● **Іда ОСТРОВСЬКА**

НА КРИЛАХ ТВОРЧОСТІ

глибоко зануритись у людську душу та проблеми сьогодення.

Щодо статі, то, як підмітив під час презентації поет і прозаїк Дмитро Головка, дівчата виявилися більш чутливими до прекрасного, бо з 34 авторів альманаху хлопців — лише двоє. Представники майбутнього української літератури отримали по одному зі 150 примірників альманаху. Решта тиражу буде передана до бібліотеки Національної спілки письменників України.

До речі, уже зараз збираються матеріали для нової студентської збірки. На її сторінках оселяться думки студентів КиМУ молодших курсів. Пильне око Івана Ющука серед строкатого студентського натовпу розпізнало письменників. Він допоміг розкритися, навчив володіти словом та, насамкінець, зробив усе, щоб найкращі твори побачили світ. Побільше б нашої країні таких ентузіастів, учителів від Бога, яких справді цікавить доля молоді та рідної культури. Здоров'я вам, Іване Пилиповичу, викладацького натхнення та вдячних учнів!

● **Олена ШЕВЧЕНКО**, студентка 1-го курсу факультету журналістики і телемістечтва Київського міжнародного університету

Ходять коридорами школи діти, ходять учителі, які так само віддано любили поета. Це було так природно — майже на кожному засіданні студії з'являлося нове обдарування — і ми в захопленні слухали вірш, або фантастичне оповідання, або переклад...

А скільки цікавих, талановитих людей — поетів і письменників — запрошував до дітей Станіслав Володимирович! І саме таких, які могли передати допитливій молоді щось неповторне, суто своє...

Є у Станіслава Тельнюка вірш, який починається такими рядками:

"А от я візьму і не вмиру!
Я не буду чекати смерті..."

Це було написано в 1965 році, коли поетові було 30. Життя його обірвалося на 56 році... Але ні, не обірвалося, бо поет Станіслав Тельнюк продовжує жити в нас, бо з нами його прекрасна поезія, з нами сповнені великої любові до свого народу, до його історії романи, есе, спогади, прекрасні переклади з поезій інших народів — все те, що поет залишив людям у спадок. Бо все, що робив Станіслав Тельнюк, йшло від його любові до Життя, — це любов наповнювала його душу такою енергією, таким запалом, які притаманні справжнім поетам.

Не без нього й Народний Рух на Україні народився, — Станіслав Тельнюк був серед тих, хто його розпочинав. Хоча й не любив політики...

Десь під ту пору в автора цих спогадів виникли тоді напівжартівливі рядки: "Не треба Поету ставати депутатом, — Підтвердять цю думку і мама і тато. Багато людей на це діло знайдеться, Лиш вірші писати не кожний береться. А толку від того, як навіть беруться, — Чи всі, хто бажав, Поетами зветься?.. Зробити б годиться корисний урок: Не кожний Поет сам для себе пророк. Сиди ж, бо, Поете, на власному троні, Бо будь депутатом тобі в забороні."

У людини такої високої душі, широї владі було багато друзів. За все йому боліло серце. Багатьом він допомагав. А якою зболіло думою переймався, з яким невимовним сумом і водночас із якою гордістю згадував тих людей, тих титанів української землі, які були позбавлені волі, гинули в тюрмах у розквіті творчих сил своїх!

Скільки разів доводилося чути від поета ім'я Василя Стуса! У серпні 1990 року поет дав мені почитати

Пролісок — це слово наповнене для мене ніжним і глибоким змістом. Бо це — синьо-синя ніжна квітка, наче очі землі наповнені, які дивляться тобі в душу; бо це — назва шкільної літературної студії, в яку прийшли діти на початку своєї весни.

А започаткував нашу студію "Пролісок" відомий український поет Станіслав Тельнюк — людина, наділена від природи рідкісним даром — саможертвистістю, безмежною любов'ю та відданістю дітям; не просто серйозним, а, можливо, навіть обожнюючим ставленням до кожної дитини, до того зернятка її душі, яке здатне пробудитися під пильним і лагідним поглядом митця і людини — Станіслава Володимировича Тельнюка.

Недовго існувала наша студія, бо поет рано пішов од нас. Але пам'ять — із нею нічого не відіш — постійно повертається до його світлого й незабутнього образу.

статтю Василя Овсієнка, товариша Василя Стуса — "Таємно похований під № 9".

Станіслава Тельнюка вразила оповідь свідка страшних днів Василя Стуса. У статті неодноразово згадувалося про те, що вірші поета Стуса вчив напам'ять філолог із Ленінграда Михайло Хейфіц — людина, яка разом із Василем Стусом перебувала за ґратами, його товариш. Вчив напам'ять вірші, щоб не дати їм загинути, щоб винести їх на волю, — не знаючи, між іншим, української мови!

Якось пан Станіслав порадив авторові цих рядків написати вірша про пам'ять і "Пам'ять", горезвісно відомо тоді всім, — надавши йому філософського звучання. Вірш був написаний невдовзі, але поета вже не було з нами. Це була пам'ять про Василя Стуса, і присвята Михайлу Хейфіцу, але, разом із тим, данина прекрасній душі самого Станіслава Тельнюка.

У листопаді 1993 року цей вірш було надруковано в журналі "Київ". Ось декілька рядків з нього: "Згадають згодом гнівно, одностайно Про "Пам'ять" завзятих діячів, Я ж славлю пам'ять Хейфіца Михайла, Що вірша Стуса в таборі учив."

Ті часи, коли переслідувалися найкращі люди України, поет часто згадував. Станіслав Тельнюк задував, як відбувався суд над поетом Стусом. Йому довелося бути свідком з обвинувачення і при цьому не дати в руки суддів жодної компрометую-

чої речі щодо Василя Стуса! Можна собі уявити, в яких шорах перебував тоді сам Тельнюк. Далася взнаки брехневщина, далася...

Незабаром Станіслав Тельнюк добровільно подався на Далекий Схід, на БАМ.

На БАМ подався, як у заслання, Бо мусив бути "у бігах", Пси-лицарі оті "гуманні" Щоб не ходили по п'ятах... Казав: "В снігах далекосхідних Не відав, що поблизу Стус, А то б примчав

до хлопців рідних,
Боявся — навіки розлучусь".

У Ялті, в школі № 2 свято "Чи України ти син?" почалося 16 травня зі знайомства з книжками видавничого центру "Просвіта" й майстер-класу письменника Євгена Білоусова для юних літераторів.

Композитор і виконавець Лариса Іваненко виконала пісні на вірші Василя Василаска з його книги "Чи України ти син?".

Представники ялтинської "Просвіти", депутати міськради та міського управління освіти розповіли про впровадження української мови в школах Ялти.

Директор школи Тетяна Баранова запросила гостей на екскурсію до шкільного кабінету українознавства й на виставку дитячих малюнків "Україно, ненько моя!".

Наступного дня, 17 травня, у Феодосії відбулося літературне свято "Мій друг — книга". Зацікавленість присутніх викликали виставки "Кращі дитячі книги України", книги дітей Феодосії "Місто тисячі письменників".

Учні старших класів ЗОШ № 17 презентували свої нові колективні збірки "Юний філолог" та "Народжені нами рядки".

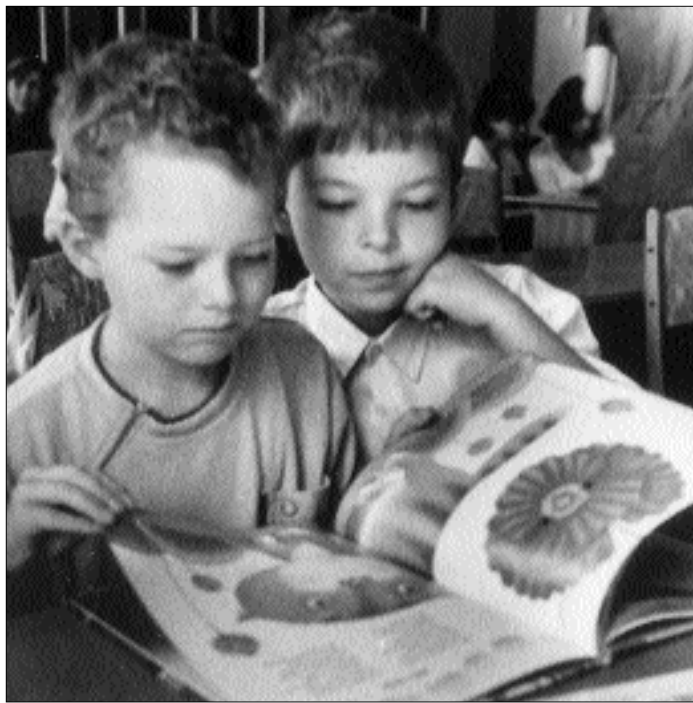
Діти з 2-А класу прочитали власні оповідання зі шойно випущеної книги "В країні чудес".

Дівчата й хлопчики підтримали пропозицію ведучого свята Євгена Білоусова створити книгу власних творів "Тарасові шляхи" про життя і творчість великого Кобзаря.

Феодосійська міська організація товариства "Просвіта" провела відкрите засідання, присвячене підготовці до 190-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка.

● **Георгій ХИЖНЯК** керівник Феодосійської організації товариства "Просвіта"

МІЙ ДРУГ — КНИГА

Двома великими святами української дитячої книги в Ялті та Феодосії розпочалися Дні слов'янської писемності та культури в Криму.

Заходи були організовані місцевими осередками "Просвіти", секцією дитячої літератури Спілки письменників Криму та освітянськими колективами ЗОШ № 2 (Ялта) та ЗОШ № 17 (Феодосія).

Продовження.
Початок у ч. 29 за 2003 р.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Керівники українського уряду намагалися помірковано запроваджувати колективізацію. Це викликало неприховане роздратування Сталіна. У постанові ЦК КП(б)У та Раднаркому України від 25 грудня 1929 р. планувалося до жовтня 1930 р. усунути 21,6 % орних земель. Але вже через 10 днів ЦК ВКП(б) ухвалив максимально прискорити темпи колективізації, аби закінчити її до 1932 р. І на жовтень 1930 р. було усунуто не 21, а 70 відсотків усіх орних земель.

Хто ж здійснював цей кріпосницький визиск на місцях?

Левко Копелев — колишній активіст, що згодом розкався, — задує у мемуарах (видрукуваних на Заході) думку, висловлену 1932 року його знайомим — агрономом: “Деякі з них (хосподарів, оголошених тоді куркулями. — В.П.) — герої Червоної Армії, ті самі хлопці, що брали Перекоп і мало не взяли Варшаву. Вони осіли на землі й пустили міцне коріння. Розбагатіли. Лише той, хто не трудився, залишився бідняком. Саме ті, які й на чорноземі не могли виростити нічого, окрім бур’яну, не могли надіти молока від племінної корови. Вони-то потім і верещали про класового ворога, що жиріє на їх поті й крові”.

Такі “революціонери” виявилися надто корисними режимові. І от настало царство можновладних холуйів, бо верховний тиран розумів — тільки на них утримується його трон.

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВІДКИ

Яків Менакір (з 1929 р. жив у селі Котюжанах на Вінниччині) згадує в мемуарах, що побачили світ на Заході, про тодішнє сільське керівництво: “Партійний осередок в селі Котюжани складався не більше, ніж з шістнадцятих членів та кандидатів партії, і його постійно очолював Павло Полотнюк. Комсомольський осередок був трохи більший — коло тридцяти осіб. Не всі члени партії та комсомольці були завзятими прихильниками колективізації. Деякі з них належали до заможних селян, так званих середняків, і намагалися співпрацю з владою вберегти себе і свою родину. Опинившись у зграї злочинців, вони слухняно виконували всі накази.

Місце, де збиралися сільські більшовики й комсомольці, було дещо незвичне. Вони вподобали кілька кімнат у великому палаці поміщика Ценіна. Там перебував Котюжанський робфак, на якому навчалися переважно молоді жінки й дівчата. Цю молодь більшовики часто використовували як статистів на всіляких зборах, на які важко було зігнати селян. Таким чином на цих зборах вдавалося одержати кілька десятків голосів на підтримку тих ухвал, які ставилися на голосування.

Серед партійців та комсомольців не було таких, що відмовлялися від доброї чарки та закуски. Усе це вмів добре організувати директор робфаку Соколов.

Це робилося за рахунок “столовки” — ідальні для студентів робфаку. Інколи пиятику влаштовували коштом невеликої групи заготівельників Одеської заготівельної контори; вони діяли в тій місцевості і Котюжани мали місцем свого постійного перебування.

Усі ухвали партійного осередку обговорювали вночі, коли село спало. У палаці збиралися більшовики й комсомольці, ухвалювали рішення, а потім відбувалася пиятика. Ранком, ще вдосвіта, згряя похмелялася і розповзалася селом виконувати ухвалені рішення — найчастіше черговий злочин. Так було від початку 1929 і майже до кінця 1938 року. Час від часу між одним з членів зграї та студенткою робфаку зав’язувався черговий роман, який звичайно закінчувався скандалом. У таких випадках ученицю (найчастіше, вагітну) намагалися стиха виключити з робфаку й усунути з села, а партійний члн комсомольський актив, певна річ, виходив сухим з води”.

Та не всі виявилися холуями. Проти закріпачення народу протестувало українське керівництво. Батогом і прямином, а потім і кинджалом у спину його поступово примусили замовкнути. Протестувала інтелігенція. Її розчавили рішуче і безжалюно, зразу ж.

Уже навесні 1930 р. в Харкові було інспіровано гучний судовий процес проти СВУ (Спілки визволення України) — нібито контрреволюційної організації, якої насправді ніколи не було. Сьогодні вже офіційно доведено, що СВУ вигадана в урядових та енкавєсєвських кабінетах у Москві. Проте тієї вигадки було досить, щоб засудити у відкритому, галасливому процесі 45 знаних науковців, письменників, юристів до різних термінів ув’язнення, де абсолютна більшість їх незабаром і загинула. До речі, керівником тієї організації чекісти „призначили” видатного літературознавця, нашого земляка, академіка

Сергія Єфремова. Ще 5 тисяч інтелігентів було репресовано за участь у тій же неіснуючій СВУ, тільки вже негласно.

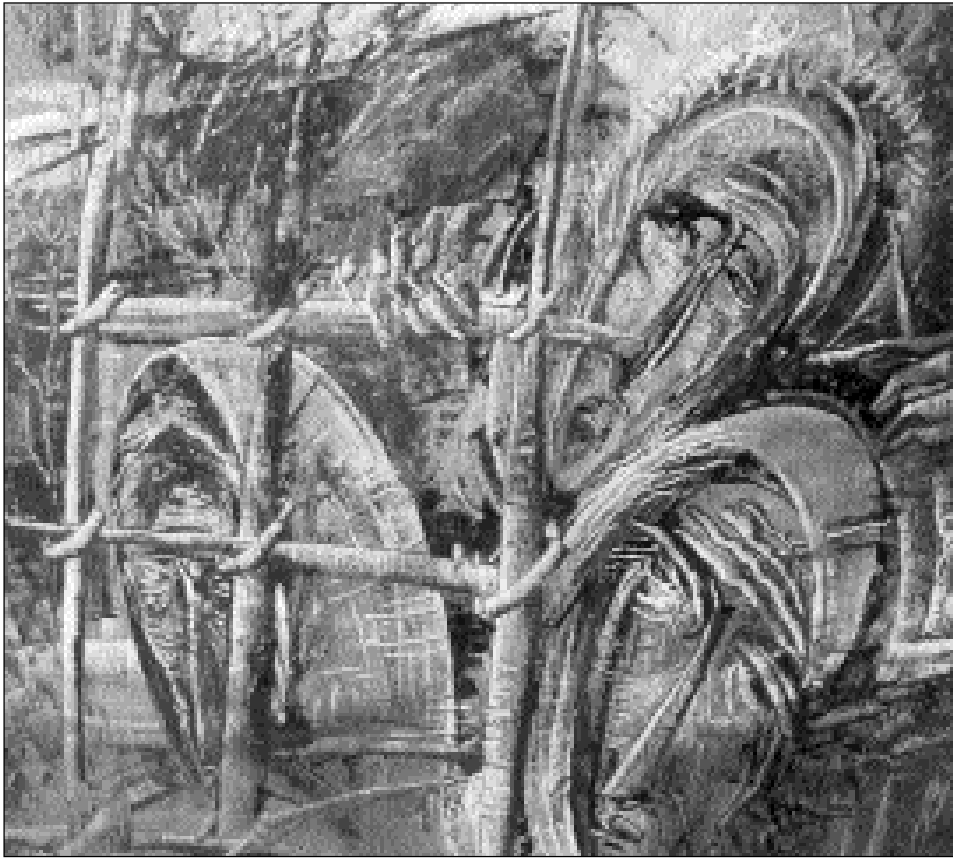
Хай скажуть самі за себе хоча б такі цифри: до 1930 р. в Україні друкувалося 259 письменників. Після 1938 року з них — 36. За цей час, за неповними даними, розстріляно — 17, наклали на себе руки — 8, ув’язнено в таборах — 175 (більшість їх там і замордовано), 16 зникли безвісти, 7 померли своєю смертю.

А тим часом колгоспно-кріпосницька система, тільки народжуючись, уже зазнавала краху. Начальницькими циркулярами, погрозами, катуваннями можна залякати, зламати хлібороба, але примусити його самовіддано працювати на тепер уже чужій землі — ніколи. Як наслідок, з 1928 до 1933 року рівень сільськогосподарського виробництва знизився вчетверо і продовжував спадати.

СТАТИСТИЧНА ДОВІДКА

1930 року Москва збільшила хлібозаготівлі в Україні на 11,5 % порівняно з 1926—1927 роками. З урожаю 33,1 млн. т було забрано 7,7 млн. т. Такий же план було накладено й 1931 року, хоча колективізація зменшила врожай, який становив 18,3 млн. т. При цьому, за офіційними даними, 30—40 відсотків його було втрачено при збиранні. З фактичного збору 1931 р. в 11—13 млн. т. владі вдалося забрати 7 млн. т.

ГАРЯЧИЙ ПОПІЛ

Виходьте, ви ж люди... Художник Валерій Франчук

Започаткована “Просвітою” та Українською народною партією громадсько-політична акція вшанування жертв голодомору в Україні, що розпочалася 15 липня у Києві та Каневі, тривала в Черкасах, Чигирині, Кременчуці, Миколаєві, Херсоні, а завершилася 20 липня у Севастополі. На черзі — нові акції, покликані повернути увагу суспільства до трагедії етноциду, що спіткала наш народ у XX ст.

Таким чином, селянам для споживання залишилося в середньому по 112 кг зерна на душу.

Врожай 1932 р. був 13,4—14,7 млн. т., але втрати становили 40—50 %. Однак Москва наклала план хлібозаготівель 6,6 млн. т, хоч могла забрати з цього лише близько 5 млн. т. Тому на душу населення в УСРР для споживання лишилося в середньому по 83 кг хліба.

Керівництво Української Соціалістичної Радянської Республіки буквально благало Москву про зниження плану хлібозаготівель, попереджуючи, що Україна в критичному стані. Але Сталін безжально йшов до мети. В липні 1932 року він відряджає на III Всеукраїнську конференцію КП(б)У Молотова і Кагановича. У відповідь на скарги одного з лідерів українських комуністів Миколи Скрипника, що в селян “уже нема чого більше забирати, тому що все вичищено під мітлу”, сталінські емісари заявили: “Жодних поступок чи сумнівів щодо питання виконання завдань, поставлених партією і радянським урядом перед Україною, не буде”.

І це в той час, коли план вищущення зерна було виконано на 30 %, картоплі — на 25 %, овочів — на 26 %.

І ось, щоб упокорити селян, примусити їх стати тягловим бидлом, кремлівська кліка зважилася на сатанинський злочин — планомірне винищення за одну зиму мільйонів людей. Розпочалася тотальна війна, жорстокішою за яку не знав світ: людей не рубали, не стріляли — у них просто забрали всю їжу, оточили військами і спокійно дивилися, як вони повільно, у нестерпних муках конають з голоду.

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВІДКИ

“У 1932 р. урожай гарний уродив. Але все що було — відібрали. У нас сім’я велика була, то всі пішли на той світ. У колгоспі люди, як мухи, мерли — узяв наряд, поїхав у поле, там і кінчився. Стоять воли, а він мертвий. Мене чоловік знайомий врятував — завфермою був, то й мене в радгосп узяв фураж підвозити. То хоч і воші годував, але пухлий не був — пайок давали.

Той завфермою і батькові передавав:

— Іди в радгосп.

— Дітей не покину, — уперся батько. Прибігав я в неділю додому воші випарювать — верст 4 було з радгоспу. Лду степом — валяються люди то тут, то там. А дома брати лободу варять у бляшанках. Бувало, бурячок украду — принесу додому. І цілюють, і плачуть. Потім приходжу — вже немає когось із хлопчиків чи дівчаток. Тоді не стало нікого. То я вже додому не ходив.

голоду людям обім’ятій і з’їдений колос — уже надія не померти сьогодні”.

Прибувши в Москву, Молотов доповів про цей дивний саботаж Сталіну. Той страшенно розгнівався. А незабаром після цього, 7 серпня 1932 року вийшов так званий “закон про три колоски”. Цей закон приписував властям карати кожного, хто зірве на колгоспному полі хоч би три колоски. Заставали за такою “крадіжкою” переважно дітей, найчастіше їх убивали на місці.

Трохи в кращому становищі опинилося місто. Там був невідгінний мор, адже московський комуністичний режим збирався пожерти світ, спираючись саме на військову й індустріальну могутність. Ще з 1929 р. в містах запроваджено карткову систему. Норми хліба були переважно такими: 200 грамів для непрацюючих, 400 — для службовців, 600—800 — для робітників денно. Люди вистоювали за хлібом часом по кілька дів, і далеко не завжди “доходила черга”. Згодом для робітників на великих заводах відкрили фабрики-кухні, де їжа була краща, а черги менші. Та існували ще, причому весь час, навіть навесні 33-го, заховані від людських очей спецпрозподільники для комуністів-апаратників, працівників НКВС, командного складу Красної Армії. Там було все без обмежень...

Уперше в історії село вимирало з голоду, а місто мало харчі. Украй виснажені люди рвалися в міста, навіть в інші республіки, щоб урятуватися від наглої смерті, дістати хоч шматочок хліба вмираючим дітям. Та ось 2 грудня 1932 р. ухвалою ЦВК ССРСР запроваджується єдина паспортна система. Хлібороби паспортів не одержали, що було юридичним підтвердженням ставлення властей до селян як до “контрреволюційного класу”. Тепер їм суворо заборонялося залишати своє село. Невдовзі селянам заборонили працювати на фабриках і заводах, на шахтах. Тих, що працювали там досі, повертали під конвоєм додому на голодну смерть.

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВІДКИ

“Восени 1932 року мій батько, мати і нас четверо дітей виїхали до Московської області. Батько працював сторожем у радгоспі неподалік від Москви. Але весною 1933 року нашу родину органи НКВС силою заставили вернутися на Україну. Батька заарештували там же, у Московській області, і вислали в Мурманськ на примусові роботи. Брата Юхима якось пожаліли і відправили в будинок безпритульних у Томську. Менші мої брат і сестра померли з голоду тут, у Багачівці, коли вернулися”.

(Зі свідчень Марфи Леонтіївни Медведенко, 1919 р. народження, мешканки села Багачівки Звенигородського району Черкаської області)

На станціях та дорогах, що вели до міст, з’явилися спеціальні охоронні загони. Кордон із Росією перекрили війська НКВС, які стріляли в натовпи селян, що тікали від Голодомору.

“Народився я 1923 р. в сім’ї середняка. У батька й діда було 2 корови, 2 коняки, 4 десятини землі. З початком колективізації забрали поступово в нас усю худобу. Безперервно обкладали податками, а тоді і з хати забрали все — і подушки, й навіть ганчірки. Зосталися голе ліжко й порожня скриня, бо не проходили у двері. У жнива 1932 р. була ще купка зерна, намолоченого у клуні, але його забрали одного дня в серпні місяці. А тоді ще ходили зі шпичками і шукали хліб скрізь — і в печі, і під полом, і в горді. Та нічого вже їстівного у дворі не було. Однак продподаток продовжували носити і вимагали його виконання. Батько чогось не хотіли йти в соз, хоч мулярували в радгоспі.

Зимому нічим було протопити в хаті, стіни позеленіли від моху і вільгості. Я ходив тоді у 2-й клас. Спали всі на печі, без ряднини, без соломи. Мама заслабла від недоїдання. Уже й бабуса лежали дуже слабі, дуже побивалися, як забрали останню корову. Дід були трохи міцніші, то хоч води в хату вносили. Дві сестри — старші од мене на 1 і 2 роки — стали здирати кору з лип і товкти у ступі на млинці. Потім і кори не стало — липи голі стояли по всім селі.

Люди почали пухнути і вмирати. Вмерли наша бабуса, дідуся опухли і вмерли через два тижні. Умерла найстарша сестра моя Ганя. Мама все, що можна було їсти, віддавала нам із сестрою і в березні померла. Зосталися ми втрех. Батько, я і сестра Антося. Батько впросив директора радгоспу, щоб узяти нас із собою на роботу (він мурував цегельню за 3 км від радгоспу). Ми із сестрою насилу туди доходили, щоб увечері попоїсти в ідальні супу з буряків (давали півлітра)”.

Далі буде.

●

Василь ПАХАРЕНКО,
член “Просвіти”, м. Черкаси

РЕПЛІКА З ПРИВОДУ

СИТУАЦІЯ БІЛЬШ НІЖ СКОРБОТНА

Ми з дружиною прийшли на Михайлівську площу хвилини за 20 перед початком Молебню. Біля пам'ятного Знака, присвяченого Голодомору 1932—1933 років, уже гуртувалося під жовто-синіми знаменами і церковними корогвами приблизно осіб до сімдесяти. Понад усім — транспарант Української Народної партії. З півночі насувала чорно-синя хмара. Почала сіятися не дуже холодна мжичка. Народ сховався під парасолі, притиснувшись ближче одне до одного.

Від Софійської площі з'являється напівколона-напівгурт людей, попереду яких несуть транспарант із білим на чорному написом про те, що Світовий Конгрес Українців засуджує Голодомор 1932—1933 років. Колона мовчки ступає на площу перед Михайлівським Золотоверхим і вливається у натовп біля Знака. Дрібна мжичка час від часу переходить у дрібний дощик, а ми — ті, хто стоїть на узвишші сходів і бачить натовп згори, — підраховуємо, скільки людей зібралось — осіб 250—300. І це при тому, що організатори розраховували на 5000 осіб.

“Ми зібralися для того, щоб відзначити акт злочину, вчиненого проти Українського Народу, щоб привернути увагу світу до цієї трагедії і щоб Голодомор був визнаний світом як Геноцид... Якщо маєте свічки, будь ласка, запаліть їх...”

Починається Панахида, яку очолюють Патріарх УПЦ КП Святійший Філарет та Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Кардинал Гузар в оточенні священників.

Патріарх Філарет: “...Навіть погода, яку нам приготував Господь, нагадує про ті роки, коли Україна, подібно до цих чорних хмар, була покрита великим горем. І так, як оцей дощ, так плакала Україна в 1933 році.

Ми підносимо молитви за душі спочилих рабів Божих, наших дідів, батьків, братів і сестер.

...Ми повинні знати, що цей Голодомор був навмисне створений для того, щоб знищити частину Українського Народу і заселити Україну іншим народом.

І коли ми ставимо питання: чому Український Народ досі страждає, і не може піднятися з колін, — то відповідь може бути лише одна: тому, що через знищення частини Українського Народу і заселення України прибульцями Українці не мають можливості усвідомлювати свою національну гідність”.

Блаженніший Любомир Кардинал Гузар: “Україна стала жертвою чогось несамоовитого: на нашій родючій землі заморено голодом десять мільйонів невинних людей. Навіть важко уявити собі інший злочин, який би рівнявся тому злочині...”

Згадуючи тих, кому не забракло хліба, але забрано у них хліб і знищено їх, ми маємо усвідомити, що лише у спільноті може процвітати життя...”

Були молитви, гарні слова і гарні співи, покладання до Пам'ятного Знака жертвам Голодомору вінків і квітів із квітами від СКУ, від різних українських організацій зі всього світу — після дванадцятого коша ми вже не рахували...

Идучи додому, довго мовчали. Потім дружина сказала: “Оце тобі столиця України. Українці столиці абсолютно проігнорували акт вчиненого проти них злочину, до якого Українці діаспори хочуть привернути увагу цивілізованого світу”.

● **Євген ГОЛИБАРД**

ЧАС ВИМАГАТИ ПРАВДИ

У рамках VIII Світового Конгресу Українців відбувся “круглий стіл” на тему: “Час говорити правду”, — присвячений 70-річчю голодомору в Україні. Серед інших учасників виступив голова ВУТ “Просвіта” Павло Мовчан, наголосивши на тому, що тактика знищення народів голодом відома ще з біблійних часів. Тому історична пам'ять необхідна як запорука недопущення подібних злочинів у майбутньому. Учасники погодилися на тому, що вже давно пора не говорити, а **вимагати** визнання правди про голодомор, а також висловитися за зняття премії зі “славнозвісного” Дюранті.

● **Орест ЧЕРДАКЛІ**

Закінчення.

Початок у ч. 29, 33 за 2003 р.

Сусіди мерли щодня. У Дмитра Гаврилюка (якого прозивали Англійцем, бо до 1930 р. жив в Англії) було п'ятеро хлопців і троє дівчат. Хлопці були здорові, як дуби, але вже почали пухнути.

Наш батько також раніше їздив на заробітки в Уссурійський край. Привіз звідти срібних грошей 1925 року випуску. От вони й домовилися з нашим родичем дядьком Серафимом, та й поїхали в город. Там у “торгсині” (“торгсини” — спеціальні крамниці, де за коштовності можна було придбати їжу, у такий спосіб держава забирала у народу останні недограбовані реквізиціями цінності. — *В. П.*) купили за те срібло 2 мішки висівок і вночі, щоб ніхто не бачив, приїхали додому. То вже з Англійців тільки один Сашко остався живий, а то всі померли — і батько, і мати, і діти. А Олексійка вбив сусіда, бо хлопець заліз до нього в хату і виїв суп, що стояв у печі.

Ми ж рятувалися цими висівками від пухлини. Декого рятувала наша річка — Гірський Тікич, там люди вигрібали граблями равликів, смажили їх і їли. Багато хто з них на річці й помирав, і вода підхоплювала їх, пухлих, та й несла аж до Буків”.

(Зі свідчень криворіжця Михайла Юхимовича Команчука, що народився і пережив Голодомор у селі Вороне Жашківського району Черкаської області).

“Нестерпно, боляче бачити голодну смерть рідних та близьких людей, засуджених владою на страхітливі муки, — із тріщин обезкровленого, брезклого обличчя та тіла невинно тече рідина. Це вже безпомилкова ознака швидкого кінця.

Особливо багато померло односельців у березні — травні 1933 р. Майже щоранку на однокінній грабарці вивозили до цвинтаря по декілька мерців. Копати глибокі ями для поховань не було кому. Їх глибина сягала не більше одного метра. Знявши з рушниць дошки, мерців штовхали до ями, не засипаючи землею, аж поки не наповниться всерть. І ніяких плачів, обрядів. Усіх хоронили без домовин, їх не було з чого і кому виготовляти.

Наша сім'я із 6 дітків лише чудом вижила, але й ми втратили дідуся Пилипа, якому виповнилося тоді лише 55 років. Він, пасучи колгоспних овець, так і помер на підгір'ї. А дядько Федір ліг недалеко від переповнених зерном пакгаузів біля станції Пальмира, куди він дійшов, щоб зібрати жменю зерна, яке висипалося крізь щілини зернохосвищ. Ще теплим його сьак-так зарили біля залізничні чужі люди...”

Відчуваючи смерть, люди свідомо чи несвідомо найчастіше вилазили з хат, сідали коло воріт чи під тином. Так і конали сидючи”.

(Зі свідчень Олександра Пилиповича Батира, що народився 1916 р. в селі Богуславець Золотоніського району Черкаської області).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Уряд УСРР продовжував протестувати проти винищення народу. 24 січня 1933 року спеціальна постановою ЦК ВКП(б) засуджує діяльність українських комуністів. Без згоди ЦК КП(б)У Кремль надсилає другим секретарем ЦК КП(б)У і фактичним диктатором України Павла Постишева. Тоді ж Сталін заміняє довіреними людьми керівни-

ків Дніпропетровської та Одеської областей, начальника НКВС України, а також надсилає 15 тисяч “крпких, испытанных большевиков”, щоб зламати опір місцевих властей.

Уряд України благав Постишева зробити останню спробу врятувати людей від неминучої загибелі — видати колгоспникам відібраний у них хліб, який залишився на елеваторах, звідки його вивозили на продаж за кордон. У відповідь диктатор заявив: “Не може бути й мови про допомогу держави доставками зерна для сіви. Зерно повинні знайти й засіяти самі колгоспни...”

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВДКИ

“Один чоловік, Селифон Воронюк, зробив візок, сам впрягався в нього і збирав по селі трупи. На кладовищі викопали кагат, у який звозили померлих. Він не засипався, трупи розкладалися, стояв сморід. А Селифон привозив усе

ГАРЯЧИЙ ПОПІЛ

Свята печаль. Художник Валерій Франчук

нових і нових мерців. Були випадки, коли він кидав на візок іще живих. Пам'ятаю, як один чоловік просився у Селифона: “Побійся ж Бога, я жить хочу!” Селифон відповів: “А що, буду за тобою ще й завтра їхати?!”

(Зі свідчень Лукії Матвіївни Ткачук, що народилася 1921 року в селі Скала Оратівського району на Вінниччині).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

За “нерішучість” та “примиренську політику щодо куркульства” 1933 року усунутий з посади Голова Раднаркому УСРР Влас Чубар, виключено з партії понад 50 тисяч чоловік, більшість із них заарештовано.

Зрозумівши неоправданість, нечуване жахиття злочину та свою відповідальність за нього перед народом як комуніста, 13 травня 1933 року застрелився видатний український письменник і громадський діяч Микола Хвильовий. 7 липня наклав на себе руки заступник Голови Раднаркому УСРР, член Виконкому Комінтерну, член ЦК ВКП(б), член Політбюро ЦК КП(б)У, Голова Ради Національностей ВЦВК Микола Скрипник.

Малком Маггарідж — один із небагатьох західних журналістів, що насмілилися писати вже тоді правду про голодну катастрофу України, — в газеті “Манчестер гардіян” за 27 березня 1933 р. зазначав: “До революції Україна була одним із найбільших у світі виробників пшениці. Навіть комуністи визнають, що життєвий рівень її населення, включаючи навіть незаможних селян, був доволі високий.

Тепер хіба що в Аравії можна знайти хліборобів у нужденнішому становищі. Тут, в Україні, також є нові фабрики, грандіозна нова Дніпроелектростанція, нова величезна площа з довжелезними урядовими будинками в Харкові — і продовольство, яке вивозять з Одеси за кордон”.

У це неможливо повірити, здається, найпотворніший маніяк не здатен зважитися на таке. Проте знайшлися ті, що зважилися: 1932 року Советський Союз вивіз у Західну Європу більш як 18 млн. центнерів збіжжя, навіть 1933 року, коли на Україні щогодини гинула від голоду тисяча душ, експорт становив 10 мільйонів центнерів зерна.

У кожному селі люди пам'ятають подібні і ще страхітливіші речі. Те, що творилося тоді в Україні, здоровий глузд відмовлявся розуміти, — але так було.

Людоїдів найчастіше розстрілювали або закопували живцем.

приблизні, тому зумисне називають дослідники граничний мінімум... Попелом лежать ці мільйони у нас під ногами. Гарячим, пекучим попелом.

Понад п'ятдесят років комуністична імперська влада не дозволяла навіть згадувати ту страхітливую трагедію — намагалася викреслити з людської пам'яті, приховати свій найбільший злочин. Не вдалося. Під вагою пекельних злодіянь сама пірнула в небуття навіки.

А натомість потроху оживає пам'ять. На багатьох сільських цвинтарях з'явилися скромні пам'ятники жертвам Голодомору. Про 1933-й видано ряд правдивих досліджень, знято кілька документальних і художніх фільмів. Але все це було зроблено ще на початку 90-х. В останні ж роки про цю найжасливішу катастрофу нації знову призабули. Хтось за щоденними клопотами й нестатками, хтось у гонитві за грошима й розкошами, а чимало владоможців (від сільських до столичних) — через свої прокомуністичні, проімперські симпатії (невигідно про таке пам'ятати, любовно зберігаючи у сейфі червоний прапор і парткуток).

Якось непомітно минає і сумний сімдесятилітній ювілей Голодомору. Відбулися нещодавно слухання у Верховній Раді, зініційовані “Нашою Україною”. І знову не обійшлося без словесної казуїстики. Дехто намагався доводити, що не такий уже й масовий був той голод, і не проти українського народу, мовляв, скерований, а проти селян-одноосібників, що треба усім усе простити й забути.

Ой ні, якщо забудемо — дамо шанс моторошній історії знову повторитися. Гадаю, насамперед владі годиться відреагувати на сімдесяті роковини трагедії дуже конкретними кроками:

— визнати нарешті штучний голод 1933 р. актом геноциду російського комуністичного режиму супроти українського народу;

— поставити перед урядом Російської Федерації як правонаступниці СРСР вимогу про вибачення перед українським народом та про матеріальне відшкодування жертвам Голодомору (як вибачилася перед світом Німеччина за фашизм і як досі виплачує чималі кошти колишнім оstarбайтерам);

— підвищити пенсію бодай на 10—20 гривень сьогоднішнім селянам, які народилися 1933 р. і раніше — цих людей уже дуже мало і зараз саме їм найтяжче, отож, це буде найгуманніший крок історичної справедливості;

— засудити комуністичну ідеологію на рівні з фашистською як тоталітарну, злочинну, у корені антилюдську;

— прибрати пам'ятники комуністичним вождям, перейменувати міста, села, вулиці, майдани, названі їхніми іменами;

— упорядкувати місця масових поховань жертв Голодомору, увіковічнити їх хрестами з терновими вінками;

— створити масштабний музей Голодомору — хоч би в Українському домі у Києві — скажімо, євреї по всьому світу створюють музеї Голокосту, й у всіх куточках планети відома трагедія цього народу під час II світової війни, а ми навіть самі ледве пам'ятаємо свій Голокост...

Мусимо зробити бодай це, щоб упокоївся нарешті в мирі прах семи мільйонів наших земляків, безневинно замордованих у 33-му. Це потрібно не так їм, як, насамперед, нам. Адже тільки шануючи предків, пам'ятаючи уроки історії, здобуємо шанс на гідне майбутнє.

● **Василь ПАХАРЕНКО**, член “Просвіти”, м. Черкаси

ГОЛОД — ЯК ВІЙНА

Непорозуміння викликає визнання трагедії 11 вересня 2001 р. та іншого Зла “...характерним симптомом нинішнього стану розвитку людства”. По-перше, не “розвитку”, а “деградації”, якщо ми погодилися з таким фактом. По-друге, вона — слюза і ще менша частка в системі світових трагічних явищ, які характеризують стан людського падіння з моменту створення світу. Що ж стосується “частки” як такої, то її “наука” відома: американці вбивають арабів, араби — американців. У перші дні після трагедії США сказали Правду: “напад”, “війна”. Зрозуміло, партизанська. Якоїсь іншої араби (і не тільки) вести не можуть. Потім заговорили про тероризм (!!) Так треба. Влада — Неправда.

Принада деградації людства в іншому: спочатку був Обман! Про це саме пише Катерина Омельченко — “Темний бік свободи”, “СП” ч. 18, 30 квітня — 8 травня 2003 р.; Євген Голибард — “Діти хочуть правди”, “СП” ч. 20, 14—20 травня 2003 р.

Обман удосконалюється політикою, наукою, мистецтвом. Плутарх наводить факти історії, коли вбивства собі подібних починалися з ініціативи не імператорів, а плебейської маси! І не за їжу, як стверджує автор наукового проекту. Хіба США голодні?

Наполеон, закликаючи санкюлотів до Єгипту — вбивати мамелюків, обіцяв кожному по три гектари землі у Франції. Санкюлоти залишилися кістками в Єгипті, а Наполеон став імператором Франції.

Сталін після випробування першої атомної бомби казав: “Мир будет сохранен и упрочен, если народы мира возьмут дело Мира в свои руки и будут отстаивать его до конца”. І роздмухав нову війну в Кореї, і став батьком народів світу. Вожді не були голодні.

Ні, не харчування і розмноження є підвалинами нашого розтління і падіння, а Обман і жадоба світової влади у всіх сферах людської діяльності, у т. ч. в науці. Достатньо звернути увагу на сучасну боротьбу за владу, яка віддзеркалює гріхопадіння розумної істоти.

ПРО РІЗНИЦЮ МІЖ РІВНЕМ ДОСКОНАЛОСТІ

“Розкриті закономірності первнів живої речовини дозволили встановити... причину, що змусила безсмертні одноклітинні організми ступити на шаблі еволюції, організовуючись у багатоклітинні організми всіх рівнів, втрачаючи при цьому свободу і, отже, знаходячи смерть. ...Напрямок цього еволюційного кроку був єдино правильним, тому що він спрямований до реалізації вищої і єдиної мети — Розуму”. Дослідження “уможливили визначення першопричин трагедії цивілізації” “недосконалістю людини як біологічного виду в енергоречовинному обміні з навколишнім середовищем, що

зумовлена винятково гетеротрофною (тваринною) формою харчування”, “...способу видобутку”, “й розподілу їжі”, “неможливості виходу людини за межі Землі”, “утилізації біовідходів” тощо.

Недосконалість людини обґрунтовується “двома рівнями досконалості: попереднім — людини примітивної, але хитрої, що займає вищий ярус тваринного світу завдяки сформованій функції Розуму, та наступного — Людини Розумної, Людини Космічної. Тобто, ми подолали тільки 2% свого висхідного еволюційного шляху між двома суміжними еволюційними станами”.

Такий хід наукової думки породжує питання, протиріччя, дилеми. Організми одноклітинні стали багатоклітинними, свободні — несвобідними, безсмертні — смертними. Чи треба вважати такий крок еволюції “єдино правильним, тому що він спрямований до реалізації вищої і єдиної мети”? Якої мети? Розуму? Вищої організації? Людини соціальної?

ХТО РЯТУВАТИМЕ ЦИВІЛІЗАЦІЮ?

“У людства є шанс вижити”, під такою назвою “СП” ч. 19 ц. р. надрукувала статтю академіка Луценка про порятунок цивілізації, до написання якої його спонукала деградація людини, яка, на думку вченого, “...є найбільш агресивною, найбільш хижою шлунковою істотою в Природі і, перебуваючи на Вершині харчових ніш усього живого, практично вичерпала їх, чим і зумовила незворотний процес власної загибелі і загибелі всього живого”. Природні функції харчування і розмноження вважаються вихідним, базовим Злом. Таке припущення відоме з позаминулого століття (мальтузіанство), але, як бачимо, продовжує хвилювати вчених і сьогодні.

Так усе ж це й призвело до трагедії цивілізації! Що “правильне”? Недосконалість людини як біологічного виду — має шлунок і їсть “борщ з квасолею разом”? Ні! На кожному етапі еволюції був відповідний рівень досконалості, а різниця між ними не є і не може вважатися недосконалістю.

Перший літак, який полетів, був досконалим для свого етапу розвитку. Діоген Синопський (400—325 рр. до н. е.) не був примітивним і хитрим, жив у діжці, називав себе громадянином світу та був героєм багатьох анекдотів того етапу еволюції. Розум на всіх етапах еволюції був розумним і хитрим, але наукові дослідження спромоглися розділити його на 2% розумного Розуму і 98% примітивного. Таким чином два хомо сапієнси перебувають в оточенні дев'яносто восьми хомо фарус — істот диких. А тому

“завжди передусім знищуються розумні індивіди”.

З ЧИМ НЕ МОЖНА ПОГОДИТИСЬ?

На підставі еволюції первнів живої речовини, появи Розуму, шлункової форми харчування, розмноження й агресивності розумної істоти робиться науковий висновок: “Для запобігання незворотньому процесу загибелі цивілізації” є тільки один шлях порятунку — “відкриття принципово нової невичерпної харчової ніші, тобто автотрофного харчування”. Увага! Автотрофні організми синтезують з неорганічних речовин (води, вуглецю, азоту...) органічні речовини, забезпечуючи наше існування, використовуючи енергію фотосинтезу. В чому “відкриття”? Якщо так треба, то нехай буде, але хіба вода, вуглець, азот — невичерпні?

Припустимо, що ми досягли наукової мети. Нові розумні істоти розкошуватимуть, бо в них Розум розумніший за наш. Але то вже не ми...

Яку цивілізацію і хто рятує?

Пропагуючи науковий проект “Автотрофне природно-генетичне харчування — шлях порятунку цивілізації”, автор залучає у свідки, починаючи з позаминулого століття, відомих учених, суміжні науки, дух і тіло розумної істоти. Не дивно, що стаття закінчується “про-токолом намірів”: “Людина знає...якісних змін на антропологічному рівні, а саме: значно збільшиться якість Розуму, сягнувши 100% його використання, що засвідчить перехід на активний — ноосферний стан розвитку; значно зменшиться кількісний показник фізіологічної можливості функції розмноження, що визначатиметься Розумом; значно збільшиться тривалість життя”.

Погоджуючись із безперервністю антропологічних змін і відносності їх певному етапу еволюції живої речовини, маємо збагнути,

НАУКА І МИ: ПОЛЕМІКА

що нам не відома кінцева мета Розвитку, хоча відома абсолютна істина: безперервно існуватимуть два рівні досконалості — “попередній” і “наступний”, 98% і 2%, якщо вони були вираховані на підставі відповідної наукової коректності. Таким чином, твердження про 100% використання Розуму на певному етапі взагалі некоректне, бо різниця між рівнями досконалості завжди існуватиме як даність. Не можна уявити стану, коли Розвиток у Природі припиниться, сягнувши свого 100% рівня. Така наукова концепція заганяє науку в глухий кут протиріч. Істину слід шукати в межах буття. Сьогодні не знайдеться жодної істоти, яка б погодилася, що використовує свій Розум тільки на два відсотки. У т. ч. й пан Луцюк.

ПРО ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ

Життя — акт самовираження істоти. Мішель Монтень у 38 років визнавав себе старим і відійшов від “активної еволюції”, віддавши 100% свого Розуму Франції середньовічного варварства: “Мені довелося жити в такий час, коли навколо надто багато прикладів неймовірної жорстокості”. Але ж можна почути й про 86-річного покійника: “Передчасно пішов”. Тривалість життя метелика — один світловий день, але він літає! Блискавки — декілька секунд, а яке самовираження! Яскраве, хвилююче, сповнене глибокого внутрішнього змісту, як келих Бахуса.

Якщо академік В. Луцюк реалізує свій проект — досягне самовираження. Ото й буде тривалістю його життя. Одноклітинні, вільні, безсмертні організми ступили на шаблі еволюції і створили Розум, Несвободу, Смерть — Зло. Усвідомлюючи недосконалість такого розвитку — деградації, автор наукового проекту передбачає повернення до безсмертя, але не до одноклітинного безсмертного організму, а до багатоклітинного, вищого, з розумним Розумом — людини соціальної. А це в свою чергу передбачає збереження головних функцій деградації — харчування, розмноження, Розуму, Несвободи, Смерті та іншого Зла.

Уникнути Зла людство не зможе. Воно завжди зберігатиме три головні функції буття: Інтереси, Економіку, Політику. Інтереси — харчування, розмноження, захист від несприятливих умов довкілля, боротьба за місце під сонцем для забезпечення фотосинтезу. Економіка — процес керування перетворенням ресурсів Розуму і ресурсів Землі для видобутку засобів існування. Політика — насильство законів. Єдиного мислення, при наявності десятків мільярдів індивідів, не буде. Інакше — ні розвитку, ні деградації. Зло — Добро!?

Зрештою, кожна ідея має право на існування.

● Іван ПРОКОПЕНКО

УКРАЇНА — З ТРИПІЛЬСЬКИХ ЧАСІВ

Видатний учений Сергій Шелухін вважав, що Україна — це земля, УКРАЯНА мечем, тобто, завойована нашим народом. Враховуючи первісне мирне заселення цієї землі нашими прапредками (за даними археології), логічне припустити, що ця свята земля виділена (украяна, викроєна) нам Богом. Український народ дістає у спадок від Бога один із найблагодатніших ареалів планети. Чи не тому Україна несе в своїй назві корінь “рай” (край) — земне пристанище Бога Сонця — “Ра”!

Ра, Ор, Гор, Хор, Хорс, Ур, Сур, Коло тощо — найдавніші назви Сонця у трипільців-оріїв. Сотні українських слів походять від древніх назв Сонця — горб, пагорб, орій, орати, курган, курка, ранок, рай, край, сурма, суржик, колосок, колач і багато, багато інших. Гора Хорив є в Україні і в Синаї. І слово “гора” (ор, гор), і назва гори “Хорив” (ор, хор) тісно пов’язані з правічними назвами Сонця і сонячних божеств.

Світова гора в уяві наших прапращурів — це своєрідна модель Всесвіту. Пам’ять про те, що гори є коліскою цивілізації, що на горах виникло життя, яке згодом перенеслося у долину, збереглося у святах Красної гірки, які раніше широко відмічалися напередодні Юрієвого дня. На горах запалювали ватри напередодні Великодня і в ніч на Купала.

На горі живе Сонце, яке в уяві наших прапрадідів відпочивало там після заходу за горизонт. Безмежні українські степи всіяні високими трипільськими, кіммерійськими,

скіфськими, сарматськими та козацькими курганами — цими рукозатворними горами, до яких так прагнула і тягнулася душа наших предків. Археолог та історик Юрій Шилов при розкопках докіммерійських курганів у Подніпров’ї та Причорномор’ї дійшов висновку, що вони були древніми святилищами й обсерваторіями для оріїв-трипільців. У ті часи протоукраїнцями управляли жреці-брахмани, які володіли священними знаннями, передаючи ці знання у вигляді релігійних наспівів, переказів, легенд...

Про шанобливе ставлення до древніх курганів свідчить і те, що їх використовували для поховань своїх вождів кіммерійці, скіфи, сармати, які запозичили “курганну” культуру від трипільців. Ці земляні пагорби були для Подніпров’я тим самим, що піраміди для Нілу!

Через тисячі років дійшли до нашого часу легенди про рахманів, свято Рахманівський Великдень, назви поселень — Рахманівка, Рах-

манів, Рахмани тощо, козацькі чуби — “оселедці”, поховальні звичаї. З таким же успіхом могла зберегтись і трипільська назва нашої прадавньої землі, тим більше, що українська мова має значну кількість санскритських коренів слів. Від жерців-рахманів до волхвів могла дійти сама назва благодатної землі праукраїнців, щоб відродитись у потрібний час — на тому самому місці.

У літописі “Повість врем’яних літ” збереглася інша назва брахманів — служителів древніх курганів: “Закон же у ІУКТРИЯН, яких ще називають врахманами і АСТОРО-ВИТАМИ, від прадідів за приклад і благочестя взятий...” Отже, наш літопис найосвіченішу касту брахманів називає також уктриянами та осторовитами. Корінь “ук” в давньоукраїнській мові означав мудрий,

розумний, учений. Наприклад, у гуцулів досі є слово “укий”. Звідси і слова наука, неук тощо. Тому логічно припустити, що “ук-трияни” — мудреці, вчені люди. Частка “трияни”, мабуть, те саме, що й “трояни”, тобто, шанувальники брахманівського вчення про триєдність світобудови.

Валерій Ілля в статті “Атлантида, скіфи-боги-велетні та грекоримська міфологія” (“Основа”, №23, 1993) звернув увагу, що в стародавньому Єгипті писарів називали скрібами, а каміння з вишкрябаними письментами — вістряками (в російській мові “острякі”). Ці назви, як не зрозумілі західним ученим, не перекладалися. Але для українця переклад цих слів не потрібний...

То, можливо, остеровити — це люди, які володіли письмом?!

Таким чином, усі три слова “Повісті...” — іуктрияни, врахмани і остеровити — це синоніми, які можуть означати: мудрі, розумні, вчені, письменні люди. Тоді слова “украї”, “Україна” — це земля, країна, на якій проживають мудрі, вчені, письменні брахмани, вони ж уктрияни чи остеровити.

У 1877 році Андрій Великанов назву “Україна” вивів від санскритського слова укхраіа — “пагорб”, “земляний горбок” (сучасне написання — ук(х)раіа), але надав йому значення “рубежа, який охороня-

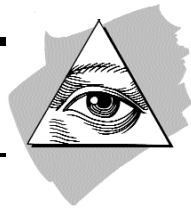
ГІПОТЕЗА

ється сторожовими пагорбами-кур-ганами”. Тобто, А. Великанов прийшов іншим шляхом, але до тієї ж сумнозвісної “окраїни”. Та тепер ми знаємо, що ці земляні пагорби насипані не на якійсь границі і не на окраїні, а розташовані по всій величезній території проживання наших предків. Та й, мабуть, не існує народу, який би себе вважав окраїнним, дурогрядним, та ще й тисячі років зберігав би в пам’яті таку непривабливу назву.

Враховуючи дослідницькі збутки Юрія Шилова і трактування А. Великановим слова “украіа” в перекладі з санскриту, а також незаперечні свідчення “Повісті...”, можна обґрунтовано припустити, що слово “Україна” — це земля брахманів-уктрів-остеровитів і святилищ-пагорбів (храмів-жител Сонця). Тобто, — **ЗЕМЛЯ (КРАЇНА) МУДРЕЦІВ І СВЯТИХ КУРГАНІВ**. Так само Єгипет називають “країною фараонів і пірамід”.

Назва “Україна” так довго зберігалась у пам’яті наших предків і так шанувалась ними, бо була для них (як і для нас) синонімом **СВЯТОЇ ЗЕМЛІ**.

● Володимир ВІТЕНКО, член ВУТ “Просвіта”, м. Ужгород

ОПТИМІСТ ЗА ПЕРЕКОНАННЯМИ

ЗАВЖДИ СТОЯВ У ЧЕРЗІ

Одного дня 1942 року він побачив, як просто над головою кружляли чотири літаки. Кружляли дуже малим колом. Побіг у бомбосховище, де сидів, притиснувшись лівим вухом до мами. Раптом так грюкнуло, що він заплющив очі; в очах з'явилася картина: палає чотириповерховий будинок, у будинку — самі лише стіни та отвори вікон.

Тільки коли Анатолій Присяжнюк уже вчився у школі, десь у 5-му класі виявилось, що погано чує на праве вухо і недочуває на ліве. Не чув свисту, співу птахів, "високих" голосів, шепоту. Гадав, що так і повинно бути, бо ж права рука сильніша за ліву, наприклад. А лікарі не наважувалися підтвердити мамі, що це справді могло бути від бомбардування, і навмисне придумували інший діагноз, казали, що це був, наприклад, отит.

Тому вже далі в житті Анатолія Андріановича всі його знання йшли, в основному, від читання. Вважає, що має за свою ваду слуху досить відчутну "компенсацію". Природа ж часто компенсує людині, якщо та отримує чуттєве каліцтво. Цією компенсацією була можливість здогадуватися про майбутній вчинок чи про слова, які хтось хотів йому сказати за секунди по цьому, дуже гарна пам'ять (і зараз, як потрібно, може пригадати розмову з кимось у школі: з друзями, вчителями). Дуже легко вчився, запам'ятовував безліч потрібних і непотрібних формул (алгебра, тригонометрія, фізика, хімія), віршів (і досі пам'ятає майже всі вірші, котрі "проходили" у школі), займався винаходами тощо.

Коли йому пропонували відновити слух через операцію (правда, без гарантії, що відновиться), відмовлявся, бо боявся, що його виведе з ладу багатоголосся гаму-шуму навколо, на що скаржилися рідні, знайомі. Багато, дуже багато, читав-ковтав — усе: медицину, філософію, кримінальне право, живопис тощо. І ще — шахи. Мав і розряд.

Його тато був щирий більшовик-комуніст. Поясню, що означає "щирий". Коли надходила черга на отримання квартири, він казав на зборах, щоб її віддали сім'ї, де було гірше з житлом — називав прізвище. І так було не один раз. Відгукувався сам добровільно на всі призови партії, і мама слідувала за ним. Завідував дитячим інтернатом — і все "тягав" туди. Якось йому доручили організовувати продаж пива у бочках. Одного разу хлопець-продавець каже

панові Андріану, що наторгував на суму, більшу, ніж вартість пива у бочці, — то що, питає, робити із зайвою сумою? Батько розхвилювався, порадився з кимось там, щоб віддати зайву суму у дитячий інтернат, і наказав продавцеві пива, щоб був точним у торгівлі. І тато, і мама Анатолія самі виростили у дитячому інтернаті, а тому і його із сестричкою досить своєрідно готували до життя. У дорослому житті їх легко було обманути, вони не могли себе примусити казати людям неправду, і також поступалися власними інтересами на користь інших, навіть чергою в магазинах. Намагалися допомагати іншим і дуже старалися, щоб не завдавати комусь будь-якого клопоту.

"ТЫ ЧТО, БОЛЬНОЙ?"

Після школи Анатолій хотів вступити до Політехнічного інституту — це тоді було важко, але він іспитів не боявся, бо "знав усе". Але через ваду слуху туди документів не прийняли, і тоді вступив до Київського будівельного технікуму (він був розташований на Львівській площі). Закінчив технікум із відмінним ("червоним") дипломом, отримав від райкому партії грамоту "За активну участь..." (й-же бо, не знаю за що!) На зборах був щиро здивований, коли його викликали отримувати грамоту — у залі сміялися від його виразу обличчя. Стипендію не отримував, бо казали — твої батьки отримують зарплатню, як у середньому "заможні". А треба сказати, що відмінники повинні були отримувати стипендію підвищену.

Перша посада після технікуму — майстер на будівництві житлового будинку по вул. Повітрофлотській, що біля Повітрофлотського ж мосту.

Звільнили з посади майстра "за скороченням штату" (насправді, не годився командувати, не міг пити горілку з виконробом тощо. І до цього дня не п'є і не палить. І коли у якісь компанії знущаються, кажуть, що їх не поважає, "ты что — больной?", — він завжди відповідає: "само тому, що здоровий"). Вчився на вечірньому відділенні Київського будівельного інституту. Відпусток на роботі не любив, і його виганяли у відпустку, накопичену за 3—4 роки. Тоді йшов сам до райкому комсомолу, і його направляли вожатим у піонерський табір. І так десь 7—10 сезонів.

"Діти і я дуже любили одне одного. Я був веселий, знав багато жартів, ігор, фокусів. Зарплатню вожатого я витрачав на "призи",

щоб робити своєму загону всілякі атракціони з призами.

Щодо кар'єри: став головним інженером Нормативно-дослідної станції у системі Міненерго СРСР (будівництво атомних електростанцій), був на усіх АЕС, що тоді будувалися.

Членом КПРС не ставав, бо була черга для інтелігенції. Я особливо й не старався у кар'єрі: просто робив усе залюбки, був "трудоголіком", фахово багато знав, гарно і легко писав усілякі матеріали, доповіді, проекти постанов, ніким не командував — от мене і пересували на посаду вище", — розповідає п. Анатолій.

Анатолій Присяжнюк

ПЕРЕБУДУВАВСЯ

У 1988 році zorganizував виробничо-будівельний кооператив. Був одночасно напівбухгалтером і напівюристом, і плановим, і виробничим відділами. Одним словом, у штаті були тільки півбухгалтер (та й то тільки тому, що так вимагало законодавство), секретарка і п. Анатолій. За рік швидко стали на ноги. Ще б пак! Тоді на п'ять років надавали пільги — спла-

ЗНАЙТИ СЕБЕ

чували лише 5 відсотків податків! Уже наступного року вони так багато заробляли, що стало совісно перед іншими. "Самі, без усякої вказівки, взяли шефство над дитячим садком, що був у моєму дворі (туди ходили, тоді ще маленькі, мої внучата Валетка з Вовчиком). У першу чергу фінансували і зробили дитсадочку дах: зі склотканини на гермобутилі — а це на 10 років! Придбали дитсадочку мікроавтобус РАФ (колишня швидка допомога). Постійно щось купували їм. А ще, за списком райвиконкому, 11 пенсіонерів від нас отримували ще одну пенсію. Раді самоврядування мого мікрорайону сплачували рахунки за картоплю та яблука для бідних. Так-так, був "диваком" у цій благодійності. Ні про яке "депутатство" й думки не було. Просто незручно було жити краще, ніж люди навколо, так мене виховали своїм прикладом мої батьки", — згадує Анатолій Андріанович.

У 1991 році створив: ще два малих підприємства і був їх директором. Але невдовзі діяльність і кооперативу, і цих МП була "заморожена" за "стандартної" для всіх його колег причини — державі на довгий термін вони стали непотрібними.

Пішов на пенсію. 42 роки стажу, ветеран праці. Але голова звикла працювати по 12—14 годин на добу. Двоє онучат (Валетка у 6-му класі, Вовчик — у 8-му) ще до школи були добре підготовані з математичної логіки. Спілкувався з ними виключно українською мовою (їхні батьки — виключно російською; так вже виростили їх). Заради них став навмисно з усіма спілкуватись і самовдосконалювати свою українську. На жаль, школа швидко "підстригла" юних математиків під один гребінець.

Переклав українською з російської десь 300—400 віршів. Перекладацька робота сподобалася і якось допомагає йому знайти розвагу у вільний час і поживу голові. Та й дуже хотілося якось зарадити — зробити й свій посильний внесок у становлення української, котрій так важко у нашій неукраїнській державі. Зокрема переклав 45 байок І. А. Крилова.

Багато хто з російськомовних каже йому, що "кумедно" читати переклади українською. Наприклад, "В лесе родилась елочка" чи "Не брани меня, родная" тощо. Бо ж так вони, ці витоки, багатьом ввійшли у пам'ять, що їх не можуть уже сприймати українською мовою. Проте пану Анатолію здається, що наші дітлахи, молоді, із малих років звикли тільки до українського тексту цих пісень, коли підрастуть і побачать ці пісні російською, сприйматимуть уже їх як "кумедні".

Стефан КОСТКА

МОЄ ЯСНОВИДІННЯ, ТАКЕ

Здатність до "проорокування" я набув, очевидно, через ушкодження слуху. Розвинулася зорова спостережливість і запам'ятовування деяких закономірностей у всьому: розвитку подій, поведінці людей, зв'язку зовнішності людини з її соціальним і психологічним статусом тощо.

Мав розвинутий "боковий зір". Краєм ока помічав зміни кольору обличчя, тріпотіння жилки на шії, мимовільні рухи голови, очей, вух, мікроскопічні зміни в розташуванні й русі предметів чи чогось іншого (наприклад, муха промайнула майже позаду мене чи аркуш паперу ворухнувся десь неподалік на столі, чи хтось ледь-ледь намагався лише почати робити рух), "біохвили", що наближаються (наприклад, із-за будинку, зачинених дверей — ось-ось хтось відчинить двері та вийде) тощо. Наприклад, розглядаючи фотографію людини 10-річної давності, якої ніколи не бачив, "проорокував" їй майбутнє, котре вже відбулося. Це — щоб заробити довіру до мого проороцтва, а потім уже "проорокувати" — по інших, сьогоденних фотографіях присутніх. Просив оточуючих не відповідати, не реагувати словами на моє буркотіння. Уголос перебирав варіанти "проороцтва" (здається, отут "собака зарита"): "...буде музикою чи художником...", так — **музикою**, гратиме на піаніно, скрипці... так, **на скрипці**..., матиме дітей, так, одного... двох... одного... так, — **двох** дітей... **дівчаток**, зараз живе на четвертому поверсі... на третьому..., так, на **третьому** повер-

сі, **батько військовий**, мати, **мати... не знаю...**". І питає: "Далі продовжувати? Чи багато набрехав?" У відповідь: "Та-а-а, розіграє нас — про цю людину на фото все заздалегідь розпитали у когось..."

Угадував на 60—75 відсотків. Але ж бувало й інакше. Перебираючи ті ж самі "параметри" про себе (не вголос), повторюючи їх перелік, отримував якийсь інтуїтивний "резонанс-поштовх" у скронях, чи серці, "у душі", як це буває при хвилюванні від чекання і відгук на здійснення чогось (щось схоже на реакцію, коли — "е! влучив!"). А перед тим, як "перебирав уголос", десь позаду (чи у середині?) фото дуже швидко, майже миттєво, проходила (попереджую ж: усе й досі — фантастика й для мене, але Ви ж розпитуєте!) "кінохроніка варіантів майбутнього" (як це буває, коли ми, а це буває частіше, немовби чуємо у мозку якийсь голос) — залишалося "спіймати та вибрати варіант кадру" й "озвучити" його.

Жінки, як правило, бажали знати, що з ними буде через сім-десять років: хто ким буде, матиме чоловіка чи буде одиночка, чи розлучена, скільки дітей і хто, її професія, де буде жити (бо зараз у гуртожитку), здоров'я батьків тощо (але досить часто виникали побічні відповіді). Найчастіше просили дівчата, бо чоловіки соромилися (а як просили, то наодинці) і вважали все це "циганщиною". Я теж так вважав, вважаю і зараз, хіба що "працював" без карт і "ліній долоні", як цигани. Між іншим, дуже кортіло звернутися до циган по "сеанс" — подивитися, яка "методика-техно-

логія" у них? Але соромився цього "шарлатанства". Так і не звернувся.

"Сеанс" проходив так: чекав — намагався "викликати кінохроніку" з життя "клієнта". Раз уже оця "хроніка" сама по собі інколи з'являлася у мене в ранні роки, то став уже і зловживати нею, "знахабнів" — намагався замовляти "це" силою волі. Кадри зовсім не підкорялися думкам, були хаотичні, зникали, "показували" усіляке "сміття". Але в якийсь момент ішов "повтор кадру", я його "читував", обмірковував та "озвучував", як здивоване припущення події чи малюнка життя. Наприклад, — "бачу", що клієнт "іде з дівчиною та хлопцем" — отже, буде мати... це її діти? чи вік дітей відповідає терміну прогнозу? Ось так приблизно проходив "сеанс".

Про "кінохроніку" — це вельми умовний аналог процесу. Припущення-озвучення виникає саме так — здивовано і зненацька для мене ж самого. Треба й самому прийти до тям, щоби насмілитися повторити вже вголос про "побачене". І якщо дуже "вдивляєшся", то й дуже втомлюєшся, бо боїшся "просто збрехати" заради слави. У цьому варіанті, коли все робиш тільки подумки, уявленням, за допомогою "кінохроніки", то майже завжди з'являється момент якогось "резонансного поштовху" під час перебору "параметрів", "факторів", "кадрів". (Повірте, отут я іронічно посміхаюся та "хмикаю", точнісінько як і Ви, читаючи оце).

У фірмі, де працював, знали про мої "фокуси-проороцтва" по фотці

(не без цього — ми, чоловіки, такі хвальки)... Доводилося поступатися, проводити "сеанси".

Але для себе, найчастіше — при вирішенні особистих конфліктів, це ставало у пригоді: наприклад, ані раз у житті так і не бився ні з ким, вирішував конфлікти тільки словами. Але не завжди це допомагало. Оце позичив у 90-і роки декільком людям гроші, а досі не віддають. У подружньому житті — "ясновидіння" не допомагало: якщо друга сторона не має бажання до діалогу, йде "гра в одні ворота", "втрачається" голова, — справа таки йшла до розлучення. Бо звичайне миролюбство, поступки іноді сприймаються, як "капітуляція"; друга сторона нахабніє, "сідає" на голову.

Інколи я зловживав "інтелектуальними фокусами" заради заробляння додаткового авторитету. Запропонував невістці записати в іншій кімнаті на папірці будь-яке число до двадцяти. Папірець скласти і тримати у своїй руці. А я вгадаю. На підлозі у коридорі квартири (так було зручніше) розклав папір, намалював на ньому квадрат. Ми всі присіли навпочіпки, невістка зліва, майже ззаду, онучата переді мною. І я почав міркувати: "Та-ак. Задумане число знаходиться у групі (пишу на квадраті) від одиниці до семи, чи від восьми до п'ятнадцяти, чи після п'ятнадцяти... Ага, у першій групі. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім... Так, сім!" Угадав. Тут, ясна справа, мав місце звичайнісінький фокус: боковий зір та спостереження за реакцією на моє "буркотіння".

ТАМ, ЗА ГОРИЗОНТОМ...

Найчастіше вродливі, статечні, донжуани, які йдуть "нарозхв'ят" (у порівнянні з невродливими, миршавими, не донжуанами), — відстають у змаганні з ними у кар'єрі, менше здібні до винахідництва, пам'яті, інтелектуальної роботи. Придивіться до людей навколо, зверніть увагу на зв'язок конституції тіла з розумом, прислухайтеся до їхнього мовлення, порівняйте статус, посаду; зверніть увагу на такий зв'язок у тих, кого показують по телебаченню (наприклад, у політиків, дипломатів, журналістів, артистів, спортсменів). Ви побачите-здогадаєтесь (якщо поставите собі таку мету — звертати увагу саме на цю сторону, на такий зв'язок), хто зробив свою кар'єру за допомогою "руки", а хто — власним розумом. Боротьба за виживання, несприятливий статус особи з каліцтвом, форс-мажорні обставини життя вимагають від людини шукати вихід, щоб утвердитись або примусити інших поважати себе. Каліцтво вимагає від людини розвитку, тренування прихованих якостей, що сплять до пори не помічені і не затребувані. Мабуть, Ви бачили по телебаченню індуся без рук по плечі — він став майстром з ремонту годинників (пальцями ні!). Про сліпу бабусю Вангу — Ви знаєте, авжеж. Біда навчить — каже народна мудрість. Тільки треба старанно вчитися.

Анатолій ПРИСЯЖНЮК

Родовід Пассеків і перипетії його історичної долі надзвичайно цікавий і потребує спеціального дослідження. Можливо, допитливі краєзнавці зацікавляться цією темою. То я для інтриги згадаю лише окремі віхи з життєпису цієї незвичайної родини, що походять з Чехії, точніше з Моравії, нащадки оселилися на Харківщині і були поважними представниками козацької старшини. А сам Вадим Васильович народився 2 липня 1808 року у Тобольську, де його батько відбував разом із сім'єю 20-річне заслання.

Прізвище "Пассек" увійшло в аннали української літератури ще й тому, що воно тісно пов'язане з життям письменниці Марко Вовчок. Біографам її творчості відоме захоплення Марії Олександрівни молодим правником (сином Вадима Васильовича) Олександром, з яким вона впродовж восьми років подорожувала країнами Західної Європи разом із сином-підлітком Богданом і чоловіком — відомим фольклористом Опанасом Марковичем, який фактично навернув на українство російську дівчину з Орла. Та повернемося до розповіді про нашого героя.

Одразу після закінчення Московського університету Вадим Васильович поринає у вивчення Слобожанщини. Він не обминає жодного села, хутора, повіту, міста, містечка, детально описуючи все бачене і почуте. Водночас свої враження у формі подорожніх листів об'єднує у книгу, що виходить друком у 1834 р. Наведу фрагмент з одного його листа: "Які мрії пробуджує в мені Україна, як сильно співчуває душа моя її бурхливій, зрадливій долі, її мовчазним курганам, її нерозгаданим скіфським скульптурам, і весь я пориваюсь душею до її давнини, до її войовничих орд і степового привілля природи. Так, українські степи здавалися мені морем, що затихло".

Зрозуміти сучасність і розгадати майбутнє, на його думку, неможливо без знання минулого, хоча й не воскресити. Вчений підкреслював, що життя народів необхідно вивчати, окрім літописів і пам'ятників, в побуті і характерах нині існуючих поколінь, у впливі на них зовнішніх чинників. Отож він зазначає: "Той не розуміє історії народу, хто не обіймає розумом, не співчуває серцем усім рухам його внутрішнього життя, хто думає відтворити його тільки за манускриптами і залишками мистецтва, хто не бачить основних витоків, за якими творилося минуле і діятиме майбутнє".

Або ще так: "Який народ протягом п'яти віків неволі, коли перетворювали на згарича його міста, мучили за відданість релігії, зумів її зберегти, в цей час був не раз грозою своїм гнобителям, і серед цих

катувань створив училища для освіти юнацтва? Цей народ... — малоросіяни!"

Читаєш листи Пассека і дивишся, як людина, що виросла на берегах Іртиша і Тобола, в суворому Сибіру, отримала освіту в Москві, могла стати справжнім патріотом України? Мимоволі напрошуються паралелі з сучасним ставленням слобожан до рідної мови, культури, історії. То ж нехай Вадим Пассек нагадає своїм невдячним нащадкам, як треба шанувати свій народ, любити рідну землю і традиції. Тому й видаються такими цінними нам його мемуари.

Ось ще одна цікава згадка про перші козацькі поселення на кордо-

кафедру так і не збулася.

За дорученням міністерства внутрішніх справ він був зарахований до статистичного комітету для збирання відомостей про Харківську губернію і разом з тим знайомився з природою України, вдачею, побутом, звичаями її мешканців. А поряд із статистикою Пассек займався вивченням давнини — результати своєї праці надав Імператорському товариству історії та старожитностей, і був одноголосно прийнятий у дійсні члени цього Товариства.

Оглянувши городища і кургани, він дослідив більшість укріплень по річках Дон, Уда, Можга, при верхів'ях Коломата і направив Товариству

го генерал-губернаторів, вивчає їх дуже сумлінно, використовуючи для себе багато цінного матеріалу.

Невеличка замальовка слобожанських вечорниць, на наш погляд, може зацікавити читача, не байдужого до традицій цього своєрідного краю. Цікаво, а що сьогодні залишилося зі спогадів подружжя Пассеків, у його мешканців, якщо не в побуті, то хоча б у пам'яті? Пропоную читачам завітати на молодіжні заборони:

"На вечорниці зберуться в одну хату дівчата із гребнями, веретенами, наїдками, з яких господиня готує їм вечерю... Заллються піснями, налетять парубки з музиками, підуть розмови, сміх, танці, вихором не-

У прислів'ї "Що село, то звичай" Вадим Пассек бачить глибокий зміст і говорить, що хоч його знання часто змінюються, але це поняття залишається і завжди проявляється у житті українського народу. В одному з листів він пише: "Поглянь у хату українця. Ось вона: і бідна, без кригого двору. Але, яка вона чиста і біла! Як прибранна і вимазана її призьба! Як вимиті зліпліні вікна... Хата ніколи не буває курною, земляна долівка її вимазана глиною, чиста, виметена; їжа господарів бідна, але борщ дуже смачний, все чисто і охайно".

Оцінюючи "Подорожні нотатки" вченого, варто зазначити, що це не просто мандрівні враження втомленого бурхливим життям романтика,

ВІН БУВ УЧНЕМ ІСТИНИ

(Про дослідника Слобожанщини і Таврії Вадима Пассека (1808–1842))

Вадим Пассек — письменник, історик, етнограф, археолог, статистик. Це рідкісне прізвище знають хіба що науковці. І напевно воно знайоме його землякам з села Спаського, поблизу Валок на Харківщині, де був родовий маєток Пассеків. Прожив Вадим Васильович коротке, але яскраве життя — доля відрахувала йому лише 34 роки. Понад десять з них він присвятив вивченню України, зокрема Слобожанщини і Таврії, історію, географію, побут і культуру яких описав у своїх науково-популярних творах: "Подорожні нотатки Вадима", "Історико-статистичний опис Харківської губернії", "Міста Харківської губернії з картами-планами і гербами", "Про кургани і городища повітів Харківщини" та ін. Його перу належить також фундаментальна праця у п'яти томах "Нариси Росії", видана протягом 1838–1842 років, (разом з І. Срезневським), яка є першою спробою популяризації наукових знань і в доступній формі знайомить громадськість з археологією, етнографією, традиціями України.

ні України з Росією: "Під владою Польщі Малоросія до кінця випила всі біди... Чим сильнішими ставали дні Польщі, чим обтяжливішою її влада, тим швидше переходила Малоросія з побуту громадянського у побут козацький."

Захоплення історією віддалило вченого від гуртка революційно настроєної молоді на чолі з О. Герценом. Проте арешти його членів вплинули і на подальшу долю В. Пассека, йому не дозволили читати лекції ні в Московському, ні в Харківському університетах. Мрія про

звіт про свої дослідження разом із складеними ним картами розташування насипів, а також описом курганів і городищ Харківського, Валківського і Полтавського повітів. Окрім того, привіз для Московського університету три великі кам'яні баби зі степів України, які на ту пору чудово збереглися.

Вадиму Пассеку було доручено від Міністерства внутрішніх справ зробити також статистичний опис Таврійської губернії, для чого він попередньо знайомиться з архівами Новоросійського і Бессарабсько-

сетсья метелиця, тісно у хаті — йдуть у двір, дрібно вбивають дівчата ногами козачка, спритно стукують каблучками парубки гопака, і, присідаючи, викидають ногами різні штуки... А в печі палахкотить солома, киплять борщ і галушки, пахне в хаті гарячими пальницями... — Ні, казали бабусі, ні, тепер не те, що у насі часи, — що це за вечорниці, тепер і парубки не ті; бувало йдуть вони на вечорниці, аж хата труситься: двері в хату не відчиняють, то натиснуть плечем, так і висадять її вон. Тепер — ледащі..."

тини, глибоке знайомство з витоками нашої духовності, коріння якої губиться у темряві тисячоліть.

Серед нащадків династії Пассеків — наша сучасниця Тетяна Сергіївна (1903—1968 рр.) — відома дослідниця трипільської культури, археолог, доктор історичних наук, автор фундаментальних праць про історію трипільських племен Дніпро-Дністровського межиріччя, періодизацію їх поселень, ранньоземлеробську практику.

На сторожі старовини, нашої історичної пам'яті мужньо стояли філософи, славісти, історики, етнографи, які заповідали нащадкам берегти рідне слово, пісню, предківські звичаї та обряди. Пішки ходили вони манівцями, навіть не знаючи української мови, записували латиною, польською. чи російською наші легенди, казки, повір'я, думи, потім за свої кошти видавали збірники в Москві, Петербурзі, Празі, Відні, Парижі, сподіваючися, що їх звиятжну працю продовжать спадкоємці наступних поколінь. Вони гаряче обстоювали право на самостійність української нації саме тут, на Слобожанщині, яку сьогодні вважають територією з "російськомовним населенням" і яка й зараз є ареною боротьби за утвердження на ці споконвічні українські землі власної мови, культури, історії.

Цього року минає 195 літ від народження Вадима Васильовича. Поховано його у Москві, на території Симонова монастиря. Вшановуючи щирою подякою вченого, хотілося б висловити сподівання, що його світлі ім'я згадуватиметься не лише в енциклопедіях і довідниках.

Ольга РУТКОВСЬКА,
народознавець

НІНА ТОЦЬКА — ВИДАТНИЙ ФІЛОЛОГ І ПЕДАГОГ

кожен із них і використовувати як зразок поєднання теоретичних знань та практичного втілення їх.

Ніна Тоцька народилася 25 червня 1923 року в селі Озерна Білоцерківського району на Київщині в учительській родині. Після закінчення школи вступила до Київського університету ім. Тараса Шевченка, аби продовжити справу батька — стати викладачкою української мови та літератури. Студенти-філологи зазвичай уже з першого курсу визначаються, ким вони стануть: літературознавцями (таких переважна більшість) чи мовознавцями. Пані Ніна без жодних вагань обрала лінгвістичну ниву і могла стати дослідницею будь-якої царини цієї ниви — лексики, морфології, синтаксису. Мовознавчий хист молодій дослідниці жили й плекали її вчителі — ви-

датні українські мовознавці Леонід Булаховський, Михайло Калинович, Павло Пліущ.

Коло зацікавлень у Ніни Тоцької досить широке. Свідченням цього є її перша наукова праця — дипломна робота "Синтаксичні особливості "Літопису Самовидця" (1947 р.), кандидатська дисертація "Синтаксичні особливості творів Панаса Мирного" (1953 р.). Проте філологічних вершин пані Тоцька досягла в галузі фонетики. Дослідженню звуків рідної мови вона присвятила все своє наукове життя. Можна назвати деякі з її численних праць на цю тему: "Визначення меж голосних фонем на осцилограмах" (1958 р.), "Залежність тривалості голосних української мови від консонантного оточення" (1961 р.), "Голосні фонеми української літературної мови" (1973 р.) тощо. Експериментально-

фонетичному дослідженню голосних присвячено й докторську дисертацію авторки, яку вона захистила 1975 року.

Від 1964 до 1984 року Ніна Іванівна завідувала Лабораторією експериментальної фонетики Київського університету ім. Тараса Шевченка, в якій проводилися теоретичні й практичні заняття, присвячені опануванню вимовних та акцентуальних норм української літературної мови, здійснювалося керівництво роботою фонетистів української та інших мов. Крім великої наукової роботи, Ніна Іванівна читала курси сучасної української мови на філологічному факультеті та на факультеті журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка, якому віддала сорок років свого життя. Її запрошували для викладання спец-

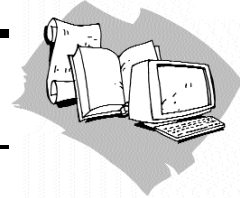
курсів з фонетики до Львівського університету ім. Івана Франка, до Ніжинського та Черкаського педагогічних інститутів.

У 1987 році Ніну Тоцьку запрошено для роботи на кафедрі української мови Вінницького педагогічного інституту, де її захоплено зустріли викладачі й студенти. З 1992 до 1994 року вона завідувала кафедрою української мови відродженої Києво-Могилянської академії, де працювала до 2000 року.

Я мав честь бути разом із Ніною Іванівною в Українській національній комісії з питань правопису, створеній Кабінетом Міністрів 1994 року для вироблення правопису, спільного для всіх українців світу. Усі орфографічні пропозиції Ніни Іванівни були виважені, аргументовані й переконливі.

Своє 80-річчя Ніна Іванівна Тоцька зустріла в дальших наукових пошуках в оточенні рідних, друзів, колег, що, як і раніше, віддають їй належну шану, вважають за честь бути знайомими з нею і пишаться тим, що живуть на одній з нею землі.

Олександр ПОНОМАРІВ

Щире вболівання за стан рідної мови, що переповнює листи читачів, лише якоюсь децицією сягає урядових установ. Саме тому друкуємо нині відповідь начальника Головдержслужби України Г. І. Лелікова на запит народного депутата, шеф-редактора газети “Слово Просвіти” Павла Мовчана стосовно проблеми дотримання статусу державної мови та, зокрема, етики поведінки держслужбовця державними службовцями управління

Верховна Рада України
Народному депутатові України
Мовчану П. М.

Шановний Павле Михайловичу!

Головдержслужба України розглянула Ваше звернення щодо дотримання державними службовцями управління Пенсійного фонду в Оболонському районі міста Києва статусу державної мови. Проблема функціонування державної мови в Україні, яку Ви порушуєте, безперечно, є актуальною. Статус української мови як державної регламентовано статтею 10 розділу I Конституції України, а Рішенням Конституційного Суду від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 визначено, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), в інших публічних сферах суспільного життя, що визначаються законом. Проте державна мова в силу об’єктивних та суб’єктивних причин ще не стала достатньою мірою засобом спілкування у повсякденному мовленні у ряді центральних і територіальних органів виконавчої влади та у засобах масової інформації.

На виконання вимог вищезазначених нормативно-правових актів, а також постанови Кабінету Міністрів від 8 вересня 1997 року № 998 із змінами від 21 червня 2000 року № 1004 “Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови”, інших документів Головдержслужба України в межах компетенції здійснює координаційні та контрольні заходи щодо розвитку і функціонування державної мови в державному управлінні, працює над удосконаленням процесу навчання державних службовців, зокрема, вивченням ними української мови, спільно з Державним комітетом національностей та міграції, як головним координатором виконання Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови, затверджених постановою Кабінету Міністрів від 8 вересня 1997 року № 998 (далі — Комплексні заходи), а також із залученням учених, освітян, представників громадських організацій, відповідних установ.

Так, листом Головдержслужби України від 11 грудня 2000 року № 52/6121 надіслано пропозиції Міністерству освіти і науки щодо розробки та вдосконалення структури навчальних програм тематичних семінарів із підвищення кваліфікації державних службовців із питань ділового мовлення. Крім того, досконале володіння державними службовцями державною мовою передбачено в Типових професійно-кваліфікаційних характеристиках посад державних службовців (пункт 2.7 “Загального положення”) згідно із Довідником професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців, затвердженого і введеного в дію наказом Головдержслужби України від 1 вересня 1999 року

№ 65, з доповненням відповідно до наказів Головдержслужби від 30 листопада 2001 року № 94 та від 29 листопада 2002 року № 95, погодженим Міністерством праці та соціальної політики 20 листопада 2001 року.

При проходженні державними службовцями атестації обов’язковим має бути врахування рівня володіння ними державною мовою, як це визначено Положенням про проведення атестації державних службовців, затвердженим постановою Кабінету Міністрів від 28 грудня 2000 року № 1922 та відповідними методичними рекомендаціями, затвер-

РОЗМОВЛЯТИ ЗРАЗКОВОЮ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ!

Фото К. Денесюка

Для цих дітей проблеми рідної мови уже не існує

дженими наказом Головдержслужби України від 2 березня 2001 р. № 16.

Відповідно до Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців, затвердженого наказом Головдержслужби, Української Академії державного управління при Президентові від 10.05.2002 р. № 30/84, та зареєстрованого в Міністерстві юстиції 24.05.2002 р. за № 446/6734, вищезазначений іспит складається державною мовою. На виконання вищезазначених Комплексних заходів Головдержслужбою проводяться перевірки дотримання конституційних вимог щодо застосування державної мови державними службовцями під час здійснення ними своїх повнова-

ДЕРЖСЛУЖБОВЦЯМ...

жень (мова актів, роботи, діловодства, документації). Усі факти порушень законодавства про мову в органах виконавчої влади аналізуються, вживаються заходи щодо усунення та недопущення порушень у подальшій роботі...

...Також запропоновано чітко визначити забезпечення покладення повноважень із питань організації виконання в майбутньому цього закону та визначення рівня відповідальності за його недотримання. Створена і діє мережа навчальних закладів, що здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій...

Пунктом 9 Заходів на виконання Комплексної програми підготовки державних службовців, затвердженої Указом Президента від 9 листопада 2000 року № 1212, враховано забезпечення належного рівня мовної підготовки за спеціальностями освітньої галузі

“Державне управління”. У навчальних закладах системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців здійснюється обов’язкове навчання кадрів із ділового мовлення. Протягом 2002 року в Україні підвищили кваліфікацію з ділового мовлення 36,4 тис. працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Що стосується фактів, викладених у листі власного кореспондента газети “За вільну Україну” Галини Левицької про порушення вимог чинного законодавства щодо мови та етики державних службовців працівниками управління Пенсійного фонду в Оболонському районі при виконанні ними службових обов’язків, інформуємо, що Головдержслужба листом, копія якого додається, в межах своєї компетенції вказала керівництву Пенсійного фонду України на зазначені порушення з боку працівників цього органу, необхідності усунення виявлених недоліків, неухильного дотримання вимог чинного законодавства з питань мовної політики та притягнення до відповідальності винних осіб.

Повністю поділяємо Вашу позицію стосовно болючих проблем і питань щодо функціонування державної мови в Україні, і намагаємося їх вирішувати згідно з покладеними на Головдержслужбу функціональними обов’язками та завданнями.

Вдячні Вам за конкретні пропозиції та завжди готові до конструктивного діалогу з питань функціонування державної мови в системі державної служби.

З повагою,

Г. ЛЕЛІКОВ,
начальник Головдержслужби

РЯДКИ З ЛИСТІВ

моврядування, виховання моралі та духовності учнів і студентів.

Найактивнішу участь в обговоренні узяли просвітяни, зокрема голова Луганської обласної “Просвіти” Володимир Семистяга, голова ради поважних козаків Луганського товариства Українського козацтва Олександр Дудник, учителі — Ніна Покришка, Олександр Тихий, доцент Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка Ірина Магрицька.

Проведений захід є лише початком широкої та конструктивної дискусії з проблем реформування української освіти, утвердження в ній справді національного змісту.

Юрій КИСЕЛЬОВ,
голова Луганського
міського об’єднання
товариства “Просвіта”

МИЛОЗВУЧНІСТЬ — ЛИШ ОДИН ЗІ СКАРБІВ

Трапилася мені несподіванка в Італії, яка дуже вразила. У ресторані я почув, як італійські співаки виконували українського англійські пісні. Звісно, я не втримався і запитав: “Чому ви не співаєте цих пісень в оригіналі?” І сказали вони мені таке: “Бо українська мова милозвучніша, ніж англійська!” Довго я ходив у роздумах, а потім почав розшукувати джерела, які б науково доводили переконання співачок про милозвучність української мови. І знайшов у розвідці Олександра Пономаріва “Краса рідного слова”, видрукованому в журналі “Дніпро” в 1967 році.

Німецький поет Фрідріх Боденштедт, що подорожував свого часу по Україні, закохався у нашу пісню, чимало їх переклав німецькою мовою. У виданій пізніше праці “Поетична Україна” він писав: “Українська мова наймелодійніша й найголосніша поміж усіма слов’янськими мовами, з великими музичними можливостями. Ніде дерево народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився так виразно й сонячно, як він відбився на піснях українських”.

Які ж засоби створюють славнозвісну милозвучність і красу, багатство нашої мови, що ними захоплюються не тільки українці, а й представники інших народів? Адже не про кожну мову можна сказати, що вона співуча, не в кожній добір звуків створює враження досконалості, гармонії і краси. Очевидно, таємниця гармонійності криється в системі фонем, у морфологічній будові слів, наголошуванні їх. Українська літературна мова не любить поєднання кількох приголосних, що ускладнюють вимову. Мабуть, усі звернули увагу на те, що в нас є слова у двох, а то і в трьох формах: **іти** — **йти**, **узяти** — **взяти**, **ховатися** — **ховатись**, **би** — **б** тощо. Ці форми зрівноважують вокалізм (систему голосних звуків) із консонантизмом (системою приголосних). Важко, наприклад, сказати такі фрази: “Виглянув **в** вікно”, “бачив **в** сні”, “зустрівся **з** сестрою”. Але наша мова має чудову властивість, яка допомагає уникнути таких неохайних зворотів: **в** тут чергуються з **у**, **з** із **зі**, **і** з **й**, і виходить дуже гарно: “виглянув **у** вікно”, “ходила **з** ним”, але “ходив **зі** мною”. Коли збіг приголосних виникає на стикові двох слів, як, наприклад: “кущ **з**ростає”, “дощ **про**йшов” тощо, то ліпше ці слова поміняти місцями: “зростає **кущ**”, “пройшов **дощ**” і т. ін.

Збіг голосних також погіршує звучання, тому в такому разі на місці **и** та **у** стають **й** і **в**: “Іван і Ганна”, але “Ганна й Іван”. Милозвучності мови надають і фонемічні варіанти: **імла** — **мла**, **іржа** — **ржа** тощо. Коли попереднє слово закінчується приголосним звуком, пишемо **імла**, **іржа**, а коли голосним, пишемо **мла**, **ржа**. Це одна чудова властивість, яка вирізняє нашу мову з-поміж інших. А саме: в нас пестливі суфікси можуть приєднуватися до дієслів і до прислівників. Це такі дієслова, як **їсти**, **пити**, **спати** та інші. Наприклад: **їсти**, **їстки**, **їсточки**, **їстоньки**; **спати**, **спатоньки**, **спатунечки**, **спатусі**, **спатусеньки**. Прислівники: **там**, **тамки**, **тамочки**, **таменьки**, **так**, **такечки**, **отакеньки** тощо. Пестливі форми дієслів та прислівників — дуже важливий засіб надання мові емоційного забарвлення.

Досить розвинена система префіксів і суфіксів, за допомогою яких утворюються граматичні форми, що відбивають нюанси лексичного значення. Візьмомо слово “писати” в минулому часі: **писав**, **написав**, **понаписував**, **попописав**. Так само **попоходив**, **попостраждав** тощо. Або ще який приклад: коли щось світле стає темнішим, кажемо, що воно темніє, а коли темне стає ще темнішим, то кажемо, що воно **темнішає**; за таким же зразком **біліти** — **білішати**, **блакитніти** — **блакитнішати** і т. д.

Надзвичайно багата українська мова на синоніми, тобто слова, що називають той самий предмет, ознаку, дію тощо, але надають їм різних відтінків. Погляньте, скільки синонімів має іменник “обрій”: **горизонт**, **небозвід**, **небосхил**, **крайнебо**, **круговид**, **кругогляд**, **виднокруг**, **видноколо**, **небокрай**, **овид**. Годі всіх перелічити...

Часто на різних заходах товариства “Просвіти” я своїм опонентам наводжу десятки синонімів, аби вони зрозуміли багатство української мови. І скажу відверто: цей доказ переконливіший, ніж політичні інвективи.

● Степан БОЙКО,
м. Івано-Франківськ

ЗАКОН МАЄ БУТИ СУВОРИМ!

Ця загроза підкралася непомітно й підступно на хвилі руйнування “залізної завіси” під виглядом “осучаснення”, “збагачення”. Це така наживка, на яку попалися навіть націоналісти у боротьбі за державність нашої мови: патріотичні видання рясніють “спікерами”, “губернаторами”, “мерами”, “імпічментами”, “навагураціями”...

Дивує і вражає короткозорість, брак чуття небезпеки, а про наявність почуття краси годі й казати — вони ніби вивітрилися. Це говорить про те, як погано ми ще знаємо й любимо красу рідного слова. Адже все це просто перекладається. Офіс — контора, імідж — образ, амбасада — посольство, сервіс — обслуговування, фундатор — засновник, прайс-лист — цінник, електорат — виборці, спікер — голова, речник. Усі ці слова, як бачимо, мають у нашій мові повноцінні, міс-

ткі відповідники — милозвучні, легковимовні, глибинно закорінені в рідний ґрунт, органічний для українського способу мислення. Отже, внутрішні можливості нашої мови безмежні! А від заміни й витіснення рідних слів чужими мова й думка не збагачуються, а збіднюється.

Закон про мови має бути суворим до його порушників.

Анатолій ЗАВГОРОДНІЙ,
с. Жеребець,
Запорізької обл.

Люди тягнуться до сонця — мріють про українську Україну.

І вона неодмінно прийде. Народ усвідомить, що Божа благодать сходить на нього не тільки від Божого престолу з небес, але й від істини, правди та духовності — внутрішньої краси та праведності людини. І якщо навіть святі мусили проповідувати рідною мовою кожного народу, то чому

не можуть державці, які зі сліз українського народу живуть?

Іван ПОСКАН,
м. Новомосковськ

З ТУРБОТОЮ ПРО ОСНОВУ

Нещодавно в Луганську відбувся “круглий стіл” на тему “Українська освіта: проблеми й перспективи”, організований обласним об’єднанням Товариства “Просвіта” й “нашоукраїнцями”. У заході взяли участь педагоги, вчені, журналісти — представники інтелігенції Луганщини. Центральний штаб “Нашої України” представляв голова Київського “Молодого руху” Тарас Шамайда.

У ході роботи “круглого столу” було порушено актуальні проблеми економічного стану системи освіти в Україні, особливо — зрощення навчальних закладів на сході держави, а також належного становлення студентського са-

ГРУЗИНСЬКА ЦАРИЦЯ ТАМАРА І ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ТОМАРА

КНЯЗЬ ІГОР І ЦАР ДАВИД

1154 року київський князь Ізяслав Мстиславич одружився з грузинською княжною, внучкою славнозвісного грузинського царя Давида Будівничого (1073–1125). Матір'ю її була половецька князівна, бабуса цариці Тамари. Давид Будівничий, прадід Тамари, теж мав за дружину половецьку — Гурандухт.

Коли 1174 року на грузинський престол зійшла юна Тамара, постало питання про гідного їй чоловіка. Вибір випав на Юрія — сина Андрія Боголюбського, внука Юрія Довгорукого і правнука Володимира Мономаха. Тоді саме Юрій зазнавав гоніння від свого дядька Всеволода й переховувався у половців. Дослідників дивує, як Юрій, що втратив київський престол, прихильників, військо й батьківщину, став чоловіком Тамари. І висновують: вирішальним було те, що Юрій — прямий нащадок Володимира Мономаха, що він виявив себе здібним воєначальником, а тодішнє духовенство й знать Грузії воліли бачити Тамариним чоловіком досвідчену у військовій справі людину. Проте причини тут вочевидь глибші.

І Юрій Довгорукий, і Андрій Боголюбський мали дружин-половчанок. Для останнього сам Володимир Мономах висватав внучку половецького князя Тугоркана. Тому й не дивно, що опального Юрія прихистили половці — його кровні родичі. А тоді, певно, й доклали зусиль, аби він став чоловіком цариці Тамари, у якій прабабуся, бабуся — половецькі. Тож у Юрія Андрійовича й цариці Тамари можуть половецьке коріння. Що й могло відіграти вирішальну роль у їхньому шлюбі, щоправда, нетривкому.

У боротьбі Давида проти мусульманської експансії йому відчутно допомогло 40-тисячне половецьке військо на чолі з князем, якого грузинські джерела називають *Атрак Шарганідзе*. Що відповідає літописному *Отрок, син Шарукана*. Літопис мовить, що в Грузію до Атрака навмисне посилали гінець, якого на дорозі напутили: "Якщо не схоче він вертатися додому, заспівай йому половецьких пісень. Коли й це не зарадить, дай понохати евшан-зілля". Атрак не схотів ні вертатися, ні слухати рідних пісень, та коли понохав евшан-зілля, то відразу гірко заплакав і мовив: "Краще у своїй землі кістками лягти, аніж у чужій славному бути". І повернувся в рідні степи. Вважається, що хто забув батьківщину й понохає евшан-зілля, той відразу її згадає і відчує непереборне бажання повернутися до отчого краю.

Атрак — тесть царя Давида, бо Гурандухт — дочка Атрака. Атрак — батько відомого зі "Слова" половецького князя Кончака. Гурандухт і Кончак — сестра й брат, дочка й син Атрака, онука й онук Шарукана. А дочка Кончака — невістка оспіваного в "Слові" князя Ігоря, який і сам на три червті половецький.

Тож Гурандухт — тітка Кончаківни й прабабуся цариці Тамари. Грузинський цар і новгород-сіверський князь — навіть родичі по половецькій лінії. Цар Давид для себе, а князь Ігор для свого сина брали дружин з одного половецького роду. Яка загальна назва роду — невідомо. Але наша історія, тісно пов'язана з половцями, знає українську шляхту половецького походження — *Томари*.

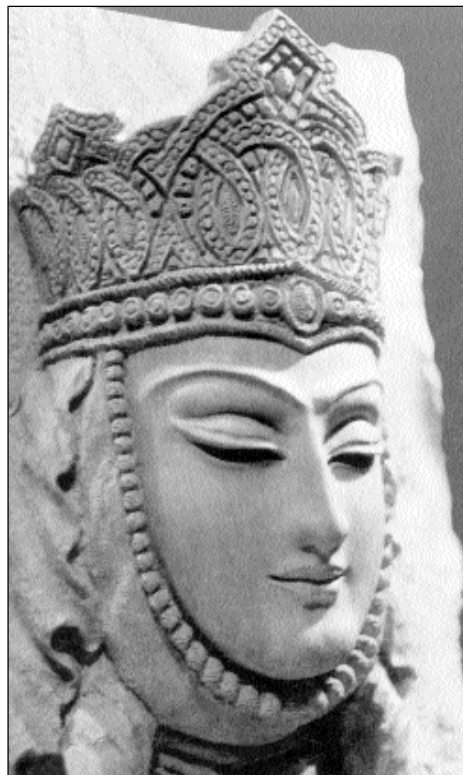
УКРАЇНСЬКІ ТОМАРИ

Томарів бачимо серед козацької старшини: переяславський полковник Степан *Томара* й чернігівський полковник Василь *Томара* служили в гетьмана Івана Самойловича. Були наказний полковник Семен *Томара* і кошовий отаман Василь *Тамарський* (Титаревський). "Реестри" 1649 й 1756 років фіксують козацькі прізвища *Томара*, *Томурка* і *Тамарський*. Літопис під 1566 роком згадує толмача Нечая *Тамарова*. Командир взводу *Томарді М.М.* у серпні 1919 року захищав Бровари від денікінців.

У XVIII–XIX ст. *Томари* — великі землевласники на Черкащині, Переяславщині, Полтавщині, дехто з них займав високі посади в Україні й Росії. Василь *Томара* (1746–1819), правнук Степана Томари — відомий дипломат, учень і друг Сковороди. Лев *Томара* (XIX ст.) був київським губернатором, а потім — сенатором. Полтавський *Томарів* добре знав Григорій Сковорода. Коли 1751 р. через підступи церковників він полишив Переяславський колеґіум, то переїхав на Полтавщину, де навчав сина поміщика *Томари*. Згодом, після короткого перебування в московській Трої-

це-Сергієвій Лаврі, Сковорода знову повернувся до Томарів, де жив невибагливим, близьким до природи життям.

Сучасна історична наука має половців за тюркомовний народ. Але в такому разі важко пояснити численні русько-половецькі шлюби, внаслідок чого вже на кінець XII ст. у жилах київських, усіх чернігівських та й більшості князів Південно-Східної Русі текла значна домішка половецької крові. Чому саме половці удостоїлися породичання з Рюриковичами й грузинськими царями, і ніяких етнічних чи релігійних перепон для цього не виникало? А

Арсен Почхуа, Тамара. Дерево. 1972

привдворна грузинська традиція суворо трималася звичаю вибирати дружин для своїх царів тільки з-поміж християнських народів. Чому половці ревно боронили Грузію від мусульманської експансії і разом із руськими князями протистояли татаро-монголам?

У статті "Індія, половці й Київська Русь" ("СП", ч. 32, 2001) я висловлюю думку, що половці мовно й етнічно тяжіють до індоарійських племен взагалі і до індійських раджпутів зокрема. І що половці — нащадки так званих сіндхо-меотських племен, яких античні автори знають на теренах Давньої України з середини I тис. до н.е. Ці племена складали відчутний етнічний шар у тисячолітній Боспорській державі, попередниці Київської Русі. У такому разі постає цілком природне запитання: якщо половці етнічно близькі раджпутам, якщо з половців походять українські *Томари*, то де ж у часі й просторі мають існувати і їхні етнічні родичі — індійські *Томари*.

Хоч як воно неймовірно, але це запитання поціліє у самісіньке яблучко. Індійські *Томари* справді існують. І саме в Раджастані, саме в раджпутів! Українські *Томари* в далеких краях за Гімалаями справді мають своїх етнічних родичів — *Томарів* індійських. І не просто *Томарів*, а царський рід *Томарів*.

ІНДІЙСЬКІ ТОМАРИ

Індійська традиція вважає *Томарів* нащадками героїв "Махабгарати". З *Томарами* пов'язується знаменитий імператор Вікрамадіт'я, який 57 р. до н.е. увів так звану "еру Вікрами" — традиційне індійське літочислення.

Раджпутські *Томари* насамперед — знаменита династія правителів Делі. Раджа Анагангпал *Томар* 736 року під назвою *Деліліка* відродив давнє місто Індрапастху ("Престол Індри"), яке не одне століття перебувало в запустінні. Тепер це столиця Індії — *Делі*. А в XI ст. раджпутські правителі *Томари* звели в Делі знаменитий Червоний Форт, де 15 серпня 1947 року Джавахарлал Неру — майбутній перший прем'єр-міністр незалежної Індії — підійняв триколірний національний прапор, знаменуючи цим, що країна скинула колоніальне ярмо і вступила в нову епоху.

Князівство *Томарів* називалося *Харіяна* — "Божественна країна". Зараз на його місці не-

великий хіндімовний штат *Харіяна*, в північній частині якого — священна для кожного індійця земля *Курукшетра* — "Поле Куру", оспівана в "Махабгараті". Південніше *Харіяни* лежить Матхура — давнє місто, пов'язване з дитинством і юністю бога-пастуха і бога-воїна Крішні, нині — один із найбільших прочанських центрів. Воно теж належало *Томарам*.

У X ст. *Томари* зазнали поразки від раджпутського роду Чауханів, а в середині XII ст. князівство *Томарів* занепало. Після втрати Делі *Томари* майже не мали володінь на ривинах, але чимало правителів гірських князівств у Гімалаях зводили свій родовід саме до делійських *Томарів*. У XIV–XV ст. *Томари* правили в князівстві Г'валіор, але потім втратили і його. Останній правитель Г'валіора — Вікрамджіт *Томар* загинув у битві.

Збів понад ста раджпутських родів складають так звані "царські роди", утворені з *Сонячної*, *Місячної*, *Воєнної* і *Зміїної* династій. Раджпутські *Томари* належать до Місячної династії і шанують переважно бога Шіву та його войовничу дружину.

До Місяця і Шіви, зачіску якого прикрашає півмісяць, причетні й українські *Томари*. На печатці полковника Степана Томари й на родовому гербі *Томарів* зображено півмісяць ріжками вгору. На гербі українських *Томарів* зображено й шестикутну зірку, складену з двох трикутників — один вершиною вниз, другий — вершиною вгору (МГ, 184). Трикутник вершиною вгору символізує Шіву, а вершиною вниз — його дружину. На цитах раджпутів часто зображається тризуб — атрибут Шіви, а на шаблях — *шакті*, символ жіночої енергії, що її уособлює дружина Шіви. Поєднана з чоловічою, жіноча божественна сила робить воїна непереможним. Недарма в раджпутів, як і в запорожців, шаблю воїнові перед походом чи битвою неодмінно вручала жінка — мати або дружина. Подібний звичай мав побутувати й у Грузії.

І три страусові пера на печатці переяславського полковника Степана Томари стосуються Шіви, бо найперше з ним пов'язується число "3". У нього три ока, він знищив демонську фортецю Тріпуру — *Тримісто*, держить тризуб — уособлення влади над трьома світами, входить у трійцю-тримурті тощо. Шівайта й сьогодні легко впізнати по трьох білих паралельних смугах на лобі.

Іздова тварина Шіви — бик, а його дружини-воїтельки — тигр. Шіва зодягнений у тигрову шкуру, тож він, мовлячи назвою безсмертного твору Руставелі — витязь у тигровій шкурі. А що грузинам відомі індійці та їхні божества, засвідчує ця ж поема, де діють двоє героїв-богатирів — Автанділ і Таріель.

ЩО ОЗНАЧАЄ ТОМАРА

Хоча вважається, що половці — тюркомовні, проте тюркські мови етнонім, ім'я і прізвище

Гоґа-бір — раджпутський воїн-святий

вище *Томара* задовільно не пояснюють (РФ, 219–220). Зате слово *томара* знає санскрит, а *томар* — сучасні індійські мови, в яких воно означає — "спис" (СРС, 248). Є чоловічі воїнські імена *Томара* — "Спис" і *Томарадгара* — "Списодержець".

Воїна-раджпута означають словом *vir* або *bir* — "богатыр", "герой". Воно наявне, зокрема, в імені футболіста збірної Грузії, недавнього гравця київського "Динамо", а нині —

Родовий герб українських Томарів

колеги Андрія Шевченка по італійському "Мілану" Кахи Каладзе, повне ім'я якого — *Кахабер*. А також в імені *Гогобер*, від якого утворене відоме грузинське прізвище *Гогоберідзе*. У раджпутів є воїн-святий *Гоґа-бір* — "Гоґа-герой", "Гоґа-богатыр", що поліг (а з ним і 45 його синів), захищаючи рідну землю від мусульманських завойовників. Гоґа-бір зображується зі списом, як і раджпутські правителі.

Тлумачення етноніму *томари* як "списники" підтримують назви інших раджпутських родів. "Махабгарата" в Раджастані, країні раджпутів, знає плем'я *шальви* і його ватажка *Шальву*. А в грузинів є ім'я *Шалеа*, наприклад, у батька Булата Окуджави й батька Рауля Чілачава — сучасного грузинського й українського поета, перекладача, вченого, для якого Україна стала другою батьківщиною. Втім, ім'я *Рауль* теж має відповідник у Раджастані, де *раваль* або *рауль* — титул раджпутських князів.

Етнонім *шальви* й ім'я *Шальва* сходять до *шала* — "спис" (СРС, 638). Тобто, *шальви*, як і *томари* — "озброєні списками", "списники". Від *шала* утворені санскритське *шалака* й хінді *шалак* — "списник". Українці мають прізвища *Шалака* й *Шалак* (зокрема, у молодії поетеси й дослідниці фольклору Оксани *Шалак*). Козацькі реєстри знають прізвище *Шалбір*, а в "Слові" є половецький рід *шельбури*. Так що половецький етнонім через п'ять століть після згадки в "Слові" відбився вже як козацьке прізвище. Санскрит знає воїнське ім'я *Шалавіра* (хінді *Шальвір*, пендж. *Шалбір*) — "Герой-списник" або "Богатыр із роду шальвів-списників".

Отож, якщо індійські раджпути споріднені з половцями, якщо в раджпутів є рід *Томари*, а в українців — шляхта половецького походження *Томари*, якщо прабабуся й бабуся цариці Тамари — половецькі, то не виключено, що в імені грузинської цариці якраз і відбита назва половецького роду, з якого цар Давид взяв у дружини Гурандухт, прабабусю Тамари. Тоді з половецького роду *Томарів* походить і невістка новгород-сіверського князя Ігоря — *Кончаківна*, названа за виняткову вроду *красною дівою*. Половецькі дівчата взагалі славилися красою, їхню вроду натхненно оспівав і персько-азербайджанський поет Нізамі Гянджеві, сам одружений із половецькою. А в Індії загальною відома врода раджпутів, надто з давніх князівських родів.

Водночас ім'я *Томара* стосується і дружини Шіви — витязя в тигровій шкурі. Жіночий варіант чоловічого імені *Томара* (наголос на передостанньому *а*) — теж *Томара*, але з наголосом на кінцевому *а*, й означає "Озброєна списом", "Списниця".

В іпостасі богині-воїтельки дружина Шіви зображається з різноманітною зброєю в десяти руках, що символізує захист 10 сторін світу (8 сторін світу, верх і низ). В одній із рук — тризубець, а ще в одній — спис, подарований, за міфами, богом Агні. Зображається богиня і дворукою, лише зі списом — такі зображення властиві херсонеським монетам III–II ст. до н.е. Вона богиня-берегиня, покровителька воїнів, захисниця обложених ворогом міст, "мати міст руських". Вона ж — херсонеська *Діва*, київська *Мокоша*, гіпербореїська *Оліда* у Геродота, *Діва-Обида* й *Богородиця-Пирогоща* в "Слові" ("СП", ч. 45, 2002), пізніша козацька *Покрова*. Задовго до нової ери вона була Царицею-Матір'ю Херсонеса Таврійського, літописного Корсуна, нинішнього Севастополя, звідки в X столітті прийшло до Києва християнство.

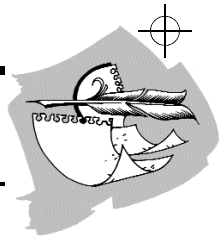
МГ — Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. — К.: 1993.

РФ — Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения. — М.: 1979.

СРС — Санскритско-русский словарь. — М.: 1978.

Степан НАЛИВАЙКО

Підозра виникла давно, вважай, за першої бесіди в барі під обнадійливою назвою “Тиха пристань”. Коли брали їх, кількох дівчат з України, на роботу, бос саме на неї, Людмилу Сиротіну, звернув увагу. І доглядався аж надто пильно, і запевняв, що посада офіціантки в його барі престижніша за будь-яке місце в Салоніках. Інших усього лиш записував до реєстрової книги, у неї ж поцікавився й тим, як довго має намір працювати у нього, якому має освіту. Щодо освіти, може, й зрозуміло: гарна собою, привітна в розмові, гляди, захоче надати відповідальнішу, і тим уже вище оплачувану, посаду. А всі інші подробиці, у тому числі й рік народження, стан здоров’я — до чого? Хіба й так не видно — дівчина першої молодості. Пізніше ті його уточнення, гляди, й забулися б, та не раз ловила на собі пильне око боса. А то погана прикмета. Чи не помишляє чогось негідного? Одведи й заступи. Цього тільки не вистачало їй, застуканій недолею на чужині, по суті, безправній Адже — нелегалка. А в нелегалів — яке право? Як хто захоче, так і позбиткується. І нікому не поскаржишся, ні в кого не знайдеш захисту. Хто поскаржиться, того чекає одне — депортація. Посадять у літак — і лети туди, звідки прибув. А то теж біда, тим паче — для неї. Батько давно зрікся їх із матір’ю — живе десь аж за Уралом з іншою родиною. Мати тяжко хвора, прикута до ліжка. І бабуся немічна. Єдина надія вижити в цьому збаламученому світі — на неї, доньку-рятувальницю двадцяти двох літ. Складається ж ніби непогано: роботу знайшла, платити бос обіцяє добре. Коли підозра не справдиться, і все буде як треба, — вважай, порятує себе і родину.

Була чемною в стосунках із відвідувачами і з тими, хто працював поруч, старанна в роботі. Ажке, від того залежить усе, чого прагне захити в невідомій їй Греції. Та й знає — бос стежить за підлеглими, дбає, аби відвідувачі його бару, а тим паче, нічного клубу при барі, були задоволені. Від того задоволення йде слава про його клуб, а слава примножує бізнес. Зусилля ті не минали для Сиротіної так собі. Крутилася як дзига. Доки спливали визначені для нічного гульбища години, ніг не чула, руки гули від перевтоми. А ще ж і по гульбищі не бракувало роботи. Треба було привести до ладу приміщення, виставити все, що має бути в залі для прийому гостей наступної ночі. На відпочинок лишався звичайний день — і перші кілька тижнів сон був солодким забуттям. Та згодом почала навідувати тривога: як же буде з оплатою праці? Там, у Миколаєві, ждуть — не діждуться її заробітку, а бос мовчить, ні слова про те. Хай перші два тижні, але ж збіг уже місяць, перший тиждень наступного місяця. Поцікавилася в тих, які раніше влаштувалися у цьому барі на роботу, і зовсім опустила руки: сказали, у греків так заведено, заробіток кожного нелегала кладуть у банк. Час від часу можуть сунути кілька євро в руки, на невідкладні витрати, — решту обіцяють сплатити по завершенні контракту.

“Ой лишенько! — скинулася серцем. — Що ж буде, коли це правда, з мамою, бабусею? Вони ж ждуть — не діждуться від мене помочі!”

Мучила ця думка весь день, не вляглася тривога й наступного. А втіхи ніякої. Єдине лишалось: йти до боса й казати. У неї така безвихідь, що іншої ради немає: або він платить їй те, що заробляє, щомісяця, або вона шукатиме іншу роботу.

Хмурився, пояснюючи: мала б знати, вона — нелегалка, і як така не може мати свого рахунку в банку. Видавати ж платню на руки не може. Трапляються випадки, коли службовці не встигнуть переказати гроші рідним, як їх обкрадають такі ж, як вони. Тоді плачі, нарікання. Йому це ні до чого. Отож робить так, як їй пояснили.

— Іншим, може, й байдуже, інших, може, це й задовольняє, а мене аж ніяк. Кажу ж, на мій заробіток

чекає на батьківщині прикута до ліжка мати, стара і немічна бабуся. Коли я не вишло їм грошей, вони помруть з голоду.

Доглядався до неї втупленими очима і мовчав. Довго і пильно доглядався.

— Гаразд, — погодився. — Зроблю для тебе виняток: половину свого заробітку можеш отримувати щомісяця і висилати рідним, решта лишатиметься на твоєму рахунку, але за однієї умови: час від часу ти обслуговуватимеш горішню бенкетну залу й опочивальню при ній, власне, клієнтів, що заночують чи допізна затримуються там.

На radoшах не взяла до тямку, які то клієнти, і як складеться в неї, коли працюватиме і вночі, і

Неприємно було обслуговувати таких клієнтів. Там, на батьківщині, такого не водилося, таке вважалося за ганьбу. Отож, і закладів, подібних до “Тихої пристані”, не було, а ті, хто полюбляв живитися по чужих кутках, жилилися утаємничено. Та що мала вдіяти? Найнялася — як продалася, мусить звикати й до такого.

Відчувала: тремтить душею, спостерігаючи непристойності в її присутності, дикі, як для здорового глузду, вчинки. Єдине, чим рятувала себе в таких випадках, ховала очі, червоніла. На лихо, тим, очевидно, й звернула на себе увагу: один із клієнтів, що був тут і вчора (власне, й не молодик, старший за неї років на десять), задивився на неї раз, удруге, а за третім разом зажадав, аби й

стеріг те й відбувся жартом. Яким — не второпала. Єдине втямила — сміються з неї, з її перестрахи.

Повинності не зобов’язували офіціантку бути присутньою при трапезі. Подала усе, чого забажали гості, — і може йти. З’явиться на очі бенкетуючих тоді лиш, коли покличуть. Для боса нинішній гість “Тихої пристані” був, очевидно, вигідний, засидівся з ним допізна. Так допізна, що всі інші відвідувачі нічного клубу встигли побенкетувати й податися по домівках чи вивітрувати хмільне на свіжому повітрі. Лишилися хіба що ті, кому доглядачі порядку в “Тихій пристані” мали нагадувати: пора, панове, пора.

Бос спустився з верхнього поверху тоді вже, як сторонні висота-

могла, кликала сторонніх на поміч, хоча й знала: ніхто не відгукнеться, допомоги не буде. Як і пощади. А коли так, сама себе має рятувати. Усвідомлення цього посприяло чи щасливий випадок — не знає: либонь, те, що босів гість був добряче п’яний. Скористалася тим, що він заточився і послабив руки, рвонулася з усіх сил і скинула п’яного нахабу з себе. Не ловила гав, подалася мершій до дверей, рвійно відчинила їх і зникла з-перед очей нахаби.

— Що з тобою? — мало не схопив її на лету бармен.

— Я більше не піду туди. Там п’яний.

— А посуд?

— Завтра заберу. І в залі зроблю все, що треба.

— Піди й скажи про це босу.

— Не піду.

Бармен не встиг зреагувати на її відмову — з бічної кімнати, що пра-

Дмитро МІЩЕНКО

БІЗНЕС «ТИХОЇ ПРИСТАНІ»

Оповідання (із циклу “Ой там, на торжку, на базарі”)

вдень. Подякувала й пішла. Тоді ж, як отримала належні їй євро та переказала на ім’я бабусі, й зовсім відчувала себе окриленою. “Слава тобі, Господи! — подякувала Всевишньому. — І квартплату буде чим оплатити, і на прожиток дещо залишиться. Головне ж, щомісяця так буде. Чули, матусю, і ви, бабуся, турботлива берегине нашої оселі? Щомісяця!”

Не втрималась, похвалилася цією своєю радістю землячці. Радість — вона, мов пташка, не втримаєш у гнізді, коли відросли крила. А даремно. Не минуло й кількох днів, як змушена була дорікати собі за той нерозважливий вчинок. Бос покликав до офісу й став гримати: “Нащо похвалялася, що отримуєш заробітну плату на руки? Інші теж ідуть тепер і вимагають!”

Відпиратися не було підстав, тож побоювалася, і неабияк. А бос он як обернувся: відучора і зовсім звільнив від обов’язків офіціантки в барі, сказав, будеш обслуговувати тих клієнтів, що відвідують горішню бенкетну залу.

Коли побула там ніч, затиш — і другу, не могла не замислитися: це ж за що їй така винагорода? Ті, що бенкетували там, аж ніяк не переобтяжували її. Пили, гуляли укупі з босом та й зникали під ранок. Третьої ночі бос не брав участі в гульбищі. Зате у відвідувачів горішньої зали з’явилися молоденькі дівчата, судячи з того, як поводитися з випестуваними чоловіками, — гуляші. Та й те, що не пішли з нічного клубу тоді, як пішли інші, казало про те саме.

вона, офіціантка, сіла за стіл і поділила з ними трапезу.

— Не могу, — відмагалася. — У мене й там, унизу, є обов’язки.

Наполягав довго й уперто, казав, виправдає її перед босом, та не домігся свого. Людмила стала в позу впертої віслюки і змусила клієнта дати їй спокій.

Відчуття перестороги не полишало по тих запросинах. Знала-бо: такі чи й гірші гості можуть навідати “Тиху пристань” і завтра, і післязавтра. Чим усе це закінчиться? Чи не скористатися вільною за дня годинною та пошукати іншу роботу? Надія ж мала. Хіба до цього не шукала й не знає, як важко знайти краще, ніж це, місце? Та й усі наймані те саме кажуть: нелегалів тут чекає що завгодно, крім щасливого випадку.

Наступного дня все ще вгалався й не пішла в чуже їй місто. А тієї ночі, що настала через день, сталося таке, що його й оракул не зміг би передбачити. “Тиху пристань” відвідав той самий клієнт, що припрошував її вчорашнього вечора до столу. Цього разу був без товариша і дівчи, сидів за столом лише з босом, про щось жваво бесідував. Присутність боса втихомирювала її бентегу, та не довго. “А що буде, коли бос піде? — зродилася думка. — А гість добряче вип’є? Чи не здумає повторити вчорашнє, тепер уже брутальніше і невідпороно?”

Була натягнута, мов струна. Відчувала, таріль, що її ставила перед гостем, тремтить у її руці. Як не старається не виказати хвилювання, не може упоратися з собою. Бос спо-

лися з бару. Був добряче напідпитку. Лише горіло червінню, а очі були повиті туманом, ба ні, швидше — каламуттю.

— Піди прибери в горішній залі і приспи гостя.

— Як то? — ледве видавила з себе ті два слова.

— Отак, як сказав.

Не стала опиратися. Здогадувалася, на неї чекає те, чого найбільше боялася. І згогад не міг не остудити серце. Чула — схолонуло тіло, підломлюються ноги. Та ба, йти треба. І зі столу зобов’язана прибрати, і святковим зробити його для завтрашніх гостей. Усе то — її повинність, куди дінешся?.. Ось тільки інше доручення... Від усього іншого має відкаратися. Як? Обставини покажуть.

Гість не давав підстав для заспокоєння. Вивернувся в кріслі й дивиться на неї, мов кіт на мишу: прицільно і до озлоблення вперто. Щось говорив, власне, не говорив — варнякав, та Людмила не дослухалася до того, прибрала зі столу посуд, зняла залиту напоями скатертину й лагодилася вже прихопити все те і йти вниз, та тієї миті відчувала п’яне дихання в потилицю, а вслід за тим і чіпкі чоловічі руки на плечах.

— Облиш усе те. Чула, що сказав бос? Маєш приспати мене.

— Я повинна занести в бар посуд.

— Потім.

Згріб її, мов коршун упійману жертву, — міцно, нещадно.

— Ви що собі дозволяєте?

Не став слухати, поволік до опочивальні. Пручалася, відбивалася, як

са. Одного й другого.

— Я за що плачу тобі? За що, питаю?

— Я зобов’язувалася бути у вашому барі офіціанткою, а не чієюсь іграшкою.

І знов удар, цього разу кулаком, і в обличчя.

— Будеш і нею! Знала, либонь, чого плачу тільки тобі щомісячно. Тебе, а не когось іншого зобов’язав обслуговувати клієнтів горішньої зали. Той, що на горі зараз, потрібний мені в бізнесі, зрозуміла?

— Якщо так, віддайте мені мій паспорт, відсьогодні я не працюю у вас.

— Паспорт? А відробляти те, що взяла, хто буде? Хто?!

Удари знову дісталися і обличчю, і голові, і грудям. Ждати від такого, геть розлюченого, годі було чогось ліпшого, тож прикривалася, як могла, зрештою надумалася і кинулася стрімголов до дверей.

— Стій!

Не послухалась і тим спричинила ще гірше: уже біля дверей настиг її кинутий навздогін бронзовий канделябр і боляче вдарив по нозі.

— Ой! — зойкнула і присіла на підлогу.

Що було потім і чому опинилася поза офісом, не пам’ятає. Опритоміла тоді лиш, як хлюпнула на неї холодною водою. Попробувала підвестися — й відчувала різкий біль у нозі. Відкинулася на чийсь руки і довго відмовчувалася, приходячи до тями. Мов крізь туман розгледіла: над нею схилився і жде чогось той самий бармен.

— Де я? Що зі мною?

— У підсобці. Лежи, не воруйшися. Зараз прийде лікар, огляне й скаже, що сталося.

Він не затримувався, той, що мав пояснювати причину нестерпного болю, немочі. Певно, неподалік був. До уражень на обличчі не доглядався, і так, мабуть, розумів причину їхньої появи. А ногу обматчував довго. Коли скрикнула, не умовляв бути терплячою, про себе стверджував: “Ясно”.

З тим “ясно” й пішов із підсобки.

Людмила не знала, що думати.

— Чого ж нічого не сказав?

— Босові скаже.

Агелов дійсно ждав, що скаже лікар. Хоча хміль і не встиг вивітрилися з його мізків під впливом прикрої сутички з офіціанткою, бентега все ж відчутно проглядалася на його обличчі.

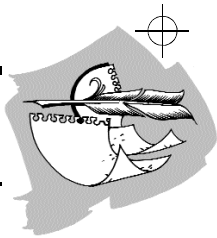
— Ну, що там? — поцікавився.

— Погане діло, пане. Перебита гомілка лівої ноги. Потрібна негайна операція.

— Поранення загрожує ампутацією?

— Не обов’язково. Дівчина молода, коли лікарі вміло складуть кістку, вона зростеться. Але лежати хворий у лікарні доведеться довго, місяців три-чотири.

— Скільки коштуватиме така операція?

— Від п'ятисот до тисячі євро. Залежно від складності.

— А утримання в лікарні?
— Сто євро за кожну добу.

Бос добув із кишені асигнацію й подякував лікареві за візит.

— Хвору не баріться відправити в лікарню, — зауважив лікар, відходячи. — Затримка може спричинити гангрену, а гангрена — найгірше: смерть.

— Ясно.

Про те, щоб іти додому й відпочивати після такої ночі, босові годі було й думати. Щось мав робити з пораненою. Ось тільки що? Везти в лікарню й жертвувати тими сотнями євро, що візьмуть за операцію? Але ж потім, потім куди подіне її? Залишить вилежувати рани в лікарні? І на всі чотири місяці? Та вона ж... вона ж розорить його!

Підійшов до телефону й набрав номер одного із своїх помічників.

— Негайно до мене.

— Куди, тобто?

— У офіс, у офіс!

Не пояснював, що спричинило конфлікт із Сиротіною. Єдине, в чому зізнався, у її неможі винен він. А коли так, треба позбутися цієї офіційки.

— Ось її документи, іди на автостанцію, бери для неї квиток і з першим же рейсом відправляй за місцем проживання.

— Вона знає про це?

— Довідається.

Автобуса з Афін того дня не передбачалося. До цієї гіркої пігулки додали й іншу: автобус на Київ — прохідний, квитки продаються тоді, коли він прибуде і в ньому виявляться вільні місця.

Агелов гарячкував, те й робив, що підсилав своїх людей до хворої та запевняв: з першим же автобусом, що йтиме з Афін, відправить її на батьківщину. Людмила й не перечила. Бог з ними, такими заробітками, швидше б додому. Навіть тоді, як глянула на поранену ногу й побачила, як розпухла вона, не посміла казати: може, лікарям слід показатися, а потім уже їхати?

Як на те, у тому автобусі, що йшов із Афін через Салоніки, вільних місць не виявилось. Наступного ж треба було ждати не менше трьох днів. А біль що не день, то відчутніше посилювався. “Господи! — молилася дівчина. — Швидше б додому. Там мама, бабуся, вони знають, що робити з раною, як і з бідою, що спіткала мене”.

Той, що клопотався її відправкою на батьківщину, не помилився: хай і нескоро, через три сповнених мук і болю доби, для неї знайшлось таки місце в рейсовому автобусі.

— Переглянь, чи все з тобою, — забігли до підсобки. — Автобус стоїть біля бару, влаштуємо тебе в ньому.

— А квиток... Квиток придбали?

— Бос домовився з шоферами. Вони оплатять усе, що треба в дорозі.

Знала, дорога до Одеси неблизька, добре, коли за три доби автобус здолає її. Що їстиме в дорозі і хто пересадить її в Одесі на автобус, що повезе до Миколаєва, не цікавилася. Сказали, бос покладатиметься на шоферів, покладатиметься і вона.

Стогін її не міг не зацікавити пасажирів: хто така, чому її підібрали по дорозі, чи хвороба її не загрожує всім, хто їде в автобусі? Тій голосній зацікавленості поклав край середніх літ чоловік.

— Залиште дівчину в спокої. Не бачите хіба, їй не до ваших домагань.

Подіяло. Хай нескоро — все ж подіяло. Але хвора пасажирка не давала підстав сподіватися, що так буде довго. За дня більш-менш трималася ще, часто, шоправда, намагалася зручніше сісти в кріслі, а всідаючись, зойкала і стогнала по тому не менше, ніж раніш.

Той чоловік, що став на її захист, підійшов, поцікавився:

— Вам знову незручно сидіти? Чи, може, треба чогось?

— Води, будь ласка.

Метнувся до своєї поклажі в кріслі, налив у паперовий кувалк

води, допоміг хворій дещо підвести-ся, напитись.

— Може, з'їсте щось?

Полежала, стомлено прикривши очі, і потім уже:

— Я так давно нічого не їла, та не до їжі мені. Погляньте, ліпше, що з моєю ногою.

Відгорнув, намагаючись не вра-зити, одєжину і вжахнувся: ліва нога її була схожа на колоду. Почервоніла вся, місцями проглядалася й синя-ва.

“Гангрена, — визначив про себе (з часів афганської війни набачився цього лиха), однак не став лякати хвору.

— Де це і хто це вас так?

— Там, у Салоніках. Бос.

І стала розповідати, змовкаючи час від часу, як і чому так сталося.

А рейсовий автобус із Афін усе міряв та й міряв кілометри. Від міста до міста і від кордону до кордону. Хворій радіти б — із кожним відміряним кілометром усе ближче та й ближче до рідної землі, до маминої оселі, а вона місця собі не знаходила у визначеному їй кріслі. Надто тоді, як збіг ще один день і настала ніч, а ніч приспала всіх, крім неї, хворої. Не просто стогнала, кричала вже, кликала на поміч маму, бабуся, ще когось із крєвних чи усього лиш близьких її серцю людей. Деякі пасажири покидалися від того крику і невдоволено бурчали, нарікали на тих, що посадили хвору серед здорових людей, і без медичного нагляду. Вчорашній захисник немічної пасажирки не витримав, голосно крикнув:

— Ви що, не розумієте, яка це хвора?

Діждавшись такого-сякого втихомирення, підвівся й підійшов до Сиротіної.

— Чим я можу допомогти вам?

Плакала навзрид і відмовчувалася.

— Мені вже ніхто і нічим не допоможе. Посидьте, коли ласка, біля мене. Страшно вмирати, не відчувачи коло себе рідної душі.

— Ну що ви! Не треба про це думати. Лишилося перетнути Румунію, кордон наш з Румунією — і ми вдома. А вдома прийдуть на поміч, зарадять біді.

Розумів, ліків для неї тут не знайти, чимось іншим полегшити біль — тим більше. Єдина надія на слово. Може, й не дошукався б такого, що тішить, та допомагало бачене й пережите на афганській війні. То ж говорив та й говорив і все про не менш складні, ніж у неї, випадки. На поміч застуканому в горах підрозділу годі було сподіватися. Єдина надія в поранених — на молодість, опір молодого організму та ще на терплячість.

Як довго тривало те його заспокоєння, не може сказати. Змовк тоді, лиш як завважив, хвора притихла, схоже, що заснула. Тож і полишив її такою десь аж передвранішньої пори.

...Автобус зупинився на кордоні на довше, ніж будь-де. Зайшли митники, прикордонники, заходилися перевіряти документи. Коли дійшла черга до Сиротіної, офіцер-афганець викликався пояснити.

— Це тяжко хвора. Ось її сумочка, там, очевидно, документи.

— А сама не годна подати їх?

Покликав Сиротіну — не відповіла. Покликав удруге — мовчання. Торкнувся покладеної на билець руки й відсахнувся.

— Та вона мертва!

Усього було потім — і переполоху, і нарікань. Адже автобус із мертвою пасажиркою треба було правити до місцевого моргу, десь складати відповідними службами акт. А то затримка, то казна-що.

Першим оглянув мертву лікар у морзі.

— Хто ж це відправив її в дорогу такою?

Допомагав заносити Сиротіну в морг той самий офіцер-афганець. Йому й довелося пояснювати.

— Та хто ж, культурна Європа.

— Культурна?

— Ну, можна додати ще й таке: бізнесова.

* * *

Твоє життя —
на спротив і любов.

Дарує час троянди,
що не в'януть.

Ти повертаєшся.
І розквітає знов
твого натхнення сонцера.

Торкни її губами. На краю
такого болю —
вірші променисті.
Іде життя —
усміхнене “люблю”.
До серця,
як до сонця, близько.

* * *

Крила самотності —
підносять і несуть.
Що просиш ти у долі?
Схаменися!
Лише отак —
де просторо у висі,
і світить сонце.
Незрівнянний смак
цієї миті творення вогню.
У таємниці іскра запалає.
А де отари —
там вівчар гуляє
і навіть закапелочка немає,
щоби самому
усміхнутись дню.

* * *

...А як сміється липа навесні!
І переходить в літо —
квітувати.
Під небесами затишку багато,
але найліпше — тут.
Бринить бджола.
Вона з собою
радість принесла —
трудитися,
аж поки сонце сяде.
Сліпучих хмар
накидане громаддя
далекий значить обрій.
Вироста
промінчик пісні —
це стебло прозоре,
крізь нього бачиш
в білім небі зорі.
Тут тиша нерозлита і проста.

* * *

Твої первні, земле,
плуг і нива.
А над ними ростемо ми.
А над нами — пісні наші.

Збирай квіти,
що з крові ростуть, —
маки червоні.
Кожна пісня
із твоєї крові, земле.

Ми приходимо, як чекання.
Довге чекання без надії.

Галина ГАРМАШ

ПОЕТИЧНИЙ АВТОГРАФ

СОНЦЕ СЕРЦЯ

Галина ГАРМАШ народилася в місті Кобеляки Полтавської області. Закінчила факультет журналістики Київського університету, аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Автор поетичної збірки “Дні мовчання” (книги в книзі “Хвиля”. — К.: Український письменник, 1992).

Член Національної Спілки письменників України. Нині працює в тижневику “Слово Просвіти”.

Приходять поети — навіки.
...Чого ж ти плачеш, земле?

* * *

Я ще живу — і сонечко радіє,
мені назустріч усміх шле.
Це є життя.

Незломлену надію
мені щоранку сонце подає.

Цей день — надпити
з келиха світання,
у полудень на гойдалці літати,
за обрій сумне сонце
проводжати,
і пити ніч до дна.

* * *

І вічність слова знає наперед
твоє життя —
не треба режисера...
Вона світіння у сльози бере —
і словом відбиває на папері.

Усе їй знане...
Тільки прогортай
цю книгу без жалю і ворожнечі.
...І на світанні підростає гай,
щоб йому небо
лиш торкнуло плечі.

* * *

Memento mori.
Все, що треба знати.
Memento mori.
Відчай промайне,
і радість, і турботи —
вільні птахи.
І лиш осердя, у якому сні,
тебе тримає.
Слава і життя —
веселий дим,
що розійшовся колом.
Мовчить осіннє чорне поле.
Живе у нім
озимина.

* * *

Проблиск неба в людині...
Яке щастя, що ти це бачив!..
Не ображайся,
коли вона повертається
до себе.

* * *

Надивитись на сонце,
допоки воно ще живе,
і день, ніби свічка,
на вітрі бринить.
І серце моє
у польоті до сонця живе,
тріпоче
метеликом радісним мить.
На краю чорноти
усміх сонця, мов човен,
гойдає.
На краю чорноти —

любові останній обман:
не прощається сонце —
у вирій на мить відлітає.
П'є, як воду, печаль
самотній орлан.

* * *

Степ твого серця дикий —
там ковила і вітер.
Коні на північ скачуть,
плачуть на хмарах діти.

Рай мого серця тихий —
сонце одне навколо.
Дивляться мудрі квіти,
як визріває слово.

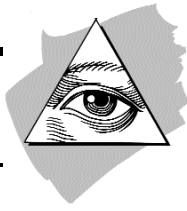
А понад нами — космос,
вічність, що правду знає.
Слово любові просить,
слово вогнем палає.

* * *

Ще вмію дивуватися — живу.
На квітку гляну чи на небо —
благовістю.
Вічна ця печаль
зачудування.
Пахне світлом мить.
А день крилатий
сонячний летить —
триває вічно
у сльозі глибокій
мить німоти,
що знає лише око,
коли йому
смеркання відболить.

* * *

Літній сад, де Музи ходять...
Що ти, хлопче, тут шукаєш?
Здалеку приїхав, видно, —
щулишся у наших літі!
І душею чомусь плачеш...
На папір роса сідає.
Твої очі полум'яні —
десь від ангела, і сам ти —
нетутешній... Що тут робиш,
смуток вкруг чола повитий?
А життя в тобі говорить —
б'ється хвиля через край.
Народило тебе море
чи далекий небокрай.
Ти слова шепочеш дивні —
тим словам сивизна літ.
Розкажи, який це вітер
у вологий край заніс, —
то не вітер, а вітрище.
У богів чудні всі грища:
ось маленькому дали
чашу повну — і сміються:
чи розхлюпа, донесе?
Він правічний край спасе —
забуття полишить землю.
І сміються марно
білі гіпсові божки.
І судьба —
як страж недремний:
щоб перо не збив з руки.
Літній сад. Тут Музи ходять...

ОПТИМІСТ ЗА ПЕРЕКОНАННЯМИ

ЗАВЖДИ СТОЯВ У ЧЕРЗІ

Одного дня 1942 року він побачив, як просто над головою кружляли чотири літаки. Кружляли дуже малим колом. Побіг у бомбосховище, де сидів, притиснувшись лівим вухом до мами. Раптом так грюкнуло, що він заплющив очі; в очах з'явилася картина: палає чотириповерховий будинок, у будинку — самі лише стіни та отвори вікон.

Тільки коли Анатолій Присяжнюк уже вчився у школі, десь у 5-му класі, виявилось, що погано чує на праве вухо і недочуває на ліве. Не чув свисту, співу птахів, “високих” голосів, шепоту. Гадав, що так і повинно бути, бо ж права рука сильніша за ліву, наприклад. А лікарі не наважувалися підтвердити мамі, що це справді могло бути від бомбардування, і навмисне придумували інший діагноз, казали, що це був, наприклад, отит.

Тому вже далі в житті Анатолія Андріановича всі його знання йшли, в основному, від читання. Вважає, що має за свою ваду слуху досить відчутну “компенсацію”. Природа ж часто компенсує людині, якщо та отримує чуттєве каліцтво. Цією компенсацією була можливість здогадуватися про майбутній вчинок чи про слова, які хтось хотів йому сказати за секунди по цьому, дуже гарна пам'ять (і зараз, як потрібно, може пригадати розмову з кимось у школі: з друзями, вчителями). Дуже легко вчився, запам'ятовував безліч потрібних і непотрібних формул (алгебра, тригонометрія, фізика, хімія), віршів (і досі пам'ятає майже всі вірші, котрі “проходили” у школі), займався винаходами тощо.

Коли йому пропонували відновити слух через операцію (правда, без гарантії, що відновиться), відмовлявся, бо боявся, що його виведе з ладу багатоголосся гаму-шуму навколо, на що скаржилися рідні, знайомі. Багато, дуже багато, читав-ковтав — усе: медицину, філософію, кримінальне право, живопис тощо. І ще — шахи. Мав і розряд.

Його тато був щирий більшовик-комуніст. Поясно, що означає “ширий”. Коли надходила черга на отримання квартири, він казав на зборах, щоб її віддали сім'ї, де було гірше з житлом — називав прізвище. І так було не один раз. Відгукувався сам добровільно на всі призови партії, і мама слідувала за ним. Завідував дитячим інтернатом — і все “тягав” туди. Якось йому доручили організувати продаж пива у бочках. Одного разу хлопець-продавець каже

панові Андріану, що наторгував на суму, більшу, ніж вартість пива у бочці, — то що, питає, робити із зайвою сумою? Батько розхвилювався, порадився з кимось там, щоб віддати зайву суму у дитячий інтернат, і наказав продавцеві пива, щоб був точним у торгівлі. І тато, і мама Анатолія самі виростили у дитячому інтернаті, а тому і його із сестричкою досить своєрідно готували до життя. У дорослому житті їх легко було обманути, вони не могли себе примусити казати людям неправду, і також поступалися власними інтересами на користь інших, навіть чергою в магазині. Намагалися допомагати іншим і дуже старалися, щоб не завдавати комусь будь-якого клопоту.

“ТЫ ЧТО, БОЛЬНОЙ?”

Після школи Анатолій хотів вступити до Політехнічного інституту — це тоді було важко, але він іспитів не боявся, бо “знав усе”. Але через ваду слуху туди документів не прийняли, і тоді вступив до Київського будівельного технікуму (він був розташований на Львівській площі). Закінчив технікум із відмінним (“червоним”) дипломом, отримав від райкому партії грамоту “За активну участь...” (йї-же бо, не знаю за що!) На зборах був щиро здивований, коли його викликали отримувати грамоту — у залі сміялися від його виразу обличчя. Стипендію не отримував, бо казали — твої батьки отримують зарплатню, як у середньому “заможні”. А треба сказати, що відмінники повинні були отримувати стипендію підвищену.

Перша посада після технікуму — майстер на будівництві житлового будинку по вул. Повітрофлотській, що біля Повітрофлотського ж мосту.

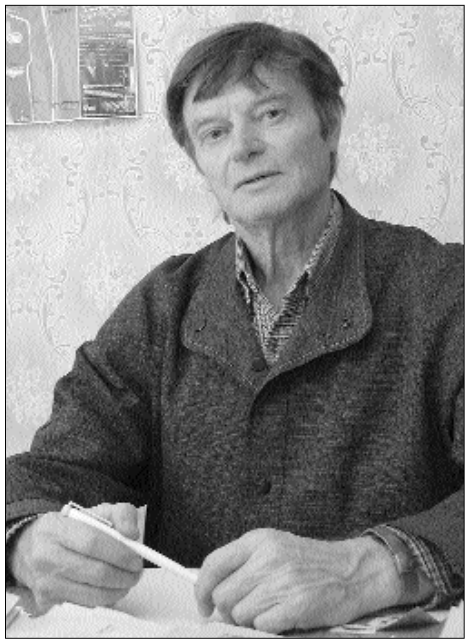
Звільнили з посади майстра “за скороченням штату” (насправді, не годився командувати, не міг пити горілку з виконробом тощо. І до цього дня не п'є і не палить. І коли у якийсь компанії знущаються, кажуть, що їх не поважає, “ты что — больной?”, — він завжди відповідає: “само тому, що здоровий”). Вчився на вечірньому відділенні Київського будівельного інституту. Відпусток на роботі не любив, і його виганяли у відпустку, накопичену за 3—4 роки. Тоді йшов сам до райкому комсомолу, і його направляли вожатим у піонерський табір. І так десь 7—10 сезонів.

“Діти і я дуже любили одне одного. Я був веселий, знав багато жартів, ігор, фокусів. Зарплатню вожатого я витрачав на “призи”,

щоб робити своєму загону всілякі атракціони з призами.

Щодо кар'єри: став головним інженером Нормативно-дослідної станції у системі Міністерства СРСР (будівництво атомних електростанцій), був на усіх АЕС, що тоді будувалися.

Членом КПРС не ставав, бо була черга для інтелігенції. Я особливо й не старався у кар'єрі: просто робив усе залучено, був “трудоголіком”, фахово багато знав, гарно і легко писав усілякі матеріали, доповіді, проекти постанов, ніким не командував — от мене і пересували на посаду вище”, — розповідає п. Анатолій.

Анатолій Присяжнюк

ПЕРЕБУДУВАВСЯ

У 1988 році зорганізував виробничо-будівельний кооператив. Був одночасно напівбухгалтером і напівюристом, і плановим, і виробничим відділами. Одним словом, у штаті були тільки півбухгалтер (та й то тільки тому, що так вимагало законодавство), секретарка і п. Анатолій. За рік швидко стали на ноги. Ще б пак! Тоді на п'ять років надавали пільги — спла-

ЗНАЙТИ СЕБЕ

чували лише 5 відсотків податків! Уже наступного року вони так багато заробляли, що стало совісно перед іншими. “Самі, без усякої вказівки, взяли шефство над дитячим садком, що був у моєму дворі (туди ходили, тоді ще маленькі, мої внучата Валетка з Вовчиком). У першу чергу фінансували і зробили дитсадочку дах: зі склотканини на гермобутилі — а це на 10 років! Придбали дитсадочку мікроавтобус РАФ (колишня швидка допомога). Постійно щось купували їм. А ще, за списком райвиконкому, 11 пенсіонерів від нас отримували ще одну пенсію. Раді самоврядування мого мікрорайону сплачували рахунки за картоплю та яблука для бідних. Так-так, був “диваком” у цій благодійності. Ні про яке “депутатство” й думки не було. Просто незручно було жити краще, ніж люди навколо, так мене виховали своїм прикладом мої батьки”, — згадує Анатолій Андріанович.

У 1991 році створив ще два малих підприємства і був їх директором. Але невдовзі діяльність і кооперативу, і цих МП була “заморожена” за “стандартної” для всіх його колег причини — державі на довгий термін вони стали непотрібними.

Пішов на пенсію. 42 роки стажу, ветеран праці. Але голова звикла працювати по 12—14 годин на добу. Двоє онучат (Валетка у 6-му класі, Вовчик — у 8-му) ще до школи були добре підготовлені до математичної логіки. Спілкувався з ними виключно українською мовою (їхні батьки — виключно російською; так вже виростили їх). Заради них став навмисно з усіма спілкуватись і самовдосконалювати свою українську. На жаль, школа швидко “підстригла” юних математиків під один гребінець.

Переклав українською з російської десь 300—400 віршів. Перекладацька робота сподобалася і якось допомагає йому знайти розвагу у вільний час і поживу голові. Та й дуже хотілося якось зарадити — зробити й свій посильний внесок у становлення української, котрій так важко у нашій неукраїнській державі. Зокрема переклав 45 байок І. А. Крилова.

Багато хто з російськомовних каже йому, що “кумедно” читати переклади українською. Наприклад, “В лесу родилась елочка” чи “Не брани меня, родная” тощо. Бо ж так вони, ці витюки, багатьом ввійшли у пам'ять, що їх не можуть уже сприймати українською мовою. Проте пану Анатолію здається, що наші дітлахи, молодь, із малих років звикнувши тільки до українського тексту цих пісень, коли підростуть і побачать ці пісні російською, сприйматимуть уже їх як “кумедні”.

●

Стефан КОСТКА

МОЄ ЯСНОВИДІННЯ, ТАКЕ

Здатність до “проорокування” я набув, очевидно, через ушкодження слуху. Розвинулася зорова спостережливість і запам'ятовування деяких закономірностей у всьому: розвитку подій, поведінці людей, зв'язку зовнішності людини з її соціальним і психологічним статусом тощо.

Мав розвинутий “боковий зір”. Краєм ока помічав зміни кольору обличчя, тріпотіння жилки на шиї, мимовільні рухи голови, очей, вух, мікроскопічні зміни в розташуванні й русі предметів чи чогось іншого (наприклад, муха промайнула майже позаду мене чи аркуш паперу ворухнувся десь неподалік на столі, чи хтось ледь-ледь намагався лише почати робити рух), “біохвилі”, що наближаються (наприклад, із-за будинку, зачинених дверей — ось-ось хтось відчинить двері та вийде) тощо. Наприклад, розглядаючи фотографію людини 10-річної давності, якої ніколи не бачив, “проорокував” їй майбутнє, котре вже відбулося. Це — щоб заробити довіру до мого проороцтва, а потім уже “проорокувати” — по інших, сьогоднішніх фотографіях присутніх. Просив оточуючих не відповідати, не реагувати словами на моє буркотіння. Уголос перебирав варіанти “проороцтва” (здається, отут “собака зарита”!): “...буде музикою чи художником... так — музикою, гратиме на піаніно, скрипці... так, на скрипці... матиме дітей, так, одного... двох... одного... так, — двох дітей... дівчаток, зараз живе на четвертому поверсі... на третьому... так, на третьому повер-

сі, батько військовий, мати, мати... не знаю...”. І питав: “Далі продовжувати? Чи багато набрехав?” У відповідь: “Та-а-а, розігруєте нас — про цю людину на фото все заздалегідь розпитали у когось...”.

Угадував на 60—75 відсотків. Але ж бувало й інакше. Перебираючи ті ж самі “параметри” про себе (не вголос), повторюючи їх перелік, отримувал якийсь інтуїтивний “резонанс-поштовх” у скронях, чи серці, “у душі”, як це буває при хвилюванні від чекання і відгук на здійснення чогось (щось схоже на реакцію, коли — “е! влучив!”). А перед тим, як “перебирав уголос”, десь позаду (чи у середині?) фото дже швидко, майже миттєво, проходила (попереджую ж: усе й досі — фантастика й для мене, але Ви ж розпитуєте!...) “кінохроніка варіантів майбутнього” (як це буває, коли ми, а це буває частіше, немовби чуємо у мозку якийсь голос) — залишалося “спіймати та вибрати варіант кадру” й “озвучити” його.

Жінки, як правило, бажали знати, що з ними буде через сім-десять років: хто ким буде, матиме чоловіка чи буде одначка, чи розлучена, скільки дітей і хто, її професія, де буде жити (бо зараз у гуртожитку), здоров'я батьків тощо (але досить часто виникали побічні відповіді). Найчастіше просили дівчата, бо чоловіки соромилися (а як просили, то наодиноці) і вважали все це “циганщиною”. Я теж так вважав, вважаю і зараз, хіба що “працював” без карт і “ліній долоні”, як цигани. Між іншим, дуже кортіло звернутися до циган по “сеанс” — подивитися, яка “методика-техно-

логія” у них? Але соромився цього “шарлатанства”. Так і не звернувся.

“Сеанс” проходив так: чекав — намагався “викликати кінохроніку” з життя “клієнта”. Раз уже оця “хроніка” сама по собі інколи з'являлася у мене в ранні роки, то став уже і зловживати нею, “знахабнів” — намагався замовляти “це” силою волі. Кадри зовсім не підкорялися думкам, були хаотичні, зникали, “показували” усіляке “сміття”. Але в якийсь момент ішов “повтор кадру”, я його “зчитував”, обмірковував та “озвучував”, як здивоване припущення події чи малюнка життя. Наприклад, — “бачу”, що клієнт “іде з дівчинкою та хлопцем” — отже, буде мати... це її діти? чи вік дітей відповідає терміну прогнозу? Ось так приблизно проходив “сеанс”.

Про “кінохроніку” — це вельми умовний аналог процесу. Припущення-озвучення виникає саме так — здивовано і зненацька для мене ж самого. Треба й самому прийти до тями, щоби насмілитися повторити вже вголос про “побачене”. І якщо дуже “вдивляєшся”, то й дуже втомлюєшся, бо боїшся “просто збрехати” заради слави. У цьому варіанті, коли все робиш тільки подумки, уявленням, за допомогою “кінохроніки”, то майже завжди з'являється момент якогось “резонансного поштовху” під час перебору “параметрів”, “факторів”, “кадрів”. (Повірте, отут я іронічно посміхаюся та “хмикаю”, точнісінько як і Ви, читаючи оце).

У фірмі, де працював, знали про мої “фокуси-проороцтва” по фотії

(не без цього — ми, чоловіки, такі хвальки)... Доводилося поступатися, проводити “сеанси”.

Але для себе, найчастіше — при вирішенні особистих конфліктів, це ставало у пригоді: наприклад, ані разу в житті так і не бився ні з ким, вирішував конфлікти тільки словами. Але не завжди це допомагало. Оце позичив у 90-і роки декільком людям гроші, а досі не віддають. У подружньому житті — “ясновидіння” не допомагало: якщо друга сторона не має бажання до діалогу, йде “гра в одні ворота”, “втрачається” голова, — справа така йшла до розлучення. Бо звичайне миролюбство, поступки іноді сприймаються, як “капітуляція”; друга сторона нахабніє, “сідає” на голову.

Інколи я зловживав “інтелектуальними фокусами” заради заробляння додаткового авторитету. Запропонував невістці записати в іншій кімнаті на папірці будь-яке число до двадцяти. Папірець скласти і тримати у своїй руці. А я вгадаю. На підлозі у коридорі квартири (так було зручніше) розклав папір, намалював на ньому квадрат. Ми всі присіли навпочіпки, невістка зліва, майже заду, онучата переді мною. І я почав міркувати: “Та-ак. Задумане число знаходиться у групі (пишу на квадраті) від одиниці до семи, чи від восьми до п'ятнадцяти, чи після п'ятнадцяти... Ага, у першій групі. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім... Так, сім!” Угадав. Тут, ясна справа, мав місце звичайнісінький фокус: боковий зір та спостереження за реакцією на моє “буркотіння”.

ТАМ, ЗА ГОРИЗОНТОМ...

Найчастіше вродливі, статечні, донжуани, які йдуть “нарозхврат” (у порівнянні з невродливими, миршавими, не донжуанами), — відстають у змаганні з ними у кар'єрі, менше здібні до винахідництва, пам'яті, інтелектуальної роботи. Придивіться до людей навколо, зверніть увагу на зв'язок конституції тіла з розумом, прислухайтесь до їхнього мовлення, порівняйте статус, посаду; зверніть увагу на такий зв'язок у тих, кого показують по телебаченню (наприклад, у політиків, дипломатів, журналістів, артистів, спортсменів). Ви побачите здогадаєтесь (якщо поставите собі таку мету — звертати увагу саме на цю сторону, на такий зв'язок), хто зробив свою кар'єру за допомогою “рук”, а хто — власним розумом. Боротьба за виживання, несприятливий статус особи з каліцтвом, форс-мажорні обставини життя вимагають від людини шукати вихід, щоб утвердитись або примусити інших поважати себе. Каліцтво вимагає від людини розвитку, тренування прихованих якостей, що сплять до пори не помічені і не затребувані. Мабуть, Ви бачили по телебаченню індука без рук по плечі — він став майстром з ремонту годинників (пальцями ніг!). Про сліпу бабусю Вангу — Ви знаєте, авжеж. Біда навчить — каже народна мудрість. Тільки треба старанно вчитися.

●

Анатолій ПРИСЯЖНЮК

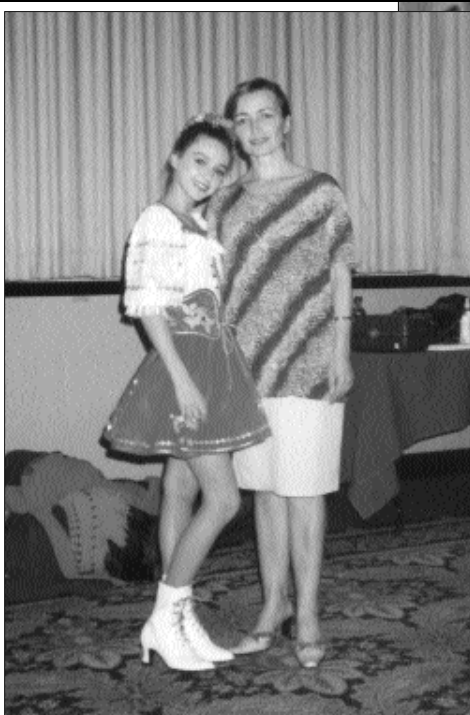
ФЕНОМЕН РОДИНИ СПІЖЕНКІВ

Мабуть, рядки з пісні, відзначеної Гран-прі Всеукраїнського фестивалю сучасної естрадної пісні “Дитячий пісенний вернісаж — 2002” є сьогодні візитівкою юної співачки. Марта Спіженко, якій лише чотирнадцять років, має таку кількість нагород і відзнак, що просто не віриться... А все почалося лише п’ять років тому. Юна “Перша віце-міні-міс світу — 2002” і сама не може отямитися від такого шаленого успіху. Хоча, об’єктивно, коли подивитися на цю дівчинку чи на сцені, чи й просто у будь-якій життєвій ситуації, то не погодитися з її неординарністю просто неможливо. Краса та Божя іскра виділяють її з натовпу і приворожують зір. Про неї мало пишуть, хоча є про що розповісти, багато говорять, бо дуже мало знають, що саме криється за шатами її успіхів. І завжди поруч мама, яка виконує всі функції людини, що опікується зіркою. Тож і наша зустріч у редакції з Мартою Спіженко відбулась у присутності її мами, пані Галини. Про себе, свої досягнення і сама Марта, і її матуся розповідали дуже весело. Почали ми розмову з мого банального запитання:

— *Отже, Марто, як ти себе почуваш у статусі такої титулованої та коронованої особи?*

М.С.: Титулованої і коронованої?.. Я не дуже це беру до уваги, бо так можна привчити себе до думки про те, що ти вже досягла чогось, а я ще не певна у тому, що чогось досягла, бо і сталося це якось дуже несподівано як для мене, так і для моїх батьків.

Г.С.: Ви розумієте, коли ми вперше перемогли, то це був шок для нас, бо дивилися вдома по телевізору конкурс красунь, і я жартома кажу: “Мартуню, а давай і ми спробуємо — може, щось і вийде. Пода-

Завжди поруч із мамою

ли свою заявку на конкурс “Чарівна паняночка — “Талант”, і коли моя дочка отримала звання “Міні-міс Києва”, то це було несподіванкою, перш за все, для мене. Треба було щось робити далі. Оце “треба” і привело нас на Всеукраїнський конкурс, де Марта вже стала “Міні-міс” України — 2000”. Перемога, але для нас уже після неї настали зовсім важкі часи.

— *Що значить — “важкі”? Хіба це не щастя — мати таку доньку?*

Г.С.: Щастя, і неабияке, але ж ми — не ті заможні люди, які можуть так просто взяти весь тягар на себе. Я за освітою — логопед і пси-

холог. Довелося змінити роботу. Зараз я працюю в дитячому закладі, де лише кілька годин виховую і вчу дітей, хворих на церебральний параліч. Розумієте, що це значить?.. Після цих діток я йду у справах із дочкою. А це вже зовсім інший світ, інші проблеми. Часто навіть важко на душі від того, що такі душевні контрасти доводиться переживати, але я вмю переключатися, й одне другому не заважає, хоча нам і

досі нелегко в тому ж шоу-бізнесі. Усе, що Марта заробляє на концертах, ми вкладаємо у костюми. Поки що ми дякуємо Богові за те, що зводить нас із людьми, які допомагають і за добре слово, і просто від душі — як прихильники. Ось навіть згадується, що перший костюм Жар-птиці нам зробив покійний Володимир Фурик, який просто захопився нашою ідеєю. Зустрілися ми і з композитором та аранжувальником Юрієм Решетарем, пісню якого Марта виконувала на “Пісенному вернісажі — 2002”. Гран-прі — це також частина його заслуги. Не могу назвати усіх, але

нам допомагають якісь особливі люди.

— *А родина у вас яка?*

М.С.: Наша сім’я (щасливо посміхається) — це тато, мама, а і моя сестричка Богдана. Тато робить усе, щоб заробляти гроші, допомагати нам матеріально, мама — все, що роблять для інших виконавців продюсери та менеджери. Вона у мене прагне організувати все на гідному рівні. Сестричка завжди за мене вболіває і підтримує. Тобто, у нас дуже гарна родина, але цього замало, і тому ми дякуємо долі за те, що є на світі добрі й порядні люди. Нам досі просто дуже щастило.

— *До речі, про щастя. Хіба тільки воно допомогло тобі отримати стільки нагород?*

М.С.: Не знаю, але я ж закінчила спеціальну школу мистецтв як співачка фольклорного жанру, саме тому і дивує мій успіх. Не думали, що автентична пісня може так сподобатися — і тут, і в Америці. Я вже знаю, що значить представляти саме свою культуру на міжнародному фестивалі. Це — заповідь успіху. Українську пісню з великим зацікавленням слухають скрізь, а я ще й автентичні пісні дуже люблю виконувати. У них якась духовна сила присутня, що відділяє тебе від ни-

ЗНАЙОМСТВО З БЛИЗЬКА

нішнього світу і життя, і дає шалене натхнення.

— *А як ти почуваш себе, коли береш участь у концертах разом із народними, заслуженими артистами?*

М.С.: Ой, дуже маленькою. Вони — метри, а я лише прагну такою стати, хоча на сцені я вже зараз не комплексую, бо оплески і квіти після моїх виступів свідчать про те, що мене вже знають і люблять. Я вже звикла до того, що мене запрошують на “високі” концерти як юну учасницю, але майже на рівних правах. Треба ж допомагати батькам.

— *От, до речі, — а звичайну загальноосвітню школу ти відвідуєш?*

М.С.: Звичайно ж. Я закінчила восьмий клас і непогані оцінки маю, хоча, звичайно, буває по-всякому. Іноді я прошу вчительку, щоб замість невивченого вірша заспівати пісню. Але я вчуся, як усі інші, і намагаюся в школі не відлітатися.

От так довелося дізнатися від дуже скромної дівчинки та її переможеної мами, які протягом останніх п’яти років отримали двадцять п’ять високих нагород та відзнак, серед яких — “Лауреат 1-ої премії” та “Гран-прі” Всеукраїнського фестивалю сучасної української естрадної пісні “Дитячий пісенний вернісаж — 2001 та 2002”, лауреат “Гран-прі” Всеукраїнського фестивалю естрадного мистецтва “Веселі канікули” осені — 2000”. Жовтень 2001 р. Голівуд, Лос-Анджелес, США — три золоті, срібна та бронзова нагороди на “Світовій першості виконавських мистецтв”. Почесне звання — “Надія України” та “Перша віце-міні-міс світу” (хоча отримала на шістнадцять голосів більше від самої “Міні-міс світу”, бо Америка любить своїх).

Мабуть, сама природа цієї чарівної родини Спіженків вибухнула маленькою Мартою, бо інакше пояснити феномен такого шаленого успіху та триумфального сходження на Олімп дівчинки із звичайної київської інтелігентної родини не можна.

Успіхів тобі, мала!

Розмову вела
Леся САМІЙЛЕНКО

А ВСЕ-ТАКИ ВОНА КРУТИТЬСЯ...

Які перші асоціації виникають при слові “енциклопедія”? Мабуть, довгі ряди однакових грубеских фоліантів на полицях із страшенно розумними статтями всередині. Можна запевнити, що це справжній стереотип, і заявити, що енциклопедії бувають різними. Справді, є такі, що виринули з вашої уяви, а є зовсім інші — наприклад, мультимедійні. Представниця останньої категорії — довідник на двох дисках — це подарунок, який зробило собі міське об’єднання “Дзига” до свого 10-го дня народження. Мультимедійна енциклопедія “Dzyga.ART” (автори проекту — кліпмейкер та веб-дизайнер Володимир Зайковський і журналістка Марія Титаренко) присвячена всім культурним подіям, що відбулись у Львові та львівському регіоні впродовж 2002 року, і до яких була причетна “Дзига”. Якщо ж вірити енциклопедії, то культурне життя там не просто вирає, а кипить. Увесь спектр мистецьких заходів — концерти, виставки, презентації, фестивалі — зафіксовано і перенесено на дисковий простір. Невипадкове і визначення жанру — своєрідна заявка на всеохопність і універсальність. Тож відкривайте і читайте (а також слухайте і дивіться!).

Оскільки енциклопедія — мистецького спрямування, то й оформлення, і побудова — яскраве тому свідчення. Запускаючи диск, відчуваєш справжнє естетичне задоволення

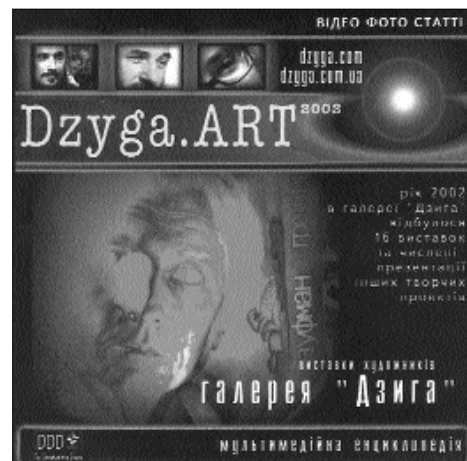
(особливо після користування дисками з Петрівки) — і гарна флеш-анімація, і пупівник по каталогу, що не дасть заблукати в лабіринті культурних подій, а всі мандри розгалужені підрозділами, підкріплені музичним супроводом. Корисне з приємним у даному випадку — просто нерозлучний дует. Ось тільки в матеріалах — творчий безлад: з кимось із культурних діячів або подій відбулося всебічне і докладне знайомство, а деякі залишилися для нас із білими плямами в біографії. Та головне у даному випадку — не обсяг, а власне, наявність інформації.

Один із “томів” енциклопедії — “Музика в “Ляльці” містить у собі певну інтригу. Справа у тому, що там не тільки музика і дотичні до неї заходи, а ще й розділи, присвячені літературним презентаціям, театру, фестивалям, проекту “S” (про культових митців). Невгамовна “Дзига” всюди встигла. Правда, всі ці частини тільки позначені в загальному каталозі, але докладно їх подивитися можна на другому диску. Що ж стосується музики — то це не просто МРЗ, хоча деякі гурти таким чином уперше “засвітили” свої пісні саме на диску. Усе це доповнене звітами і враженнями (у неформальному і гумористичному — ніякої серйозності! — викладі) від концертів, інтерв’ю з учасниками груп (деякі — у звукових файлах), відеофрагментами (не тільки висту-

пів, але й авторитетних точок зору, висловлених перед камерою) і купю фотографій. Створюється своєрідний ефект присутності там і в той час — тобто відтворена жива атмосфера події.

Музична стилістика нагадує яскравий колаж — представлені різні обличчя року, джазу, альтернативи. Виконавці — не обов’язково зі Львова, а й з інших регіонів і навіть із-за кордону. Молодим і цікавим хочеться побажати не останньої появи на дисках взагалі (а до того ще — працелюбності, удачі та грошей для виконання першого побажання). Разом із строкатою музичною мішаниною розмістились і більш масштабні акції, такі як “Слухай Українське!” або ж “Новий Ноїв Ковчег” (висвітлені на диску найдокладніше). Літопис фестивалю “Слухай Українське!” детально задокументував не тільки враження від концертів, але й розумні думки наших відомих музикантів (серед учасників — “Плач Єремії”, “Океан Ельзи”, “ВВ”, “Скрябін”, “Мандри”, “Гайдамаки” та ін.), висловлені на прес-конференціях (присвячених, ясна річ, проблемі слухання саме українського). Проект “Новий Ноїв Ковчег” відображений у численних фотографіях, звукових файлах, та ще й 10-хвилинному фільмі (фрагмент концерту). Оскільки видертися до сучасного ковчегу на високі карпатські гори (як тут не заспівати: “Хата моя високо — люди від неї

МИСТЕЦЬКІ ПРОЕКТИ

далеко”) мало хто зміг, то як компенсацію отримуємо приємні хвилини від споглядання і прослуховування свідчень підйому творчого потенціалу подалі від цивілізації (якщо тільки не враховувати технічних засобів для реалізації цього потенціалу).

Це був дуже стилістичний переказ лише однієї з частин енциклопедії. Що в другій? Чекайте на наступну серію.

Катерина ТАРЧЕВСЬКА

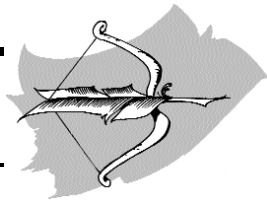
СЛОВО Просвіти

Засновник: Всеукраїнське товариство «Просвіта» імені Тараса Шевченка.
Реєстраційне свідоцтво KB № 4066 від 02.03.2000 р.

Головний редактор Любов Голота.
Шеф-редактор Павло Мовчан.
Редактори: Л. Голота, Я. Гоян, П. Мовчан, А. Погрібний, О. Пономарів, І. Юшук.
Комп’ютерна верстка: Ірина Шевчук, Олег Бесський та Іван Сак.

Адреса редакції: Завулок Музейний, 8, Київ-1, 01001.
Тел./факс 228-01-30. E-mail: slovoprosvity@ukrpost.net
http://www.prosvita.com.ua
Передплатний індекс 30617.

Редакція листується з читачами тільки на сторінках газети і надіслані рукописи та світлини не повертає. Залишає за собою право редагування та скорочення текстів.

Закінчення. Початок у ч. 29 за 2003 р.

ДЛЯ ЩАСЛИВОГО ЗАВТРА ПРИМИРЕННЯ ПОТРІБНЕ СЬОГОДНІ

Із розмови з батьком Григорієм Лук'яновичем Жулинським, народженим у 1908 році в селі Товпижин Демидівського району Рівненської області.

— *Хто перший почав, ніхто вже не скаже. Нема вже тих. Скільки народу невинного пропало. І поляків, і українців, і євреїв. Чехів навіть нищили. Самі свої, бувало, не жаліли. Така чорна кров людей заливала, очі дуріли, не відпроситься, було, ні старе, ні мале.*

Ніхто нікого не шкодував. Люди боялися в хатах спати. Усе з хат повиносили і в стіжки за Стиром поховали. Багато хто там спав. Ночами, дивлюся, — то там горить, то там... Страшно. Ті пожари обкладали Новосілки, як вовка. І підступали, підступали...

Я проти поляків якогось наставлення не мав. Був у польському приюті, добре навчився говорити, писати і читати. Служив у них у війську. Два роки. У зенітній артилерії. Узяли мене до школи, там я добре справувався, хотіли zostавити на заводову, але я не дався. Вернувся. На дурну голову. Совети забрали в армію свою. Там був у зенітці. Попав у плен. Лець вижив... Але те, що я пережив у концтраках Освенцім, Дахау, Саган, не до розказування. Кого винити? Не знаю. Тра прощати, як Господь велів. Я не тримаю зла ні на кого... Ті, що живуть, мають миритися і Бога не гнівити. Бо зі зла ніколи не створиться добро. Тіко добро родить добро. З пшениці овес не виросте. Так і зі зла не зродиться добро.

ПОМИНАЙМО У СКОРБОТІ, А НЕ В ГНІВІ (Волинь 1943—1944 рр.)

Усі керівні посади в поліції займали виключно поляки. Навіть повітовим старостою українець не міг стати.

Найкращі землі віддавалися колоністам-осадникам — як правило, колишнім офіцерам і нижчим офіцерським чинам польської армії. Колоністам-осадникам на Волині належало 7 796 господарств із земельним наділом від 10 до 50 га кожне.

Болісно сприйняли українці шкільну реформу, яку здійснював міністр освіти Станіслав Грабський. Більшість українських шкіл, а їх на Волині в 1923—1924 навчальному році було 289, перетворили на двомовні заклади (“утраквістичні школи”), що було сприйнято українською інтелігенцією негативно. Справ-

зовувала й ОУН. Так, наприкінці 1930 р. на території Східної Галичини відбулося близько 2200 актів, спрямованих проти місцевих поляків, а також проти державних інституцій. Польська влада немилосердно карала учасників цих диверсійних акцій. Прірва у взаєминах між українцями і поляками розширювалася, що робило польсько-українські відносини більш напруженими.

Внаслідок агресії Німеччини проти Польщі 1 вересня 1939 р. та Червоної Армії 17 вересня 1939 р. ситуація різко погіршилася. Одразу ж після вступу радянських військ було заборонено діяльність усіх українських політичних партій, громадських, наукових, культурно-просвітницьких, торго-

вельних, промислових товариств, об'єднань і установ. Повністю перестала діяти “Просвіта”, Наукове товариство ім. Тараса Шевченка, закриті всі газети, журнали. Протягом квітня — травня 1941 р. було заарештовано, як свідчать архіви НКВС, 1865 активістів ОУН. Розпочалися масові розстріли органами НКВС членів ОУН, української інтелігенції, активних громадських діячів, польського населення, польської військової, політичної, господарської та інтелектуальної еліти. Якщо спочатку органи НКВС масово заарештовували військових працівників польських адміністрацій і поліції, самоврядових організацій, громадських активістів, учителів, гайових, лісничих, то згодом ці репресії поширилися на звичайних селян, робітників,

студентів, учнів старших класів. Коли в 1939 році НКВС заарештувало в Західній Україні більше поляків, ніж українців (5 406 поляків, 2 779 українців і 1 439 євреїв), то вже у січні — травні 1941 р. було ув'язнено 5 360 українців, 1 058 поляків, 797 євреїв. Особливо жорстоко розправлялись органи НКВС із польськими антирадянським підпіллям, із польськими правотанськими формуваннями. Масового — багатотисячного — розмаху набули депортації українців, поляків, євреїв. Політбюро ЦК ВКП(б) і уряд СРСР 5 грудня 1939 р. приймають Постанову про депортації. Вже у лютому 1940 р. було вивезено 89 062 особи, у квітні — 61 тисячу, в червні — 52 617 осіб. За один лише 1940 рік із Західної України було депортовано 168 900 чоловік. Ліквідовувалися господарства польських осадників, а їх самих, згідно з інструкцією НКВС СРСР, яка була затверджена 29 грудня 1939 р. Радою Народних Комісарів СРСР, виселяли вглиб Росії, як класових і національних ворогів.

Оскільки український і польський народи опинилися під тевтонським і совєцьким окупаційним чоботом, логіка розвитку подій спрямовувала погляди чільних провідників обох рухів опору один на одного. ОУН починає пошуки компромісних рішень, спрямованих на об'єднання зусиль для антифашистської і антирадянської боротьби. Уже в 1941 році і бандерівці, і мельниківці виходили на зв'язок із польськими організаціями з метою вироблення платформи для спільних дій, але порозуміння так і не було досягнуто.

Здавалося б, ніхто справді не хотів цього протиборства між поляками й українцями, але хвилі ненависті й помсти розливалися все ширше і ширше, і коли село пішло на село, хутір — на фільварок, родина — на родину, тоді було рішуче, якимось одним наказом це зупинити.

Командир УПА “Поліська Січ” Тарас Бульба (Боровець) свідчив: “Нами був пов'язаний контакт з місцевими польськими організаціями. Справа була на добрій дорозі до порозуміння для спільної українсько-польської акції проти німецько-московських заарбників, але під весну 1943 року ті взаємовідносини перервала гостра протипольська акція бандерівців”.

Відомо також, що обидві сторони — і українська, і польська — намагалися виробити спільну платформу боротьби проти гітлеризму і сталінізму, дійти до порозуміння, налагодити обмін інформацією і планувати спільні акції УПА і АК. Але і стихійні, але найчастіше — свідомо провоковані, “відплатні акції” тривали, сторони швидко переходили від самооборони до відплати.

У зв'язку з відзначенням 60-річчя українсько-польського міжнародного конфлікту на Волині багатьох в Україні охопив сумнів: чи не відкине ця подія нас, українців і поляків, далеко назад і чи не доведеться в котрій уже раз торувати нові шляхи до порозуміння і примирення? Висловлю парадоксальну думку: 60-річчя волинських подій стимулює нас — і українців і поляків — до пошуку нового рівня відкритості, усвідомлення історичної правди і порозуміння.

Так, як досягли примирення і взаємного прощення французи і німці, як змогли піднятися над страшною прірвою історичної вини німецького гітлеризму поляки і прийняли вибачення сусідів-німців. Вибачили і простили. Інакше неможливо перебороти взаємну недовіру, зупинити потоки обоюдопільних звинувачень та пошуків винуватців.

Не велеречиві промови свідчать про примирення і взаємне прощення, а усвідомлення обома народами моральної необхідності звільнення від тягара минулого шляхом осуждження взаємних кривд, зла і насильства в молитовному схилинні голови перед світлою пам'яттю українців і поляків, які стали жертвами міжнародного конфлікту.

...1976 рік. Польща. Я зі своїм батьком відвідав Освенцім. Я слухав батька, дивився на нари, на яких він колись лежав; озирав цей темний зловісний барак і ніяк не міг пересилити бажання швидше звідси вибігти, дихнути свіжим повітрям, глянути на небо...

— *Як Ви тут вижили? Це ж жива смерть.*
— *О, я смерть у голову не пускав. Той, хто пустив у голову смерть — пропадав. Я бачив по очах, хто вже смерть мав у голові. Мене Господь боронив. Ти знаєш, коли моя мати вмирала, то попросила Бога, щоб він мене беріг. То мамина молитва дійшла до Бога, і він мене уберіг.*

Батько помовчав, рукою торкнувся нар, на яких тридцять три роки тому лежав, і сказав:
— *Бог того береже, тим опікується, хто не тайть зла на ближнього. Тра вміти прощати. Непрощене зло помститься. Рано чи пізно, але помститься.*

Історичний вимір урочистостей офіційного українського і польського примирення народів на рівні президентів Л. Кучми і А. Кваснєвського, безперечно, з кожним роком набиратиме щоразу більшого значення. У міру того, як розвиватиметься та прогресуватиме Європейське Співтовариство — з одного боку, та підвищуватиметься національне самоусвідомлення громадян України — з другого, зростатиме й загальнонародне розуміння необхідності максимального зближення і співдіяльності України і Польщі. Тому що саме таке зближення і співробітництво двох народів і держав є найміцнішою гарантією стабільності на континенті.

Де тут українці, а де поляки? Однакові обставини в умовах окупації формували однакові ознаки не лише зовнішності, а й методів партизанської боротьби

ді, польські діти в цих школах повинні були вивчати українську мову, але навчання велося польською мовою, освітня політика була спрямована на виховання патріота Речі Посполитої, а не українського патріота.

Більшість українських політичних партій зайняла антипольську позицію і все активніше схилилася до силових форм боротьби. Правда, це не означало, що українці відмовлялися від співпраці з польською владою. Коли Генріх Юзевський став у 1928 році волинським воєводою і почав проводити політику, спрямовану на нормалізацію стосунків між поляками й українцями, в 1931 році було утворене Волинське українське об'єднання з метою пошуку нових форм співпраці з польською владою.

Якщо порівнювати забезпечення конституційних прав українців у Речі Посполитій і в Радянській Україні, то можна назвати досить багато прикладів на користь польської сторони. У 1937 році до читача надійшло 305 видань українською мовою тиражем 1362,3 тис. примірників. Виходило друком у 1937 році 125 періодичних видань.

Але польська влада так і не дозволила відкриття у Львові українського університету, хоча у Вищій духовній семінарії під опікою митрополита Андрія Шептицького діяла кафедра історії України. З одного боку, українці активніше залучалися до державного життя, про що свідчила інтенсивніша їхня діяльність у законодавчих органах, у кооперативних та інших громадських організаціях, у місцевих адміністраціях. З іншого боку, польська урядова коаліція чинила величезний тиск на українців із метою загальмувати наростаючий процес творення національних політичних організацій, економічних, культурних, наукових та освітніх інституцій.

Завдали серйозних клопотів польській владі і західноукраїнські комуністи, яких підтримували і Радянський Союз, і Комуністичний Інтернаціонал. Ідея світової пролетарської революції запалювала агресивною енергією радянських комуністів, які вирішили саме з Волині розпочати свій переможний марш по Європі. Саме на Волинь, де був сильний проросійський настрій, і засилались із СРСР диверсійні загони і групи, які карали експлуататорів як найбільших ворогів світової революції. Так, у 1924 році радянськими диверсантами за підтримки місцевих комуністів було вчинено 257 акцій, з яких 77 були пов'язані з убивствами і 245 — з підпалами польських маєтків, садиб осадників... Подібні акції органі-

Польський еміграційний уряд у Лондоні, відповідно, створена ним Армія Крайова та польське підпілля односторонньо обстоювали позицію щодо відновлення Польщі в кордонах 1939 року, а отже — збереження в складі Польщі Східної Галичини та Західної Волині. Аргумент на користь такої позиції був формально обґрунтований, бо йшлося про невизнання таємного договору Молотова — Рібентропа про поділ сфер впливу у Центрально-Східній Європі між Радянським Союзом і Німеччиною та справедливе незмиріння з окупацією Німеччиною земель II Речі Посполитої.

Натомість українці Західної України тому так гаряче вітали вступ у вересні 1939 р. Червоної Армії, що це, на їх погляд, було логічним завершенням боротьби за соборність України. Про таємний пакт Молотова-Рібентропа тоді ніхто не знав, але про Ухвалу Народних Зборів за возз'єднання Західної України з Радянською Україною, хай навіть у складі СРСР, знали всі і навіть керівництво ОУН не висловлювало сумнівів щодо законності об'єднання українських земель.

Польща не могла змиритися ні з втратою цих територій, ні з агресією фашистської Німеччини та з такою жорсткою поразкою, тому польський уряд у Лондоні націлював усі антигітлерівські сили окупованої Польщі на боротьбу за відновлення Польщі в кордонах II Речі Посполитої. А от чи хочуть українці Західної України бути знов у складі Польської держави, не запитували. Бо знали, що довоєнна політика Польщі стосовно українців була настільки дискримінаційною, що годі було сподіватися на якусь підтримку з їхнього боку боротьби польського підпілля, Армії Крайової.

У січні 1939 року з 23,4 тисячі робітників і службовців Львівської залізниці українці становили всього 3,8 тисячі, в тому числі — тисяча робітників-сезонників. Із 490 чоловік керівного складу Львівської залізниці 480 — представники польської національності.

Не було українців і в складі воєводських і повітових управлінь, бо ще на початку 20-х років про це подбав польський уряд: із 283 працівників воєводських і повітових управлінь 274 були поляками.

РЕЗОНАНС

КІЛЬКА ВРАЖЕНЬ ВІД ОЛІМПІАДИ

Нещодавно в столичній гімназії східних мов № 1 відбулася третя міська олімпіада, в якій взяла активну участь гості — викладачі та гімназисти з міст Харкова, Одеси, Львова, Дніпропетровська та Черкас. Учасників олімпіади тепло привітали аташе з питань культури республіки Іран пан Вахіді, аташе з питань культури Японії пані Хара, заступник голови Київської організації товаристства “Просвіта” імені Тараса Шевченка Галина Калмикова. Зокрема, пані Калмикова вручила подарунок бібліотеці гімназії — ошатний “Кобзар” геніального поета та книжку “Розстріляне Відродження”.

Усім сподобався змістовний, цікавий виступ молодого вченого-мовознавця, перекладача з Японії Йосінарі Харада, який розповів про свої переклади на японську кращих творів, а також Лесі Українки, а також Ліни Костенко та інших сучасних українських поетів. Пан Харада палко закликав викладачів та гімназистів глибоко вивчати свою національну культуру й чудову українську мову, в мелодійність і красу якої він закохався на все життя. А потім для учасників третьої олімпіади двома кафедрами, естетичних дисциплін та східних мов, було дано святковий концерт.

У проведенні цього заходу велика заслуга заступника директора вчителя-методиста китайської мови Віри Абрамівни Чжен і завідувачки кафедри естетичних дисциплін, викладача, хорового диригента, члена Національної музичної спілки, просвітянки Марії Федорівни Галюк. Відкрив концерт хор “Ладю” під її орудою, який виконав два твори хорової класики українського композитора Миколи Леонтовича, а дівовий ансамбль “Чураївна” в чотириголосному звучанні а-капела — пісню “Над річкою” поета Спиридона Черкасенка та композитора Порфирія Батюка. До речі, ще недавно цей твір називали народною піснею, а імена творців замовчували.

Вихованці старшого вчителя музики Ірини Володимирівни Шохотько, зокрема, дует чотирикласників добре співали українську народну жартівливу пісню “Грицю, Грицю”. А ще кафедра східних мов порадувала майстерним виконанням пісень східних народів та їхніх національних самобутніх танців. Особливо слід відзначити вчительку китайської мови Тетяну Василівну Павленко. Її вихованка, старшокласниця Мар’яна Савченко гарно проспівала пісню китайською мовою. Також майстерно проспівав турецьку народну пісню дует у складі Наталки Дашкевич та Ірини Бакалюк, підготовлений вчителькою турецької мови Надією Миколаівною Ухіною.

Вчителька корейської мови Ю-Ріра працює лише рік, але вона зуміла підготувати національний танок “Аріран”. Зміст його — це гімн природі, ніжній красі квітів. Національний в’єтнамський танок у виконанні учнів четвертих класів у постановці вчителя в’єтнамської мови Нгуєн Дінь Тхонг відзначався ніжністю, пластичністю.

Справжньою окрасою концерту став індійський танок “Кохання” в професійному виконанні учениці четвертого класу Вікторії Соловйової, котра навчається у заслуженого артиста України Віктора Дмитровича Івануса при Палаці для дітей та юнацтва “Джерело” Святошинського району міста Києва.

Гірко вразив той факт, що було вилучено з концертної програми уривок з поеми Тараса Шевченка “Гайдамаки”. Це вразило не тільки українців, присутніх у залі, але й гостей з Японії пана І. Хараду, котрий сказав: “У Вас не шанують свого великого пророка”.

Це пишу я не зі злим серцем. Мені боляче й гірко, що директор не оцінив безкорисливого служіння письменників, митців, діячів культури та просвіти в ім’я підвищення національно-патріотичного та естетичного виховання учнів гімназії.

- Володимир КАПУСТІН**, поет, публіцист, член Національної спілки письменників України

Мовна ситуація в Україні набула рівня світового мовного скандалу. Щойно заходилися з’ясовувати, де і в чому ущемлюється російська мова, то й виник мовний скандал. Інакше виступи трьох південно-східних обласних Рад і Верховної Ради Автономії Криму з наміром надати російській мові статусу державної розцінити неможливо. Адже йдеться про ущемлення державної мови України!

Це і є мовний скандал, коли за мету ставлять не розв’язання проблеми, якої немає, а намагаються у черговий раз збурити суспільство, використовуючи будь-яку зачіпку. Але запитаймо себе, чи немає тут наміру виставити Україну державою скандалістів?.. Бо виступ А. Федорова у газеті “Жизнь Луганска” № 2 за 2003 рік — анекдотичне підтвердження цього висновку.

Справді, при чому тут освітня реформа і, як соромливо пише автор, “поддержка в Луганской области русского языка”? Чи пан Федоров має намір сказати, що в повністю російськомовних школах справи виглядали б краще, тому що в них не було б скепсису до шкільної реформи, а от українські школи тим і займаються, що сіють невіру в дії Міністерства освіти, яке за вуха тягне освіту України в цивілізований світ? Але ж якби Конституцію творили представники “Русского блока”, вони б теж або утвердили українську мову єдиною державною, або грубо порушили б усі правові норми.

Концепція мовної політики, що закладена в нашу Конституцію, базується не на одній 10 статті, як дехто спрощено вважає, а на трьох статтях. Ось вони:

Ст. 2 України є унітарною державою.

Ст. 10. Державною мовою в Україні є українська мова. Держава забезпечує всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України. В Україні гарантується вільний розвиток, використання і захист російської, інших мов національних меншин України.

Ст. 11. Держава сприяє консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості, традицій і культури, а також розвиткові етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності всіх корінних народів і національних меншин України.

Концепція полягає у тому, що, відповідно до міжнародних стандар-

ЧОМУ ШКІЛЬНА РЕФОРМА ПЛОДИТЬ СКАНДАЛІСТІВ

тів, розрізняються корінні народи, котрі живуть на конкретних територіях, і національні меншини, які мешкають у державі. Відповідним стає і державний устрій. Якщо в країні є один великий корінний народ, то він утворює унітарну державу. Якщо, крім нього, є ще значні корінні народи, то виникає федерація, у якій малі народи утворюють автономії. Якщо ж маємо кілька рівнозначних корінних народів, то тут вже твориться конфедерація, що теж використовує одну державну мову, натомість автономії можуть мати право регіональних мов, на що і вказує “Європейська хартія регіональних мов або мов меншин”.

Конфедерація має стільки державних мов, скільки рівновеликих корінних народів її утворюють, і тільки в умовах конфедерації одна з державних мов проголошується, за загальною згодою, офіційною мовою, що потрібно для міжнародних зв’язків, а у внутрішній діяльності державні мови відтворюють на своїх територіях постанови центрального уряду.

Ось такий порядок існує в усьому світі, а окремі винятки пов’язуються саме з особливостями історичного розвитку окремих країн.

Україна є класичною унітарною державою, що підтвердили ре-

зультати останнього досить дискримінаційного перепису. Та якщо українцями назвали себе майже 78 відсотків населення й за таких умов, незважаючи на століття зросійщення, то матимемо й усі 90 відсотків, тобто — 12 відсотків українців із послабленою національною свідомістю, які поступово повертаються до свого корінного менталітету. І навпаки: кількість російського населення постійно зменшується, що теж є природним, оскільки більшість росіян бажають жити у своїй національній державі.

Отже, етнолінгвістика називає три функції мови: державну, офіційну та регіональну. На жаль, ми продовжуємо вивчати лише дві наслідкові функції мови: комунікативну та інформативну, що ніяк не сприяє поглибленню державної свідомості наших учнів. Державна ж мова потрібна з двох причин: для надання сили обов’язковості виконанню державних рішень і для об’єднання людей різних національностей в одну політичну націю. Смішно казати про якісь комунікативність та інформативність, коли відсутнє поняття державності мови! Але ж якщо Конституційний Суд підтвердив необхідність вживання української мови — в тому числі і в шкільних класних журналах, а рішення його не виконується, то хіба ж не ясно, що нас чекають напруження саме в цьому аспекті — у відмові громадян виконувати рішення, оприлюднені недержавною мовою, якщо ми не будемо дотримуватися рішення Конституційного Суду?!

Ось чому не може бути двох державних мов. По-перше, це було б марнотратне дублювання, по-друге, дія двох державних мов за принципом особистого вибору виконавцями якоїсь із них призвела б до переваги однієї, але все одно із

МОВА ЄДИНА

втратою і цією мовою сили обов’язковості виконання, оскільки б припинилося оприлюднення законотворчості другою державною мовою, і, по-третє, це призвело б до повного розколу суспільства з відповідними трагічними наслідками.

Хто ж саме повинен постійно і продумано вести освітньо-політичну лінію на об’єднання української нації? Відповідь очевидна — Міністерство освіти і науки, бо саме цим займаються його колеги у розвинених країнах. Там це є загальновизнаною нормою, і тому освітні бюджети — пріоритетні, і тому в Німеччині закривають школи, коли в них стає менше чоловіків-учителів, ніж жінок. Відбувається захист єдності нації не тільки на етнічному, але і на демографічному рівнях.

Міносвіти зобов’язане завзято відстоювати це високе конституційне право! Україна тому і стоїть на грані катастрофи, що органи освіти не вписані в політичну структуру! Що таке офіційна мова? Це одна з державних мов, яка **тільки в конфедерації** може бути проголошена офіційною — заради міжнародного спілкування і діяльності центрального уряду, рішення якого відтворює кожна державна мова у своєму регіоні. Якщо нам пропонують українську мову залишити державною, а російську проголосити офіційною, то це або дрімуче невігластво, або цинічний розрахунок. Адже з мови міжнаціональних зв’язків російська перетворилася у мову міждержавних відносин, а тому стан цього статусу тепер цілком залежить від політичних, економічних і культурних успіхів самої Російської Федерації.

То чого може чекати Луганська обласна Рада від свого звернення до Верховної Ради з проханням надати російській мові статусу державної? Та тільки однієї відповіді: “Читайте уважно Конституцію України. Зміна статусу будь-якої мови можлива лише після зміни державного устрою”.

- Володимир КОВАЛЬ**, голова Антрацитівського міського осередку “Просвіти”

МОВНИЙ ЦЕНТР, ЩО ДАРУЄ РАДІСТЬ

Ще рік тому мовний центр “English club”, створений педагогом від Бога й за освітою Наталією Олексіївною Михайличенко, тулився на околиці Вишневого, в одній із кімнат другого поверху дитсадка “Дюймовочка”. Сьогодні він — у центрі міста, на вулиці Лесі Українки, 64. Відчиняю двері — саме закінчилися заняття наймолодшої групи, й мами прийшли за своїми дочками й синами...

Мовивши “гуд бай” малим мовознавцям, розпитую Наталію Олексіївну, як їй працюється на новому місці. У неї в очах спалахують радісні іскорки:

— Нарешті здійснилася моя мрія. Й ілюмінований пиріг і експозиційні стіни, й круглий стіл — все це складові навчального процесу. Мені хотілося, щоб мій мовний центр не нагадував ні школу, ні дитсадок, ні жодне інше, даруйте, казенне приміщення. Щоб зайшовши сюди, вони потрапляли в атмосферу лондонського чи оксфордського клубу за інтересами.

— І Вам це вдалося. А методи викладання також відрізняються від офіційних?

— Вже навіть на рівні міністерства освіти визнано, що побудована переважно на зазубрюванні шкільна програма вивчення іноземних мов неефективна. Діти найкраще сприймають інформацію у ненав’язливій, розважальній формі. От я і ставлю з ними англійські міні-вистави, співаю англійські пісні, граю в англійське лото.

Нинішньої весни в групі, в якій вивчають п’ять мов (крім англійської, ще й французьку, німецьку, іспанську, італійську), дві випускниці. Оля Ільїнська й Віта Стратійчук закінчують 11 клас і вступатимуть до вищих навчальних закладів за фахом, де потрібне знання іноземної.

— А впевнені, що складете вступні іспити? — поцікавився я.

— А чому б і ні? — здивувалася Оля. — Ми не раз займали перші місця на районних і призові на обласних олімпіадах та конкурсах.

— І в нас є живі приклади, — мовила Віта. — Одна з учениць Наталії Олексіївни — Радмила Руденко — сьогодні навчається в Київському лінгвіс-

тичному університеті, а друга — Марина Бескова — закінчує факультет східних мов Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка.

Так народилася ще одна група з опанування двох мов одразу.

— Другу мову “нав’язали” дітям самі батьки, — каже директор центру. — Підібралися обдаровані, талановиті першокласники, швидко навчилися розмовляти й читати англійською. Звичайно, в межах свого віку. Батьки й просять: давайте ще одну мову! Ми запропонували японську. Вони: згодні! Вже вивчили кілька ієрогліфів, співаємо японську пісеньку, поставили маленьку п’єсу японською. А це вже — щось! Бо східні мови — то зовсім інше, ніж у нас, сприйняття дійсн...

У мовному центрі навчається четверо дітей із сім’ї Шевчуків: Оля, Наталя, Павлик та Василько, всі мають пільги в оплаті.

— Незабаром прибіжить сюди і наш найменший, Давидко, якому вже півтора роки, — обіцяє щаслива мати Людмила Василівна. Бо знання іноземної мови відкриває перед людиною широкі можливості. Торік до Києва у справах приїздили наші приятелі зі Сполучених Штатів — Рей та Ернест Убенкси. Оля й Наталя були гостям за перекладачів і англійською розмовляли з ними на рівних. Це не лише досягнення дочок, а й заслуга Наталії Олексіївни. Крім необхідного запасу слів, вона дає дітям і навички зв’язної мови, правильної вимови.

Шевчуки познайомили подружжя Убенксів із вишнівським англломовним острівцем. Для засновниці клубу та її вихованців зустріч із американцями стала своєрідним екзаменом. Англійською розпитували гостей про їхнє життя, країну, розповідали про себе, про Вишневе й Україну. А ще — почастивали їх варениками, поспівали їм українських пісень, подарували вишиваний рушник.

— Відтоді у нас із Рей зав’язалася міцна дружба, — розповідає Наталія Олексіївна. — Повернувшись до Техаса, Рей разом із знайомими вчителями зібрала підручники, відеокасети, комп’ютерні програми й надіслала їх до нашого клубу. Це неабияка допомога й підтримка. Крім того, ми з нею лис-

ДОСВІД
туємось англійською через “Інтернет”, листи перекладаємо та обговорюємо з дітьми на уроках.
Знадобилась англійська і ветлікареві Київського іподрому Олегу Кривенку, котрий свого часу не довчив її в сільгоспакадемії. А біолог Оле-на Безцінна всерйоз узялася за неї, бо збирається їхати до Лондона, де працює її чоловік.
— Я вивчала англійську і в школі, і з репетиторами, але скрізь не дуже “доходило”, — зізнається вона. — Тут же ми невимушено бесідуємо в дружньому колі, і все сприймається легко, ніби я англійським духом пройнялася...
— Та й як тут не проїнятися, коли мислення учнів спрямоване на все англійське! — схвально відгукується директор фірми “Агроінтер” Раїса Станіславівна Русевич. — Сюди ходить моя внучка Катруся, і я разом з нею відвідую всі традиційні свята англійців, які відзначаються в клубі.
“English club” від центру Вишневого розрісся... аж до Боярки. Тут, у дитсадку “Іскорка”, що на вулиці Седова, 3, відкрито його філію. Її залюбки відвідують і малюки, й старшокласники. А оскільки чимало юнаків та дівчат ведуть активний спосіб життя (спортивні секції, художня самодіяльність) і не мають вільного часу відвідувати мовний центр у будні, то для них у вишнівському і в боярському клубах створено групи We-ek-end school, що працюють в суботу й неділю.

Анатолій КОНЕЛЬСЬКИЙ

- P.S.** Коли матеріал вже був підготовлений до друку, в редакції пролунав дзвінок. Телефонувала директор Центру соціальної опіки “Отчий дім”, що в селі Петровському Наталія Андріївна Корнійко: — Прошу через газету подякувати Наталії Олексіївні, що на пільгових засадах навчає англійської наших дітей-сиріт. Бажаю їй всьляких газ-раздів і успіхів у її благородній справі.

Редакція широ приєднується до цих побажань.

Ця історія, в якій запитань більше, ніж відповідей, не залишила байдужим жодного, хто відкрив її для себе, мов Книгу великих людських пристрастей. Її чудернацько поплутані сюжетні лінії так давно снувалися в часі, що геть у ній погубилися, лишивши відчуття незавершеності сюжету. Тож усяк, хто на те мастак, безцеремонно намагався приміряти цю історію до власної шкали духовних цінностей, часто-густо виставляючи на осуд людський згубну силу плотського гріха, що профанується ім'ям любові. Та що тут робити святенику, отому Прокрустовому конструктору, в якого аж руки тремтять обкарпати все, що не піддається його розумінню, якщо ця історія — без моралі, як смерть — без апеляції.

Що ж то за пристрасть така, що посягла бурю? Така собі скринька Пандори, в яку не дай Боже зазирнути? Зухвалий виклик часу, суспільству, собі — акт на межі самозречення чи лицедівства? А може, — відчайдушний прорив із нестерпної самотності, яку мусиш спокутувати перед людьми, як провини? Яка ж сила кинула цих двох у первісний хаос своєї руйнівної любові? Сказано: істина каламутна.

Ще зовсім юне обличчя з типовими рисами українки: горда високість чола, зухвалість прегарних карих очей... а погляд повен палючого докору. Це про них мусив би написати Стефан Кленович, бароковий поет XIV століття:

*Очі можуть ранити
з портрета...*

Такою на початку минулого століття постанала в уяві Іллі Рєпіна Марія Кочубєйвна, аби зажити на полотні своїм другим життям. Образ, просто-таки вилущений з уяви. Образ, вилущений з часу. Скільки ж із ним пов'язано драматичного, чи то пак — трагічного!

Там, у реальному житті, вона мала славу однієї з найпрестижніших наречених — генеральний суддя Кочубей за свій вік добра нагрів неміряно, до того ж уся увага була зосереджена на Маріїнім посагові (старша донька Кочубєй Ганна на той час вже була заміжня). Однак Марія почувалася в родині зле, передусім через матір. Кочубєйха була з тих колоритних жіночих натур, про які кажуть: "Півсвіту спідницею змете і не помітить". Генеральний суддя відпочивав у тіні слави власної дружини, здавалося б, і не переймаючись глузуваннями козацької старшини, яка радила йому штани зміняти на плахту. Кочубєй не жили ізольованим життям, любили приймати гостей, серед яких найшанованішим був Іван Мазепа. Він же й хрестив їхню молодшу доньку. Марія росла на очах свого хрещеного батька, який догоджав хрещениці, як тільки міг, засипав дарунками, бавив. А як стала Марія на порі, то, як свідчать перекази та тогочасні документи, кращої дівчини годі було пошукати. У "запасниках" історії лишився схематично-словесний портрет, зроблений Готвальдом: "Висока, струнка, з великими очима, з білим, немов вирізьбленим з мармуру, лицем і довгою чорною косю, вона закрутила голову не одному козакові". Вочевидь стеряв голову і старіючий Мазепа, якому на той час було вже за шістьдесят. Мав рацію бароковий поет Лазар Баранович, котрий на схилі віку дійшов розпачливого висновку:

*Ніхто Венеру
в світі не посилив.
Своєю отрутою солодкою
Напуває кожного.
Не тільки молодь —
старого поцілуть.*

Однак Мазепа ще почувався на силі — був міцним фізично і за темпераментом не поступався юнакові. Чимало історичних джерел зафіксувало, що він мав неабиякий успіх у жінок, а це часто-густо мало для нього неприємні наслідки. Героїнями його амурних пригод виступали дружини шляхтичів Мартина Концкого, Яна Загорівського, Станіслава Фальбовського. Популярною у світських колах була історія помсти останнього пана, котрий, нібито, підстеріг молодого Мазепу й, прив'язавши невдатного коханця до коня, пустив світ за очі. Її було створено одним із прибічників короля, якого свого часу Мазепа викрив у змові з конфедератами, Яном Пасеком. Проте цю вигадку миттю підхопив Вольтер, використавши у своїй "Історії Карла XII". "Як я чув од пані белзької воєводи (Сенявської), — писав французький посол Бонапарт, — поза іншими своїми рисами приваблює легко до себе чаром жінок, як хоче цього". Але не тільки на жінок впливав своїм шармом Мазепа. "З усього видно, — писав інший дослідник, — наскільки взагалі таку прикмету можна відчувати по 200 роках із мертвих документів, — Мазепа був надзвичайним чарівником. Ніхто й ніколи не міг витримати його чару. Гоноровиті польські магнати, напівдикі московські бояри, буйні запорожці, статечні турки, елегантні французи й пуритани шведи — всі вони, стрічаючись з українським гетьманом, складали перед ним зброю. В чому полягає його чар? Це залишається таємницею для нащадків,

ще унікальну бібліотеку, якій не було ціни.

Мабуть, на тлі сказаного не таким вже й незбагненим видається той екзальтований порив, з яким Марія, ще юна дівчина, відгукнулася на пристрасть гетьмана. Глибокий інтелект, а звідси й "талант цікавої людини", неабияка сила духу, надійність — усе те, що воліла б кожна жінка бачити в чоловікові, Марія, ще не цілком свідомо свого пробудженого ества, віднайшла у старіючому сивочолому мужчині. Очевидно, їй імпонувала опіка такого дужого чоловіка, такої сильної натури. Від нього вона отримувала ту дециму тепла, без якого почувалася безпритульно й незахищено у цій світі і якого не могла отримати в родині.

Нічого дивного в тім, що Мазепині прохання віддати за нього Марію було сприйняте Кочубеями як нечувана образа, як неповага Господня. Чи ж могла бути іншою їхня реакція: разюча різниця у віці, до того ж гетьман був Маріїним хрещеним батьком, а такий шлюб церковно не дозволявся. Одне добре відомо: любов не піддається законам здорового глузду, вона лише для того й існує, аби життя перетворити на пекло. До яких тільки вольових заходів не вдавалися Кочубеї, аби відвернути це стихійне лихо, — все було марно. Мазепа і сам, судячи з усього, розумів абсурдність такого ста-

ГАЛЕРЕЯ ЖІНОЧИХ ПОРТРЕТІВ

гальною, як вияв боротьби між підступною пристрастю та муками сумління увійшли до скарбниці світової любовної епістолярії. З них відчувається, як йому, дужому і впевненому у своїй силі чоловікові, нестерпна та безпорадність, з якою мусив спостерігати за щоденними приниженнями та цькуваннями Марії з боку матері. Та чим він міг зарадити у цій ситуації, коли до всього Кочубєйха, не вельми переймаючись доньчиними стражданнями, пустила поміж люди поговорі про збезчещення доньки. Мазепа відповідає Кочубею на це звинувачення з розважливістю людини, якій немає в чому виправдовуватися: "Ти згадуєш про якийсь блуд, я не знаю і не розумію нічого, сам ти видно блудиш, слухаючи своєї гордовитої лепетливої жінки, яку, як бачу, не вмієш погамувати. Справедлива народна приповідка: "Де голова блудить, там хвіст рядить". Жінка твоя, а не хто інший є причиною твоєї домашньої печалі. Свята Варвара втікала від свого батька, та не в гетьманський дім, а до пастухів у камінні щелини".

Марія (Мотря) Кочубєйвна

«ОЧІ МОЖУТЬ РАНИТИ З ПОРТРЕТА...»

але одне добре відомо: міг говорити з кожним мовою свого співрозмовника, тобто мав той талант, що про нього Френсіс Бекон уважав ще в XVI віці за першу прикмету великої людини" (І. Борщевський). Як не повірити в те, що Іван Мазепа був людиною унікальною, чи то пак — харизматичною, якщо вже на зорі своєї політичної кар'єри опинився в центрі симпатій польського короля Яна Казимира, відомого в Європі своєю свавільністю та патологічною гоноровістю. А Петро І, якого Росія нарекла Великим, — мабуть, не тільки за його успішну реформаторську діяльність, а й за той трем у колінках, який він викликав у тогочасному суспільстві, — уперше віч на віч зустрівшись з Мазепою за часів "метеорологічно" вельми несприятливих (Софія була вже ув'язнена, а її прибічники страчені), коли й українського гетьмана мала накрити дев'ятибальна хвиля петровського шквалу (про його стратим, обганяючи події, вже трубили всі європейські газети), був просто-таки звоюваний цим українським характерником на довгі роки ставши його невольним патроном.

Слава Мазепи як високоосвіченої людини свого часу була заслуженою: мав глибокі знання з філософії, літератури, володів багатьма мовами (за свідченням Пилипа Орлика, читав лекції перед викладачами Києво-Могилянської академії "мовою Тита й Ціцерона"), знався на європейському живописі, за життя зібрав чималу колекцію картин із Західної Європи, а

новища, проте, будучи велетнем за природою, не міг цього разу випростатися душею. Наразі Марія потерпала від материних цілодобових сварок і принижень, через які врешті-решт зважилася на втечу з рідної домівки, з родини. Вона надіялася знайти захист і опору в особі Мазепи, проте, яким же нечуванним ударом для неї, котра зневажала закони людської моралі, знехтувала почуттями батьків, стало його прохання повернутися в родину, аби не наражатися на нещастя. З листів, якими він по тому засипав Марію, видно, якими муками далося йому те рішення. То було надлюдське зусилля над собою як єдиний шлях до порятунку душі. Вчинок, на який жінці важче зважитися, бо жіноча любов неспівмірна з любов'ю чоловіка — вона захоплює цілком, не залишаючи можливості відступитися. Він же зумів вийти з безроздільної влади своєї пристрасті, проявивши тим самим свої найсильніші сторони. Любов пожертвована, любов притлумлена і є любов'ю справжнього чоловіка.

"Нікого я ще так на світі не любив, як вас, і для мене це було б щастям і вітхою, коли б ви приїхали і жили в мене, але я роздумав, який кінець може з того вийти, іменню при такій злісності вашої рідні: пришло б від Церкви неблагословане, щоби разом не жити і де б я вас тоді дів. Мені було б вас жалі, щоби ви опісля на мене не плакали".

Ці листи як скарга на суспільство, яке позбавило любов прав, соціалізувавши її, зробивши неле-

Однак Кочубей з того не заспокоївся і з ініціативи своєї дружини розгортає масштабний план помсти. Він старанно збирає факти, котрі красномовно, як на його думку, свідчили б про антимосковську політику Мазепи. Після тривалих невдач у справі розвінчання гетьмана Кочубей звертається до своєї Іскри, який через низку посередників переправляє донос царевичу Олексію. Той не повірив жодному його слову й порадив Мазепі віднайти очорнителів і стратити. Зазнавши поразки, Кочубей зі своїми прибічниками у справі гетьманового розвінчання листовно звертається до Петра І. Однак цар розлютився з того і поспішив завітати Мазепу у своїй прихильності. Невдовзі доношки були вистежені й з допомогою канцлера Головікіна доставлені на допит. Під киями Кочубей визнав, що, маючи велику образу на гетьмана, вирішив у такий спосіб звести з ним рахунки. Іскра завірив на допиті, що про зраду йому нічого невідомо.

Після страти Кочубея з Іскрою гетьман шукав усамітнення, неначе волів вияснити для себе щось дуже важливе, те, без чого життя втрачало сенс. Чим він тоді карався? Своєю необачністю, через яку він, обтяжений роками і досвідом чоловік, піддавшись з юнацьким запалом своїй пристрасті, мало не згубив справи всього життя? А чи намагався віднайти свою заблукану душу, ним же самим зневажену, коли обрав собі долю вічного дворушника, коли кинувся з головою в липку павутину інтриг і лжі. Тридцять три

пункти доносу не ошчасливили Кочубея царською ласкою, проте послужили Мазепі для висновків глобальних і невтішних. І справді, чому ані царевич Олексій, ані Петро І не повірили доносу? Не тільки через великий гетьмановий авторитет і довголітню успішну службу російському цареві, а й через той сумнозвісний факт, що доноси з-поміж українців були звичним явищем, так би мовити, потворною ознакою ментальності. Зрада. Скрізь зрада. Просякнута нею, мов тяжким сопухом, українське суспільство стояло на межі свого самознищення. Він це розумів, як ніхто інший, бо й сам був отруєний її випарами. Вчитаймося хоч би в один пункт Кочубеєвого доносу: "Одного разу, коли був у моїм домі і підгуляв, почав я пити за його здоров'я, а Мазепа зітхнув і сказав, що мені за вітха, коли я живу, не маючи ніякої поруки своєї нерушимості і жду, як віл обуха. — Потім обернувся до моєї жінки і став хвалити зрадників Виговського і Брюховецького: "Вони, — говорить він, — хотіли вибитися з неволі, та злі люди їх до того не допустили, і ми хотіли б далше дбати про свою ненарушимість і волю, та ще способів до того не маємо, а найбільше ще в наших немає згоди. От і до твого чоловіка багато разів говорив про се, як би нам у будучині обезпечити і себе, і тих, що після нас будуть жити, а чоловік твій мовчить, ніяким словом мені не допоможе: і ні від кого допоміч не маю, і нікому не можу звіритися".

Так із доносу, що нині вже нахабно претендує на історичну пам'ятку, постає образ великого самітника, який, прирікши себе на огідне роздвоєння, глибоко у духовному підпіллі плекав надію. Можливо, він відчував свою приреченість, однак не міг не скористатися шансом, затиснутим Божими перстами.

Ішов 1708 рік. Україна, розшарпана на своїй фатальній історичній мапі між Московією, Польщею та турками, притихла в передчутті нового страшного вибуху. Та вже через рік, всупереч Мазепиним планам зіштовхнути сильних суперників — московське й шведське військо — у рішучому поєдинку десь поза межами України, українська земля стала театром масштабних воєнних дій, в результаті яких її було перетворено в криваве місиво.

Та звідки йому, стомленому літньому чоловікові, усамітненому серед коштовних фоліантів своєї безцінної бібліотеки, про те відати. Він, чие життя лише недавно висіло на волосині, врятований лише провидінням Господнім, — не відчував (не міг відчути!) себе переможцем. Він, котрий вершив долю України, багато літ несучи цю неспівмірну ношу, він, перед яким у шанобі схилялася правляча верхівка тогочасної Європи та Московії, — нестерпно карався своєю самотністю.

Проте після страти Кочубея він так і не озвався жодним словом до Марії, котра, як ніколи, потребувала його підтримки й розради, котра так необачно кинула йому під ноги своє життя, ставши призвідницею родинного лиха. Що ж, зречення — поняття абсолютне.

Унікальна і за цінністю, і за обсягом Мазепина бібліотека була знищена молохом війни, однак час зглянувся на купку його листів до коханої... Вочевидь такою була воля Господня — залишити згадку про цю дивовижну людську пристрасть, що свого часу мала неабиякий суспільний резонанс і перекрала не одну долю, про ту, чії очі і через три століття не втратили здатності "ранити з портрета".

Марія КУЧЕРЕНКО,
письменниця,
м. Київ

Любов ЗАБАШТА

УСТАМИ НЕЛОЖНИМИ

ПОЕТОВІ

Відчуть свою силу, збагнути,
що ти не лакей!
Галузка народу, що має
і розум, і мудрість,
Тоді вже піти у вічність...
лишить для людей
Об'ємність пророка
й таланту свого самотності.

Тоді тих, що прагнуть пророками стать,
Та їхні вуста велемовні,
насправді німії,
Ти зможеш і мертвим
навколо вогню об'єднати
І величчю духу збудити їх кволі надії.

* * *

*В шістдесяті була "відлига",
Доки писалося — скувала крига,
Щось надруковано,
а більше — сплюндровано,
Ханжами нищими слова заковано...*

А те, що не друкується тепер,
Коли, здавалося, прийшла свобода
слова,
Куди подіть? Та ж більшою не буде
Свобода слова, ніж оце була!

Коли я виплакала люту Колиму
І соловецькі нори для козацтва
Та для співців України (не лайдацтва!).
Куди подіну це? Віддам кому?

Писалося неложними устами
І в видавництвах залягло лежма.
Чи ж видавців для правди ще нема,
Як ще немає правди й поміж нами?

Здавалось, вільно так мітингували,
Ходила правда в людях навпрошки.
Усе наверх — злочинства і грішки,
Катюзі по заслугі видавали...

Та сам би чорт придумав не зумів
Таку покару красному письменству...
Невже ж нам упиватись від блаженства?
Пора, пора вже виплеснути гнів,

Щоб вже повік того не повторилось,
Коли Голгофа наша — Соловки —
Від крові української димілась,
І квіт України нищили вовки...

* * *

Нам теж не раз давали "героїн",
Ми не були часом самокритичні,
І не один функціонер-кретин
За віжки брався трудні і незвичні.

Як наркомани, ми не дні — роки
Жили, підвладні спільному психозу,
І підміняли догмами думки
У чаді героїчного нервозу.

Впадали то у велич, то у сплін,
Сомнамбули великої епохи.
Та чи минулись дурні й скоморохи,
Як і отой нікчемний героїн?
1956

КУРБАС НА СОЛОВКАХ

Сиві Ліри, Гамлети, Джульєтти
Помирали там в самотині,
Там митець нескорений і впертий
Догорів на власному вогні.

Соловецькі дальні причали,
Курбасові ночі навісні,
Мури від обурення кричали,

Україна марила у сні.
Виросла тополецька на схилі,
Мов тії української сестра.
Чайки прилітали гострокрили,
Вісточку приносили з Дніпра.

Він ридать приходив до тополі
І в холодній далі, в тишині
Відчував довічний запах волі
В соловецькій тій самотині.

Все йому ввижались ночами
Драми, ще не зіграні ніким,
України-нені вічні драми,
Що колись розвіються, як дим.

Трошечки дали тобі пограти,
Серце відвести на Соловах...
І пропав ти... Де ж тебе шукати
В соловецькій тундрі і снігах?
1956

КРИК

Присвячується Григорію Косинці

Ти приходиш до мене щоночі
В ту хвилину, як вічно я сплю,
Заглядаєш в заплакані очі
І шепочеш: "Не плач, я люблю!..."
Дмитро Загул

О, той Жовтневий палац на горі!
Звучить Косинки крик мені у ньому,
Коли, буває, я їду додому
Із СПУ о пізній вже порі.

Як він кричав, як бунтував у ніч:
— За що? Мене? Творця і селянина?
Я не напився ще з твоїх, кохана, віч,
Я лиш збагнути встиг, що я — людина...

О, зоряна моя! Невже кінець?
Невже позаздрив нашій хтось любові?
Не надивився я в очі барвінкові
І не наслухався стуку двох сердець...

Любов Забашта з чоловіком —
Андрієм Малишком

Збагнув за мить усе своє життя,
Своє село і золоту Софію,
Де спить в цю мить його любов і мрія...
Отак безглуздо вмерти без пуття?

— Мене? На розстріл?.. Я так мало жив!
Не надивився на рідну Україну!
Не долюбив тебе, мою єдину!

Ця книга* мала побачити світ раніше. Поетеса почала готувати її до друку ще в ті обнадійливі часи, коли над Україною повіяли перші вітри перебудови. З'явилася можливість опублікувати дещо "з шухляди", голосно сказати про наболіле, без остраху вихлюпнути на папір усе, що народжувалося в муках та самокатуваннях. Мені як редакторів майбутньої збірки випало першому читати ці твори. Любов Василівна, пам'ятаючи давні видавничі крики (постійні утиски з боку цензури, редакторське свавілля, жорсткий контроль з боку ідеологічних наглядачів), дуже переживала. Допитувалася: а чи піде вірш про М. Драй-Хмару, чи не викличе спротиву полемічно загострена річ "Архангел великого інквізитор"... Я заспокоював її: все буде гаразд, тепер, мовляв, не ті часи. Однак бачив, яким неспокоєм переймалися її очі, коли розмова наша торкалася політичної (а отже, й літературної) ситуації в країні. Поетеса й не приховувала своїх побоювань: надто вже понівечили, потоптали нашу землю різні заброди та яничари, тому й немає певності в завтрашньому дні. Згадувала хрущовську "відлигу", коли в українській літературі з'явилася ціла когорта талановитої молоді. Що з того вийшло, тепер знає кожен...

Робота над книжкою, здавалося, наближалася до кінця. Письменниця допрацю-

увала окремі речі, щось дописувала, скорочувала, і раптом — страшна звістка: Любові Василівни не стало...

Син поетеси Ігор Валентинович, передаючи мені рукописи Л. Забашти, розповів про останні хвилини життя матері. Вона вже знала, що кінець неминучий. Долаючи не-

КВІТКА ЇЇ СЕРЦЯ

людський біль, встигла розпорядитися своїми архівами і навіть написати мені короткого листа ("Заповіт редактору"). Виконуючи останню волю небіжчиці, подаю твори в їх найоптимальнішому варіанті.

... Є в Любові Забашти давній вірш "Квітка мого серця". Порівнюючи поезію з чистим гірським едельвей-

сом, вона мріє дістатися скель, зірвати цю сонячну квітку й подарувати своєму народові, рідній Україні.

Хай же ніколи не зів'яне квітка її серця!

Володимир МИЩЕНКО

* Шановний редактор Володимир Іванович, дописуючи передмову до збірки поезій Любові Забашти "Устами неложними" (К., Радянський письменник, 1991), мав переконливу впевненість, що запланована видавництвом книжка нагально буде надрукована. Але, на превеликий жаль, якраз у тому вікопомному році почалася економічна криза в країні, яка врешті-решт призвела до непередбачуваного зубожіння книговидавництва взагалі. Кілька років тому я вирішив забрати готову до друку збірку з видавництва, сподіваючись видати її своїм коштом... А поки, вшановуючи пам'ять поетеси Любові ЗАБАШТИ з нагоди 85-ліття від дня її народження, пропоную декілька віршів із цієї останньої неопублікованої книжки. Вважаю, що вони будуть ще довго актуальними і на часі в нашій малорухомій Україні.

Ігор ЗАБАШТА

Барвінку мій, блакитне диво з див...

Прощайте, друзі!
Чуєте? Мене
Кати ведуть на розстріл...
Проклинаю!
Вас, чорні судді,
вашу люту зграю,
І наша смерть — вам здарма не мине!

НЕОПАЛИМА КУПИНА

Що ж, викомарюйте, як хочете,
А, може, хто і відгада,
Де там України біда,
Над чим ви, мудряки, регочете?

Але пора б вже вам сказати
Свому народу все простіше,
Бо він не хоче мудрувати,
На ті складні шаради-вірші.

Він до Шевченка поверта
І розуміє знову й знову,
Що вірші ті — не суєта,
Не балачки пусті й полова,

А невимовний серця біль
За ту знедолену Україну,
Яку любив він до загибуні,
Гірка там серця потерпіль.
І глибина там незглибима,
Там правда слова вирина,
Мов купина неопалима.

МУЖНІСТЬ

Мури гестапо з словами прощання,
Мужності свідки і свідки страждання,
Вирубать вас би з темниць і підвалів,
Скласти б із вас пантеон височизни
Духу людей, що життя віддавали,
Тільки б стояла кохана Вітчизна.

Мури в'язниць, де герої страждали.
Ті, що нам волю завоювали,
Ті, що, тиранами гнані в Сибіри,

Все ж не згубили надії і віри

В те, що впадуть Тюрквемади новітні,
Згинуть тирани тутешні й всесвітні...
1960

РЯДКИ ПРО ВАСИЛЯ СТУСА

... Тягли бо так, що лопалися шлей,
Ішли ж бо так, що в краю, де мордва,
Вони свої збирали асамблеї,
Щоб Україні вибороть права.

В лісах, в болотах, де вони, голодні,
Валили дерево, трудилися як могли,
В копалинах холодних, як в безодні,
Свою офіру тяжко нам несли.

Там юний Стус вихаркував легені
І згадував свого Сковороду,
Його шляхи, його народний геній,
З ним розділивши всю свою біду.

Україну він не зраджував ніколи,
На закордоні теж не утікав,
Його, мов квіт України, пропололи
І вирвали із поетичних лав...

МОЛИТВА ДО УКРАЇНИ

Моліться віршами своїми
До неї, що її нема,
Моліться восени і в зими,
Коли на серці вже зима.

Моліться віршами своїми
За тих безбаченків-синів
І за сміливців-побратимів,
Чий дух в Сибіру відгорів.

Моліться цим священним словом
До опустілих віктарів,
Де половили людолови
України-матінки синів.

І половили, і заслали
У Магадани й Соловки,

ЗБУДУВАТИ СВОЙ ХРАМ

Прикметно, що вихідці з Бойківщини, які в той чи інший спосіб займаються вивченням етнології у Канаді та США, твердять про те, що саме бойки будували християнські церкви першими, бо були доступнішими для місії святих Кирила й Методія. Не маючи на меті заперечувати цю тезу, покладаємося тільки на авторитет академіка Григорія Логвина, котрий не минув жодної культової будівлі чи слідів такої в Карпатах. Але хоч як би там було, кирило-методіївська традиція одночасно відкрита і на Захід, і на Схід - отож не випадає і нам перетягувати ковдру. Знаючи, що посилав солунських братів на місію царгородський патріарх, не забуваймо, що благословив цю місію римський папа. Не дарма й папа Іван Павло II не стомлюється повторювати, що святі Кирило й Методій ніколи не відкинули ні східної ані західної традицій, всіляко зберігаючи повне і видиме співпричастя однієї, ще не поділеної Церкви.

Будемо сподіватися, що музей Бойківщини, який споруджується у місті Долина, що на Прикарпатті, стане справді новим словом як у музейній справі, так і в етнології. Одночасно не втрачати надії, що фестивалі бойківського мистецтва пісні й танцю - такий нещодавно потряс Карпати в епіцентрі Турківщини, - стануть бажаними святами в усій Україні. Бо хіба ж у цивілізованій країні можна допускати таке, щоби свято в одному регіоні не було доступним для іншого? А Київ зумів і словом не обмовитися про Фестиваль у Карпатах.

До речі, за логікою солунських братів, словяни мали увійти до Церкви, залишаючися самими собою, тому й створено було слов'янську літургію. І хоча дослідники розходяться в думках, чи ця літургія була перекладом Літургії святого Івана Золотоустого, чи латинської меси святого Петра на основі грецького перекладу папи Григорія Великого - це для нас не так важливо. Значно важливіше, що прикладом такого компромісного варіанту служать так звані київські глаголичні листки, які є перекладом латинської меси, котра мала розспівуватися на грецький лад. Адже саме так повставала Київська православна традиція, себто - наша з вами християнська цивілізація.

Музейна справа, що дедалі упевненіше почувається на теренах Бойківщини, покликана поєднати в наших умах час і простір української історії - у кожному конкретному регіоні. Тільки ця - жива - пам'ять спроможна зробити нас цивілізованою Нацією. Адже цивілізація - не літаки, не телевізія і навіть не інтернет. Цивілізація - то спосіб нашого мислення, вміння бачити себе на рідній землі дбайливим Господарем, а не знахабнілим руйначем, це, зрештою, єдина можливість наблизитися до Святих Заповідей, утвердитись українцями, аби мати що передати спадкоємцям української національної ідеї.

СУМНІВИ ЗАБУТОЇ СТОЛИЦІ

Не міг такий великий дослідник і знавець Прикарпаття й Карпат, яким був Гнат Хоткевич, письменник, етнограф, громадський діяч, не знати, що перша згадка про селище міського типу Перегінськ Рожнятівського району не сягає глибше XII ст. І все-таки вважав, що саме це містечко - забута, давня столиця Бойківщини. Як ж мав на те підстави?

Передусім - виразні сліди городища в межиріччі Лімниці й Радової, що впадають у Дністер, а ще, звичайно, надто вже вигідне географічне розташування. На затиллі міста - Осмолода з її непрохідними хащами й урочною Сивулею, на якій сніг не розтає навіть улітку, ліворуч - Дубшарський перевал, а праворуч Заосмолоддя, невичерпні мисливські угіддя Східних Карпат. Любили наїздити сюди "достойники" всіх часів, але досі збереглася лише дача М. Підгорного, завісідника Політбюро колишнього Союзу. Приваблювала можливість "на шармака" звалити ведмеда чи вепра, поласувати пстругами (фореллю по-книжному), відчутти себе господарем незайманої цієї краси. А нині?

Директор місцевої ЗОШ № 1 (усього тут три школи - на 12 тисяч жителів) Євген Йосипович Слюсаренко вважає, що в наші часи тільки надання Перегінську статусу міста обласного підпорядкування (після війни воно було райцентром) реанімує громадське життя. Якщо не повернення до статусу райцентру... Захиріла громада... Та найгірше, що вчителі покидають школу, не витримавши пресингу злиднів.

Колись ошатна будівля Народного дому на вулиці Січових Стрільців, зведена коштом "Просвіти" сторіччя тому, справляє надто жалюгідне враження: побиті вікна, обчухрані стіни, дах... Провалена підлога в коридорах селищної ради відвідувача взагалі переносить у зовсім інші виміри соціальних цінностей, хоча інтер'єрист триповерхові котеджі на околиці й поряд ростуть, мов гриби після дощу. До речі, голову селищної ради Василя Костянтиновича Волошина так і не пощастило знайти - зник разом із печаткою. У час прийому громадян! Казали, що нагальні справи у школі має пан голова, та того дня його там і не бачили. Отже, були ще важливіші справи...

Окрім сокоекстрактового заводу, філії лісокомбінату "Осмолода" меблевого цеху Тисменицької фабрики, лікарні, лісництва, у Перегінську нині - сила скороспілих фірм, які вергають значними сумами. Не відстають у нагромадженні первинного капіталу й брати Воло-

шини... Але за спільне благо душі ні в кого не болить!.. Мов океанською хвилею, заливає тутешні Карпати пластикова тарою - ця проблема б'є особливо дошкульно там, де чужорідне сміття отрує і погляд, і довкілля. Та зарадити біді не поспішає ніхто, хоча й розуміють, що наростає вона, мов лавина. Поки що вже казати про Народний дім?!

Єдина відрада Перегінська - діти. Майже півтори тисячі їх у ЗОШ № 1, хоча тільки тисяча користуються послугами дитячої бібліотеки, що тут же в Народному домі, де саяк-так туляться усі громадські організації, з "Просвітою" включно. Вилітаючи на велику перерву, мов ластів'ята обсядають міст через Лімницю, що біжить аж до моря... Тут, на перилах мосту, народжуються найзаповітніші мрії. Ось Петрик Лутчин поки що мріє прочитати про Тома Сойєра українською, рідною... На жаль, у бібліотеці такої немає. Хотілося поради 12-річному хлопцеві читати М. Твена російською: бери, мовляв, - ми теж розпочинали з цього варіанта... Але в Петрикових очах світилося таке глибоке розчарування, що язик просто не повторив цих міркувань.

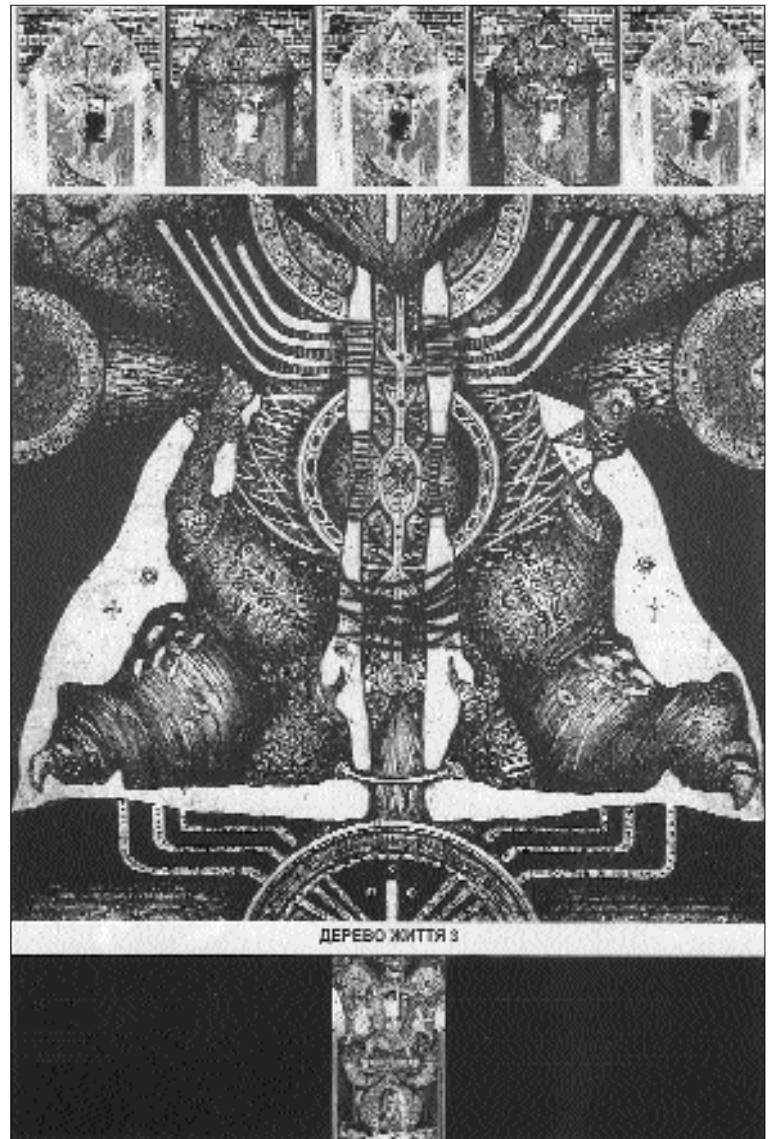
Та радила я Петрику взяти російськомовне видання Марка Твена, - перехоплює моє запитання бібліотекар Ольга Василівна Петриній, - але ж самі бачите, що не послушав... них тепер на все - власна думка.

Дитяча бібліотека Перегінська не одержує літератури з бібліотекаря вже років із десяти. І печатка бібліотечна - ще з радянських часів. Дуже хотілося зафіксувати її на редакційному відрядженні! Та роздумав: кого тепер здивуєш подібним?

А В СУСІДА - ХАТА БІЛА...

Успішно будуються перегінці к навколишніх селах - у Вільхиві, Дубі, Небілові. Але села, хоча бідніші (багатшають в основному заробітків у Греції та Іспанії) не раються громадських клопотів. Сусідній Вільхиві (перегінцівський котеджі вже підступають до сел майже впритул) дієво готуються 100-річчя тутешньої "Просвіти", яке відзначатимуть напередодні роковин усеукраїнської. Спільно з громадою села Дуба видають літературу про участь просвітян у національно-визвольних змаганнях, проводять урочистості з покладенням квітів до стрілецької могили та хресні ходи - служителі місцевої церкви, як і заповідано подвижниками, просвітянські активісти.

80-річна Павлина Ковпак, яка безневинно відсиділа 20 років у Воркутанських та Печорських

АБИ БІДА — ГРОШІ БУДУТЬ

спектаборах - читала прокламацію УПА, - має на сьогоднішнє суспільство свій погляд:

— Коли ми ще не мали власної Української держави тут, на Прикарпатті, то плекали Україну у власних серцях. І не шкодували за неї навіть життя. Слава Богу, нині маємо Державу. Але, як самі бачите, бракує патріотів, які б Державу любили дужче, ніж себе. Тому й тяжко слабує справа там, де про Українську національну ідею було мало дбано. А патріотизм на голому місці не виросте... Це такий квіт, що потребує невиспущеного догляду - від зорі до зорі, всіма силами душі. А їх нині, відав, шляк трафив...

Ковпак - прізвище волинське. Тета Павлина зі Стефураків. Але поборалися в неволі, щоб народити вільних і красивих синів-українців. Ось так і з'явилися Ковпаки на Бойківщині... Щоправда, Іван, старший син, лікарює на Далекому Сході, аж на Сахаліні - шанована, заможна людина. А В'ячеславові діти теж виглядають тата із заробітків, але тутечки, при бабі Павлині й матері. Нівроку, вже й парубкують, хоча зовсім ще дітваци.

Невже і їм доведеться шукати ліпшої долі на чужині?

Для тети Павлини - це не марні роздуми. Думками

цими вся Вільхівка, мов вулик, гуде... Скільки радості було, коли їхнього-таки односельця, професора Михайла Косіва було обрано дванадцять років тому до Верховної Ради! Це ж якщо такі люди (справжні патріоти!) будуть при владі - гадалося - то й Україна вилюдніє? Аж виявилось, що хутко казка мовиться, та не хутко діло робиться. Влада поступилася принципами, а не кріслами. Так ось і сталося, що тільки повіями - в житті та політиці - й улавилися. На що ж тоді сподіватися?!

...Тому й гуртує місцева "Просвіта" людей, аби вчилися триматися рідного берега, не кивали на несприятливі умови. За гідне життя діди й прадіди боролися по-справжньому, до кривавого поту. Іншого шляху - не дано.

ВРЯТУЄМО САМБІР — ПРОСЛАВИМО БОЙКІВЩИНУ

Святе місце порожнім не буває - давня істина й не збирається старіти. Уже за середньовіччя Бойківщина відчувала, що столиця у неї таки є, і ця духовна столиця - Дрогобич. Недарма ж і тепер ми помічаємо, (не в останню чергу - завдяки видатному астрологу Юрію Дрогобичу), що ставлення не тільки в бойків - у всіх галичан - до Дрогобича якимось особливе. Немов до родової книгозбірні, де причаїлися ще незвідані скарби. Однак задум про створення музею визрів навіть не в Старому Самборі, а саме в Самборі, до того ж 80 років тому. Хоча Статут музею був заздалегідь

КОР ЧНТ. ПРОСВІТИ В БИКОВІ. 13.VI.1929.

укладений доктором Гуркевичем, а затверджений Львівським воєводством аж 12 червня 1928 року. На той час господар уже мешкав “кутом” у четвертій кімнаті будинку — решту зайняли експонати, що “плавам пливли” звідусіль.

Це може видатися неймовірним, але бойки настільки дружно відгукнулися на ідею створення власного музею, що перед Великоднем 1932 року він мусив перейти в нову домівку — стара була замала для всіх отих кремінних сокир, молотків, ножики, знайдених принагідно на стрихах (горищах), у прадідніх скринях та на старих дзвіницях; ба навіть надбувалися портрети різних церковних добрідів і фундаторів. Як не дивно, виявляється, були й такі! А головне, що пам'ять про них серед людей — жива.

Ось що каже з цього приводу Любомир Сікора, голова Науково-культурологічного товариства “Бойківщина”: “Погляньмо ж у вічі цим велетням Духу, що утримували Русь—Україну, що й нині служать прикладом для нас і наступних поколінь: князеві Леву, фундаторові руських церков; славетному гетьману Війська Запорозького Петру Конашевичу-Сагайдачному; герою захисту Відня Юрію Кульчицькому; єпископу Снігурському й фундаторові самбірської церкви Іллі Комарницькому та його дружині Олені; панотцю Володимиру Петрику, пароху села Бабине, голові Самбірської філії “Просвіти” в 1920—1926 роках; Олександрові Борковському, директорові гімназії в Дрогобичі й редакторові “Діла”; Іванові Франку — найвидатнішому письменнику й громадському діячу минулого століття; ієромонахам Людкевичу й Сильвестру — першим на Бойківщині українським друкарям; майже невідомому колезі Юра Дрогобича Григорію Самбірчику, який так само прославив Бойківщину ще в XV ст. І цей портретний ряд можна продовжувати й продовжувати! Про кожного в музеї — своє досє, відповідний стенд, особисті речі. Адже тільки про такого бойка як Степан Бандера можна писати ро-

мани й творити кіно... Та доля наша відбилася в цьому музеї, мов у дзеркалі: вже знали про нього в Америці та в Європі, але й грабувала кожна нова влада. Або закривала, щоби приховати сліди пограбування...”

...На жаль, нині Самбір переживає не найкращі часи. Позбавлені очисних споруд — колишній владі вони були зайвими — місто настільки споганило мальовничу колись Млинівку, що опинилося перед неймовірною екологічною кризою. Коротше кажучи, Самбір потрібно рятувати! Як заходився він рятувати душу Бойківщини на початку минулого століття, так маємо рятувати його тепер. І саме цей епізод у нашому житті має засвідчити, хто такі бойки.

ТЕПЕР МЕНІ НЕ ДО СОЛИ...

Захоплення й подивування викликає у знавців розмаїття музичних інструментів у бойків. І особливо цікаво, що, наприклад, аналога бойківській восьмиструнній скрипці поблизу немає — хіба що в Латвії. А надзвичайно архаїчні цимбали, що вражають ускладненістю інструментарію, сопілкарство та дрімбарство взагалі неповторні. Прикметно й те, що саме характер виконання наспіву стає чи не єдиним чинником, який відрізняє одну мелодію від іншої. Але кожне весілля на Бойківщині, так само, як і в усій Україні, було прикметне саме трієстими музиками — у різних варіантах. Але з обов'язковим “багатоголоссям” виконання.

Не секрет, що, прийшовши у Панонію в IX ст., мадяри перейняли дуже багато від наших верховинців — як у ноші, так і в мелосі. Тому певні архічні типи мелодій, танків можна простежити й по той бік Карпат. Зокрема, і серед т. зв. “Мараморських гопаків”. Адже від Закарпаття й до Дубшарського перевалу найтрадиційніший (після коломийки) саме так званий козацький-козаковий танцювальний жанр бойків. Але й вельми розмаїтий, — як і архітектура, страви тощо. І то ще питання — автохтонні чи занесені ці танці на бойківські терени. Розмаїтість їхніх мажорних

стилів якраз і вказує на Прикарпаття.

“Тепер мені не до соли, як гарали на басоли!” — приспівують на весіллях Рожнятівщини й Дрогобиччини. Давно вже так завзято не виграють басоли... А пісня живе!

НАРІЖНИЙ КАМІНЬ ХРАМУ

Визначний центр солеваріння Русі раннього середньовіччя, чи не найпотужніший у капіталістичній Європі нафтопереробний вузол і вулкан національного духу XX століття — ось такі умовні історичні віхи можна побачити, гортаючи в уя-

ві біографію міста Дрогобич. Але, одночасно, в цій біографії присутні герої, якими й живе одне з найславетніших міст Львівської області. За роки незалежності України його історичний набуток щедро виколосився в діяльності місцевої “Просвіти”, видавничої фірми “Відродження”, науково-культурологічного товариства “Бойківщина”, інших освітньо-гуманітарних інститутах. І все ж найяскравішою сторінкою сьогодення стала книговидавнича діяльність фірми “Відродження”, що взяла на себе зобов'язання “сказати за всіх”...

Ми спукалися з паном Петром Бобиком до Стрважу, річки, що стрімко біжить обіч села Кульчиці. Розмова натовість пливе розмірено, виважено.

Дивна річ, якби ми оглянули тільки “Історію села Кульчиці”, — родового гнізда кількох десятків подвижників, — якою міг би пишатися й колектив серйозного науково-дослідного закладу, то й цього видання вистачило б для морального задоволення будь-кого з видавців. Але тільки не президента фірми “Відродження” Петра Бобика. Цей чоловік завжди прагнув більшого — бути корисним Україні кожного дня, у малому й великому, незважаючи на жадливий податковий тиск, що прирівнював українську книжку до ковбаси й печива...

Тому кожна видана книжка ставала рубежем, але й подією у культурному житті всієї України.

Кілька видань витримала, наприклад, унікальна за своїм фактажем книга Павла Штепи “Московство”, в якій не тільки на багатому історичному матеріалі аналізуються етапи грабунку й уярмлення України, але й доводиться закономірність розпаду імперії. (Нагадаємо, що вперше це видання побачило світ у Торонто 1968 року!) Ще недавно недоступна читальському загалу, патріотична література видавничої фірми “Відродження” наполегливо торувала шлях до нього. І попри всі складнощі — знаходила, завойовувала серця.

Справді, цій кам'янистій землі пощастило на мужніх героїв. Ось

таких, як пан Петро — наріжний камінь у храмі українства.

Віктор Грабовський

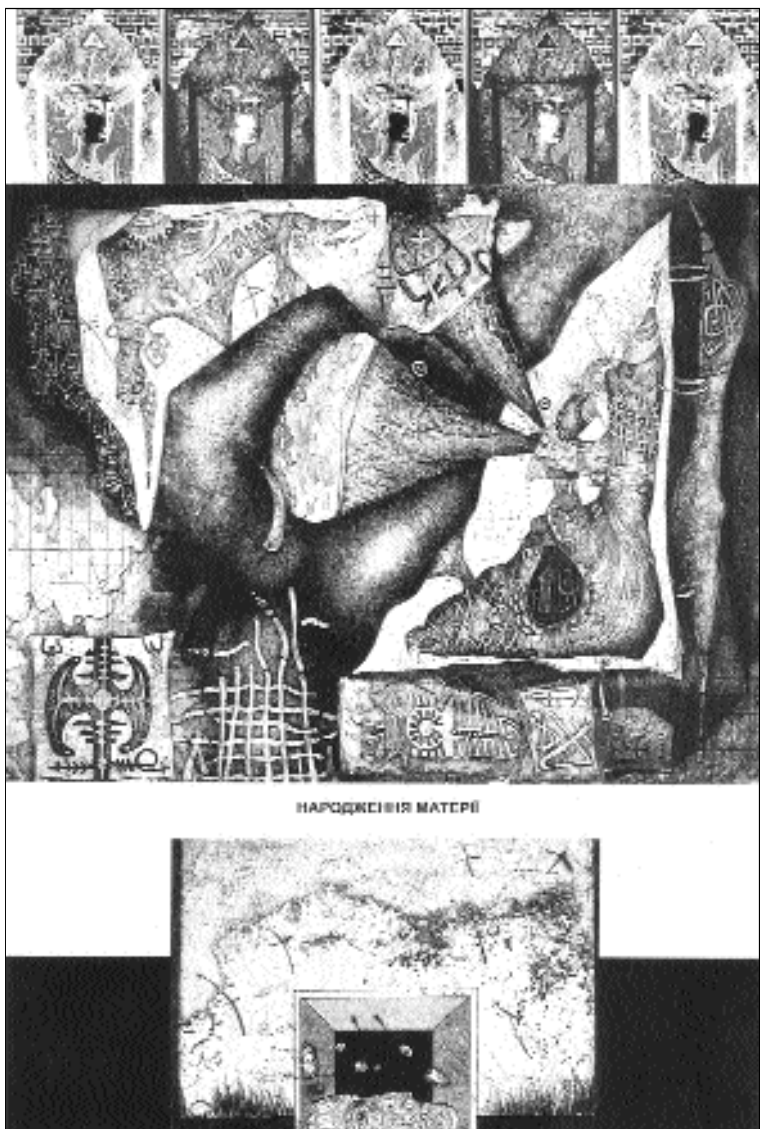
МУЗЕЙ “МОСТИЩИНА” РОЗПОВІДАЄ

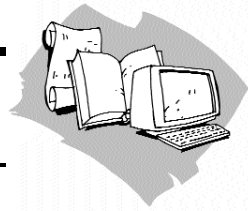
Ще однією потаємною точкою духовного буття Прикарпаття випало стати малій батьківщині Івана Вишенського містечку Судова Вишня, що на Львівщині, де верхньодністрянські говори української мови плавно переходять у т. зв. надсянські. Взагалі то ми й досі не збагнули сили магнітного поля висловом Євгена Маланюка, що витворився з утвердженням Київського православ'я. Всі наші Вишенські, Беринди, Зизанії, Княгиньські, Копистенські, Ставровецькі та інші й становили собою ті національні дріжджі, що піднімали Козацьку Республіку. І то вже трагедія Наддніпрянської України Хмельницького й Дорошенка, котрі недооцінили значення Червонної Русі (Галичини) для повноти існування всієї Русі Київської.

Тож цілком закономірно, що, з повстанням Української суверенної Держави, саме в Судовій Вишні відроджується етнографічний музей та книгодрукування, розпочинає свою державотворчу діяльність місцева “Просвіта”, беручи активну участь у виборчому процесі всіх рівнів. Стараннями вчителів Антона Дмитрасевича у Судовій Вишні та Івана Сагана в Мостиськах з'являється етнографічна й просвітницька література, що відновлювала народний подвижницький шлях “Просвіти” на найзахідніших кресах України, повертала імена призабутих героїв.

Музей “Мостищина”, що постав десять років тому в місті Мостиська — дітище тутешньої “Просвіти”, котра святкуватиме сьогодні своє століття, та одного з найактивніших її членів Івана Сагана — фундатора й незмінного директора. Марне говорити, з якими труднощами було пов'язане відкриття музею, що важче — про його забезпечення належним штатом. Але вже сам факт існування такого національного інституту, що засвідчує тяглість та безперервність існування на цих теренах українського етносу (бойків), знаменна. І якщо назва “Бойки” й не скрізь сприймається за самоназву, — наприклад, бойки Закарпаття називають себе верховинцями, — то могили Січових Стрільців, що височать нині на етнічній Бойківщині, якнайреальніше окреслюють не тільки міць і коріння українського патріотизму, але й конкретний внесок народу в творення Соборної Держави.

Може, вперше, по княжій добі, так однастайно стали за Україну верховинці — русини, бойки, лемки, гуцули. І це тоді, коли — жодних державних ключів, ніяких агі-

Ім'я Хрисанфа Петровича Яшуржинського, людини винятково світлої і винятково скромної, — наочне свідчення такого явища. Чи не найповніші дані про нього, як про педагога й археолога, ще 1904 (!) року помістив Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона. Найповніші, а проте далеко не повні вже бодай тому, що Хрисанф Яшуржинський перебував у розквіті творчих сил, тож його подальша доля навіть для знаменитого словника була ще цілковитою таємницею. А втім, і про народження сказано в словнику щонайлаконічніше: «род. в 1852 г.» (1, 872).

Для мене повернення Яшуржинського почалося десять років тому, коли його короткий історичний нарис про Умань, датований 1913 роком, було перевидано. «Составилъ Х. П. Яшуржинский», — зазначалося у підзаголовку, однак цього негучного підзаголовка було явно замало, щоб перейнятися запитанням: а хто ж він такий? Щоправда, у 42 томі Франкового «Зібрання творів у п'ятдесяти томах» — «Фольклористичні праці» — Яшуржинський не лише двічі згаданий Іваном Франком (с.13, 14), але й представлений (зі знаком питання замість дати смерті) в «Коментарях» — як «український етнограф, фольклорист і археолог, співробітник «Киевской старины» та «Известий Таврійської ученої археологічної комісії». Аж ось 4 липня 1997 року газета «Кримська світлиця» видрукувала велику статтю Григорія Зленка, письменника-краєзнавця з Одеси, «Одісея Хрисанфа Яшуржинського», де вперше оприлюднено десятки дуже цікавих і дуже цінних фактів із життя вченого, по крихті зібраних автором із малодоступних джерел. Щоправда, й для Григорія Зленка багато що залишалося на рівні припущень та здогадів. Зокрема, за ймовірне місце народження і смерті Х. П. Яшуржинського дослідник обрав місто Умань, аргументувавши свою думку логічним ланцюжком, на перший погляд, доволі переконливих фактів, і в цілому виявився близьким до істини...

Найавторитетніший уманський краєзнавець Микола Федорович Комарницький (1899—1984) — ця жива енциклопедія Умані, — який, безперечно, знав про Яшуржинського найбільше, пішов за вічну межу, а місцевий краєзнавчий музей, одним із засновників якого офіційно визнається і Яшуржинський, оперував лише приблизними відомостями: так, народився в Умані, в сім'ї священника Миколайського собору. На цьому, вочевидь, довелося б поставити крапку, але несподіване продовження запропонувала уманська поетеса й археолог Ольга Петрівна Діденко: «Та він же родом із Молодецького!»

Село Молодецьке — в Маньківському районі Черкаської області (близько 30 км від Умані). В минулому це був Уманський повіт Київської губернії. Свого часу тут розмішувалися військові поселення, і село вважалося «казонним», тобто таким, що не перебувало у поміщицькій власності. Попри свою певну віддаленість від траси, Молодецьке ще й сьогодні тримається, а колись його прозивали «Китаєм» — завдяки великій народжуваності. Небагате на ліси, але по-своєму доволі мальовниче й розложисте, воно славиться також чималою кількістю (близько сорока!) ставків і ставочків, викопаних переважно ще до революції. Улітку 2002 року з групою студентів Уманського педуніверситету я побувала тут на фольклорно-етнографічній практиці й відразу пересвідчилася: земляки його не забували ніколи!

Як засвідчила метрична книга з Центрального державного історичного архіву України (Київ, /9, ф.127. — Оп. 1012, № 2777. — Арк. 1296), Яшуржинський Хрисанф Петрович народився в селі Молодецькому 19 березня 1852 року [за старим стилем. — *М.П.*] у родині міс-

цевого священника Петра Григоровича Яшуржинського і «законної» його дружини Ольги Іустинівни. Хрисанф був п'ятим хлопчиком, народженим того року в селі (дівчаток на той час народилося 11), а всього 1852 року в Молодецькому побачило світ 26 хлопчиків і 40 дівчаток [справді-бо — «Китай»! — *М.П.*]. Охрещено Хрисанфа 30 березня.

Те, що наймолодшого сина Яшуржинського, Іустина, названо, вочевидь, на честь діда по матері, дозволяє припустити, що й найстаршого названо Василем не випадково. Протоієреєм Уманського Миколайського собору був Василь Григорович Яшуржинський [звідси, можливо, неточні відомості в Уман-

3 80-х років XIX ст. його ім'я згадується в списках членів просвітницького товариства «Громада» (6, 135). Свою просвітянську роботу Хрисанф Яшуржинський поєднує з науковою, пише статті, реферати, в жовтні 1886 року організовує археологічний гурток зі старшокласників. За Г. Зленком, після 1893 року він працює уже в Одесі. Так, в Уманському краєзнавчому музеї зберігається лист-документ із канцелярії «Головного управління по делам печати», який сповіщає «учителя Одесского Института благородных девиц Х. П. Яшуржинского» про те, що його прохання видати статтю «Свадьба малорусская, как религиозная драма» вирішено задовольнити (10, № 18. —

ХРИСАНФ ЯШУРЖИНСЬКИЙ — ХТО ЦЕ?

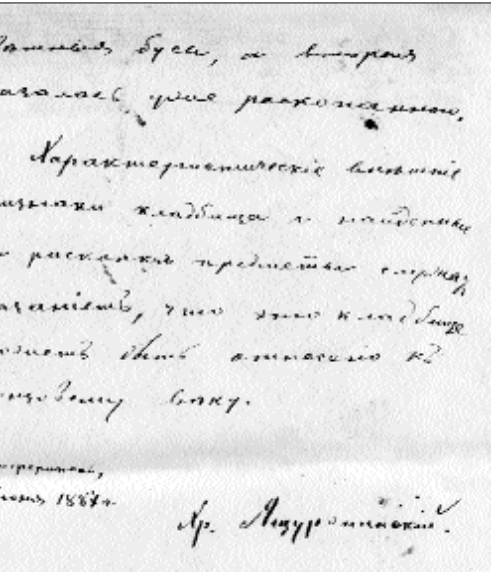

Що відомо нам про авторів сотень і тисяч наших пісеньних шедеврів? Що знаємо про творців безлічі інших мистецьких надбань? Ті, чий імена до нас дійшли, радше щасливі винятки, ніж об'єктивна закономірність. Але особливе місце у страждених історії України посідають постаті, що їх система прирекла на цілеспрямоване забуття. Уже, здавалось би, вони майже повністю стерлись із людської пам'яті... Аж ні, якось миті щось десь несподівано гальмувалось, і оте «майже» пускало зненацька молоді й життєдайні пагініці нової надії. Звичайно, багато чого втрачалося безповоротно, багато що перевтілювалось у легенду, але й повернення у формі життя-легенди — явище симптоматичне і показове.

ському музеї про народження Хрисанфа. — *М.П.*] — мабуть же, рідний брат Петра Григоровича (9, ф. 127), а не Хрисанфів дід, за версією Г. Зленка. Як і брат, це була високоосвічена людина, до того ж — дослідник народних звичаїв, дописувач «Киевских губернских ведомостей», «Киевской старины» та інших тодішніх видань. Григорій Зленко зазначає, що він помер 23 лютого 1852 року, але це могло стосуватись і когось іншого, тому що «Заметки и известия из г. Умани» під іменем «В. Яшуржинский» з'являлися також і в 1853—54 роках.

Як стверджує словник Брокгауза і Єфрона, Хрисанф здобував освіту «в Київському й Варшавському університетах на слов'яно-російському відділенні історико-філологічного факультету» (1, 872). Перед цим, вірогідно, навчався в рідному селі: при церкві в Молодецькому діяло сільське училище (9, ф.127. — Оп. 1009. — № 722. — Арк. 103—106), що перебувало «під опікою приходського священника» Петра Яшуржинського. Про цю опіку свідчить також «Копія приговора сільського схода с. Молодецькое Киево-Подольского поселения о сборе денежных сумм на содержание церковно-приходской школы» (9, ф.127. — Оп. 998. — № 69. — Арк. 1—2).

Закінчивши навчання, Хрисанф Яшуржинський розпочинає свою педагогічну діяльність. Як дослідив Г. Зленко, з Варшави 1884 року він перебирається до Криму, викладає спочатку в Керченському Кушніківському дівочому інституті (2, 10), а через два роки — в сімферопольських чоловічій та жіночій гімназіях [можливо, саме звідти в його зошиті від 1888 року збереглися якісь вельми химерні «чернеткові» записи-формули під заголовком «Альбоми гімназисток і інституток» (10, № 18. — Арк. 41). — *М.П.*].

Автограф із зошита Х. П. Яшуржинського

Арк. 31). На час виходу ХІІ тому словника Брокгауза — Єфрона він був учителем російської мови в Одеському інституті імператора Миколи і жіночої гімназії (1, 872).

Окремого і ґрунтовного вивчення заслуговують записи та публікації Х. Яшуржинського, які з'являються в різних виданнях, передовсім у «Киевской старине». Вони є блискучим зразком органічної любові автора до народної творчості, причому не лише української, але й білоруської, татарської, тонкого творчого підходу, позначеного педагогічним даром, і вдумливого наукового аналізу. Яшуржинський має розвинене почуття гумору, вбачає у православних обрядах давньоукраїнські язичницькі корені. Ба, навіть шкодує, що нині забороняється святкувати Купала: «ходить соцький, роззяння і б'є кием», бо «біса веселять» («Заметка о купальском празднике в Уманском уезде» (II, 327).

Автор засвідчує глибоке знання фольклору, в тому числі дитячого (статті «Колядки» (12), «Уніатська колядка» (18), «Про перетворення в малоруських казках» (13) тощо). Прикметно, що, навіть перебуваючи далеко від рідного села, Хрисанф Яшуржинський у своїх статтях нерідко посилається на фольклорно-етнографічні за-

НАШ КОНКУРС: «ПРОСВІТІ» — 135

писи, зроблені саме в ньому. Та й старожити це стверджують. «З Одеси він часто приїздив у село фаетоном, — пише в листі до мене Юхим Вакулович Головатий (1912 р. нар.), — або його привозили сільські сусіди», наприклад, «Іван Калошин» (4).

Вийшовши на пенсію, Хрисанф Яшуржинський назавсім залишає Одесу і, за Г. Зленком, 1911 року повертається в рідні місця.

Чому саме 1911-го? Бо це тоді в Молодецьке призначено нового священника — Андроника Вишневського (Клірові відомості церков Уманського повіту за 1913 рік. — 9, ф. 127. — Оп. 1011. — № 3207. — Арк. 734—738).

селянами. До нього тягнулися з усіх усюд. Але й тут «прохвесор» чинив мудро: повертаючи книжку, читач мусив «прозвітуватися» про те, що прочитав, що запам'ятав. Якщо хто виявляв байдужість до прочитаного, на нову книжку йому вже важко було сподіватися.

Ще й досі місце його будинку-господи звуть «Крисаньові хати», хоч нічого з будівлі не залишилося. «Духовне пошанування» вченого можна вбачати хіба в тому, що нині там споруджено квартири для вчителів.

До речі, стосовно місця є й «легенда». Михайло Миколайович Гусак (1959 р. нар.) — чоловік майстровитий, творчо багатогранний, а головне — зболений долею рідного краю, — вважає, що Яшуржинський побудувався якраз там, де гайдамаки заховали скарб. Той скарб нібито вкрито овечими шкурами, захищено заклітками й закопано на відстані «27 патикив [Палиць. — *М.П.*] від старої дзвіниці». Скарб, зрозуміло, багатьох позбавляв сну, але всі пошуки виявилися надаремними. Хрисанф же, як людина допитлива й не без гумору, цілком міг «утнути» таку дотепну «штуку»...

90 років тому громада заходила-ся з будівництвом нової церкви. «Комісія в цій справі очолював професор, — пише Ю. Головатий, — те саме було при будівництві земської школи, яку очолював директор Бондаренко». У Церковних відомостях за 1913 р. читаємо, що нова Свято-Миколайська церква була кам'яна, з п'ятьма дерев'яними банями. Тоді-то, вважає Г. Зленко, з'явилась у журналі «Сяйво» (2, 10) остання прижиттєва публікація Хрисанфа Яшуржинського — «Поезія різдвяних свят». У статті наведено колядки й шедрівки, записані, звичайно ж, у Молодецькому. «У Києві дуже гарно святкують Різдво, — читаємо, — а все-таки мене тягнуло на село, де я родився, і де почував, що селяне якось привітніше справляють цей святок» (14, 237).

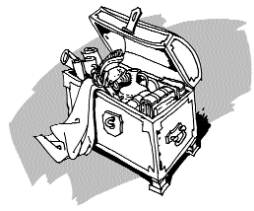
Проте у 1914 р. у «Сяйві» з'явилась і ще одна цікава розвідка Яшуржинського — «Проводи» (про Великодні поминальні звичаї) (16, 124). Мовлячи про зв'язки «християнських поминок і учти» з культом предків і «старовинною тризною», учений зазначає: «...на Проводах деякі так уконтентуються, що тут же, на могилках, остаються і ночувати, кажуть, нібито їм ніччю являються родителі, звичайно, зп'яну всяке приверзеться» (16, 124).

...На жаль, поки що не вдалося відшукати метричну книгу (та чи збереглася вона взагалі?), в якій записано про смерть Хрисанфа Петровича, а проте насправді це могло статися восени 1923 року. Григорій Зленко свою статтю завершує так: «18 листопада 1923 року на черговому засіданні Таврійської ученої археологічної комісії відомий кримознавець А. І. Маркевич виступив із повідомленням «Пам'яті Х. П. Яшуржинського». Як, і з ким дійшла звістка про кончину Хрисанфа Петровича в Сімферополь, коли він помер, і де похований, годі сказати щось певне» (2, 10).

Оскільки Ю. Головатий уже давно мешкає на Львівщині, показати могили Хрисанфа Петровича в Молодецькому інші старожити змогли тільки приблизно. Свого часу Михайло Чорнописський хотів поставити на ній пам'ятний знак, та йому не дозволили: як же, пам'ятний знак — націоналістичний?

А як же із його внеском в українську фольклористику й народознавство? Близько півсотні праць на добру тисячу сторінок — чи буде це неосінене багатство зібране колись докупи? 150-річчя від дня народження Хрисанфа Яшуржинського торік минуло ніким не помічене і не пошановане. Нинішньої осені мине 80-річчя від дня його смерті. Невже мине так само непомітно?

● **Марина ПАВЛЕНКО,**
м. Умань

У давніші часи Україна серед інших європейських держав славилася довгожителлями. На початках позаминуло століття на наші терени приїздило кілька вчених із Німеччини, яких цікавило, що є причиною такого явища. Після сукупних аналізів вони прийшли до висновку: одним із вагомих аргументів є цілорічне вживання овочів, зокрібна капуста й буряка. Найкалорійнішою стравою вони вважали наш знаменитий у всьому світі борщ.

Хоч це й не до теми, але наведу такий факт. Перебуваючи в Канаді, я зустрівся з тамтешнім поетом Яром Славутичем (до речі, він уже відомий і в Україні: вийшло кілька збірок, які навіть висувалися на Національну премію ім. Т. Г. Шевченка). Завершуючи приязну розмову, я поцікавився, як він у такому солідному віці зберіг молодечий запал і свіжість. Очевидно, зауважив майстрові, тутешні умови життя, де вистачає всього, крім пташиного молока посприяти. Він відповів: “А я, до речі, майже не користуюся всілякими фіндифлюшками. В моєму повсякденному меню наші національні страви — сало, картопля, галушки і, звичайно, борщ. Ви не повірите, але наш український борщ мені щодня готує дружина, і я тричі на день смакую ним...”

Але це між іншим. Основною повсякденною стравою поліщуків був і залишається борщ. Щоправда, він має й деякі відмінності од інших регіонів. Через надзвичайну бідність лісовики спроможні відгодувати лише одного кабання, якого колють, як правило, напередодні Різдва.

Й тут варто наголосити, що довгий час, майже до середини 60-х років, місцеве населення не вміло зберігати продукти свіжими. Сало і м'ясо різали на відповідні шматки, надмірно солили і складали в дерев'яні бодні чи ящики. Здір скручували в кавалки й підвішували до кроків на горищі. За холодної погоди продукт зберігав свої якості, а у весняно-літній період швидко жовтіло і почасті псувався — з'являлися черв'яки; в таких випадках сало просушували на сонці. Нині в молодших родинах зберігають свіжину в скляних банках, а самотні літні люди дотримуються давньої традиції.

Відтак один чи навіть два годівники на родину — невелика розкіш упродовж року; хоч-не-хоч, а економити треба. Тому під час довготривалих Пилипівського і Великого постів уживали замість м'яса білі сушені гриби та копчені в'юни, а засмажували юшку і борщ олією, яку добували з дикорослого реп'яха або льону.

Навагал льон — традиційна поліська рослина. Вона, образно кажучи, одягала й годувала полісян. До речі, я до п'ятого класу ходив у лляних штаних, пофарбованих у крушинових ягодах, а натільну білизну носив до випускного класу. Рушники, рядюжки, рибчуні й уся домашня ноша виготовлялась із лляного полотна. До середини 60-х років у кожній оселі з ранньої провесні гукали берда ткацьких верстатів, а коли щедрилося на безхмарні дні, домоткане полотно вибілювали біля ставків на жаркому сонці, поливаючи водою і збиваючи його працями.

На особливу увагу заслуговує олія з насіння льону. Нині її практично не виготовляють, бо це занадто трудомістка праця. Попервах слизьке насіння, скроплене водою, товчуть у ступі, час од часу просіваючи на решето, щоб відділити лузгу. Нерідко цей процес триває кілька днів. Потім товчений м'якуш перетирають долонями, доки він не випустить жир; лише після цього на сипають у казанець і ставлять у добре нагріту піч, щоб випарився, а вже потім наповнюють ворок і вицавлюють його в олійниці.

З однієї порції виходить у середньому півлітра олії. Тому нею вельми дорожили: лише засмажували борщ і поливали зварені в ньому гриби з покритим часником. Мати дозволяла мені раз у кілька днів

намастити житню скибочку льонницею й притрусити сіллю. З'ївши її, вгамовував голод на півдня. Я і досі відчуваю приємний запах і смак, але, на жаль, придбати цей продукт уже неможливо.

Отже, борщ. Я зібрав понад двадцять рецептів його приготування. Більшість із них зафіксовано на Поліссі. Але не тільки борщем єдиним харчувалися лісовики. В народі кажуть, що картопля — другий хліб. Полісяни стверджують протилежне: картопля — всьому голова.

Справді-бо, без цього овоча й не уявити повсякденного харчування: варена, смажена, тушкована, печена. З неї виготовляли юшку, вареники, бабки, пюре (по-тутешньому — кума), товченики, пекли у вогнищах

Меланія Мамчур з с. Рудка Володимирецького р-ну на Рівненщині

пастухи і косарі — всього й не перелічити. Не випадково, до поліщуків прилипла якоюсь мірою зневажлива наклічка — бульбашники.

Піщано-суглинкові ґрунти найбільш придатні для вирощування картоплі. Серед зернових поліщуки культивують овес, ячмінь, просо, гречку й жито (про нього буде окрема розповідь). Особливо популярною є гречка. З неї виготовляють різноманітні каші, супи, гречаники, крупні є обов'язковим компонентом при виготовленні кров'яних ковбас. Але найбільше полюбили поліщуки знамениті колись млинці. Їх вживали зі сметаною чи топленим салом або ж змащували маслом. Нині ці смакові вироби вже призабулися.

І все-таки, не зважаючи на чималу скруту в харчуванні, серед поліщуків і досьогодні часто можна зустріти довгожителів. Насамперед, це стосується жіноцтва (чоловіки з відомих нам причин живуть на 10—12 років менше). Середній вік жінок — од сімдесяти до вісімдесяти літ.

У селі Рудніці я зустрічався з кількома довгожителками. Меланія Іванівна Мамчур, котрій перетягло за вісімдесят, сиділа на лавчині біля своєї хати зіпершись руками на стегна.

— Як живу, питаєте? — підозріло зиркнула на чужинців. — Було б краще та некуди. Шо то за жице, коли ноги не слухаюцца, а руки ось якіе, — і вона протягла обіруччя, пальці на яких нагадували скручений дріт. — А робити треба, щоб заросити рота...

Поруч із Меланією живе син. Мати пожартувала: до сорока років ходив у сиволях, а недавно надумався — женився й має малу дитинку. Після розвалу колгоспу ніде влаштуватися на заробіток, а тому ходить у безробітних. Харчами таки забезпечуються, але потрібна якась і копійка. Ото й перебиваються гур-

том матиною вісімдесятигрівною пенсією.

— Ваших одноліток багато в селі? — поцікавився наостанок.

— Та є трохи. Гонде, за деском, Настя Стрижеусиха живе. Йой без двох сто лет буде...

Відшукати помешкання Анастасії Тимофіївни було не так і легко. Її обійстя заховалося за густим узліссям. Після того, як нацисти спопелили чимало осель, довелося будуватись, як тут кажуть — “на одишбі”. Фашисти зганяли лють на мирному населенні за те, що так звані місцеві партизани вбили одного чи кількох завоювників. Їм нічого, бо безпечно переходилися в лісах, а страждали зовсім безвинні сільчани.

Навагал жити уосібно — давнішня мрія поліщуків. Природа для них — це все, без неї, себто лісів, річок і боліт, вони не уявляли свого життя. Переселенці, котрі зазнали чорнобильської чуми і вимушені були переїздити в південні райони, й досі не можуть звикнути з новим ландшафтом, і чимало поліщуків вертаються назад.

Але родині Стрижеу-

суворо каралися. І це, певною мірою правда. Однак серед них траплялися непоодинокі випадки мародерства. Як оповів син Анастасії, він був свідком, коли в їхнє село заходили партизани-ковпаківці. Один раз награбували їства та напоїв, другий, а втретє зайшли до багатодітної родини й геть очистили оселю, забрали навіть ложки і миски. Згорьована жінка вийшла на вулицю й стала слізно голосити. На шастя, хтось їй порадив звернутися до вищого начальства. Вона одважилася піти в ліс і поскаржитися вищим чинам. Невдовзі мародери принесли якусь дешицу пограбунків. Однак більшість селян боялися так чинити.

Але найстрашніші часи випали для мешканців лісових регіонів у повоєнний час. Тут аж до 45—46-х років продовжували вести боротьбу проти советів бандерівці. Ми вже достеменно знаємо, що УПА різнозначно боролась як проти фашистів, так і проти більшовиків, котрі вели завоювницьку політику.

— Ми жили в постійному страху, — згадує Анастасія Тимофіївна. — Як наступали сутенки, кожен крайнин трусився од ляку. Серед ночі постукають в око, і хоч-не-хоч, а мусиш одчиняти, бо або двері вило-

ЇЖ БОРЩ ІЗ ГРИБАМИ

...йдуть “каламутити воду”, себто ловити рибу

сів відселяництво завдало чимало страждань. Однак про них трохи згодом. ...На подвір'ї було гамірно. У гості приїхали внуки та правнуки. Коли я розповів про мету перевідин, син застеріг: мати глухувата й майже не бачить, але зголосився “витранспортувати” неньку з оселі.

Розповідь літньої жінки є характерною для поліського регіону. Вона широкердно зізналася, що з приходом советів життя їхнє значно погіршилося, хоч і за поляків було не з медом. З організацією колгоспів у селян поодбирали увесь нажиток; хто ж перечив — повиселяли в Сибір або ж закатували в застінках НКВС. Фашистська окупація, на яку сподівались ображені сільчани, також виявилася фікцією.

Щонайбільше, як уже мовилося, провокували нацистів так звані партизани. Переважно це були партапаратчики, котрі боячись розправи, пішли в “лісове підпілля”. Ночами вони шастали по навколишніх селах і займалися мародерством: одбирали харчі, одяг і навіть гвалтували дівчат і жінок, — хто намагався протидіяти, з тих жорстоко знущалися, обзиваючи “шмондями”.

Навагал вважалося, що грабіжництвом займалися лише так звані партизани-самозванці. У централізованих загонах такі вчинки

мають, або хату спалять. Найстрашніше було те, що не знаєш, хто прийшов. Одніе звертаюца по-руськи; одкажеш по-руськи — “ах, таку твою мати, ти московка”, а коли своєю мовою — “ах, наволоч, ти з бандеровцями зв'язана”, і навпаки. Шо хотіли, те чиніли: і грабували, і біли, і хлопцов у лес одводили, зводки вони не верталіса. Ой, не доведі Господі, щоб таке ще повторилося...”

Про такі чи подібні історії нам розповідали і в інших селах. Й тут варто сказати про справжніх “лісовиків”. Це були енкаведисти з каральних загонів. Ось що мені розповів відомий дослідник повстанського руху на західноукраїнських землях Григорій Дем'ян. Після сталінградської битви, коли вже стало зрозуміло, що хребет фашистській армаді зламане, совети відчували: їм доведеться вести довготривалу боротьбу з бандерівцями.

З цією метою було створено два спеціальні табори біля Ленінграда й Новосибірська, у яких готували “воєків УПА”. Крайнин пана Дем'яна повідав таку історію. Тоді його війська частина дислокувалася біля Новосибірська. Молодий новобранець ніяк не міг зрозуміти, чому в сусідній дивізії щовечора крокують у бандерівських одностроях молодики і наспівують повстанських пісень.

Отримавши “увольнительну”, він випадково познайомився з солдатом, котрий служив поруч. На запитання, чому в них співають вечорами націоналістичні пісні, за які в Україні саджають за ґрати, той відповів: “Так треба. Скоро ми поїдемо в ліси...” Як неважко здогадатися, в такий спосіб репресивна система готувала “бандерівців” — вишколених енкаведистів-провокакторів. Блискучий тому приклад — “розвідник” Кузнецов, який завдав чимало лиха нашому підпіллю і місцевим жителям, ім'я якого ще й досі увічнене в містечку атомників на Рівненщині.

Про те, як діяли “бандерівці” на Поліссі, наведу лише один приклад. У Дубнівському районі, що на Рівненщині, на початку шістдесятих років трапився страшний випадок. Тоді було модно направляти в західні райони з центральних областей молодих учительок. Така ж доля випала випускниці київського педучилища. Вона працювала навчителькою в початкових класах, вийшла заміж за місцевого юнака й народила дитинку.

Удосвіта в її квартиру ввійшло кілька молодиків у бандерівських одностроях. Серед них був і місцевий чоловік. Йому при арешті поставили умову: якщо не зголоситься просто ходити з ними серед одно-

на п'ятах один із негидників схопив за ноги грудне немовля і вдарив головою в одвірток, потім поглумилися над матір'ю. З обома переламаними руками її залишили живою як конкретного свідка “бандерівського злочину”.

Про цей жахливий злочин широко трубила вся преса, приписуючи його воєкам УПА. Не довіряти цьому факту не випадає, адже нині розкриті численні злочини енкаведистів: у масових похованнях в'язнів виявлені найстрашніші тортури — при катуванні людобивці забивали цвяхи у скроні, переламували руки, протягували колючий дріт з рота до вуха, відрізали перса в жінок і дівчат...

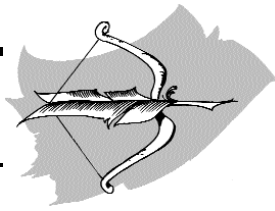
Не кращі часи пережили поліщуки і в перші повоєнні роки. Не така страшна була голодівка 1947 року (хоч і тоді люди пухли від недоїдання й навіть помирили), як масові репресії і виселення цілих сіл у Сибір “за участь і підтримку бандерівців”. Не оминув лиха доля і родину Стрижеусів. За причетність одного із синів до УПА їхнє майно вже було описане для конфіскації, а сім'ю готували до виселення. Врятувало те, що батько родини був червоноармійцем і загинув під Берліном.

— А ще у нас був такий випадок, — пригадала Анастасія Тимофіївна. — Беремена жонка взяла жменьку льону з колгоспного поля, то єе засудили на рок, де вона й народила дитинку. Такий строк давали за чавун бульби чи жмак зобраних на скошеному полі колосків...

— Важкі часи пережили Ви. То що, на Вашу думку, допомогло вам досягти такого поважного віку? — запитав наостанок у пані Насті.

— Ой не згадуйте, чолов'єче. Шо пережила, то пережила: і поляків, і немцов, і советов. Найтяжче було за советов. А як дожила до своїх лет, питаєте? А Бог його святий знає. Може тому, що живу на свіжому повітрі і харчуюся тим, що на городі росте. Тільки ось біда: на старість оглухла й ослебла. Мабуть то од того чортового Чорнобеля, який натворив усе це...

В. СКУРАТІВСЬКИЙ,
“Полісся”

ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ НЕЗАЛЕЖНОЇ ВІД МОСКВИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ ТА ПІДСТУПНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НЕЮ СЛУЖИТЕЛІВ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

Закінчення.
Початок на с. 5

розгрому більшовицьких армій під Варшавою 15 вересня 1920 р. територія Західної України була під владою Польщі, Румунії, Чехо-Словаччини. Природно, що волиняни, буковинці та закарпатці не могли брати участі в соборі, що відбувався в Києві, який був під владою більшовиків. А галичани практично всі ще перебували в Греко-Католицькій Церкві.

Дії ж Української Автокефальної Православної Церкви з відродження духовності й національної свідомості українців все більше непокоїли вождів Компартії. Лазар Каганович, який з 1925 року очолював ЦК партії більшовиків України, оцінював УАПЦ як буржуазно-націоналістичну організацію. Керована компартією, ВЧК-ОГПУ з 1926 до 1937 рр. знищила практично все священство УАПЦ, усі її церкви були більшовиками закриті.

Відкриємо том I “Мартирологу Українських Церков” і на стор. 106 прочитаємо, звідки прибували делегати на Собор: були навіть з Кубані, а от із Західної України не було. І делегатів було не 180. На ст. 115 читаємо, що “при вирішенні питань про соборну висвяту “за” висловились 310 делегатів, “проти” — 7, “утрималось” — 7”. Отаке було насправді.

Томос (указ) Вселенського Патріарха Григорія VII визнав її як Автокефальну Православну Церкву Польщі і вона стала канонічно незалежною від Російської Церкви, відновивши свій давній, порушений Москвою, статус митрополії Вселенської Патріархії.

Вселенський Патріархат у своїй постанові сказав: “...ми розглянули акт, який підтверджує також історія, що перше відлучення Київської митрополії і залежних від неї митрополій Литви й Польщі від нашої столиці та прилучення їх до святої Московської Церкви було щонайменше не за канонічними приписами”. Тому і в 1992 р. Вселенський Патріархат у листі до Московського Патріарха писав, що Вселенська Патріархія визнає Російську Православну Церкву Московської Патріархії в межах 1593 р. А тоді, як відомо, Київська митрополія ніяким чином не входила під юрисдикцію Російської Церкви.

Автокефальна Православна Церква в Польщі з 1925 р., після вбивства митрополита Юрія московським архимандритом Смарагдом, очолюється митрополитом Діонісієм, який керував цією Церквою і під час німецько-російської окупації Польщі 1939 р. У цій Церкві було 10 єпископів: на Холмсько-Підляського висвячений єпископом Іларіон (Огієнко), а на Краківського і Лемківського — Палладій (Ведибіда-Руденко).

Після окупації Німеччиною України в 1941 р. та проголошення 30 червня 1941 р. у Львові Організацією Українських Націоналістів під проводом Степана Бандери Акту про відновлення Української Держави здійснюються спроби другого відродження Української Автокефаль-

Російська церква не хоче, щоб на київську землю ступив Папа — Велика людина сучасності

ної Православної Церкви. Відкриваємо II том “Енциклопедії Українознавства” (перевидання Інституту Української археології Національної Академії Наук України 1995 р.) на стор. 618: “1942 р. поновлено Українську Автокефальну Православну Церкву. Вона значно відрізнялась од Церкви 1921 р., бо мала вже канонічно-правне духовництво: єпископів висвятив митрополит Діонісій з архієпископом Пинським Олександром, Єпископ Луцький Полікарп став митрополитом. Рукоположено нових єпископів: Никанора, Ігоря, Михайла, Володимира, Платона, Григорія, Генадія, Вячеслава, Мстислава, Сильвестра. Вони рукоположили багатьох священників. Почалося освячування церков”.

Третє відродження УАПЦ в Україні розпочалося в Києві в лютому 1989 року. 15 лютого 1989 р. був створений Ініціативний комітет відновлення діяльності УАПЦ в Україні. 19 серпня 1989 р. перша парафія РПЦ повернулася під канонічну владу митрополита Мстислава. Це була Петропавлівська парафія Львова, де Службу Божу правив обраний пізніше Патріархом УАПЦ Димитрій.

На кінець 1989 р. громади УАПЦ були зорганізовані майже в усіх обласних центрах України. 8 вересня 1989 р. митрополит УПЦ Першоєрарх УАПЦ в діаспорі блаженніший Мстислав вислав “Звернення до всесесного духовенства і побожних вірних на батьківщині і по всьому світу розсіяних”. До весни 1990 р. в УАПЦ вже перебувала більшість православних

громад Галичини.

Остаточне організаційне оформлення УАПЦ відбулося на Всеукраїнському Православному Соборі 5-6 червня 1990 р. у Києві. На Собор з'їхалося 703 делегати з усієї України, з них було 7 єпископів.

Що ж читаємо у листівці Григорія Іванченка? “Ця Церква не визнана ні однією з 15-ти Православних Церков світу, ні одна Церква не має з ними літургійного спілкування”. Читайте самі, шановні земляки, в будь-якій із загальноукраїнських газет за вересень 2002 року про те, що в Києві у вересні 2000 р. відбувся Помісний Собор УАПЦ, на якому духовним керівником УАПЦ України за погодженням із Вселенським Патріархом дав згоду бути митрополитом Костянтин, предстоятель цих єпархій, — патріархом Української Православної Церкви в усіх країнах, де живуть українці. Усі єпархії УАПЦ у всіх місцях розселення українців у світі, куди вони виїхали від московсько-більшовицького терору, в Західній Європі, Канаді, США не тільки визнані, а й прийняті Вселенським Патріархом під свій омофор.

То хто ж тоді з нас сіє ворожнечу і розкол серед українських християн?

Як же може дочірня Російська (Московська) Церква стати матір'ю Української Православної Церкви, для Київської Митрополії чи Київського Патріархату, коли вона, РПЦ МП, історично походить від Київської Митрополії і молодша за неї на 200 років?

І останнє: у IV каноні IV Вселенського Халкідонського (451 рік) та 36 каноні VI Вселенського Константинопольського Собору (680-681 р.) сказано: “Устрій Церковних справ повинен відповідати устрою політичним і суспільним”. Точнісінько так трактує цю справу апофтегма Фотія: “Належить прийняти, що права, які відносяться до Церковних справ... повинні достосовуватися до політичних і адміністративних змін”. І коли Україна вже понад 11 років існує як визнана усім світом незалежна держава, то не може бути так, щоб у незалежного народу Церква залишалася залежною від колишньої імперії.

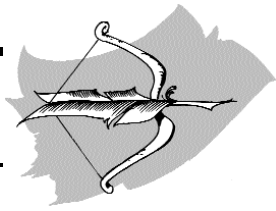
Чим же ми, українці, гірші від православних християн Грузії, Кіпру, Болгарії, Сербії, Румунії, Греції, Польщі, Чехії, Македонії, Албанії та інших країн, тієї ж Росії, де є свої незалежні (автокефальні) Помісні Православні Церкви? Тільки нам, одному з найбільших в Європі народів, що вийшов із колоніальної залежності Росії, ієрархи Російської Церкви всіма силами перешкоджають будувати свою Помісну Православну Церкву.

З Божою допомогою, незважаючи на ворожі підступи, ми, українці, підемо своєю дорогою і будемо будувати свою державу, відбудувати свої поруйновані храми й душі, відкидаючи як нісенітницю та облудну брехню звинувачення нашої Автокефальної Православної Церкви у неканонічності та неблагодатності.

Віктор КІБКАЛО

ВІДРОДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

НЕЗАЛЕЖНОЇ ВІД МОСКВИ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

ТА ПІДСТУПНІ МЕТОДИ БОРОТЬБИ З НЕЮ

СЛУЖИТЕЛІВ МОСКОВСЬКОГО ПАТРІАРХАТУ

На свято Воздвиження Чесного Хреста в центрі Красного Кута на виділеній селищною Радою ділянці землі біля дитячого парку архієпископом Української Автокефальної Православної Церкви — Ігорем, у присутності багатьох жителів Красного Кута було проведено встановлення та освячення Хреста. Відбулося освячення земельної ділянки, на якій буде споруджено капличку, а відтак храм святих апостолів Петра і Павла. Здавалося, що ця подія повинна була б вселити радість у душі християн. Однак настоятель Свято Архангело-Михайлівського храму Московського патріархату в Краснокутську, який підписується «отець Григорій» (Григорій Іванченко), почав розповсюджувати серед населення листівки, в яких називає появу незалежної від Москви християнської громади у Краснокутську «бідою». Це той самий «отець Григорій», який побив у присутності свідків жінку-християнку, що навіть було показано у програмі Харківського телебачення.

Прочитавши цей «твір» настоятеля християнського храму, ми з жахом відзначаємо, що він забув заповіді Божу: «Не свідчи неправдиво на ближнього свого», бо листівка ця неправдива від початку до кінця. Щоб зрозуміти, де правда, звернімося до історичних джерел.

Коріння християнства на нашій землі дуже давнє. За існуючими переказами перший хрест на землях Київської Русі, а нині України, встановив ще у I столітті після Різдва Христового апостол Андрій Первозванний. Відомо, що ще за часів князя Ігоря до 945 року в Києві вже була християнська церква св. Іллі. У 955 р. християнство прийняла княгиня Ольга, а в 988 р. її онук — князь Володимир, який в 987 р. став християнином і охрестив з допомогою грецьких священників усю Київську Русь.

У 1037 р. за князя Ярослава, прозваного Мудрим, у Києві вже було понад 400 церков, і з благословення Константинопольського Вселенського Патріарха була створена Митрополія Київська і всієї Русі. Ця наша Митрополія канонічно підлягала Вселенському Патріархові, а в 1051 р. на митрополичий престол вперше був обраний за згодою князя Ярослава киянин Іларіон. І ніякої згадки в ті часи не могло бути про Москву, бо лише через 110 років після утворення Київської Митрополії князь суздальський Юрій Довгорукий збудував серед угро-фінівських племен мисливський будинок, куди їздив зі своїми боярами на полювання, місто ж Москва заснувалося пізніше. І лише через 200 років після хрещення Руси-України в Москві була створена Московська єпархія Київської Митрополії.

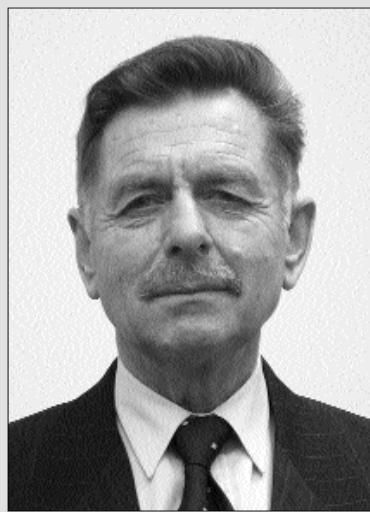
Хоча Київ у ті часи вже значно занепадав, суздальський князь Юрій Довгорукий укладає з половцями союз, одружується з донькою половецького хана Айєпи, а їхній син Володимир—Суздальський князь Андрій Боголюбський, попередник московських князів, як пише проф. О. Субтельний, у 1169 р. напав на Київ і по-дикунському пограбував його. Літопис свідчить: «І грабували вони два дні увесь город... гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю, і не було помилювання анікому анізвідки. Церкви горіли, християн убивали... жінок вели в полон, силоміць розлучаючи з мужами їхніми. Діти ридали, дивлячись на матерів. І взяли вони майна безліч. І церкви оголили од ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі. І всі святині було забрано. Запалений був навіть монастир Печерської святої Богородиці». Це той самий князь-грабіжник Андрій, який підступно вивіз із Вишгородського монастиря ікону Матері Божої, написану апостолом Лукою, у свою столицю Володимир. Тому ікона нині іменується Володимирською.

Використавши занепад Києва, у 1448 р., тобто більш як через 400 років після утворення Київської Митрополії, московські князі, бояри та священнослужителі самовільно, без згоди і всупереч волі Вселенського Константинопольського Патріарха, вигнали митрополита Ісидора, який приїхав у Москву від Вселенського Патріарха, оголосили свого єпископа митрополитом і відділилися від Вселенського Патріарха. Тобто, якщо говорити словами листівки, першими «розкольникми» на Русі стали московити. Але і після того Митрополія Київська і всієї Русі-України була автокефальною, дістаючи від Вселенського Константинопольського Патріарха лише благословення на інтронізацію митрополита.

Україна незалежною державою увійшла в союз із Московським царством у 1654 р., сподіваючись відстояти свою свободу в боротьбі з королями Польщі та Угорщини, султанами Османської імперії та ханами Криму. Та сталося щось інше. Знехтувавши свої обіцянки та порушивши умови Переяславської угоди, Москва накинула Україні зашморг найжорстокішого національного та соціального гніту. Десятками мільйонів жертв заплатив український народ за необачність своїх провідників у 1654 році. Але й нині, коли Україна стала суверенною державою, сучасні московські імперіалісти не втрачають надії знову повернути собі владу над українським народом, щоб знову заволодіти його землею та багатствами.

Велику надію в справі перетворення українців у зденационалізоване «русскаязичне» населення вони покладають на церковно-імперську структуру Російської Православної Церкви та її відділення в Україні — під назвою «Українська Православна Церква Московського патріархату». Паразитуючи на необізнаності переважної маси українців зі справжньою історією свого народу і своєї християнської Церкви (а українці й не мали змоги знати правду про свою історію, бо вся інформація проходила через густе сито комуністичної цензури), служителі Московського патріархату закликають нас ні в якому разі не розбудовувати своєї Помісної Церкви, а залишити її підлеглою Московському Патріархатові. Вони нічим не гребують при цьому, вживаючи для своїх пропагандистських цілей примітивну брехню та обман.

Типовою для Східної України склалася ситуація, в Краснокутську на Харківщині. Тому ми й вважали за доцільне поділитись із читачами інформацією про ці події в Краснокутську (Красному Куті).

Віктор Кібкало

Молимося за єдину помісну церкву...

І тільки в 1685-1686 роках, через більш як 30 років після Переяславської Ради, де було прийняте рішення про союз із Московським царством, грубо порушивши умови укладеної угоди та провадячи політику розколу нашої держави, московські правителі, що підступом підкорили Україну за величезні хабарі, відвезені до Константинополя, домоглися дозволу Вселенського Патріарха підпорядкувати собі Київську Митрополію. Та вже у 1686 р. Вселенська Патріархія на своєму соборі визнала підпорядкування Київської Митрополії симонією (тобто діями хабарників) і провела детронізацію Патріарха Діонісія, тобто визнала його дії такими, що суперечать канонам і моралі Православної Церкви і позбавила його права бути Вселенським Патріархом.

Московські царі й верховні ієрархи Російської (Московської) Церкви забороняли вживання української мови в Церкві, друкування українських книжок, бо на думку московських

можновладців української мови «ніколи не було, нема і бути не може».

У той час, на відміну від вчення Московської Церкви, християнство стверджує Божественну сутність мови і здатність людей говорити Божим Даром.

Ще святий апостол Павло у першому посланні до коринфян навчав, що богослужбовою мовою, як це впливає з діянь і вчення Апостолів, має бути мова того народу, серед якого проповідується Євангеліє та здійснюються релігійні обряди: «У церкві говоріть тільки зрозумілою мовою». «Як говорить хто чужою мовою, той буде тільки самого себе» (1 Кор. 14:4). «А тепер, як прийду до вас, браття, і до вас говорити буду чужою мовою, то який вам пожиток зроблю» (1 Кор. 14:6). «Бо коли я молюся чужою мовою, то молюсь дух мій, а розум мій без плоду» (1 Кор. 14:14).

Повага до рідної материнської мови людей була одним з важливих чинників, який допоміг

апостолам швидко поширити й утвердити серед багатьох племен і народів вчення Христове. Здатність розуміти мови інших народів і говорити цими мовами Апостоли отримали від Духа Святого. «Усі ж вони сповнилися Духом Святим і почали говорити іншими мовами, як їм Дух промовляти давав» (Дії — 2.4). І тільки ті діячі, хто раніше намагався і нині намагається залишити українську націю у фізичному і духовому рабстві, винищити українство шляхом зросійщення, не боячись гріха, порушуючи Заповіді Господні, відмовляють і відмовляють нашому народові у праві відправляти Службу Божу українською мовою.

Історія повторюється.

Ще у Візантії в IX столітті, коли вчителі і святителі Кирило і Мефодій почали проповідувати серед болгар Христову віру зрозумілою для них мовою болгарською, а не мовою сусіднього народу — грецькою, це викликало лютий опір і напади на них з боку ворогів слов'янства. Тож коли сьогодні противники Української Церкви й української мови у тій Церкві стверджують, що в Церкві повинна вживатись як богослужбова старослов'янська в московській модифікації мова, як мова предків, то вони грішать проти Істини.

Попри величезні потуги уряду Російської імперії та Синоду Російської Православної Церкви на повне зросійщення Української Церкви і всієї України, у нашого народу, і в найсвідоміших священнослужителів-українців не вмирало бажання відновити свої поруйновані та пригноблені Державу і Церкву.

21 квітня 1911 р. через київську газету «Рада» священник А. Євсеевський звернувся до громадськості України із закликом «Нам, українцям, потрібна Українська Православна Церква». 1 травня 1912 р. харківська газета «Сніп» висунула вимогу автокефалії Української Церкви. Тому відразу після розвалу Російської царської імперії у 1917 р. на теренах України розпочався широкий рух за відбудову своєї зруйнованої держави і відновлення Української Православної Помісної Церкви, незалежної від Москви, тобто самоврядної чи автокефальної. У листопаді 1917 р. було обрано першу Всеукраїнську Православну Церковну Раду — тимчасовий орган для підготовки скликання собору, яку очолив архієпископ Олексій. Нарешті, незважаючи на всю протидію Московського Патріархату РПЦ, у жовтні 1921 р. в Софійському соборі в Києві відкрився Всеукраїнський Православний Церковний Собор.

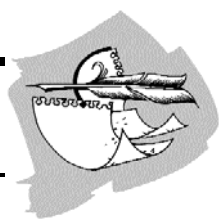
Попри шалений опір ієрархів Російської Православної Церкви та комуністичної партії, яка відновлювала розвалено імперією на своїх «модернізованих» засадах і стала жорстоким противником національно-визвольних рухів пригноблених Росією народів, 14 жовтня 1921 р. на Всеукраїнському Церковному Соборі в Києві було проголошено відновлення Української Православної Помісної Церкви, незалежної від Російської Церкви.

Авторитет Української Автокефальної Православної Церкви стрімко зростав і вже до 1927 р. в її складі діяло 10.657 священнослужителів. Та частина Російської Православної Церкви в Україні, що на чолі з екзархом Михайлом не ввійшла до УА ПЦ, у серпні 1922 р. зібрала свій Собор. Як писав митрополит Іоан: «Ніяких обвинувачень стосовно нашої Церкви (УАПЦ) в ересі або розколі Собор цей не визнав. У травні 1925 р. Собор другої течії російської ієрархії в Україні, що зветься обновленською чи синодальною Церквою, також не визнав обвинувачень нашої Церкви в ересі або розколі».

Що ж ми читаємо в листівці, яку написав ієрей Григорій про Собор 1921 року? «За вихід зі складу Російської Православної Церкви, частиною якої понад 300 років була наша Українська Православна Церква, проголосувало 60 делегатів, а за те, щоб залишитися в лоні Матері — Російської Православної Церкви, віддали свої голоси 120 делегатів. Але ці 60 членів Собору і певна кількість людей, які стояли за ними, в основному із західних областей України, не підпорядкувалися рішенням Собору, тобто не підпорядкувалися волі Святого Духа, тому вчинили смертний гріх розколу, який, за вченням Святих Отців, не змивається навіть кров'ю. І тоді ж ними була проголошена т. зв. Українська Автокефальна Православна Церква».

Та відкріємо будь-який шкільний підручник з Історії України і дізнаємося, що ще 25 червня 1919 р. згідно з рішенням Версальської конференції Польща отримала право окупувати всю Галичину, яка до того часу фактично була окупована розгорнутими проти українців польськими загонами, сформованими з польських поселенців у Галичині, військами Польщі та армії Генерала Йозефа Галлера, що була озброєна Францією і діяла переважно під командуванням французьких офіцерів. Після

Закінчення на с. 6

КВІТИ ДЛЯ ПОЕТА

НЕЗАБУТНІ

етом Станіславом Тельнюком, що друг, якого ми всі так любили й шанували, сам незабаром піде від нас...
...Чи Вам по той бік
сняться роси

На килимах зелених трав?
Чи скована земля морозом
І смуток душу обійняв?!

А на другий день після перепоховання Поета Василя Стуса, в понеділок 20 листопада 1989 року, відбулося засідання нашої літературної студії "Пролісок", де автор цих спогадів читала шойно написаного вірша "Пам'яті Василя Стуса", який теж був надрукований у добірці в згадуваному журналі "Київ" десять років тому...

Знову я про перепоховання поета Василя Стуса. ...Вже наче починало трохи сутеніти, а мали поховати до заходу сонця. І ось над натовпом стоїть гул змерзлої землі, навіть Природа не була байдужа до того, що відбувалося. І вірш починається так:

Луна іде, — гуде Земля,
Відгукується боєм —
Приймає сина іздала...
О, доленько, о доле!
До свого серця пригорни,
Засмучена Вкраїно,
Прийми з лихого чужини
Не пасинка, а Сина.
А що ж такого син вчинив,
Що мусив погинути?..
Тебе, о Земле, захистив,
Тебе, о рідна мати!
Блакитно-жовто майорить, —
То небом віє, полем.
Чому ж так душу щось гнітить,
Стискає серце боєм?
Чому ж це, осінь золота,
Думкам нема спочину?
Мовчить Природа, огорта
Поета домовину.

...У школі № 186, де існувала шкільна літературна студія "Пролісок", незабаром мала відкритися кімната-музей Станіслава Тельнюка. Житиме поетичне слово його, діти й дорослі читатимуть і пам'ятатимуть із вдячністю і любов'ю прекрасну Людину й поета — Станіслава Тельнюка.

Творчість — це стан душі, який піднімає людину над собою (над буденністю). Ми доторкнулися до цього безцінного джерела завдяки Поету. Хай же життя цієї людини, її творчість дадуть сили й насаги — і нам, і нашим нащадкам.

● **Іда ОСТРОВСЬКА**

НА КРИЛАХ ТВОРЧОСТІ

глибоко зануритись у людську душу та проблеми сьогодення.

Щодо статі, то, як підмітив під час презентації поет і прозаїк Дмитро Головка, дівчата виявилися більш чутливими до прекрасного, бо з 34 авторів альманаху хлопців — лише двоє. Представники майбутнього української літератури отримали по одному зі 150 примірників альманаху. Решта тиражу буде передана до бібліотеки Національної спілки письменників України.

До речі, уже зараз збираються матеріали для нової студентської збірки. На її сторінках оселяться думки студентів КиМУ молодших курсів. Пильне око Івана Ющука серед строкатого студентського натовпу розпізнало письменників. Він допоміг розкритися, навчив володіти словом та, насамкінець, зробив усе, щоб найкращі твори побачили світ. Побільше б нашої країні таких ентузіастів, учителів від Бога, яких справді цікавить доля молоді та рідної культури. Здоров'я вам, Іване Пилиповичу, викладацького натхнення та вдячних учнів!

● **Олена ШЕВЧЕНКО**, студентка 1-го курсу факультету журналістики і телемістечтва Київського міжнародного університету

Ходять коридорами школи діти, ходять учителі, які так само віддано любили поета. Це було так природно — майже на кожному засіданні студії з'являлося нове обдарування — і ми в захопленні слухали вірш, або фантастичне оповідання, або переклад...

А скільки цікавих, талановитих людей — поетів і письменників — запрошував до дітей Станіслав Володимирович! І саме таких, які могли передати допитливій молоді щось неповторне, суто своє...

Є у Станіслава Тельнюка вірш, який починається такими рядками:

"А от я візьму і не вмиру!
Я не буду чекати смерті..."

Це було написано в 1965 році, коли поетові було 30. Життя його обірвалося на 56 році... Але ні, не обірвалося, бо поет Станіслав Тельнюк продовжує жити в нас, бо з нами його прекрасна поезія, з нами сповнені великої любові до свого народу, до його історії романи, есе, спогади, прекрасні переклади з поезій інших народів — все те, що поет залишив людям у спадок. Бо все, що робив Станіслав Тельнюк, йшло від його любові до Життя, — це любов наповнювала його душу такою енергією, таким запалом, які притаманні справжнім поетам.

Не без нього й Народний Рух на Україні народився, — Станіслав Тельнюк був серед тих, хто його розпочинав. Хоча й не любив політики...

Десь під ту пору в автора цих спогадів виникли тоді напівжартівливі рядки: "Не треба Поету ставати депутатом, — Підтвердять цю думку і мама і тато. Багато людей на це діло знайдеться, Лиш вірші писати не кожний береться. А толку від того, як навіть беруться, — Чи всі, хто бажав, Поетами звуться?.. Зробити б годиться корисний урок: Не кожний Поет сам для себе пророк. Сиди ж, бо, Поете, на власному троні, Бо будь депутатом тобі в забороні."

У людини такої високої душі, широї владі було багато друзів. За все йому боліло серце. Багатьом він допомагав. А якою зболіло думою переймався, з яким невимовним сумом і водночас із якою гордістю згадував тих людей, тих титанів української землі, які були позбавлені волі, гинули в тюрмах у розквіті творчих сил своїх!

Скільки разів доводилося чути від поета ім'я Василя Стуса! У серпні 1990 року поет дав мені почитати

Пролісок — це слово наповнене для мене ніжним і глибоким змістом. Бо це — синьо-синя ніжна квітка, наче очі землі наповнені, які дивляться тобі в душу; бо це — назва шкільної літературної студії, в яку прийшли діти на початку своєї весни.

А започаткував нашу студію "Пролісок" відомий український поет Станіслав Тельнюк — людина, наділена від природи рідкісним даром — саможертвоністю, безмежною любов'ю та відданістю дітям; не просто серйозним, а, можливо, навіть обожнюючим ставленням до кожної дитини, до того зернятка її душі, яке здатне пробудитися під пильним і лагідним поглядом митця і людини — Станіслава Володимировича Тельнюка.

Недовго існувала наша студія, бо поет рано пішов од нас. Але пам'ять — із нею нічого не відіш — постійно повертається до його світлого й незабутнього образу.

статтю Василя Овсієнка, товариша Василя Стуса — "Таємно похований під № 9".

Станіслава Тельнюка вразила оповідь свідка страшних днів Василя Стуса. У статті неодноразово згадувалося про те, що вірші поета Стуса вчив напам'ять філолог із Ленінграда Михайло Хейфіц — людина, яка разом із Василем Стусом перебувала за ґратами, його товариш. Вчив напам'ять вірші, щоб не дати їм загинути, щоб винести їх на волю, — не знаючи, між іншим, української мови!

Якось пан Станіслав порадив авторові цих рядків написати вірша про пам'ять і "Пам'ять", горезвісно відомо тоді всім, — надавши йому філософського звучання. Вірш був написаний невдовзі, але поета вже не було з нами. Це була пам'ять про Василя Стуса, і присвята Михайлу Хейфіцу, але, разом із тим, данина прекрасній душі самого Станіслава Тельнюка.

У листопаді 1993 року цей вірш було надруковано в журналі "Київ". Ось декілька рядків з нього: "Згадають згодом гнівно, одностайно Про "Пам'ять" завзятих діячів, Я ж славлю пам'ять Хейфіца Михайла, Що вірша Стуса в таборі учив."

Ті часи, коли переслідувалися найкращі люди України, поет часто згадував. Станіслав Тельнюк згадував, як відбувався суд над поетом Стусом. Йому довелося бути свідком з обвинувачення і при цьому не дати в руки суддів жодної компрометую-

чої речі щодо Василя Стуса! Можна собі уявити, в яких шорах перебував тоді сам Тельнюк. Далася взнаки брехневщина, далася...

Незабаром Станіслав Тельнюк добровільно подався на Далекий Схід, на БАМ.

На БАМ подався, як у заслання, Бо мусив бути "у бігах", Пси-лицарі оті "гуманні" Щоб не ходили по п'ятах... Казав: "В снігах далекосхідних Не відав, що поблизу Стус, А то б примчав

до хлопців рідних,
Боявся — навіки розлучусь".

У Ялті, в школі № 2 свято "Чи України ти син?" почалося 16 травня зі знайомства з книжками видавничого центру "Просвіта" й майстер-класу письменника Євгена Білоусова для юних літераторів.

Композитор і виконавець Лариса Іваненко виконала пісні на вірші Василя Василаска з його книги "Чи України ти син?".

Представники ялтинської "Просвіти", депутати міськради та міського управління освіти розповіли про впровадження української мови в школах Ялти.

Директор школи Тетяна Баранова запросила гостей на екскурсію до шкільного кабінету українознавства й на виставку дитячих малюнків "Україно, ненько моя!".

Наступного дня, 17 травня, у Феодосії відбулося літературне свято "Мій друг — книга". Зацікавленість присутніх викликали виставки "Кращі дитячі книги України", книги дітей Феодосії "Місто тисячі письменників".

Учні старших класів ЗОШ № 17 презентували свої нові колективні збірки "Юний філолог" та "Народжені нами рядки".

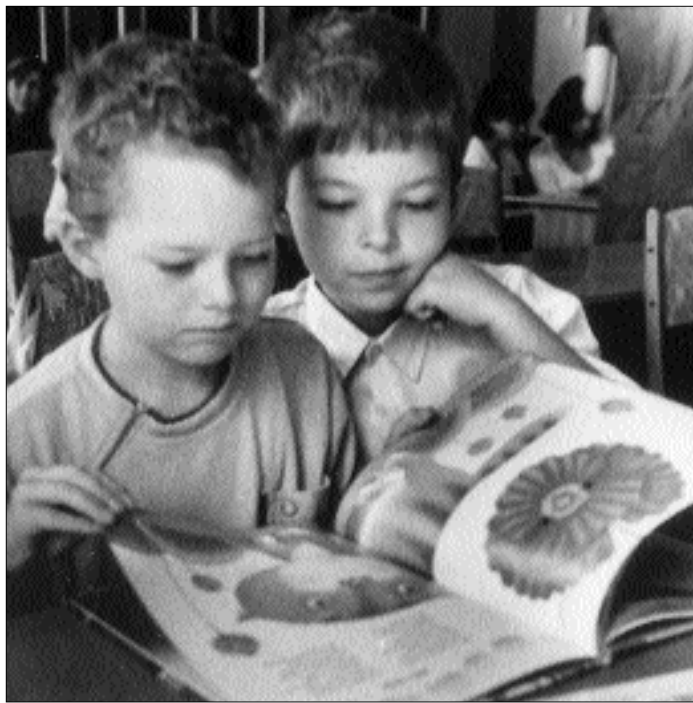
Діти з 2-А класу прочитали власні оповідання зі шойно випущеної книги "В країні чудес".

Дівчата й хлопчики підтримали пропозицію ведучого свята Євгена Білоусова створити книгу власних творів "Тарасові шляхи" про життя і творчість великого Кобзаря.

Феодосійська міська організація товариства "Просвіта" провела відкрите засідання, присвячене підготовці до 190-річчя з дня народження Т. Г. Шевченка.

● **Георгій ХИЖНЯК** керівник Феодосійської організації товариства "Просвіта"

МІЙ ДРУГ — КНИГА

Двома великими святами української дитячої книги в Ялті та Феодосії розпочалися Дні слов'янської писемності та культури в Криму.

Заходи були організовані місцевими осередками "Просвіти", секцією дитячої літератури Спілки письменників Криму та освітянськими колективами ЗОШ № 2 (Ялта) та ЗОШ № 17 (Феодосія).

Продовження.
Початок у ч. 29 за 2003 р.

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Керівники українського уряду намагалися помірковано запроваджувати колективізацію. Це викликало неприховане роздратування Сталіна. У постанові ЦК КП(б)У та Раднаркому України від 25 грудня 1929 р. планувалося до жовтня 1930 р. усуніти 21,6 % орних земель. Але вже через 10 днів ЦК ВКП(б) ухвалив максимально прискорити темпи колективізації, аби закінчити її до 1932 р. І на жовтень 1930 р. було усуніти не 21, а 70 відсотків усіх орних земель.

Хто ж здійснював цей кріпосницький визиск на місцях?

Левко Копелев — колишній активіст, що згодом розкався, — задує у мемуарах (видрукуваних на Заході) думку, висловлену 1932 року його знайомим — агрономом: “Деякі з них (хосподарів, оголошених тоді куркулями. — В.П.) — герої Червоної Армії, ті самі хлопці, що брали Перекоп і мало не взяли Варшаву. Вони осіли на землі й пустили міцне коріння. Розбагатіли. Лише той, хто не трудився, залишився бідняком. Саме ті, які й на чорноземі не могли виростити нічого, окрім бур’яну, не могли надіти молока від племінної корови. Вони-то потім і верещали про класового ворога, що жиріє на їх поті й крові”.

Такі “революціонери” виявилися надто корисними режимові. І от настало царство можновладних холуйів, бо верховний тиран розумів — тільки на них утримується його трон.

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВІДКИ

Яків Менакір (з 1929 р. жив у селі Котюжанах на Вінниччині) згадує в мемуарах, що побачили світ на Заході, про тодішнє сільське керівництво: “Партійний осередок в селі Котюжани складався не більше, ніж з шістнадцятих членів та кандидатів партії, і його постійно очолював Павло Полотнюк. Комсомольський осередок був трохи більший — коло тридцяти осіб. Не всі члени партії та комсомольці були завзятими прихильниками колективізації. Деякі з них належали до заможних селян, так званих середняків, і намагалися співпрацю з владою вберегти себе і свою родину. Опинившись у зграї злочинців, вони слухняно виконували всі накази.

Місце, де збиралися сільські більшовики й комсомольці, було дещо незвичне. Вони вподобали кілька кімнат у великому палаці поміщика Ценіна. Там перебував Котюжанський робфак, на якому навчалися переважно молоді жінки й дівчата. Цю молодь більшовики часто використовували як статистів на всіляких зборах, на які важко було зігнати селян. Таким чином на цих зборах вдавалося одержати кілька десятків голосів на підтримку тих ухвал, які ставилися на голосування.

Серед партійців та комсомольців не було таких, що відмовлялися від доброї чарки та закуски. Усе це вмів добре організувати директор робфаку Соколов.

Це робилося за рахунок “столовки” — ідальні для студентів робфаку. Інколи пиятику влаштовували коштом невеликої групи заготівельників Одеської заготівельної контори; вони діяли в тій місцевості і Котюжани мали місцем свого постійного перебування.

Усі ухвали партійного осередку обговорювали вночі, коли село спало. У палаці збиралися більшовики й комсомольці, ухвалювали рішення, а потім відбувалася пиятика. Ранком, ще вдосвіта, згряя похмелялася і розповзалася селом виконувати ухвалене рішення — найчастіше черговий злочин. Так було від початку 1929 і майже до кінця 1938 року. Час від часу між одним з членів зграї та студенткою робфаку зав’язувався черговий роман, який звичайно закінчувався скандалом. У таких випадках ученицю (найчастіше, вагітну) намагалися стиха виключити з робфаку й усунути з села, а партійний члн комсомольський активіст, певна річ, виходив сухим з води”.

Та не всі виявилися холуями. Проти закріпачення народу протестувало українське керівництво. Батогом і прямином, а потім і кинджалом у спину його поступово примусили замовкнути. Протестувала інтелігенція. Її розчавили рішуче і безжално, зразу ж.

Уже навесні 1930 р. в Харкові було інспіровано гучний судовий процес проти СВУ (Спілки визволення України) — нібито контрреволюційної організації, якої насправді ніколи не було. Сьогодні вже офіційно доведено, що СВУ вигадана в урядових та енкавєсєвських кабінетах у Москві. Проте тієї вигадки було досить, щоб засудити у відкритому, галасливому процесі 45 знаних науковців, письменників, юристів до різних термінів ув’язнення, де абсолютна більшість їх незабаром і загинула. До речі, керівником тієї організації чекісти „призначили” видатного літературознавця, нашого земляка, академіка

Сергія Єфремова. Ще 5 тисяч інтелігентів було репресовано за участь у тій же неіснуючій СВУ, тільки вже негласно.

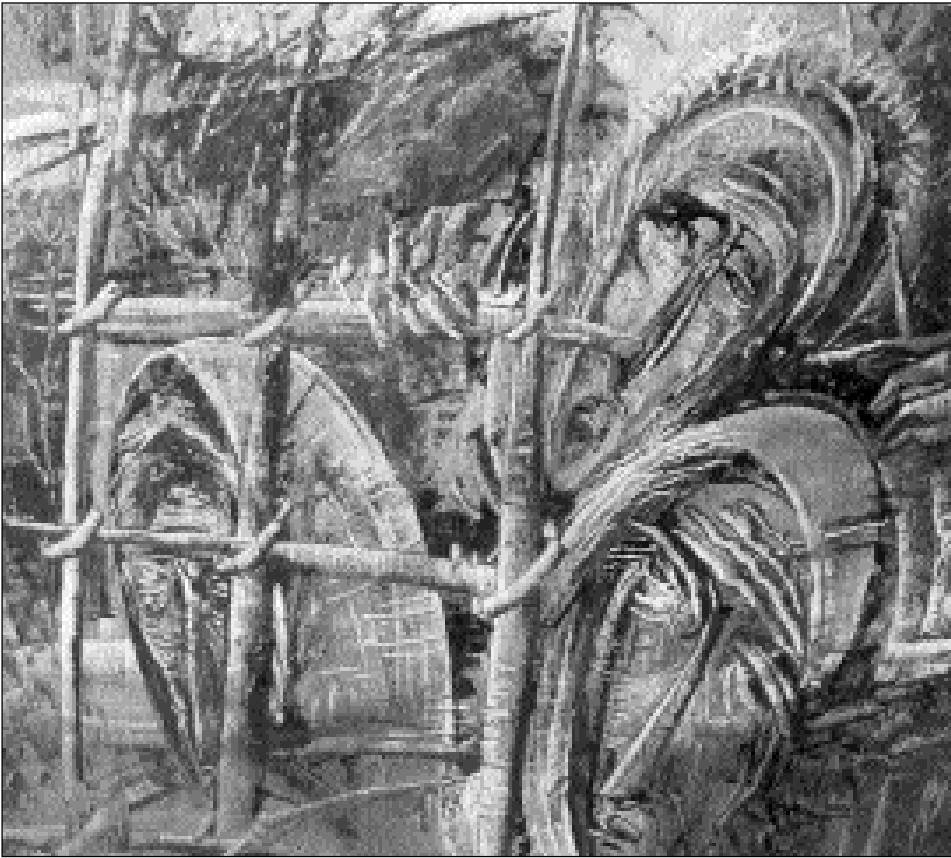
Хай скажуть самі за себе хоча б такі цифри: до 1930 р. в Україні друкувалося 259 письменників. Після 1938 року з них — 36. За цей час, за неповними даними, розстріляно — 17, наклали на себе руки — 8, ув’язнено в таборах — 175 (більшість їх там і замордовано), 16 зникли безвісти, 7 померли своєю смертю.

А тим часом колгоспно-кріпосницька система, тільки народжуючись, уже зазнавала краху. Начальницькими циркулярами, погрозами, катуваннями можна залякати, зламати хлібороба, але примусити його самовіддано працювати на тепер уже чужій землі — ніколи. Як наслідок, з 1928 до 1933 року рівень сільськогосподарського виробництва знизився вчетверо і продовжував спадати.

СТАТИСТИЧНА ДОВІДКА

1930 року Москва збільшила хлібозаготівлі в Україні на 11,5 % порівняно з 1926—1927 роками. З урожаю 33,1 млн. т було забрано 7,7 млн. т. Такий же план було накладено й 1931 року, хоча колективізація зменшила врожай, який становив 18,3 млн. т. При цьому, за офіційними даними, 30—40 відсотків його було втрачено при збиранні. З фактичного збору 1931 р. в 11—13 млн. т. владі вдалося забрати 7 млн. т.

ГАРЯЧИЙ ПОПІЛ

Виходьте, ви ж люди... Художник Валерій Франчук

Започаткована “Просвітою” та Українською народною партією громадсько-політична акція вшанування жертв голодомору в Україні, що розпочалася 15 липня у Києві та Каневі, тривала в Черкасах, Чигирині, Кременчуці, Миколаєві, Херсоні, а завершилася 20 липня у Севастополі. На черзі — нові акції, покликані повернути увагу суспільства до трагедії етноциду, що спіткала наш народ у XX ст.

Таким чином, селянам для споживання залишилося в середньому по 112 кг зерна на душу.

Врожай 1932 р. був 13,4—14,7 млн. т., але втрати становили 40—50 %. Однак Москва наклала план хлібозаготівель 6,6 млн. т, хоч могла забрати з цього лише близько 5 млн. т. Тому на душу населення в УСРР для споживання лишилося в середньому по 83 кг хліба.

Керівництво Української Соціалістичної Радянської Республіки буквально благало Москву про зниження плану хлібозаготівель, попереджуючи, що Україна в критичному стані. Але Сталін безжально йшов до мети. В липні 1932 року він відряджає на III Всеукраїнську конференцію КП(б)У Молотова і Кагановича. У відповідь на скарги одного з лідерів українських комуністів Миколи Скрипника, що в селян “уже нема чого більше забирати, тому що все вичищено під мітлу”, сталінські емісари заявили: “Жодних поступок чи сумнівів щодо питання виконання завдань, поставлених партією і радянським урядом перед Україною, не буде”.

І це в той час, коли план вищущення зерна було виконано на 30 %, картоплі — на 25 %, овочів — на 26 %.

І ось, щоб упокорити селян, примусити їх стати тягловим бидлом, кремлівська кліка зважилася на сатанинський злочин — планомірне винищення за одну зиму мільйонів людей. Розпочалася тотальна війна, жорстокішою за яку не знав світ: людей не рубали, не стріляли — у них просто забрали всю їжу, оточили військами і спокійно дивилися, як вони повільно, у нестерпних муках конають з голоду.

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВІДКИ

“У 1932 р. урожай гарний уродив. Але все що було — відібрали. У нас сім’я велика була, то всі пішли на той світ. У колгоспі люди, як мухи, мерли — узяв наряд, поїхав у поле, там і кінчився. Стоять воли, а він мертвий. Мене чоловік знайомий врятував — завфермою був, то й мене в радгосп узяв фураж підвозити. То хоч і воші годував, але пухлий не був — пайок давали.

Той завфермою і батькові передавав:

— Іди в радгосп.

— Дітей не покину, — уперся батько. Прибігав я в неділю додому воші випарювать — верст 4 було з радгоспу. Лду степом — валяються люди то тут, то там. А дома брати лободу варять у бляшанках. Бувало, бурячок украду — принесу додому. І цілюють, і плачуть. Потім приходжу — вже немає когось із хлопчиків чи дівчаток. Тоді не стало нікого. То я вже додому не ходив.

голоду людям обім’ятій і з’їдений колос — уже надія не померти сьогодні”.

Прибувши в Москву, Молотов доповів про цей дивний саботаж Сталіну. Той страшенно розгнівався. А незабаром після цього, 7 серпня 1932 року вийшов так званий “закон про три колоски”. Цей закон приписував властям карати кожного, хто зірве на колгоспному полі хоч би три колоски. Заставали за такою “крадіжкою” переважно дітей, найчастіше їх убивали на місці.

Трохи в кращому становищі опинилося місто. Там був невідгінний мор, адже московський комуністичний режим збирався пожерти світ, спираючись саме на військову й індустріальну могутність. Ще з 1929 р. в містах запроваджено карткову систему. Норми хліба були переважно такими: 200 грамів для непрацюючих, 400 — для службовців, 600—800 — для робітників денно. Люди вистоювали за хлібом часом по кілька дів, і далеко не завжди “доходила черга”. Згодом для робітників на великих заводах відкрили фабрики-кухні, де їжа була краща, а черги менші. Та існували ще, причому весь час, навіть навесні 33-го, заховані від людських очей спецпрозподільники для комуністів-апаратників, працівників НКВС, командного складу Червоної Армії. Там було все без обмежень...

Уперше в історії село вимирало з голоду, а місто мало харчі. Украй виснажені люди рвалися в міста, навіть в інші республіки, щоб урятуватися від наглої смерті, дістати хоч шматочок хліба вмираючим дітям. Та ось 2 грудня 1932 р. ухвалою ЦВК СРСР запроваджується єдина паспортна система. Хлібороби паспортів не одержали, що було юридичним підтвердженням ставлення властей до селян як до “контрреволюційного класу”. Тепер їм суворо заборонялося залишати своє село. Невдовзі селянам заборонили працювати на фабриках і заводах, на шахтах. Тих, що працювали там досі, повертали під конвоєм додому на голодну смерть.

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВІДКИ

“Восени 1932 року мій батько, мати і нас четверо дітей виїхали до Московської області. Батько працював сторожем у радгоспі неподалік від Москви. Але весною 1933 року нашу родину органи НКВС силою заставили вернутися на Україну. Батька заарештували там же, у Московській області, і вислали в Мурманськ на примусові роботи. Брата Юхима якось пожаліли і відправили в будинок безпритульних у Томську. Менші мої брат і сестра померли з голоду тут, у Багачівці, коли вернулися”.

(Зі свідчень Марфи Леонтіївни Медведенко, 1919 р. народження, мешканки села Багачівки Звенигородського району Черкаської області)

На станціях та дорогах, що вели до міст, з’явилися спеціальні охоронні загони. Кордон із Росією перекрили війська НКВС, які стріляли в натовпи селян, що тікали від Голодомору.

“Народився я 1923 р. в сім’ї середняка. У батька й діда було 2 корови, 2 коняки, 4 десятини землі. З початком колективізації забрали поступово в нас усю худобу. Безперервно обкладали податками, а тоді і з хати забрали все — і подушки, й навіть ганчірки. Зосталися голе ліжко й порожня скриня, бо не проходили у двері. У жнива 1932 р. була ще купка зерна, намолоченого у клуні, але його забрали одного дня в серпні місяці. А тоді ще ходили зі шпичками і шукали хліб скрізь — і в печі, і під полом, і в горді. Та нічого вже їстівного у дворі не було. Однак продподаток продовжували носити і вимагали його виконання. Батько чогось не хотів йти в соз, хоч мулярували в радгоспі.

Зимому нічим було протопити в хаті, стіни позеленіли від моху і вільгості. Я ходив тоді у 2-й клас. Спали всі на печі, без ряднини, без соломи. Мама заслабла від недоїдання. Уже й бабуса лежали дуже слабі, дуже побивалися, як забрали останню корову. Дід були трохи міцніші, то хоч води в хату вносили. Дві сестри — старші од мене на 1 і 2 роки — стали здирати кору з лип і товкти у ступі на млинці. Потім і кори не стало — липи голі стояли по всім селі.

Люди почали пухнути і вмирати. Вмерли наша бабуса, дідуся опухли і вмерли через два тижні. Умерла найстарша сестра моя Ганя. Мама все, що можна було їсти, віддавала нам із сестрою і в березні померла. Зосталися ми втрех. Батько, я і сестра Антося. Батько впросив директора радгоспу, щоб узяти нас із собою на роботу (він мурував цегельню за 3 км від радгоспу). Ми із сестрою насилу туди доходили, щоб увечері попоїсти в ідальні супу з буряків (давали півлітра)”.

Далі буде.

● **Василь ПАХАРЕНКО,** член “Просвіти”, м. Черкаси

РЕПЛІКА З ПРИВОДУ

СИТУАЦІЯ БІЛЬШ
НІЖ СКОРБОТНА

Ми з дружиною прийшли на Михайлівську площу хвилини за 20 перед початком Молебню. Біля пам'ятного Знака, присвяченого Голодомору 1932—1933 років, уже гуртувалося під жовто-синіми знаменами і церковними корогвами приблизно осіб до сімдесяти. Понад усім — транспарант Української Народної партії. З півночі насувала чорно-синя хмара. Почала сіятися не дуже холодна мжичка. Народ сховався під парасолі, притиснувся ближче одне до одного.

Від Софійської площі з'являється напівколона-напівгурт людей, попереду яких несуть транспарант із білим на чорному написом про те, що Світовий Конгрес Українців засуджує Голодомор 1932—1933 років. Колона мовчки ступає на площу перед Михайлівським Золотоверхим і вливається у натовп біля Знака. Дрібна мжичка час від часу переходить у дрібний дощик, а ми — ті, хто стоїть на узвишші сходів і бачить натовп згори, — підраховуємо, скільки людей зібралось — осіб 250—300. І це при тому, що організатори розраховували на 5000 осіб.

“Ми зібralися для того, щоб відзначити акт злочину, вчиненого проти Українського Народу, щоб привернути увагу світу до цієї трагедії і щоб Голодомор був визнаний світом як Геноцид... Якщо маєте свічки, будь ласка, запаліть їх...”

Починається Панахида, яку очолюють Патріарх УПЦ КП Святійший Філарет та Глава УГКЦ Блаженніший Любомир Кардинал Гузар в оточенні священників.

Патріарх Філарет: “...Навіть погода, яку нам приготував Господь, нагадує про ті роки, коли Україна, подібно до цих чорних хмар, була покрита великим горем. І так, як оцей дощ, так плакала Україна в 1933 році.”

Ми підносимо молитви за душі спочилих рабів Божих, наших дідів, батьків, братів і сестер.

...Ми повинні знати, що цей Голодомор був навмисне створений для того, щоб знищити частину Українського Народу і заселити Україну іншим народом.

І коли ми ставимо питання: чому Український Народ досі страждає, і не може піднятися з колін, — то відповідь може бути лише одна: тому, що через знищення частини Українського Народу і заселення України прибульцями Українці не мають можливості усвідомлювати свою національну гідність”.

Блаженніший Любомир Кардинал Гузар: “Україна стала жертвою чогось несамоовитого: на нашій родючій землі заморено голодом десять мільйонів невинних людей. Навіть важко уявити собі інший злочин, який би рівнявся тому злочині...”

Згадуючи тих, кому не забракло хліба, але забрано у них хліб і знищено їх, ми маємо усвідомити, що лише у спільноті може процвітати життя...”

Були молитви, гарні слова і гарні співи, покладання до Пам'ятного Знака жертвам Голодомору вінків і квітів із квітами від СКУ, від різних українських організацій зі всього світу — після дванадцятого коша ми вже не рахували...

Идучи додому, довго мовчали. Потім дружина сказала: “Оце тобі столиця України. Українці столиці абсолютно проігнорували акт вчиненого проти них злочину, до якого Українці діаспори хочуть привернути увагу цивілізованого світу”.

● **Євген ГОЛИБАРД**

ЧАС ВИМАГАТИ
ПРАВДИ

У рамках VIII Світового Конгресу Українців відбувся “круглий стіл” на тему: “Час говорити правду”, — присвячений 70-річчю голодомору в Україні. Серед інших учасників виступив голова ВУТ “Просвіта” Павло Мовчан, наголосивши на тому, що тактика знищення народів голодом відома ще з біблійних часів. Тому історична пам'ять необхідна як запорука недопущення подібних злочинів у майбутньому. Учасники погодилися на тому, що вже давно пора не говорити, а **вимагати** визнання правди про голодомор, а також висловитися за зняття премії зі “славнозвісного” Дюранті.

● **Орест ЧЕРДАКЛІ**

Закінчення.

Початок у ч. 29, 33 за 2003 р.

Сусіди мерли щодня. У Дмитра Гаврилюка (якого прозивали Англійцем, бо до 1930 р. жив в Англії) було п'ятеро хлопців і троє дівчат. Хлопці були здорові, як дуби, але вже почали пухнути.

Наш батько також раніше їздив на заробітки в Уссурійський край. Привіз звідти срібних грошей 1925 року випуску. От вони й домовилися з нашим родичем дядьком Серафимом, та й поїхали в город. Там у “торгсині” (“торгсини” — спеціальні крамниці, де за коштовності можна було придбати їжу, у такий спосіб держава забирала у народу останні недограбовані реквізиціями цінності. — *В. П.*) купили за те срібло 2 мішки висівок і вночі, щоб ніхто не бачив, приїхали додому. То вже з Англійців тільки один Сашко остався живий, а то всі померли — і батько, і мати, і діти. А Олексійка вбив сусіда, бо хлопець заліз до нього в хату і виїв суп, що стояв у печі.

Ми ж рятувалися цими висівками від пухлини. Декого рятувала наша річка — Гірський Тікич, там люди вигрібали граблями равликів, смажили їх і їли. Багато хто з них на річці й помирав, і вода підхоплювала їх, пухлих, та й несла аж до Буків”.

(Зі свідчень криворіжця Михайла Юхимовича Команчука, що народився і пережив Голодомор у селі Вороне Жашківського району Черкаської області).

“Нестерпно, боляче бачити голодну смерть рідних та близьких людей, засуджених владою на страхітливі муки, — із тріщин обезкровленого, брезклого обличчя та тіла невинно тече рідина. Це вже безпомилкова ознака швидкого кінця.

Особливо багато померло односельців у березні — травні 1933 р. Майже щоранку на однокінній грабарці вивозили до цвинтаря по декілька мерців. Копати глибокі ями для поховань не було кому. Їх глибина сягала не більше одного метра. Знявши з рушниць дошки, мерців штовхали до ями, не засипаючи землею, аж поки не наповниться всерть. І ніяких плачів, обрядів. Усіх хоронили без домовин, їх не було з чого і кому виготовляти.

Наша сім'я із 6 дітей лише чудом вижила, але й ми втратили дідуся Пилипа, якому виповнилося тоді лише 55 років. Він, пасучи колгоспних овець, так і помер на підгір'ї. А дядько Федір ліг недалеко від переповнених зерном пакгаузів біля станції Пальмира, куди він дійшов, щоб зібрати жменю зерна, яке висипалося крізь щілини зернохосвищ. Ще теплим його сьак-так зарили біля залізничні чужі люди...”

Відчуваючи смерть, люди свідомо чи несвідомо найчастіше вилазили з хат, сідали коло воріт чи під тином. Так і конали сидючи”.

(Зі свідчень Олександра Пилиповича Батиря, що народився 1916 р. в селі Богуславець Золотоніського району Черкаської області).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

Уряд УСРР продовжував протестувати проти винищення народу. 24 січня 1933 року спеціальна постановою ЦК ВКП(б) засуджує діяльність українських комуністів. Без згоди ЦК КП(б)У Кремль надсилає другим секретарем ЦК КП(б)У і фактичним диктатором України Павла Постишева. Тоді ж Сталін заміняє довіреними людьми керівни-

ків Дніпропетровської та Одеської областей, начальника НКВС України, а також надсилає 15 тисяч “крпких, испытанных большевиков”, щоб зламати опір місцевих властей.

Уряд України благав Постишева зробити останню спробу врятувати людей від неминучої загибелі — видати колгоспникам відібраний у них хліб, який залишився на елеваторах, звідки його вивозили на продаж за кордон. У відповідь диктатор заявив: “Не може бути й мови про допомогу держави доставками зерна для сіви. Зерно повинні знайти й засіяти самі колгоспни...”

ЗВИНУВАЧУЮТЬ СВДКИ

“Один чоловік, Селифон Воронюк, зробив візок, сам впрягався в нього і збирав по селі трупи. На кладовищі викопали кагат, у який звозили померлих. Він не засипався, трупи розкладалися, стояв сморід. А Селифон привозив усе

ГАРЯЧИЙ ПОПІЛ

Свята печаль. Художник Валерій Франчук

нових і нових мерців. Були випадки, коли він кидав на візок іще живих. Пам'ятаю, як один чоловік просився у Селифона: “Побійся ж Бога, я жить хочу!” Селифон відповів: “А що, буду за тобою ще й завтра їхати?!”

(Зі свідчень Лукії Матвіївни Ткачук, що народилася 1921 року в селі Східно Оратівського району на Вінниччині).

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

За “нерішучість” та “примиренську політику щодо куркульства” 1933 року усунутий з посади Голова Раднаркому УСРР Влас Чубар, виключено з партії понад 50 тисяч чоловік, більшість із них заарештовано.

Зрозумівши неоправданість, нечуване жакіття злочину та свою відповідальність за нього перед народом як комуніста, 13 травня 1933 року застрелився видатний український письменник і громадський діяч Микола Хвильовий. 7 липня наклав на себе руки заступник Голови Раднаркому УСРР, член Виконкому Комінтерну, член ЦК ВКП(б), член Політбюро ЦК КП(б)У, Голова Ради Національностей ВЦВК Микола Скрипник.

Малком Маггарідж — один із небагатьох західних журналістів, що насмілилися писати вже тоді правду про голодну катастрофу України, — в газеті “Манчестер гардіян” за 27 березня 1933 р. зазначав: “До революції Україна була одним із найбільших у світі виробників пшениці. Навіть комуністи визнають, що життєвий рівень її населення, включаючи навіть незаможних селян, був доволі високий.

Тепер хіба що в Аравії можна знайти хліборобів у нужденнішому становищі. Тут, в Україні, також є нові фабрики, грандіозна нова Дніпроелектростанція, нова величезна площа з довжелезними урядовими будинками в Харкові — і продовольство, яке вивозять з Одеси за кордон”.

У це неможливо повірити, здається, найпотворніший маніяк не здатен зважитися на таке. Проте знайшлися ті, що зважилися: 1932 року Союзський Союз вивіз у Західну Європу більш як 18 млн. центнерів збіжжя, навіть 1933 року, коли на Україні щогодини гинула від голоду тисяча душ, експорт становив 10 мільйонів центнерів зерна.

У кожному селі люди пам'ятають подібні і ще страхітливіші речі. Те, що творилося тоді в Україні, здоровий глузд відмовлявся розуміти, — але так було.

Людоїдів найчастіше розстрілювали або закопували живцем.

приблизні, тому зумисне називають дослідники граничний мінімум... Попелом лежать ці мільйони у нас під ногами. Гарячим, пекучим попелом.

Понад п'ятдесят років комуністична імперська влада не дозволяла навіть згадувати ту страхітливую трагедію — намагалася викреслити з людської пам'яті, приховати свій найбільший злочин. Не вдалося. Під вагою пекельних злодіянь сама пірнула в небуття навіки.

А натомість потроху оживає пам'ять. На багатьох сільських цвинтарях з'явилися скромні пам'ятники жертвам Голодомору. Про 1933-й видано ряд правдивих досліджень, знято кілька документальних і художніх фільмів. Але все це було зроблено ще на початку 90-х. В останні ж роки про цю найжасливішу катастрофу нації знову призабули. Хтось за щоденними клопотами й нестатками, хтось у гонитві за грошима й розкошами, а чимало владоможців (від сільських до столичних) — через свої прокомуністичні, проімперські симпатії (невигідно про таке пам'ятати, любовно зберігаючи у сейфі червоний прапор і парткуток).

Якось непомітно минає і сумний сімдесятилітній ювілей Голодомору. Відбулися нещодавно слухання у Верховній Раді, зініційовані “Нашою Україною”. І знову не обійшлося без словесної казуїстики. Дехто намагався доводити, що не такий уже й масовий був той голод, і не проти українського народу, мовляв, скерований, а проти селян-одноосібників, що треба усім усе простити й забути.

Ой ні, якщо забудемо — дамо шанс моторошній історії знову повторитися. Гадаю, насамперед владі годиться відреагувати на сімдесяті роковини трагедії дуже конкретними кроками:

— визнати нарешті штучний голод 1933 р. актом геноциду російського комуністичного режиму супроти українського народу;

— поставити перед урядом Російської Федерації як правонаступниці СРСР вимогу про вибачення перед українським народом та про матеріальне відшкодування жертвам Голодомору (як вибачилася перед світом Німеччина за фашизм і як досі виплачує чималі кошти колишнім оstarбайтерам);

— підвищити пенсію бодай на 10—20 гривень сьогоднішнім селянам, які народилися 1933 р. і раніше — цих людей уже дуже мало і зараз саме їм найтяжче, отож, це буде найгуманніший крок історичної справедливості;

— засудити комуністичну ідеологію на рівні з фашистською як тоталітарну, злочинну, у корені антилюдську;

— прибрати пам'ятники комуністичним вождям, перейменувати міста, села, вулиці, майдани, названі їхніми іменами;

— упорядкувати місця масових поховань жертв Голодомору, увіковічнити їх хрестами з терновими вінками;

— створити масштабний музей Голодомору — хоч би в Українському домі у Києві — скажімо, євреї по всьому світу створюють музеї Голокосту, й у всіх куточках планети відома трагедія цього народу під час II світової війни, а ми навіть самі ледве пам'ятаємо свій Голокост...

Мусимо зробити бодай це, щоб упокоївся нарешті в мирі прах семи мільйонів наших земляків, безневинно замордованих у 33-му. Це потрібно не так їм, як, насамперед, нам. Адже тільки шануючи предків, пам'ятаючи уроки історії, здобуємо шанс на гідне майбутнє.

● **Василь ПАХАРЕНКО**, член “Просвіти”, м. Черкаси

ГОЛОД — ЯК ВІЙНА

Непорозуміння викликає визнання трагедії 11 вересня 2001 р. та іншого Зла “...характерним симптомом нинішнього стану розвитку людства”. По-перше, не “розвитку”, а “деградації”, якщо ми погодилися з таким фактом. По-друге, вона — слюза і ще менша частка в системі світових трагічних явищ, які характеризують стан людського падіння з моменту створення світу. Що ж стосується “частки” як такої, то її “наука” відома: американці вбивають арабів, араби — американців. У перші дні після трагедії США сказали Правду: “напад”, “війна”. Зрозуміло, партизанська. Якоїсь іншої араби (і не тільки) вести не можуть. Потім заговорили про тероризм (!!) Так треба. Влада — Неправда.

Причина деградації людства в іншому: спочатку був Обман! Про це саме пише Катерина Омельченко — “Темний бік свободи”, “СП” ч. 18, 30 квітня — 8 травня 2003 р.; Євген Голибард — “Діти хочуть правди”, “СП” ч. 20, 14—20 травня 2003 р.

Обман удосконалюється політикою, наукою, мистецтвом. Плутарх наводить факти історії, коли вбивства собі подібних починалися з ініціативи не імператорів, а плебейської маси! І не за їжу, як стверджує автор наукового проекту. Хіба США голодні?

Наполеон, закликаючи санкюлотів до Єгипту — вбивати мамелюків, обіцяв кожному по три гектари землі у Франції. Санкюлоти залишилися кістками в Єгипті, а Наполеон став імператором Франції.

Сталін після випробування першої атомної бомби казав: “Мир будет сохранен и упрочен, если народы мира возьмут дело Мира в свои руки и будут отстаивать его до конца”. І роздмухав нову війну в Кореї, і став батьком народів світу. Вожді не були голодні.

Ні, не харчування і розмноження є підвалинами нашого розтління і падіння, а Обман і жадоба світової влади у всіх сферах людської діяльності, у т. ч. в науці. Достатньо звернути увагу на сучасну боротьбу за владу, яка віддзеркалює гріхопадіння розумної істоти.

ПРО РІЗНИЦЮ МІЖ РІВНЕМ ДОСКОНАЛОСТІ

“Розкриті закономірності первнів живої речовини дозволили встановити... причину, що змусила безсмертні одноклітинні організми ступити на шаблі еволюції, організовуючись у багатоклітинні організми всіх рівнів, втрачаючи при цьому свободу і, отже, знаходячи смерть. ...Напрямок цього еволюційного кроку був єдино правильним, тому що він спрямований до реалізації вищої і єдиної мети — Розуму”. Дослідження “уможливили визначення першопричин трагедії цивілізації” “недосконалістю людини як біологічного виду в енергоречовинному обміні з навколишнім середовищем, що

зумовлена винятково гетеротрофною (тваринною) формою харчування”, “...способу видобутку”, “й розподілу їжі”, “неможливості виходу людини за межі Землі”, “утилізації біовідходів” тощо.

Недосконалість людини обґрунтовується “двома рівнями досконалості: попереднім — людини примітивної, але хитрої, що займає вищий ярус тваринного світу завдяки сформованій функції Розуму, та наступного — Людини Розумної, Людини Космічної. Тобто, ми подолали тільки 2% свого висхідного еволюційного шляху між двома суміжними еволюційними станами”.

Такий хід наукової думки породжує питання, протиріччя, дилеми. Організми одноклітинні стали багатоклітинними, свободні — несвобідними, безсмертні — смертними. Чи треба вважати такий крок еволюції “єдино правильним, тому що він спрямований до реалізації вищої і єдиної мети”? Якої мети? Розуму? Вищої організації? Людини соціальної?

ХТО РЯТУВАТИМЕ ЦИВІЛІЗАЦІЮ?

“У людства є шанс вижити”, під такою назвою “СП” ч. 19 ц. р. надрукувала статтю академіка Луценка про порятунок цивілізації, до написання якої його спонукала деградація людини, яка, на думку вченого, “...є найбільш агресивною, найбільш хижою шлунковою істотою в Природі і, перебуваючи на Вершині харчових ніш усього живого, практично вичерпала їх, чим і зумовила незворотний процес власної загибелі і загибелі всього живого”. Природні функції харчування і розмноження вважаються вихідним, базовим Злом. Таке припущення відоме з позаминулого століття (мальтузіанство), але, як бачимо, продовжує хвилювати вчених і сьогодні.

Так усе ж це й призвело до трагедії цивілізації! Що “правильне”? Недосконалість людини як біологічного виду — має шлунок і їсть “борщ з квасолею разом”? Ні! На кожному етапі еволюції був відповідний рівень досконалості, а різниця між ними не є і не може вважатися недосконалістю.

Перший літак, який полетів, був досконалим для свого етапу розвитку. Діоген Синопський (400—325 рр. до н. е.) не був примітивним і хитрим, жив у діжці, називав себе громадянином світу та був героєм багатьох анекдотів того етапу еволюції. Розум на всіх етапах еволюції був розумним і хитрим, але наукові дослідження спромоглися розділити його на 2% розумного Розуму і 98% примітивного. Таким чином два хомо сапієнси перебувають в оточенні дев'яносто восьми хомо фарус — істот диких. А тому

“завжди передусім знищуються розумні індивіди”.

З ЧИМ НЕ МОЖНА ПОГОДИТИСЬ?

На підставі еволюції первнів живої речовини, появи Розуму, шлункової форми харчування, розмноження й агресивності розумної істоти робиться науковий висновок: “Для запобігання незворотньому процесу загибелі цивілізації” є тільки один шлях порятунку — “відкриття принципово нової невичерпної харчової ніші, тобто автотрофного харчування”. Увага! Автотрофні організми синтезують з неорганічних речовин (води, вуглецю, азоту...) органічні речовини, забезпечуючи наше існування, використовуючи енергію фотосинтезу. В чому “відкриття”? Якщо так треба, то нехай буде, але хіба вода, вуглець, азот — невичерпні?

Припустимо, що ми досягли наукової мети. Нові розумні істоти розкошуватимуть, бо в них Розум розумніший за наш. Але то вже не ми...

Яку цивілізацію і хто рятує?

Пропагуючи науковий проект “Автотрофне природно-генетичне харчування — шлях порятунку цивілізації”, автор залучає у свідки, починаючи з позаминулого століття, відомих учених, суміжні науки, дух і тіло розумної істоти. Не дивно, що стаття закінчується “про-токолом намірів”: “Людина знає...якісних змін на антропологічному рівні, а саме: значно збільшиться якість Розуму, сягнувши 100% його використання, що засвідчить перехід на активний — ноосферний стан розвитку; значно зменшиться кількісний показник фізіологічної можливості функції розмноження, що визначатиметься Розумом; значно збільшиться тривалість життя”.

Погоджуючись із безперервністю антропологічних змін і відносності їх певному етапу еволюції живої речовини, маємо збагнути,

НАУКА І МИ: ПОЛЕМІКА

що нам не відома кінцева мета Розвитку, хоча відома абсолютна істина: безперервно існуватимуть два рівні досконалості — “попередній” і “наступний”, 98% і 2%, якщо вони були вираховані на підставі відповідної наукової коректності. Таким чином, твердження про 100% використання Розуму на певному етапі взагалі некоректне, бо різниця між рівнями досконалості завжди існуватиме як даність. Не можна уявити стану, коли Розвиток у Природі припиниться, сягнувши свого 100% рівня. Така наукова концепція заганяє науку в глухий кут протиріч. Істину слід шукати в межах буття. Сьогодні не знайдеться жодної істоти, яка б погодилася, що використовує свій Розум тільки на два відсотки. У т. ч. й пан Луцюк.

ПРО ТРИВАЛІСТЬ ЖИТТЯ

Життя — акт самовираження істоти. Мішель Монтень у 38 років визнавав себе старим і відійшов від “активної еволюції”, віддавши 100% свого Розуму Франції середньовічного варварства: “Мені довелося жити в такий час, коли навколо надто багато прикладів неймовірної жорстокості”. Але ж можна почути й про 86-річного покійника: “Передчасно пішов”. Тривалість життя метелика — один світловий день, але він літає! Блискавки — декілька секунд, а яке самовираження! Яскраве, хвилююче, сповнене глибокого внутрішнього змісту, як келих Бахуса.

Якщо академік В. Луцюк реалізує свій проект — досягне самовираження. Ото й буде тривалістю його життя. Одноклітинні, вільні, безсмертні організми ступили на шаблі еволюції і створили Розум, Несвободу, Смерть — Зло. Усвідомлюючи недосконалість такого розвитку — деградації, автор наукового проекту передбачає повернення до безсмертя, але не до одноклітинного безсмертного організму, а до багатоклітинного, вищого, з розумним Розумом — людини соціальної. А це в свою чергу передбачає збереження головних функцій деградації — харчування, розмноження, Розуму, Несвободи, Смерті та іншого Зла.

Уникнути Зла людство не зможе. Воно завжди зберігатиме три головні функції буття: Інтереси, Економіку, Політику. Інтереси — харчування, розмноження, захист від несприятливих умов довкілля, боротьба за місце під сонцем для забезпечення фотосинтезу. Економіка — процес керування перетворенням ресурсів Розуму і ресурсів Землі для видобутку засобів існування. Політика — насильство законів. Єдиного мислення, при наявності десятків мільярдів індивідів, не буде. Інакше — ні розвитку, ні деградації. Зло — Добро!?

Зрештою, кожна ідея має право на існування.

- Іван ПРОКОПЕНКО

УКРАЇНА — З ТРИПІЛЬСЬКИХ ЧАСІВ

Видатний учений Сергій Шелухін вважав, що Україна — це земля, УКРАЯНА мечем, тобто, завойована нашим народом. Враховуючи первісне мирне заселення цієї землі нашими прапредками (за даними археології), логічне припустити, що ця свята земля виділена (украяна, викроєна) нам Богом. Український народ дістає у спадок від Бога один із найблагодатніших ареалів планети. Чи не тому Україна несе в своїй назві корінь “рай” (край) — земне пристанище Бога Сонця — “Ра”!

Ра, Ор, Гор, Хор, Хорс, Ур, Сур, Коло тощо — найдавніші назви Сонця у трипільців-оріїв. Сотні українських слів походять від древніх назв Сонця — горб, пагорб, орій, орати, курган, курка, ранок, рай, край, сурма, суржик, колосок, колач і багато, багато інших. Гора Хорив є в Україні і в Синаї. І слово “гора” (ор, гор), і назва гори “Хорив” (ор, хор) тісно пов’язані з правічними назвами Сонця і сонячних божеств.

Світова гора в уяві наших прапращурів — це своєрідна модель Всесвіту. Пам’ять про те, що гори є коліскою цивілізації, що на горах виникло життя, яке згодом перенеслося у долину, збереглося у святах Красної гірки, які раніше широко відмічалися напередодні Юрієвого дня. На горах запалювали ватри напередодні Великодня і в ніч на Купала.

На горі живе Сонце, яке в уяві наших прапрадідів відпочивало там після заходу за горизонт. Безмежні українські степи всіяні високими трипільськими, кіммерійськими,

скіфськими, сарматськими та козацькими курганами — цими рукотворними горами, до яких так прагнула і тягнулася душа наших предків. Археолог та історик Юрій Шилов при розкопках докіммерійських курганів у Подніпров’ї та Причорномор’ї дійшов висновку, що вони були древніми святилищами й обсерваторіями для оріїв-трипільців. У ті часи протоукраїнцями управляли жреці-брахмани, які володіли священними знаннями, передаючи ці знання у вигляді релігійних наспівів, переказів, легенд...

Про шанобливе ставлення до древніх курганів свідчить і те, що їх використовували для поховань своїх вождів кіммерійці, скіфи, сармати, які запозичили “курганну” культуру від трипільців. Ці земляні пагорби були для Подніпров’я тим самим, що піраміди для Нілу!

Через тисячі років дійшли до нашого часу легенди про рахманів, свято Рахманівський Великдень, назви поселень — Рахманівка, Рах-

манів, Рахмани тощо, козацькі чуби — “оселедці”, поховальні звичаї. З таким же успіхом могла зберегтись і трипільська назва нашої прадавньої землі, тим більше, що українська мова має значну кількість санскритських коренів слів. Від жерців-рахманів до волхвів могла дійти сама назва благодатної землі праукраїнців, щоб відродитись у потрібний час — на тому самому місці.

У літописі “Повість врем’яних літ” збереглася інша назва брахманів — служителів древніх курганів: “Закон же у ІУКТРИЯН, яких ще називають врахманами і АСТОРО-ВИТАМИ, від прадідів за приклад і благочестя взятий...” Отже, наш літопис найосвіченішу касту брахманів називає також уктриянами та осторовитами. Корінь “ук” в давньоукраїнській мові означав мудрий,

розумний, учений. Наприклад, у гуцулів досі є слово “укий”. Звідси і слова наука, неук тощо. Тому логічно припустити, що “ук-трияни” — мудреці, вчені люди. Частка “трияни”, мабуть, те саме, що й “трояни”, тобто, шанувальники брахманівського вчення про триєдність світобудови.

Валерій Ілля в статті “Атлантида, скіфи-боги-велетні та грекоримська міфологія” (“Основа”, №23, 1993) звернув увагу, що в стародавньому Єгипті писарів називали скрібами, а каміння з вишкрябаними письментами — вістряками (в російській мові “острякі”). Ці назви, як не зрозумілі західним ученим, не перекладалися. Але для українця переклад цих слів не потрібний...

То, можливо, остеровити — це люди, які володіли письмом?!

Таким чином, усі три слова “Повісті...” — іуктрияни, врахмани і остеровити — це синоніми, які можуть означати: мудрі, розумні, вчені, письменні люди. Тоді слова “украї”, “Україна” — це земля, країна, на якій проживають мудрі, вчені, письменні брахмани, вони ж уктрияни чи остеровити.

У 1877 році Андрій Великанов назву “Україна” вивів від санскритського слова укхраіа — “пагорб”, “земляний горбок” (сучасне написання — ук(х)раіа), але надав йому значення “рубежа, який охороня-

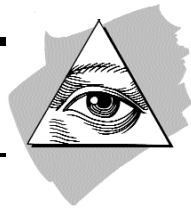
ГІПОТЕЗА

ється сторожовими пагорбами-кур-ганами”. Тобто, А. Великанов прийшов іншим шляхом, але до тієї ж сумнозвісної “окраїни”. Та тепер ми знаємо, що ці земляні пагорби насипані не на якійсь границі і не на окраїні, а розташовані по всій величезній території проживання наших предків. Та й, мабуть, не існує народу, який би себе вважав окраїнним, другорядним, та ще й тисячі років зберігав би в пам’яті таку непривабливу назву.

Враховуючи дослідницькі здобутки Юрія Шилова і трактування А. Великановим слова “украіа” в перекладі з санскриту, а також незаперечні свідчення “Повісті...”, можна обґрунтовано припустити, що слово “Україна” — це земля брахманів-уктрів-остеровитів і святилищ-пагорбів (храмів-жител Сонця). Тобто, — ЗЕМЛЯ (КРАЇНА) МУДРЕЦІВ І СВЯТИХ КУРГАНІВ. Так само Єгипет називають “країною фараонів і пірамід”.

Назва “Україна” так довго зберігалась у пам’яті наших предків і так шанувалась ними, бо була для них (як і для нас) синонімом СВЯТОЇ ЗЕМЛІ.

- Володимир ВІТЕНКО, член ВУТ “Просвіта”, м. Ужгород

ОПТИМІСТ ЗА ПЕРЕКОНАННЯМИ

ЗАВЖДИ СТОЯВ У ЧЕРЗІ

Одного дня 1942 року він побачив, як просто над головою кружляли чотири літаки. Кружляли дуже малим колом. Побіг у бомбосховище, де сидів, притиснувшись лівим вухом до мами. Раптом так грюкнуло, що він заплющив очі; в очах з'явилася картина: палає чотириповерховий будинок, у будинку — самі лише стіни та отвори вікон.

Тільки коли Анатолій Присяжнюк уже вчився у школі, десь у 5-му класі виявилось, що погано чує на праве вухо і недочуває на ліве. Не чув свисту, співу птахів, "високих" голосів, шепоту. Гадав, що так і повинно бути, бо ж права рука сильніша за ліву, наприклад. А лікарі не наважувалися підтвердити мамі, що це справді могло бути від бомбардування, і навмисне придумували інший діагноз, казали, що це був, наприклад, отит.

Тому вже далі в житті Анатолія Андріановича всі його знання йшли, в основному, від читання. Вважає, що має за свою ваду слуху досить відчутну "компенсацію". Природа ж часто компенсує людині, якщо та отримує чуттєве каліцтво. Цією компенсацією була можливість здогадуватися про майбутній вчинок чи про слова, які хтось хотів йому сказати за секунди по цьому, дуже гарна пам'ять (і зараз, як потрібно, може пригадати розмову з кимось у школі: з друзями, вчителями). Дуже легко вчився, запам'ятовував безліч потрібних і непотрібних формул (алгебра, тригонометрія, фізика, хімія), віршів (і досі пам'ятає майже всі вірші, котрі "проходили" у школі), займався винаходами тощо.

Коли йому пропонували відновити слух через операцію (правда, без гарантії, що відновиться), відмовлявся, бо боявся, що його виведе з ладу багатоголосся гаму-шуму навколо, на що скаржилися рідні, знайомі. Багато, дуже багато, читав-ковтав — усе: медицину, філософію, кримінальне право, живопис тощо. І ще — шахи. Мав і розряд.

Його тато був щирий більшовик-комуніст. Поясню, що означає "щирий". Коли надходила черга на отримання квартири, він казав на зборах, щоб її віддали сім'ї, де було гірше з житлом — називав прізвище. І так було не один раз. Відгукувався сам добровільно на всі призови партії, і мама слідувала за ним. Завідував дитячим інтернатом — і все "тягав" туди. Якось йому доручили організовувати продаж пива у бочках. Одного разу хлопець-продавець каже

панові Андріану, що наторгував на суму, більшу, ніж вартість пива у бочці, — то що, питає, робити із зайвою сумою? Батько розхвилювався, порадився з кимось там, щоб віддати зайву суму у дитячий інтернат, і наказав продавцеві пива, щоб був точним у торгівлі. І тато, і мама Анатолія самі виростили у дитячому інтернаті, а тому і його із сестричкою досить своєрідно готували до життя. У дорослому житті їх легко було обманути, вони не могли себе примусити казати людям неправду, і також поступалися власними інтересами на користь інших, навіть чергою в магазинах. Намагалися допомагати іншим і дуже старалися, щоб не завдавати комусь будь-якого клопоту.

"ТЫ ЧТО, БОЛЬНОЙ?"

Після школи Анатолій хотів вступити до Політехнічного інституту — це тоді було важко, але він іспитів не боявся, бо "знав усе". Але через ваду слуху туди документів не прийняли, і тоді вступив до Київського будівельного технікуму (він був розташований на Львівській площі). Закінчив технікум із відмінним ("червоним") дипломом, отримав від райкому партії грамоту "За активну участь..." (й-же бо, не знаю за що!) На зборах був щиро здивований, коли його викликали отримувати грамоту — у залі сміялися від його виразу обличчя. Стипендію не отримував, бо казали — твої батьки отримують зарплатню, як у середньому "заможні". А треба сказати, що відмінники повинні були отримувати стипендію підвищену.

Перша посада після технікуму — майстер на будівництві житлового будинку по вул. Повітрофлотській, що біля Повітрофлотського ж мосту.

Звільнили з посади майстра "за скороченням штату" (насправді, не годився командувати, не міг пити горілку з виконробом тощо. І до цього дня не п'є і не палить. І коли у якісь компанії знущаються, кажуть, що їх не поважає, "ты что — больной?", — він завжди відповідає: "само тому, що здоровий"). Вчився на вечірньому відділенні Київського будівельного інституту. Відпусток на роботі не любив, і його виганяли у відпустку, накопичену за 3—4 роки. Тоді йшов сам до райкому комсомолу, і його направляли вожатим у піонерський табір. І так десь 7—10 сезонів.

"Діти і я дуже любили одне одного. Я був веселий, знав багато жартів, ігор, фокусів. Зарплатню вожатого я витрачав на "призи",

щоб робити своєму загону всілякі атракціони з призами.

Щодо кар'єри: став головним інженером Нормативно-дослідної станції у системі Міненерго СРСР (будівництво атомних електростанцій), був на усіх АЕС, що тоді будувалися.

Членом КПРС не ставав, бо була черга для інтелігенції. Я особливо й не старався у кар'єрі: просто робив усе залюбки, був "трудоголіком", фахово багато знав, гарно і легко писав усілякі матеріали, доповіді, проекти постанов, ніким не командував — от мене і пересували на посаду вище", — розповідає п. Анатолій.

Анатолій Присяжнюк

ПЕРЕБУДУВАВСЯ

У 1988 році zorganizував виробничо-будівельний кооператив. Був одночасно напівбухгалтером і напівюристом, і плановим, і виробничим відділами. Одним словом, у штаті були тільки півбухгалтер (та й то тільки тому, що так вимагало законодавство), секретарка і п. Анатолій. За рік швидко стали на ноги. Ще б пак! Тоді на п'ять років надавали пільги — спла-

ЗНАЙТИ СЕБЕ

чували лише 5 відсотків податків! Уже наступного року вони так багато заробляли, що стало совісно перед іншими. "Самі, без усякої вказівки, взяли шефство над дитячим садком, що був у моєму дворі (туди ходили, тоді ще маленькі, мої внучата Валетка з Вовчиком). У першу чергу фінансували і зробили дитсадочку дах: зі склотканини на гермобутилі — а це на 10 років! Придбали дитсадочку мікроавтобус РАФ (колишня швидка допомога). Постійно щось купували їм. А ще, за списком райвиконкому, 11 пенсіонерів від нас отримували ще одну пенсію. Раді самоврядування мого мікрорайону сплачували рахунки за картоплю та яблука для бідних. Так-так, був "диваком" у цій благодійності. Ні про яке "депутатство" й думки не було. Просто незручно було жити краще, ніж люди навколо, так мене виховали своїм прикладом мої батьки", — згадує Анатолій Андріанович.

У 1991 році створив: ще два малих підприємства і був їх директором. Але невдовзі діяльність і кооперативу, і цих МП була "заморожена" за "стандартної" для всіх його колег причини — державі на довгий термін вони стали непотрібними.

Пішов на пенсію. 42 роки стажу, ветеран праці. Але голова звикла працювати по 12—14 годин на добу. Двоє онучат (Валетка у 6-му класі, Вовчик — у 8-му) ще до школи були добре підготовані з математичної логіки. Спілкувався з ними виключно українською мовою (їхні батьки — виключно російською; так вже виростили їх). Заради них став навмисно з усіма спілкуватись і самовдосконалювати свою українську. На жаль, школа швидко "підстригла" юних математиків під один гребінець.

Переклав українською з російської десь 300—400 віршів. Перекладацька робота сподобалася і якимось допомагає йому знайти розвагу у вільний час і поживу голові. Та й дуже хотілося якось зарадити — зробити й свій посильний внесок у становлення української, котрій так важко у нашій неукраїнській державі. Зокрема переклав 45 байок І. А. Крилова.

Багато хто з російськомовних каже йому, що "кумедно" читати переклади українською. Наприклад, "В лесу родилась елочка" чи "Не брани меня, родная" тощо. Бо ж так вони, ці витоки, багатьом ввійшли у пам'ять, що їх не можуть уже сприймати українською мовою. Проте пану Анатолію здається, що наші дітлахи, молоді, із малих років звикли тільки до українського тексту цих пісень, коли підростуть і побачать ці пісні російською, сприйматимуть уже їх як "кумедні".

Стефан КОСТКА

МОЄ ЯСНОВИДІННЯ, ТАКЕ

Здатність до "проорокування" я набув, очевидно, через ушкодження слуху. Розвинулася зорова спостережливість і запам'ятовування деяких закономірностей у всьому: розвитку подій, поведінці людей, зв'язку зовнішності людини з її соціальним і психологічним статусом тощо.

Мав розвинутий "боковий зір". Краєм ока помічав зміни кольору обличчя, тріпотіння жилки на шії, мимовільні рухи голови, очей, вух, мікроскопічні зміни в розташуванні й русі предметів чи чогось іншого (наприклад, муха промайнула майже позаду мене чи аркуш паперу ворухнувся десь неподалік на столі, чи хтось ледь-ледь намагався лише почати робити рух), "біохвили", що наближаються (наприклад, із-за будинку, зачинених дверей — ось-ось хтось відчинить двері та вийде) тощо. Наприклад, розглядаючи фотографію людини 10-річної давності, якої ніколи не бачив, "проорокував" їй майбутнє, котре вже відбулося. Це — щоб заробити довіру до мого проороцтва, а потім уже "проорокувати" — по інших, сьогоденних фотографіях присутніх. Просив оточуючих не відповідати, не реагувати словами на моє буркотіння. Уголос перебирав варіанти "проороцтва" (здається, отут "собака зарита"): "...буде музикою чи художником...", так — **музикою**, гратиме на піаніно, скрипці... так, **на скрипці**..., матиме дітей, так, одного... двох... одного... так, — **двох дітей**... **дівчаток**, зараз живе на четвертому поверсі... на третьому..., так, на **третьому** повер-

сі, **батько військовий**, мати, **мати... не знаю...**". І питає: "Далі продовжувати? Чи багато набрехав?" У відповідь: "Та-а-а, розіграє нас — про цю людину на фото все заздалегідь розпитали у когось..."

Угадував на 60—75 відсотків. Але ж бувало й інакше. Перебираючи ті ж самі "параметри" про себе (не вголос), повторюючи їх перелік, отримував якийсь інтуїтивний "резонанс-поштовх" у скронях, чи серці, "у душі", як це буває при хвилюванні від чекання і відгук на здійснення чогось (щось схоже на реакцію, коли — "е! влучив!"). А перед тим, як "перебирав уголос", десь позаду (чи у середині?) фото дуже швидко, майже миттєво, проходила (попереджую ж: усе й досі — фантастика й для мене, але Ви ж розпитуєте!) "кінохроніка варіантів майбутнього" (як це буває, коли ми, а це буває частіше, немовби чуємо у мозку якийсь голос) — залишалося "спіймати та вибрати варіант кадру" й "озвучити" його.

Жінки, як правило, бажали знати, що з ними буде через сім-десять років: хто ким буде, матиме чоловіка чи буде одиночка, чи розлучена, скільки дітей і хто, її професія, де буде жити (бо зараз у гуртожитку), здоров'я батьків тощо (але досить часто виникали побічні відповіді). Найчастіше просили дівчата, бо чоловіки соромилися (а як просили, то наодинці) і вважали все це "циганщиною". Я теж так вважав, вважаю і зараз, хіба що "працював" без карт і "ліній долони", як цигани. Між іншим, дуже кортіло звернутися до циган по "сеанс" — подивитися, яка "методика-техно-

логія" у них? Але соромився цього "шарлатанства". Так і не звернувся.

"Сеанс" проходив так: чекав — намагався "викликати кінохроніку" з життя "клієнта". Раз уже оця "хроніка" сама по собі інколи з'являлася у мене в ранні роки, то став уже і зловживати нею, "знахабнів" — намагався замовляти "це" силою волі. Кадри зовсім не підкорялися думкам, були хаотичні, зникали, "показували" усіляке "сміття". Але в якийсь момент ішов "повтор кадру", я його "читував", обмірковував та "озвучував", як здивоване припущення події чи малюнка життя. Наприклад, — "бачу", що клієнт "іде з дівчиною та хлопцем" — отже, буде мати... це її діти? чи вік дітей відповідає терміну прогнозу? Ось так приблизно проходив "сеанс".

Про "кінохроніку" — це вельми умовний аналог процесу. Припущення-озвучення виникає саме так — здивовано і зненацька для мене ж самого. Треба й самому прийти до тям, щоби насмілитися повторити вже вголос про "побачене". І якщо дуже "вдивляєшся", то й дуже втомлюєшся, бо боїшся "просто збрехати" заради слави. У цьому варіанті, коли все робиш тільки подумки, уявленням, за допомогою "кінохроніки", то майже завжди з'являється момент якогось "резонансного поштовху" під час перебору "параметрів", "факторів", "кадрів". (Повірте, отут я іронічно посміхаюся та "хмикаю", точнісінько як і Ви, читаючи оце).

У фірмі, де працював, знали про мої "фокуси-проороцтва" по фотці

(не без цього — ми, чоловіки, такі хвальки)... Доводилося поступатися, проводити "сеанси".

Але для себе, найчастіше — при вирішенні особистих конфліктів, це ставало у пригоді: наприклад, ані раз у житті так і не бився ні з ким, вирішував конфлікти тільки словами. Але не завжди це допомагало. Оце позичив у 90-і роки декільком людям гроші, а досі не віддають. У подружньому житті — "ясновидіння" не допомагало: якщо друга сторона не має бажання до діалогу, йде "гра в одні ворота", "втрачається" голова, — справа таки йшла до розлучення. Бо звичайне миролюбство, поступки іноді сприймаються, як "капітуляція"; друга сторона нахабніє, "сідає" на голову.

Інколи я зловживав "інтелектуальними фокусами" заради заробляння додаткового авторитету. Запропонував невістці записати в іншій кімнаті на папірці будь-яке число до двадцяти. Папірець скласти і тримати у своїй руці. А я вгадаю. На підлозі у коридорі квартири (так було зручніше) розклав папір, намалював на ньому квадрат. Ми всі присіли навпочіпки, невістка зліва, майже ззаду, онучата переді мною. І я почав міркувати: "Та-ак. Задумане число знаходиться у групі (пишу на квадраті) від одиниці до семи, чи від восьми до п'ятнадцяти, чи після п'ятнадцяти... Ага, у першій групі. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім... Так, сім!" Угадав. Тут, ясна справа, мав місце звичайнісінький фокус: боковий зір та спостереження за реакцією на моє "буркотіння".

ТАМ, ЗА ГОРИЗОНТОМ...

Найчастіше вродливі, статечні, донжуани, які йдуть "нарозхват" (у порівнянні з невродливими, миршавими, не донжуанами), — відстають у змаганні з ними у кар'єрі, менше здібні до винахідництва, пам'яті, інтелектуальної роботи. Придивіться до людей навколо, зверніть увагу на зв'язок конституції тіла з розумом, прислухайтеся до їхнього мовлення, порівняйте статус, посаду; зверніть увагу на такий зв'язок у тих, кого показують по телебаченню (наприклад, у політиків, дипломатів, журналістів, артистів, спортсменів). Ви побачите-здогадаєтесь (якщо поставите собі таку мету — звертати увагу саме на цю сторону, на такий зв'язок), хто зробив свою кар'єру за допомогою "руки", а хто — власним розумом. Боротьба за виживання, несприятливий статус особи з каліцтвом, форс-мажорні обставини життя вимагають від людини шукати вихід, щоб утвердитись або примусити інших поважати себе. Каліцтво вимагає від людини розвитку, тренування прихованих якостей, що сплять до пори не помічені і не затребувані. Мабуть, Ви бачили по телебаченню індуся без рук по плечі — він став майстром з ремонту годинників (пальцями ні!). Про сліпу бабусю Вангу — Ви знаєте, авжеж. Біда навчить — каже народна мудрість. Тільки треба старанно вчитися.

Анатолій ПРИСЯЖНЮК

Родовід Пассеків і перипетії його історичної долі надзвичайно цікавий і потребує спеціального дослідження. Можливо, допитливі краєзнавці зацікавляться цією темою. То я для інтриги згадаю лише окремі віхи з життєпису цієї незвичайної родини, що походять з Чехії, точніше з Моравії, нащадки оселилися на Харківщині і були поважними представниками козацької старшини. А сам Вадим Васильович народився 2 липня 1808 року у Тобольську, де його батько відбував разом із сім'єю 20-річне заслання.

Прізвище "Пассек" увійшло в аннали української літератури ще й тому, що воно тісно пов'язане з життям письменниці Марко Вовчок. Біографам її творчості відоме захоплення Марії Олександрівни молодим правником (сином Вадима Васильовича) Олександром, з яким вона впродовж восьми років подорожувала країнами Західної Європи разом із сином-підлітком Богданом і чоловіком — відомим фольклористом Опанасом Марковичем, який фактично навернув на українство російську дівчину з Орла. Та повернемося до розповіді про нашого героя.

Одразу після закінчення Московського університету Вадим Васильович поринає у вивчення Слобожанщини. Він не обминає жодного села, хутора, повіту, міста, містечка, детально описуючи все бачене і почуте. Водночас свої враження у формі подорожніх листів об'єднує у книгу, що виходить друком у 1834 р. Наведу фрагмент з одного його листа: "Які мрії пробуджує в мені Україна, як сильно співчуває душа моя її бурхливій, зрадливій долі, її мовчазним курганам, її нерозгаданим скіфським скульптурам, і весь я пориваюсь душею до її давнини, до її войовничих орд і степового привілля природи. Так, українські степи здавалися мені морем, що затихло".

Зрозуміти сучасність і розгадати майбутнє, на його думку, неможливо без знання минулого, хоча й не воскресити. Вчений підкреслював, що життя народів необхідно вивчати, окрім літописів і пам'ятників, в побуті і характерах нині існуючих поколінь, у впливі на них зовнішніх чинників. Отож він зазначає: "Той не розуміє історії народу, хто не обіймає розумом, не співчуває серцем усім рухам його внутрішнього життя, хто думає відтворити його тільки за манускриптами і залишками мистецтва, хто не бачить основних витоків, за якими творилося минуле і діятиме майбутнє".

Або ще так: "Який народ протягом п'яти віків неволі, коли перетворювали на згарища його міста, мучили за відданість релігії, зумів її зберегти, в цей час був не раз грозою своїм гнобителям, і серед цих

катувань створив училища для освіти юнацтва? Цей народ... — малоросіяни!"

Читаєш листи Пассека і дивишся, як людина, що виросла на берегах Іртиша і Тобола, в суворому Сибіру, отримала освіту в Москві, могла стати справжнім патріотом України? Мимоволі напрошуються паралелі з сучасним ставленням слобожан до рідної мови, культури, історії. То ж нехай Вадим Пассек нагадає своїм невдячним нащадкам, як треба шанувати свій народ, любити рідну землю і традиції. Тому й видаються такими цінними нам його мемуари.

Ось ще одна цікава згадка про перші козацькі поселення на кордо-

кафедру так і не збулася.

За дорученням міністерства внутрішніх справ він був зарахований до статистичного комітету для збирання відомостей про Харківську губернію і разом з тим знайомився з природою України, вдачею, побутом, звичаями її мешканців. А поряд із статистикою Пассек займався вивченням давнини — результати своєї праці надав Імператорському товариству історії та старожитностей, і був одноголосно прийнятий у дійсні члени цього Товариства.

Оглянувши городища і кургани, він дослідив більшість укріплень по річках Дон, Уда, Можга, при верхів'ях Коломата і направив Товариству

го генерал-губернаторів, вивчає їх дуже сумлінно, використовуючи для себе багато цінного матеріалу.

Невеличка замальовка слобожанських вечорниць, на наш погляд, може зацікавити читача, не байдужого до традицій цього своєрідного краю. Цікаво, а що сьогодні залишилося зі спогадів подружжя Пассеків, у його мешканців, якщо не в побуті, то хоча б у пам'яті? Пропоную читачам завітати на молодіжні заборони:

"На вечорниці зберуться в одну хату дівчата із гребнями, веретенами, наїдками, з яких господиня готує їм вечерю... Заллються піснями, налетять парубки з музиками, підуть розмови, сміх, танці, вихором не-

У прислів'ї "Що село, то звичай" Вадим Пассек бачить глибокий смисл і говорить, що хоч його знання часто змінюється, але це поняття залишається і завжди проявляється у житті українського народу. В одному з листів він пише: "Поглянь у хату українця. Ось вона: і бідна, без кригого двору. Але, яка вона чиста і біла! Як прибранна і вимазана її призьба! Як вимиті зліпліні вікна... Хата ніколи не буває курною, земляна долівка її вимазана глиною, чиста, виметена; їжа господарів бідна, але борщ дуже смачний, все чисто і охайно".

Оцінюючи "Подорожні нотатки" вченого, варто зазначити, що це не просто мандрівні враження втомленого бурхливим життям романтика,

ВІН БУВ УЧНЕМ ІСТИНИ

(Про дослідника Слобожанщини і Таврії Вадима Пассека (1808–1842))

Вадим Пассек — письменник, історик, етнограф, археолог, статистик. Це рідкісне прізвище знають хіба що науковці. І напевно воно знайоме його землякам з села Спаського, поблизу Валок на Харківщині, де був родовий маєток Пассеків. Прожив Вадим Васильович коротке, але яскраве життя — доля відрахувала йому лише 34 роки. Понад десять з них він присвятив вивченню України, зокрема Слобожанщини і Таврії, історію, географію, побут і культуру яких описав у своїх науково-популярних творах: "Подорожні нотатки Вадима", "Історико-статистичний опис Харківської губернії", "Міста Харківської губернії з картами-планами і гербами", "Про кургани і городища повітів Харківщини" та ін. Його перу належить також фундаментальна праця у п'яти томах "Нариси Росії", видана протягом 1838–1842 років, (разом з І. Срезневським), яка є першою спробою популяризації наукових знань і в доступній формі знайомить громадськість з археологією, етнографією, традиціями України.

ні України з Росією: "Під владою Польщі Малоросія до кінця випила всі біди... Чим сильнішими ставали дні Польщі, чим обтяжливішою її влада, тим швидше переходила Малоросія з побуту громадянського у побут козацький."

Захоплення історією віддалило вченого від гуртка революційно настроєної молоді на чолі з О. Герценом. Проте арешти його членів вплинули і на подальшу долю В. Пассека, йому не дозволили читати лекції ні в Московському, ні в Харківському університетах. Мрія про

звіт про свої дослідження разом із складеними ним картами розташування насипів, а також описом курганів і городищ Харківського, Валківського і Полтавського повітів. Окрім того, привіз для Московського університету три великі кам'яні баби зі степів України, які на ту пору чудово збереглися.

Вадиму Пассеку було доручено від Міністерства внутрішніх справ зробити також статистичний опис Таврійської губернії, для чого він попередньо знайомиться з архівами Новоросійського і Бессарабсько-

сетська метелиця, тісно у хаті — йдуть у двір, дрібно вбивають дівчата ногами козачка, спритно стукують каблучками парубки гопака, і, присідаючи, викидають ногами різні штуки... А в печі палахкотить солома, киплять борщ і галушки, пахне в хаті гарячими пальницями... — Ні, казали бабусі, ні, тепер не те, що у насі часи, — що це за вечорниці, тепер і парубки не ті; бувало йдуть вони на вечорниці, аж хата труситься: двері в хату не відчиняють, то натиснуть плечем, так і висадять її вон. Тепер — ледащі..."

тини, глибоке знайомство з витоками нашої духовності, коріння якої губиться у темряві тисячоліть.

Серед нащадків династії Пассеків — наша сучасниця Тетяна Сергіївна (1903—1968 рр.) — відома дослідниця трипільської культури, археолог, доктор історичних наук, автор фундаментальних праць про історію трипільських племен Дніпро-Дністровського межиріччя, періодизацію їх поселень, ранньоземлеробську практику.

На сторожі старовини, нашої історичної пам'яті мужньо стояли філософи, славісти, історики, етнографи, які заповідали нащадкам берегти рідне слово, пісню, предківські звичаї та обряди. Пішки ходили вони манівцями, навіть не знаючи української мови, записували латиною, польською. чи російською наші легенди, казки, повір'я, думи, потім за свої кошти видавали збірники в Москві, Петербурзі, Празі, Відні, Парижі, сподіваючися, що їх звиятжну працю продовжать спадкоємці наступних поколінь. Вони гаряче обстоювали право на самостійність української нації саме тут, на Слобожанщині, яку сьогодні вважають територією з "російськомовним населенням" і яка й зараз є ареною боротьби за утвердження на ці споконвічні українські землі власної мови, культури, історії.

Цього року минає 195 літ від народження Вадима Васильовича. Поховано його у Москві, на території Симонова монастиря. Вшановуючи щирою подякою вченого, хотілося б висловити сподівання, що його світле ім'я згадуватиметься не лише в енциклопедіях і довідниках.

Ольга РУТКОВСЬКА,
народознавець

НІНА ТОЦЬКА — ВИДАТНИЙ ФІЛОЛОГ І ПЕДАГОГ

кожен із них і використовувати як зразок поєднання теоретичних знань та практичного втілення їх.

Ніна Тоцька народилася 25 червня 1923 року в селі Озерна Білоцерківського району на Київщині в учительській родині. Після закінчення школи вступила до Київського університету ім. Тараса Шевченка, аби продовжити справу батька — стати викладачкою української мови та літератури. Студенти-філологи зазвичай уже з першого курсу визначаються, ким вони стануть: літературознавцями (таких переважна більшість) чи мовознавцями. Пані Ніна без жодних вагань обрала лінгвістичну ниву і могла стати дослідницею будь-якої царини цієї ниви — лексики, морфології, синтаксису. Мовознавчий хист молодій дослідниці жили й плекали її вчителі — ви-

датні українські мовознавці Леонід Булаховський, Михайло Калинович, Павло Пліущ.

Коло зацікавлень у Ніни Тоцької досить широке. Свідченням цього є її перша наукова праця — дипломна робота "Синтаксичні особливості "Літопису Самовидця" (1947 р.), кандидатська дисертація "Синтаксичні особливості творів Панаса Мирного" (1953 р.). Проте філологічних вершин пані Тоцька досягла в галузі фонетики. Дослідженню звуків рідної мови вона присвятила все своє наукове життя. Можна назвати деякі з її численних праць на цю тему: "Визначення меж голосних фонем на осцилограмах" (1958 р.), "Залежність тривалості голосних української мови від консонантного оточення" (1961 р.), "Голосні фонеми української літературної мови" (1973 р.) тощо. Експериментально-

фонетичному дослідженню голосних присвячено й докторську дисертацію авторки, яку вона захистила 1975 року.

Від 1964 до 1984 року Ніна Іванівна завідувала Лабораторією експериментальної фонетики Київського університету ім. Тараса Шевченка, в якій проводилися теоретичні й практичні заняття, присвячені опануванню вимовних та акцентуальних норм української літературної мови, здійснювалося керівництво роботою фонетистів української та інших мов. Крім великої наукової роботи, Ніна Іванівна читала курси сучасної української мови на філологічному факультеті та на факультеті журналістики Київського університету ім. Тараса Шевченка, якому віддала сорок років свого життя. Її запрошували для викладання спец-

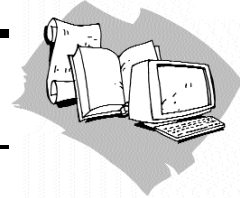
курсів з фонетики до Львівського університету ім. Івана Франка, до Ніжинського та Черкаського педагогічних інститутів.

У 1987 році Ніну Тоцьку запрошено для роботи на кафедрі української мови Вінницького педагогічного інституту, де її захоплено зустріли викладачі й студенти. З 1992 до 1994 року вона завідувала кафедрою української мови відродженої Києво-Могилянської академії, де працювала до 2000 року.

Я мав честь бути разом із Ніною Іванівною в Українській національній комісії з питань правопису, створеній Кабінетом Міністрів 1994 року для вироблення правопису, спільного для всіх українців світу. Усі орфографічні пропозиції Ніни Іванівни були виважені, аргументовані й переконливі.

Своє 80-річчя Ніна Іванівна Тоцька зустріла в дальших наукових пошуках в оточенні рідних, друзів, колег, що, як і раніше, віддають їй належну шану, вважають за честь бути знайомими з нею і пишуться тим, що живуть на одній з нею землі.

Олександр ПОНОМАРІВ

Щире вболівання за стан рідної мови, що переповнює листи читачів, лише якоюсь децицією сягає урядових установ. Саме тому друкуємо нині відповідь начальника Головдержслужби України Г. І. Лелікова на запит народного депутата, шеф-редактора газети “Слово Просвіти” Павла Мовчана стосовно проблеми дотримання статусу державної мови та, зокрема, етики поведінки держслужбовця державними службовцями управління

Верховна Рада України
Народному депутатові України
Мовчану П. М.

Шановний Павле Михайловичу!

Головдержслужба України розглянула Ваше звернення щодо дотримання державними службовцями управління Пенсійного фонду в Оболонському районі міста Києва статусу державної мови. Проблема функціонування державної мови в Україні, яку Ви порушуєте, безперечно, є актуальною. Статус української мови як державної регламентовано статтею 10 розділу І Конституції України, а Рішенням Конституційного Суду від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 визначено, що українська мова як державна є обов’язковим засобом спілкування на всій території України при здійсненні повноважень органами державної влади та органами місцевого самоврядування (мова актів, роботи, діловодства, документації тощо), в інших публічних сферах суспільного життя, що визначаються законом. Проте державна мова в силу об’єктивних та суб’єктивних причин ще не стала достатньою мірою засобом спілкування у повсякденному мовленні у ряді центральних і територіальних органів виконавчої влади та у засобах масової інформації.

На виконання вимог вищезазначених нормативно-правових актів, а також постанови Кабінету Міністрів від 8 вересня 1997 року № 998 із змінами від 21 червня 2000 року № 1004 “Про затвердження Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови”, інших документів Головдержслужба України в межах компетенції здійснює координаційні та контрольні заходи щодо розвитку і функціонування державної мови в державному управлінні, працює над удосконаленням процесу навчання державних службовців, зокрема, вивченням ними української мови, спільно з Державним комітетом національностей та міграції, як головним координатором виконання Комплексних заходів щодо всебічного розвитку і функціонування української мови, затверджених постановою Кабінету Міністрів від 8 вересня 1997 року № 998 (далі — Комплексні заходи), а також із залученням учених, освітян, представників громадських організацій, відповідних установ.

Так, листом Головдержслужби України від 11 грудня 2000 року № 52/6121 надіслано пропозиції Міністерству освіти і науки щодо розробки та вдосконалення структури навчальних програм тематичних семінарів із підвищення кваліфікації державних службовців із питань ділового мовлення. Крім того, досконале володіння державними службовцями державною мовою передбачено в Типових професійно-кваліфікаційних характеристиках посад державних службовців (пункт 2.7 “Загального положення”) згідно із Довідником професійно-кваліфікаційних характеристик посад державних службовців, затвердженого і введеного в дію наказом Головдержслужби України від 1 вересня 1999 року

№ 65, з доповненням відповідно до наказів Головдержслужби від 30 листопада 2001 року № 94 та від 29 листопада 2002 року № 95, погодженим Міністерством праці та соціальної політики 20 листопада 2001 року.

При проходженні державними службовцями атестації обов’язковим має бути врахування рівня володіння ними державною мовою, як це визначено Положенням про проведення атестації державних службовців, затвердженим постановою Кабінету Міністрів від 28 грудня 2000 року № 1922 та відповідними методичними рекомендаціями, затвер-

РОЗМОВЛЯТИ ЗРАЗКОВОЮ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ!

Фото К. Денесюка

Для цих дітей проблеми рідної мови уже не існує

дженими наказом Головдержслужби України від 2 березня 2001 р. № 16.

Відповідно до Загального порядку проведення іспиту кандидатів на заміщення вакантних посад державних службовців, затвердженого наказом Головдержслужби, Української Академії державного управління при Президентові від 10.05.2002 р. № 30/84, та зареєстрованого в Міністерстві юстиції 24.05.2002 р. за № 446/6734, вищезазначений іспит складається державною мовою. На виконання вищезазначених Комплексних заходів Головдержслужбою проводяться перевірки дотримання конституційних вимог щодо застосування державної мови державними службовцями під час здійснення ними своїх повнова-

ДЕРЖСЛУЖБОВЦЯМ...

жень (мова актів, роботи, діловодства, документації). Усі факти порушень законодавства про мову в органах виконавчої влади аналізуються, вживаються заходи щодо усунення та недопущення порушень у подальшій роботі...

...Також запропоновано чітко визначити забезпечення покладення повноважень із питань організації виконання в майбутньому цього закону та визначення рівня відповідальності за його недотримання. Створена і діє мережа навчальних закладів, що здійснюють підготовку, перепідготовку та підвищення кваліфікації державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, керівників державних підприємств, установ і організацій...

Пунктом 9 Заходів на виконання Комплексної програми підготовки державних службовців, затвердженої Указом Президента від 9 листопада 2000 року № 1212, враховано забезпечення належного рівня мовної підготовки за спеціальностями освітньої галузі

“Державне управління”. У навчальних закладах системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації державних службовців здійснюється обов’язкове навчання кадрів із ділового мовлення. Протягом 2002 року в Україні підвищили кваліфікацію з ділового мовлення 36,4 тис. працівників органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Що стосується фактів, викладених у листі власного кореспондента газети “За вільну Україну” Галини Левицької про порушення вимог чинного законодавства щодо мови та етики державних службовців працівниками управління Пенсійного фонду в Оболонському районі при виконанні ними службових обов’язків, інформуємо, що Головдержслужба листом, копія якого додається, в межах своєї компетенції вказала керівництву Пенсійного фонду України на зазначені порушення з боку працівників цього органу, необхідності усунення виявлених недоліків, неухильного дотримання вимог чинного законодавства з питань мовної політики та притягнення до відповідальності винних осіб.

Повністю поділяємо Вашу позицію стосовно болючих проблем і питань щодо функціонування державної мови в Україні, і намагаємося їх вирішувати згідно з покладеними на Головдержслужбу функціональними обов’язками та завданнями.

Вдячні Вам за конкретні пропозиції та завжди готові до конструктивного діалогу з питань функціонування державної мови в системі державної служби.

З повагою,

Г. ЛЕЛІКОВ,
начальник Головдержслужби

РЯДКИ З ЛИСТІВ

моврядування, виховання моралі та духовності учнів і студентів.

Найактивнішу участь в обговоренні узяли просвітяни, зокрема голова Луганської обласної “Просвіти” Володимир Семистяга, голова ради поважних козаків Луганського товариства Українського козацтва Олександр Дудник, учителі — Ніна Покришка, Олександр Тихий, доцент Луганського державного педагогічного університету імені Тараса Шевченка Ірина Магрицька.

Проведений захід є лише початком широкої та конструктивної дискусії з проблем реформування української освіти, утвердження в ній справді національного змісту.

Юрій КИСЕЛЬОВ,
голова Луганського
міського об’єднання
товариства “Просвіта”

МИЛОЗВУЧНІСТЬ — ЛИШ ОДИН ЗІ СКАРБІВ

Трапилася мені несподіванка в Італії, яка дуже вразила. У ресторані я почув, як італійські співачки виконували українською англійські пісні. Звісно, я не втримався і запитав: “Чому ви не співаєте цих пісень в оригіналі?” І сказали вони мені таке: “Бо українська мова милозвучніша, ніж англійська!” Довго я ходив у роздумах, а потім почав розшукувати джерела, які б науково доводили переконання співачок про милозвучність української мови. І знайшов у розвідці Олександра Пономаріва “Краса рідного слова”, видрукованому в журналі “Дніпро” в 1967 році.

Німецький поет Фрідріх Боденштедт, що подорожував свого часу по Україні, закохався у нашу пісню, чимало їх переклав німецькою мовою. У виданій пізніше праці “Поетична Україна” він писав: “Українська мова наймелодійніша й найголосніша поміж усіма слов’янськими мовами, з великими музичними можливостями. Ніде дерево народної поезії не дало стільки смачних плодів, ніде дух народної поезії не відбився так виразно й сонячно, як він відбився на піснях українських”.

Які ж засоби створюють славнозвісну милозвучність і красу, багатство нашої мови, що ними захоплюються не тільки українці, а й представники інших народів? Адже не про кожну мову можна сказати, що вона співуча, не в кожній добір звуків створює враження досконалості, гармонії і краси. Очевидно, таємниця гармонійності криється в системі фонем, у морфологічній будові слів, наголошуванні їх. Українська літературна мова не любить поєднання кількох приголосних, що ускладнюють вимову. Мабуть, усі звернули увагу на те, що в нас є слова у двох, а то і в трьох формах: **іти** — **йти**, **узяти** — **взяти**, **ховатися** — **ховатись**, **би** — **б** тощо. Ці форми зрівноважують вокалізм (систему голосних звуків) із консонантизмом (системою приголосних). Важко, наприклад, сказати такі фрази: “Виглянув **в вікно**”, “бачив **в сні**”, “зустрівся **з сестрою**”. Але наша мова має чудову властивість, яка допомагає уникнути таких неохайних зворотів: **в** тут чергуються з **у**, **з** із **зі**, **і** з **й**, і виходить дуже гарно: “виглянув **у вікно**”, “ходила **з ним**”, але “ходив **зі мною**”. Коли збіг приголосних виникає на стикові двох слів, як, наприклад: “кущ **зростає**”, “дощ **пройшов**” тощо, то ліпше ці слова поміняти місцями: “зростає **кущ**”, “пройшов **дощ**” і т. ін.

Збіг голосних також погіршує звучання, тому в такому разі на місці **и** та **у** стають **й** і **в**: “Іван і Ганна”, але “Ганна й Іван”. Милозвучності мови надають і фонемічні варіанти: **імла** — **мла**, **іржа** — **ржа** тощо. Коли попереднє слово закінчується приголосним звуком, пишемо **імла**, **іржа**, а коли голосним, пишемо **мла**, **ржа**. Ще одна чудова властивість, яка вирізняє нашу мову з-поміж інших. А саме: в нас пестливі суфікси можуть приєднуватися до дієслів і до прислівників. Це такі дієслова, як **їсти**, **пити**, **спати** та інші. Наприклад: **їсти**, **їстки**, **їсточки**, **їстоньки**; **спати**, **спатоньки**, **спатунечки**, **спатусі**, **спатусеньки**. Прислівники: **там**, **тамки**, **тамочки**, **таменьки**, **так**, **такечки**, **отакеньки** тощо. Пестливі форми дієслів та прислівників — дуже важливий засіб надання мові емоційного забарвлення.

Досить розвинена система префіксів і суфіксів, за допомогою яких утворюються граматичні форми, що відбивають нюанси лексичного значення. Візьмомо слово “писати” в минулому часі: **писав**, **написав**, **понаписував**, **попописав**. Так само **попоходив**, **попостраждав** тощо. Або ще який приклад: коли щось світле стає темнішим, кажемо, що воно темніє, а коли темне стає ще темнішим, то кажемо, що воно **темнішає**; за таким же зразком **біліти** — **білішати**, **блакитніти** — **блакитнішати** і т. д.

Надзвичайно багата українська мова на синоніми, тобто слова, що називають той самий предмет, ознаку, дію тощо, але надають їм різних відтінків. Погляньте, скільки синонімів має іменник “обрій”: **горизонт**, **небозвід**, **небосхил**, **крайнебо**, **круговид**, **кругогляд**, **виднокруг**, **видноколо**, **небокрай**, **овид**. Годі всіх перелічити...

Часто на різних заходах товариства “Просвіти” я своїм опонентам наводжу десятки синонімів, аби вони зрозуміли багатство української мови. І скажу відверто: цей доказ переконливіший, ніж політичні інвективи.

● Степан БОЙКО,
м. Івано-Франківськ

ЗАКОН МАЄ БУТИ СУВОРИМ!

Ця загроза підкралася непомітно й підступно на хвилі руйнування “залізної завіси” під виглядом “осучаснення”, “збагачення”. Це така наживка, на яку попалися навіть націоналісти у боротьбі за державність нашої мови: патріотичні видання рясніють “спікерами”, “губернаторами”, “мерами”, “імпічментами”, “навагураціями”...

Дивує і вражає короткозорість, брак чуття небезпеки, а про наявність почуття краси годі й казати — вони ніби вивітрилися. Це говорить про те, як погано ми ще знаємо й любимо красу рідного слова. Адже все це просто перекладається. Офіс — контора, імідж — образ, амбасада — посольство, сервіс — обслуговування, фундатор — засновник, прайс-лист — цінник, електорат — виборці, спікер — голова, речник. Усі ці слова, як бачимо, мають у нашій мові повноцінні, міс-

ткі відповідники — милозвучні, легковимовні, глибинно закорінені в рідний ґрунт, органічний для українського способу мислення. Отже, внутрішні можливості нашої мови безмежні! А від заміни й витіснення рідних слів чужими мова й думка не збагачуються, а збіднюється.

Закон про мови має бути суворим до його порушників.

Анатолій ЗАВГОРОДНІЙ,
с. Жеребець,
Запорізької обл.

Люди тягнуться до сонця — мріють про українську Україну.

І вона неодмінно прийде. Народ усвідомить, що Божа благодать сходить на нього не тільки від Божого престолу з небес, але й від істини, правди та духовності — внутрішньої краси та праведності людини. І якщо навіть святі мусили проповідувати рідною мовою кожного народу, то чому

не можуть державці, які зі сліз українського народу живуть?

Іван ПОСКАН,
м. Новомосковськ

З ТУРБОТОЮ ПРО ОСНОВУ

Нещодавно в Луганську відбувся “круглий стіл” на тему “Українська освіта: проблеми й перспективи”, організований обласним об’єднанням Товариства “Просвіта” й “нашоукраїнцями”. У заході взяли участь педагоги, вчені, журналісти — представники інтелігенції Луганщини. Центральний штаб “Нашої України” представляв голова Київського “Молодого руху” Тарас Шамайда.

У ході роботи “круглого столу” було порушено актуальні проблеми економічного стану системи освіти в Україні, особливо — зрощення навчальних закладів на сході держави, а також належного становлення студентського са-

ГРУЗИНСЬКА ЦАРИЦЯ ТАМАРА І ПЕРЕЯСЛАВСЬКИЙ ПОЛКОВНИК ТОМАРА

КНЯЗЬ ІГОР І ЦАР ДАВИД

1154 року київський князь Ізяслав Мстиславич одружився з грузинською княжною, внучкою славнозвісного грузинського царя Давида Будівничого (1073–1125). Матір'ю її була половецька князівна, бабуса цариці Тамари. Давид Будівничий, прадід Тамари, теж мав за дружину половецьку — Гурандухт.

Коли 1174 року на грузинський престол зійшла юна Тамара, постало питання про гідного їй чоловіка. Вибір випав на Юрія — сина Андрія Боголюбського, внука Юрія Довгорукого і правнука Володимира Мономаха. Тоді саме Юрій зазнавав гоніння від свого дядька Всеволода й переховувався у половців. Дослідників дивує, як Юрій, що втратив київський престол, прихильників, військо й батьківщину, став чоловіком Тамари. І висновують: вирішальним було те, що Юрій — прямий нащадок Володимира Мономаха, що він виявив себе здібним воєначальником, а тодішнє духовенство й знать Грузії воліли бачити Тамариним чоловіком досвідчену у військовій справі людину. Проте причини тут вочевидь глибші.

І Юрій Довгорукий, і Андрій Боголюбський мали дружин-половчанок. Для останнього сам Володимир Мономах висватав внучку половецького князя Тугоркана. Тому й не дивно, що опального Юрія прихистили половці — його кровні родичі. А тоді, певно, й доклали зусиль, аби він став чоловіком цариці Тамари, у якій прабабуся, бабуся — половецькі. Тож у Юрія Андрійовича й цариці Тамари можуть половецьке коріння. Що й могло відіграти вирішальну роль у їхньому шлюбі, щоправда, нетривкому.

У боротьбі Давида проти мусульманської експансії йому відчутно допомогло 40-тисячне половецьке військо на чолі з князем, якого грузинські джерела називають *Атрак Шарганідзе*. Що відповідає літописному *Отрок, син Шарукана*. Літопис мовить, що в Грузію до Атрака навмисне посилали гінець, якого на дорозі напутили: "Якщо не схоче він вертатися додому, заспівай йому половецьких пісень. Коли й це не зарадить, дай понохати евшан-зілля". Атрак не схотів ні вертатися, ні слухати рідних пісень, та коли понохав евшан-зілля, то відразу гірко заплакав і мовив: "Краще у своїй землі кістками лягти, аніж у чужій славному бути". І повернувся в рідні степи. Вважається, що хто забув батьківщину й понохає евшан-зілля, той відразу її згадає і відчує непереборне бажання повернутися до отчого краю.

Атрак — тесть царя Давида, бо Гурандухт — дочка Атрака. Атрак — батько відомого зі "Слова" половецького князя Кончака. Гурандухт і Кончак — сестра й брат, дочка й син Атрака, онука й онук Шарукана. А дочка Кончака — невістка оспіваного в "Слові" князя Ігоря, який і сам на три червті половчанин.

Тож Гурандухт — тітка Кончаківни й прабабуся цариці Тамари. Грузинський цар і новгород-сіверський князь — навіть родичі по половецькій лінії. Цар Давид діля себе, а князь Ігор для свого сина брали дружин з одного половецького роду. Яка загальна назва роду — невідомо. Але наша історія, тісно пов'язана з половцями, знає українську шляхту половецького походження — *Томари*.

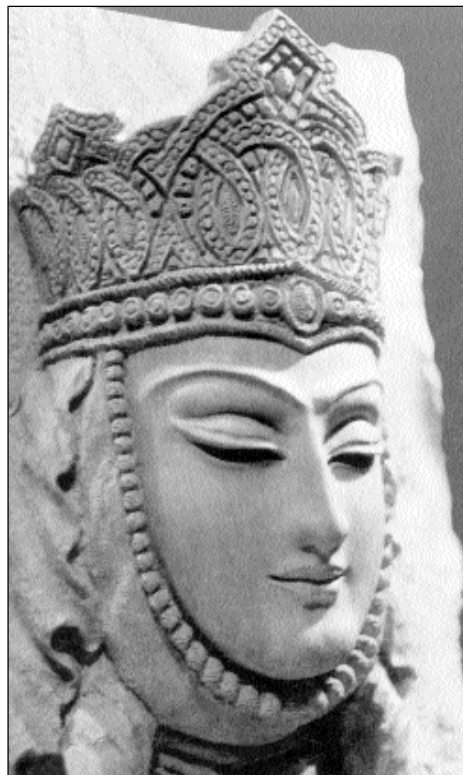
УКРАЇНСЬКІ ТОМАРИ

Томарів бачимо серед козацької старшини: переяславський полковник Степан *Томара* й чернігівський полковник Василь *Томара* служили в гетьмана Івана Самойловича. Були наказний полковник Семен *Томара* і кошовий отаман Василь *Тамарський* (Титаревський). "Реестри" 1649 й 1756 років фіксують козацькі прізвища *Томара*, *Томурка* і *Тамарський*. Літопис під 1566 роком згадує толмача Нечая *Тамарова*. Командир взводу *Томарді М.М.* у серпні 1919 року захищав Бровари від денікінців.

У XVIII–XIX ст. *Томари* — великі землевласники на Черкащині, Переяславщині, Полтавщині, дехто з них займав високі посади в Україні й Росії. Василь *Томара* (1746–1819), правнук Степана Томари — відомий дипломат, учень і друг Сковороди. Лев *Томара* (XIX ст.) був київським губернатором, а потім — сенатором. Полтавський *Томарів* добре знав Григорій Сковорода. Коли 1751 р. через підступи церковників він полишив Переяславський колеґіум, то переїхав на Полтавщину, де навчав сина поміщика *Томари*. Згодом, після короткого перебування в московській Трої-

це-Сергієвій Лаврі, Сковорода знову повернувся до Томарів, де жив невибагливим, близьким до природи життям.

Сучасна історична наука має половців за тюркомовний народ. Але в такому разі важко пояснити численні русько-половецькі шлюби, внаслідок чого вже на кінець XII ст. у жилах київських, усіх чернігівських та й більшості князів Південно-Східної Русі текла значна домішка половецької крові. Чому саме половці удостоїлися породичання з Рюриковичами й грузинськими царями, і ніяких етнічних чи релігійних перепон для цього не виникало? А

Арсен Почхуа, Тамара. Дерево. 1972

привдворна грузинська традиція суворо трималася звичаю вибирати дружин для своїх царів тільки з-поміж християнських народів. Чому половці ревно боронили Грузію від мусульманської експансії і разом із руськими князями протистояли татаро-монголам?

У статті "Індія, половці й Київська Русь" ("СП", ч. 32, 2001) я висловлюю думку, що половці мовно й етнічно тяжіють до індоарійських племен взагалі і до індійських раджпутів зокрема. І що половці — нащадки так званих сіндо-меотських племен, яких античні автори знають на теренах Давньої України з середини I тис. до н.е. Ці племена складали відчутний етнічний шар у тисячолітній Боспорській державі, попередниці Київської Русі. У такому разі постає цілком природне запитання: якщо половці етнічно близькі раджпутам, якщо з половців походять українські *Томари*, то де ж у часі й просторі мають існувати і їхні етнічні родичі — індійські *Томари*.

Хоч як воно неймовірно, але це запитання поціляє у самісіньке яблуко. Індійські *Томари* справді існують. І саме в Раджастані, саме в раджпутів! Українські *Томари* в далеких краях за Гімалаями справді мають своїх етнічних родичів — *Томарів* індійських. І не просто *Томарів*, а царський рід *Томарів*.

ІНДІЙСЬКІ ТОМАРИ

Індійська традиція вважає *Томарів* нащадками героїв "Махабгарати". З *Томарами* пов'язується знаменитий імператор Вікрамадіт'я, який 57 р. до н.е. увів так звану "еру Вікрами" — традиційне індійське літочислення.

Раджпутські *Томари* насамперед — знаменита династія правителів Делі. Раджа Анангапал *Томар* 736 року під назвою *Деліліка* відродив давнє місто Індрапастху ("Престол Індри"), яке не одне століття перебувало в запустінні. Тепер це столиця Індії — *Делі*. А в XI ст. раджпутські правителі *Томари* звели в Делі знаменитий Червоний Форт, де 15 серпня 1947 року Джавахарлал Неру — майбутній перший прем'єр-міністр незалежної Індії — підійняв триколірний національний прапор, знаменуючи цим, що країна скинула колоніальне ярмо і вступила в нову епоху.

Князівство *Томарів* називалося *Харіяна* — "Божественна країна". Зараз на його місці не-

великий хіндімовний штат *Харіяна*, в північній частині якого — священна для кожного індійця земля *Курукшетра* — "Поле Куру", оспівана в "Махабгараті". Південніше *Харіяни* лежить Матхура — давнє місто, пов'язване з дитинством і юністю бога-пастуха і бога-воїна Крішні, нині — один із найбільших прочанських центрів. Воно теж належало *Томарам*.

У X ст. *Томари* зазнали поразки від раджпутського роду Чауханів, а в середині XII ст. князівство *Томарів* занепало. Після втрати Делі *Томари* майже не мали володінь на ривинах, але чимало правителів гірських князівств у Гімалаях зводили свій родовід саме до делійських *Томарів*. У XIV–XV ст. *Томари* правили в князівстві Г'валіор, але потім втратили і його. Останній правитель Г'валіора — Вікрамджіт *Томар* загинув у битві.

Зб і понад ста раджпутських родів складають так звані "царські роди", утворені з *Сонячної*, *Місячної*, *Воєнної* і *Зміної* династій. Раджпутські *Томари* належать до Місячної династії і шанують переважно бога Шіву та його войовничу дружину.

До Місяця і Шіви, зачіску якого прикрашає півмісяць, причетні й українські *Томари*. На печатці полковника Степана Томари й на родовому гербі *Томарів* зображено півмісяць ріжками вгору. На гербі українських *Томарів* зображено й шестикутну зірку, складену з двох трикутників — один вершиною вниз, другий — вершиною вгору (МГ, 184). Трикутник вершиною вгору символізує Шіву, а вершиною вниз — його дружину. На цитах раджпутів часто зображається тризуб — атрибут Шіви, а на шаблях — *шакті*, символ жіночої енергії, що її уособлює дружина Шіви. Поєднана з чоловічою, жіноча божественна сила робить воїна непереможним. Недарма в раджпутів, як і в запорожців, шаблю воїнові перед походом чи битвою неодмінно вручала жінка — мати або дружина. Подібний звичай мав побутувати й у Грузії.

І три страусові пера на печатці переяславського полковника Степана Томари стосуються Шіви, бо найперше з ним пов'язується число "3". У нього три ока, він знищив демонську фортецю Тріпуру — *Тримісто*, держить тризуб — уособлення влади над трьома світами, входить у трійцю-тримурті тощо. Шівайта й сьогодні легко впізнати по трьох білих паралельних смугах на лобі.

Іздова тварина Шіви — бик, а його дружини-воїтельки — тигр. Шіва зодягнений у тигрову шкуру, тож він, мовлячи назвою безсмертного твору Руставелі — витязь у тигровій шкурі. А що грузинам відомі індійці та їхні божества, засвідчує ця ж поема, де діють двоє героїв-богатирів — Автанділ і Таріель.

ЩО ОЗНАЧАЄ ТОМАРА

Хоча вважається, що половці — тюркомовні, проте тюркські мови етнонім, ім'я і прізвище

Гоґа-бір — раджпутський воїн-святий

вище *Томара* задовільно не пояснюють (РФ, 219–220). Зате слово *томара* знає санскрит, а *томар* — сучасні індійські мови, в яких воно означає — "спис" (СРС, 248). Є чоловічі воїнські імена *Томара* — "Спис" і *Томарадгара* — "Списодержець".

Воїна-раджпута означають словом *vir* або *bir* — "богатыр", "герой". Воно наявне, зокрема, в імені футболіста збірної Грузії, недавнього гравця київського "Динамо", а нині —

Родовий герб українських Томарів

колеги Андрія Шевченка по італійському "Мілану" Кахи Каладзе, повне ім'я якого — *Кахабер*. А також в імені *Гогобер*, від якого утворене відоме грузинське прізвище *Гогоберідзе*. У раджпутів є воїн-святий *Гоґа-бір* — "Гоґа-герой", "Гоґа-богатыр", що поліг (а з ним і 45 його синів), захищаючи рідну землю від мусульманських завойовників. Гоґа-бір зображується зі списом, як і раджпутські правителі.

Тлумачення етноніму *томари* як "списники" підтримують назви інших раджпутських родів. "Махабгарата" в Раджастані, країні раджпутів, знає плем'я *шалъви* і його ватажка *Шалъву*. А в грузинів є ім'я *Шалва*, наприклад, у батька Булата Окуджави й батька Рауля Чілачава — сучасного грузинського й українського поета, перекладача, вченого, для якого Україна стала другою батьківщиною. Втім, ім'я *Рауль* теж має відповідник у Раджастані, де *раваль* або *рауль* — титул раджпутських князів.

Етнонім *шалъви* й ім'я *Шалъва* сходять до *шала* — "спис" (СРС, 638). Тобто, *шалъви*, як і *томари* — "озброєні списками", "списники". Від *шала* утворені санскритське *шалака* й хінді *шалак* — "списник". Українці мають прізвища *Шалака* й *Шалак* (зокрема, у молодії поетеси й дослідниці фольклору Оксани *Шалак*). Козацькі реєстри знають прізвище *Шалбір*, а в "Слові" є половецький рід *шельбури*. Так що половецький етнонім через п'ять століть після згадки в "Слові" відбився вже як козацьке прізвище. Санскрит знає воїнське ім'я *Шалавіра* (хінді *Шалъвір*, пендж. *Шалбір*) — "Герой-списник" або "Богатыр із роду шалъвів-списників".

Отож, якщо індійські раджпути споріднені з половцями, якщо в раджпутів є рід *Томари*, а в українців — шляхта половецького походження *Томари*, якщо прабабуся й бабуся цариці Тамари — половецькі, то не виключено, що в імені грузинської цариці якраз і відбита назва половецького роду, з якого цар Давид взяв у дружини Гурандухт, прабабусю Тамари. Тоді з половецького роду *Томарів* походить і невістка новгород-сіверського князя Ігоря — *Кончаківна*, названа за виняткову вроду *красною дівою*. Половецькі дівчата взагалі славилися красою, їхню вроду натхненно оспівав і персько-азербайджанський поет Нізамі Гянджеві, сам одружений із половецькою. А в Індії загальною відома врода раджпутів, надто з давніх князівських родів.

Водночас ім'я *Томара* стосується і дружини Шіви — витязя в тигровій шкурі. Жіночий варіант чоловічого імені *Томара* (наголос на передостанньому *а*) — теж *Томара*, але з наголосом на кінцевому *а*, й означає "Озброєна списками", "Списниця".

В іпостасі богині-воїтельки дружина Шіви зображається з різноманітною зброєю в десяти руках, що символізує захист 10 сторін світу (8 сторін світу, верх і низ). В одній із рук — тризубець, а ще в одній — спис, подарований, за міфами, богом Агні. Зображається богиня і дворукою, лише зі списом — такі зображення властиві херсонеським монетам III–II ст. до н.е. Вона богиня-берегиня, покровителька воїнів, захисниця обложених ворогом міст, "мати міст руських". Вона ж — херсонеська *Діва*, київська *Мокоша*, гіпербореїська *Оліда* у Геродота, *Діва-Обида* й *Богородиця-Пирогоща* в "Слові" ("СП", ч. 45, 2002), пізніша козацька *Покрова*. Задовго до нової ери вона була Царицею-Матір'ю Херсонеса Таврійського, літописного Корсуна, нинішнього Севастополя, звідки в X столітті прийшло до Києва християнство.

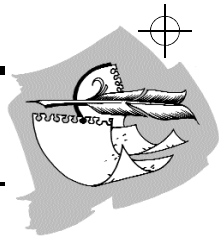
МГ — Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. — К.: 1993.

РФ — Баскаков Н. А. Русские фамилии тюркского происхождения. — М.: 1979.

СРС — Санскритско-русский словарь. — М.: 1978.

Степан НАЛИВАЙКО

Підозра виникла давно, вважай, за першої бесіди в барі під обнадійливою назвою “Тиха пристань”. Коли брали їх, кількох дівчат з України, на роботу, бос саме на неї, Людмилу Сиротіну, звернув увагу. І доглядався аж надто пильно, і запевняв, що посада офіціантки в його барі престижніша за будь-яке місце в Салоніках. Інших усього лиш записував до реєстрової книги, у неї ж поцікавився й тим, як довго має намір працювати у нього, якому має освіту. Щодо освіти, може, й зрозуміло: гарна собою, привітна в розмові, гляди, захоче надати відповідальнішу, і тим уже вище оплачувану, посаду. А всі інші подробиці, у тому числі й рік народження, стан здоров’я — до чого? Хіба й так не видно — дівчина першої молодості. Пізніше ті його уточнення, гляди, й забулися б, та не раз ловила на собі пильне око боса. А то погана прикмета. Чи не помишляє чогось негідного? Одведи й заступи. Цього тільки не вистачало їй, застуканій недолею на чужині, по суті, безправній Аджі — нелегалка. А в нелегалів — яке право? Як хто захоче, так і позбиткується. І нікому не поскаржишся, ні в кого не знайдеш захисту. Хто поскаржиться, того чекає одне — депортація. Посадять у літак — і лети туди, звідки прибув. А то теж біда, тим паче — для неї. Батько давно зрікся їх із матір’ю — живе десь аж за Уралом з іншою родиною. Мати тяжко хвора, прикута до ліжка. І бабуся немічна. Єдина надія вижити в цьому збаламученому світі — на неї, доньку-рятувальницю двадцяти двох літ. Складається ж ніби непогано: роботу знайшла, платити бос обіцяє добре. Коли підозра не справдиться, і все буде як треба, — вважай, порятує себе і родину.

Була чемною в стосунках із відвідувачами і з тими, хто працював поруч, старанна в роботі. Ажке, від того залежить усе, чого прагне захити в невідомій їй Греції. Та й знає — бос стежить за підлеглими, дбає, аби відвідувачі його бару, а тим паче, нічного клубу при барі, були задоволені. Від того задоволення йде слава про його клуб, а слава примножує бізнес. Зусилля ті не минали для Сиротіної так собі. Крутилася як дзига. Доки спливали визначені для нічного гульбища години, ніг не чула, руки гули від перевтоми. А ще ж і по гульбищі не бракувало роботи. Треба було привести до ладу приміщення, виставити все, що має бути в залі для прийому гостей наступної ночі. На відпочинок лишався звичайний день — і перші кілька тижнів сон був солодким забуттям. Та згодом почала навідувати тривога: як же буде з оплатою праці? Там, у Миколаєві, ждуть — не діждуться її заробітку, а бос мовчить, ні слова про те. Хай перші два тижні, але ж збіг уже місяць, перший тиждень наступного місяця. Поцікавилася в тих, які раніше влаштувалися у цьому барі на роботу, і зовсім опустила руки: сказали, у греків так заведено, заробіток кожного нелегала кладуть у банк. Час від часу можуть сунути кілька євро в руки, на невідкладні витрати, — решту обіцяють сплатити по завершенні контракту.

“Ой лишенько! — скинулася серцем. — Що ж буде, коли це правда, з мамою, бабусею? Вони ж ждуть — не діждуться від мене помочі!”

Мучила ця думка весь день, не вляглася тривога й наступного. А втіхи ніякої. Єдине лишалось: йти до боса й казати. У неї така безвихідь, що іншої ради немає: або він платить їй те, що заробляє, щомісяця, або вона шукатиме іншу роботу.

Хмурився, пояснюючи: мала б знати, вона — нелегалка, і як така не може мати свого рахунку в банку. Видавати ж платню на руки не може. Трапляються випадки, коли службовці не встигнуть переказати гроші рідним, як їх обкрадають такі ж, як вони. Тоді плачі, нарікання. Йому це ні до чого. Отож робить так, як їй пояснили.

— Іншим, може, й байдуже, інших, може, це й задовольняє, а мене аж ніяк. Кажу ж, на мій заробіток

чекає на батьківщині прикута до ліжка мати, стара і немічна бабуся. Коли я не вишло їм грошей, вони помруть з голоду.

Доглядався до неї втупленими очима і мовчав. Довго і пильно доглядався.

— Гаразд, — погодився. — Зроблю для тебе виняток: половину свого заробітку можеш отримувати щомісяця і висилати рідним, решта лишатиметься на твоєму рахунку, але за однієї умови: час від часу ти обслуговуватимеш горішню бенкетну залу й опочивальню при ній, власне, клієнтів, що заночують чи допізна затримуються там.

На radoшах не взяла до тямку, які то клієнти, і як складеться в неї, коли працюватиме і вночі, і

Неприємно було обслуговувати таких клієнтів. Там, на батьківщині, такого не водилося, таке вважалося за ганьбу. Отож, і закладів, подібних до “Тихої пристані”, не було, а ті, хто полюбляв живитися по чужих кутках, жилилися утаємничено. Та що мала вдіяти? Найнялася — як продалася, мусить звикати й до такого.

Відчувала: тремтить душею, спостерігаючи непристойності в її присутності, дикі, як для здорового глузду, вчинки. Єдине, чим рятувала себе в таких випадках, ховала очі, червоніла. На лихо, тим, очевидно, й звернула на себе увагу: один із клієнтів, що був тут і вчора (власне, й не молодик, старший за неї років на десять), задивився на неї раз, удруге, а за третім разом зажадав, аби й

стеріг те й відбувся жартом. Яким — не второпала. Єдине втямила — сміються з неї, з її перестрахи.

Повинності не зобов’язували офіціантку бути присутньою при трапезі. Подала усе, чого забажали гості, — і може йти. З’явиться на очі бенкетуючих тоді лиш, коли покличуть. Для боса нинішній гість “Тихої пристані” був, очевидно, вигідний, засидівся з ним допізна. Так допізна, що всі інші відвідувачі нічного клубу встигли побенкетувати й податися по домівках чи вивітрувати хмільне на свіжому повітрі. Лишилися хіба що ті, кому доглядачі порядку в “Тихій пристані” мали нагадувати: пора, панове, пора.

Бос спустився з верхнього поверху тоді вже, як сторонні висота-

могла, кликала сторонніх на поміч, хоча й знала: ніхто не відгукнеться, допомоги не буде. Як і пощади. А коли так, сама себе має рятувати. Усвідомлення цього посприяло чи щасливий випадок — не знає: либонь, те, що босів гість був добряче п’яний. Скористалася тим, що він заточився і послабив руки, рвонулася з усіх сил і скинула п’яного нахабу з себе. Не ловила гав, подалася мершій до дверей, рвійно відчинила їх і зникла з-перед очей нахаби.

— Що з тобою? — мало не схопив її на лету бармен.

— Я більше не піду туди. Там п’яний.

— А посуд?

— Завтра заберу. І в залі зроблю все, що треба.

— Піди й скажи про це босу.

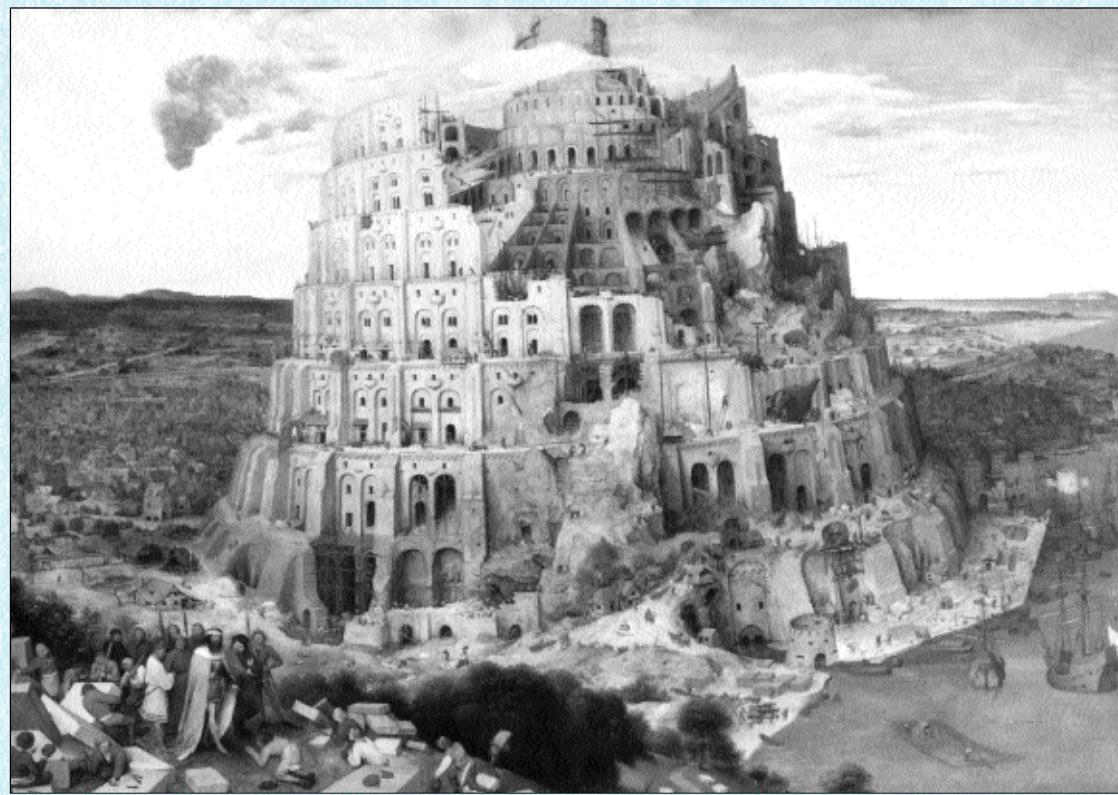
— Не піду.

Бармен не встиг зреагувати на її відмову — з бічної кімнати, що пра-

Дмитро МІЩЕНКО

БІЗНЕС «ТИХОЇ ПРИСТАНІ»

Оповідання (із циклу “Ой там, на торжку, на базарі”)

вдень. Подякувала й пішла. Тоді ж, як отримала належні їй євро та переказала на ім’я бабусі, й зовсім відчувала себе окриленою. “Слава тобі, Господи! — подякувала Всевишньому. — І квартплату буде чим оплатити, і на прожиток дещо залишиться. Головне ж, щомісяця так буде. Чули, матусю, і ви, бабуся, турботлива берегине нашої оселі? Щомісяця!”

Не втрималась, похвалилася цією своєю радістю землячці. Радість — вона, мов пташка, не втримаєш у гнізді, коли відросли крила. А даремно. Не минуло й кількох днів, як змушена була дорікати собі за той нерозважливий вчинок. Бос покликав до офісу й став гримати: “Нащо похвалялася, що отримуєш заробітну плату на руки? Інші теж ідуть тепер і вимагають!”

Відпиратися не було підстав, тож побоювалася, і неабияк. А бос он як обернувся: відучора і зовсім звільнив від обов’язків офіціантки в барі, сказав, будеш обслуговувати тих клієнтів, що відвідують горішню бенкетну залу.

Коли побула там ніч, затиш — і другу, не могла не замислитися: це ж за що їй така винагорода? Ті, що бенкетували там, аж ніяк не переобтяжували її. Пили, гуляли укупі з босом та й зникали під ранок. Третьої ночі бос не брав участі в гульбищі. Зате у відвідувачів горішньої зали з’явилися молоденькі дівчата, судячи з того, як поводитися з випестуваними чоловіками, — гуляші. Та й те, що не пішли з нічного клубу тоді, як пішли інші, казало про те саме.

вона, офіціантка, сіла за стіл і поділила з ними трапезу.

— Не могу, — відмагалася. — У мене й там, унизу, є обов’язки.

Наполягав довго й уперто, казав, виправдає її перед босом, та не домігся свого. Людмила стала в позу впертої віслюки і змусила клієнта дати їй спокій.

Відчуття перестороги не полишало по тих запросинах. Знала-бо: такі чи й гірші гості можуть навідати “Тиху пристань” і завтра, і післязавтра. Чим усе це закінчиться? Чи не скористатися вільною за дня годинною та пошукати іншу роботу? Надія ж мала. Хіба до цього не шукала й не знає, як важко знайти краще, ніж це, місце? Та й усі наймані те саме кажуть: нелегалів тут чекає що завгодно, крім щасливого випадку.

Наступного дня все ще вгалався й не пішла в чуже їй місто. А тієї ночі, що настала через день, сталося таке, що його й оракул не зміг би передбачити. “Тиху пристань” відвідав той самий клієнт, що припрошував її вчорашнього вечора до столу. Цього разу був без товариша і дівчи, сидів за столом лише з босом, про щось жваво бесідував. Присутність боса втихомирювала її бентегу, та не довго. “А що буде, коли бос піде? — зродилася думка. — А гість добряче вип’є? Чи не здумає повторити вчорашнє, тепер уже брутальніше і невідпороно?”

Була натягнута, мов струна. Відчувала, таріль, що її ставила перед гостем, тремтить у її руці. Як не старається не виказати хвилювання, не може упоратися з собою. Бос спо-

лися з бару. Був добряче напідпитку. Лише горіло червінню, а очі були повиті туманом, ба ні, швидше — каламуттю.

— Піди прибери в горішній залі і приспи гостя.

— Як то? — ледве видавила з себе ті два слова.

— Отак, як сказав.

Не стала опиратися. Здогадувалася, на неї чекає те, чого найбільше боялася. І згогад не міг не остудити серце. Чула — схолонуло тіло, підломлюються ноги. Та ба, йти треба. І зі столу зобов’язана прибрати, і святковим зробити його для завтрашніх гостей. Усе то — її повинність, куди дінешся?.. Ось тільки інше доручення... Від усього іншого має відкаратися. Як? Обставини покажуть.

Гість не давав підстав для заспокоєння. Вивернувся в кріслі й дивиться на неї, мов кіт на мишу: прицільно і до озлоблення вперто. Щось говорив, власне, не говорив — варнякав, та Людмила не дослухалася до того, прибрала зі столу посуд, зняла залиту напоями скатертину й лагодилася вже прихопити все те і йти вниз, та тієї миті відчувала п’яне дихання в потилицю, а вслід за тим і чіпкі чоловічі руки на плечах.

— Облиш усе те. Чула, що сказав бос? Маєш приспати мене.

— Я повинна занести в бар посуд.

— Потім.

Згріб її, мов коршун упійману жертву, — міцно, нещадно.

— Ви що собі дозволяєте?

Не став слухати, поволік до опочивальні. Пручалася, відбивалася, як

са. Одного й другого.

— Я за що плачу тобі? За що, питаю?

— Я зобов’язувалася бути у вашому барі офіціанткою, а не чієюсь іграшкою.

І знов удар, цього разу кулаком, і в обличчя.

— Будеш і нею! Знала, либонь, чого плачу тільки тобі щомісячно. Тебе, а не когось іншого зобов’язав обслуговувати клієнтів горішньої зали. Той, що на горі зараз, потрібний мені в бізнесі, зрозуміла?

— Якщо так, віддайте мені мій паспорт, відсьогодні я не працюю у вас.

— Паспорт? А відробляти те, що взяла, хто буде? Хто?!

Удари знову дісталися і обличчю, і голові, і грудям. Ждати від такого, геть розлюченого, годі було чогось ліпшого, тож прикривалася, як могла, зрештою надумалася і кинулася стрімголов до дверей.

— Стій!

Не послухалась і тим спричинила ще гірше: уже біля дверей настиг її кинутий навздогін бронзовий канделябр і боляче вдарив по нозі.

— Ой! — зойкнула і присіла на підлогу.

Що було потім і чому опинилася поза офісом, не пам’ятає. Опритоміла тоді лиш, як хлюпнула на неї холодною водою. Попробувала підвестися — й відчувала різкий біль у нозі. Відкинулася на чийсь руки і довго відмовчувалася, приходячи до тями. Мов крізь туман розгледіла: над нею схилився і жде чогось той самий бармен.

— Де я? Що зі мною?

— У підсобці. Лежи, не воруйшися. Зараз прийде лікар, огляне й скаже, що сталося.

Він не затримувався, той, що мав пояснювати причину нестерпного болю, немочі. Певно, неподалік був. До уражень на обличчі не доглядався, і так, мабуть, розумів причину їхньої появи. А ногу обматчував довго. Коли скрикнула, не умовляв бути терплячою, про себе стверджував: “Ясно”.

З тим “ясно” й пішов із підсобки.

Людмила не знала, що думати.

— Чого ж нічого не сказав?

— Босові скаже.

Агелов дійсно ждав, що скаже лікар. Хоча хміль і не встиг вивітрилися з його мізків під впливом прикрої сутички з офіціанткою, бентега все ж відчутно проглядалася на його обличчі.

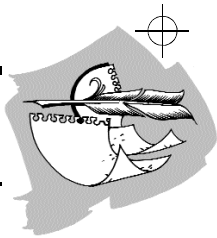
— Ну, що там? — поцікавився.

— Погане діло, пане. Перебита гомілка лівої ноги. Потрібна негайна операція.

— Поранення загрожує ампутацією?

— Не обов’язково. Дівчина молода, коли лікарі вміло складуть кістку, вона зростеться. Але лежати хворій у лікарні доведеться довго, місяців три-чотири.

— Скільки коштуватиме така операція?

— Від п'ятисот до тисячі євро. Залежно від складності.

— А утримання в лікарні?
— Сто євро за кожну добу.

Бос добув із кишені асигнацію й подякував лікареві за візит.

— Хвору не баріться відправити в лікарню, — зауважив лікар, відходячи. — Затримка може спричинити гангрену, а гангрена — найгірше: смерть.

— Ясно.

Про те, щоб іти додому й відпочивати після такої ночі, босові годі було й думати. Щось мав робити з пораненою. Ось тільки що? Везти в лікарню й жертвувати тими сотнями євро, що візьмуть за операцію? Але ж потім, потім куди подіне її? Залишить вилежувати рани в лікарні? І на всі чотири місяці? Та вона ж... вона ж розорить його!

Підійшов до телефону й набрав номер одного із своїх помічників.

— Негайно до мене.

— Куди, тобто?

— У офіс, у офіс!

Не пояснював, що спричинило конфлікт із Сиротіною. Єдине, в чому зізнався, у її неможі винен він. А коли так, треба позбутися цієї офіційки.

— Ось її документи, іди на автостанцію, бери для неї квиток і з першим же рейсом відправляй за місцем проживання.

— Вона знає про це?

— Довідається.

Автобуса з Афін того дня не передбачалося. До цієї гіркої пігулки додали й іншу: автобус на Київ — прохідний, квитки продаються тоді, коли він прибуде і в ньому виявляться вільні місця.

Агелов гарячкував, те й робив, що підсилав своїх людей до хворої та запевняв: з першим же автобусом, що йтиме з Афін, відправить її на батьківщину. Людмила й не перечила. Бог з ними, такими заробітками, швидше б додому. Навіть тоді, як глянула на поранену ногу й побачила, як розпухла вона, не посміла казати: може, лікарям слід показатися, а потім уже їхати?

Як на те, у тому автобусі, що йшов із Афін через Салоніки, вільних місць не виявилось. Наступного ж треба було ждати не менше трьох днів. А біль що не день, то відчутніше посилювався. “Господи! — молилася дівчина. — Швидше б додому. Там мама, бабуся, вони знають, що робити з раною, як і з бідою, що спіткала мене”.

Той, що клопотався її відправкою на батьківщину, не помилився: хай і нескоро, через три сповнених мук і болю доби, для неї знайшлось таки місце в рейсовому автобусі.

— Переглянь, чи все з тобою, — забігли до підсобки. — Автобус стоїть біля бару, влаштуємо тебе в ньому.

— А квиток... Квиток придбали?

— Бос домовився з шоферами. Вони оплатять усе, що треба в дорозі.

Знала, дорога до Одеси неблизька, добре, коли за три доби автобус здолає її. Що їстиме в дорозі і хто пересадить її в Одесі на автобус, що повезе до Миколаєва, не цікавилася. Сказали, бос покладається на шоферів, покладатиметься і вона.

Стогін її не міг не зацікавити пасажирів: хто така, чому її підібрали по дорозі, чи хвороба її не загрожує всім, хто їде в автобусі? Тій голосній зацікавленості поклав край середніх літ чоловік.

— Залиште дівчину в спокої. Не бачите хіба, їй не до ваших домагань.

Подіяло. Хай нескоро — все ж подіяло. Але хвора пасажирка не давала підстав сподіватися, що так буде довго. За дня більш-менш трималася ще, часто, шоправда, намагалася зручніше сісти в кріслі, а всідаючись, зойкала і стогнала по тому не менше, ніж раніш.

Той чоловік, що став на її захист, підійшов, поцікавився:

— Вам знову незручно сидіти? Чи, може, треба чогось?

— Води, будь ласка.

Метнувся до своєї поклажі в кріслі, налив у паперовий кувал

води, допоміг хворій дещо підвести-ся, напитись.

— Може, з'їсте щось?

Полежала, стомлено прикривши очі, і потім уже:

— Я так давно нічого не їла, та не до їжі мені. Погляньте, ліпше, що з моєю ногою.

Відгорнув, намагаючись не вразити, одєжину і вжахнувся: ліва нога її була схожа на колоду. Почервоніла вся, місцями проглядалася й синява.

“Гангрена, — визначив про себе (з часів афганської війни набачився цього лиха), однак не став лякати хвору.

— Де це і хто це вас так?

— Там, у Салоніках. Бос.

І стала розповідати, змовкаючи час від часу, як і чому так сталося.

А рейсовий автобус із Афін усе міряв та й міряв кілометри. Від міста до міста і від кордону до кордону. Хворій радіти б — із кожним відміряним кілометром усе ближче та й ближче до рідної землі, до маминої оселі, а вона місця собі не знаходила у визначеному їй кріслі. Надто тоді, як збіг ще один день і настала ніч, а ніч приспала всіх, крім неї, хворої. Не просто стогнала, кричала вже, кликала на поміч маму, бабуся, ще когось із кривних чи усього лиш близьких її серцю людей. Деякі пасажири покидалися від того крику і невдоволено бурчали, нарікали на тих, що посадили хвору серед здорових людей, і без медичного нагляду. Вчорашній захисник немічної пасажирки не витримав, голосно крикнув:

— Ви що, не розумієте, яка це хвора?

Діждавшись такого-сякого втихомирення, підвівся й підійшов до Сиротіної.

— Чим я можу допомогти вам?

Плакала навзрид і відмовчувалася.

— Мені вже ніхто і нічим не допоможе. Посидьте, коли ласка, біля мене. Страшно вмирати, не відчувачи коло себе рідної душі.

— Ну що ви! Не треба про це думати. Лишилося перетнути Румунію, кордон наш з Румунією — і ми вдома. А вдома прийдуть на поміч, зарадять біді.

Розумів, ліків для неї тут не знайти, чимось іншим полегшити біль — тим більше. Єдина надія на слово. Може, й не дошукався б такого, що тішить, та допомагало бачене й пережите на афганській війні. То ж говорив та й говорив і все про не менш складні, ніж у неї, випадки. На поміч застуканому в горах підрозділу годі було сподіватися. Єдина надія в поранених — на молодість, опір молодого організму та ще на терплячість.

Як довго тривало те його заспокоєння, не може сказати. Змовк тоді, лиш як завважив, хвора притихла, схоже, що заснула. Тож і полишив її такою десь аж передвранішньої пори.

...Автобус зупинився на кордоні на довше, ніж будь-де. Зайшли митники, прикордонники, заходилися перевіряти документи. Коли дійшла черга до Сиротіної, офіцер-афганець викликався пояснити.

— Це тяжко хвора. Ось її сумочка, там, очевидно, документи.

— А сама не годна подати їх?

Покликав Сиротіну — не відповіла. Покликав удруге — мовчання. Торкнувся покладеної на билець руки й відсахнувся.

— Та вона мертва!

Усього було потім — і переполоху, і нарікань. Адже автобус із мертвою пасажиркою треба було правити до місцевого моргу, десь складати відповідними службами акт. А то затримка, то казна-що.

Першим оглянув мертву лікар у морзі.

— Хто ж це відправив її в дорогу такою?

Допомагав заносити Сиротіну в морг той самий офіцер-афганець. Йому й довелося пояснювати.

— Та хто ж, культурна Європа.

— Культурна?

— Ну, можна додати ще й таке: бізнесова.

* * *

Твоє життя —
на спротив і любов.

Дарує час троянди,
що не в'януть.

Ти повертаєшся.

І розквітає знов
твого натхнення сонцера.

Торкни її губами. На краю
такого болю —
вірші променисті.
Іде життя —
усміхнене “люблю”.
До серця,
як до сонця, близько.

* * *

Крила самотності —
підносять і несуть.
Що просиш ти у долі?
Схаменися!
Лише отак —
де просторо у висі,
і світить сонце.
Незрівнянний смак
цієї миті творення вогню.
У таємниці іскра запалає.
А де отари —
там вівчар гуляє
і навіть закапелочка немає,
щоби самому
усміхнутись дню.

* * *

...А як сміється липа навесні!
І переходить в літо —
квітувати.
Під небесами затишку багато,
але найліпше — тут.
Бринить бджола.
Вона з собою
радість принесла —
трудитися,
аж поки сонце сяде.
Сліпучих хмар
накидане громаддя
далекий значить обрій.
Вироста
промінчик пісні —
це стебло прозоре,
крізь нього бачиш
в білім небі зорі.
Тут тиша нерозлита і проста.

* * *

Твої первні, земле,
плуг і нива.
А над ними ростемо ми.
А над нами — пісні наші.

Збирай квіти,
що з крові ростуть, —
маки червоні.
Кожна пісня
із твоєї крові, земле.

Ми приходимо, як чекання.
Довге чекання без надії.

Галина ГАРМАШ

ПОЕТИЧНИЙ АВТОГРАФ

СОНЦЕ СЕРЦЯ

Галина ГАРМАШ народилася в місті Кобеляки Полтавської області. Закінчила факультет журналістики Київського університету, аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України.

Автор поетичної збірки “Дні мовчання” (книги в книзі “Хвиля”. — К.: Український письменник, 1992).

Член Національної Спілки письменників України.

Нині працює в тижневику “Слово Просвіти”.

Приходять поети — навіки.
...Чого ж ти плачеш, земле?

* * *

Я ще живу — і сонечко радіє,
мені назустріч усміх шле.
Це є життя.

Незломлену надію
мені щоранку сонце подає.

Цей день — надпити
з келиха світання,
у полудень на гойдалці літати,
за обрій сумне сонце
проводжати,
і пити ніч до дна.

* * *

І вічність слова знає наперед
твоє життя —
не треба режисера...
Вона світіння у сльози бере —
і словом відбиває на папері.

Усе їй знане...
Тільки прогортай
цю книгу без жалю і ворожнечі.
...І на світанні підростає гай,
щоб йому небо
лиш торкнуло плечі.

* * *

Memento mori.
Все, що треба знати.
Memento mori.
Відчай промайне,
і радість, і турботи —
вільні птахи.
І лиш осердя, у якому сні,
тебе тримає.
Слава і життя —
веселий дим,
що розійшовся колом.
Мовчить осіннє чорне поле.
Живе у нім
озимина.

* * *

Проблиск неба в людині...
Яке щастя, що ти це бачив!..
Не ображайся,
коли вона повертається
до себе.

* * *

Надивитись на сонце,
допоки воно ще живе,
і день, ніби свічка,
на вітрі бринить.
І серце моє
у польоті до сонця живе,
тріпоче
метеликом радісним мить.
На краю чорноти
усміх сонця, мов човен,
гойдає.
На краю чорноти —

любові останній обман:
не прощається сонце —
у вирій на мить відлітає.
П'є, як воду, печаль
самотній орлан.

* * *

Степ твого серця дикий —
там ковила і вітер.
Коні на північ скачуть,
плачуть на хмарах діти.

Рай мого серця тихий —
сонце одне навколо.
Дивляться мудрі квіти,
як визріває слово.

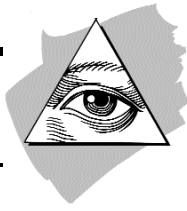
А понад нами — космос,
вічність, що правду знає.
Слово любові просить,
слово вогнем палає.

* * *

Ще вмію дивуватися — живу.
На квітку гляну чи на небо —
благовістю.
Вічна ця печаль
зачудування.
Пахне світлом мить.
А день крилатий
сонячний летить —
триває вічно
у сльозі глибокій
мить німоти,
що знає лише око,
коли йому
смеркання відболить.

* * *

Літній сад, де Музи ходять...
Що ти, хлопче, тут шукаєш?
Здалеку приїхав, видно, —
щулишся у наших літі!
І душею чомусь плачеш...
На папір роса сідає.
Твої очі полум'яні —
десь від ангела, і сам ти —
нетутешній... Що тут робиш,
смуток вкруг чола повитий?
А життя в тобі говорить —
б'ється хвиля через край.
Народило тебе море
чи далекий небокрай.
Ти слова шепочеш дивні —
тим словам сивизна літ.
Розкажи, який це вітер
у вологий край заніс, —
то не вітер, а вітрище.
У богів чудні всі грища:
ось маленькому дали
чашу повну — і сміються:
чи розхлюпа, донесе?
Він правічний край спасе —
забуття полишить землю.
І сміються даремне
білі гіпсові божки.
І судьба —
як страж недремний:
щоб перо не збив з руки.
Літній сад. Тут Музи ходять...

ОПТИМІСТ ЗА ПЕРЕКОНАННЯМИ

ЗАВЖДИ СТОЯВ У ЧЕРЗІ

Одного дня 1942 року він побачив, як просто над головою кружляли чотири літаки. Кружляли дуже малим колом. Побіг у бомбосховище, де сидів, притиснувшись лівим вухом до мами. Раптом так грюкнуло, що він заплющив очі; в очах з'явилася картина: палає чотириповерховий будинок, у будинку — самі лише стіни та отвори вікон.

Тільки коли Анатолій Присяжнюк уже вчився у школі, десь у 5-му класі, виявилось, що погано чує на праве вухо і недочуває на ліве. Не чув свисту, співу птахів, “високих” голосів, шепоту. Гадав, що так і повинно бути, бо ж права рука сильніша за ліву, наприклад. А лікарі не наважувалися підтвердити мамі, що це справді могло бути від бомбардування, і навмисне придумували інший діагноз, казали, що це був, наприклад, отит.

Тому вже далі в житті Анатолія Андріановича всі його знання йшли, в основному, від читання. Вважає, що має за свою ваду слуху досить відчутну “компенсацію”. Природа ж часто компенсує людині, якщо та отримує чуттєве каліцтво. Цією компенсацією була можливість здогадуватися про майбутній вчинок чи про слова, які хтось хотів йому сказати за секунди по цьому, дуже гарна пам'ять (і зараз, як потрібно, може пригадати розмову з кимось у школі: з друзями, вчителями). Дуже легко вчився, запам'ятовував безліч потрібних і непотрібних формул (алгебра, тригонометрія, фізика, хімія), віршів (і досі пам'ятає майже всі вірші, котрі “проходили” у школі), займався винаходами тощо.

Коли йому пропонували відновити слух через операцію (правда, без гарантії, що відновиться), відмовлявся, бо боявся, що його виведе з ладу багатоголосся гаму-шуму навколо, на що скаржилися рідні, знайомі. Багато, дуже багато, читав-ковтав — усе: медицину, філософію, кримінальне право, живопис тощо. І ще — шахи. Мав і розряд.

Його тато був щирий більшовик-комуніст. Поясно, що означає “ширий”. Коли надходила черга на отримання квартири, він казав на зборах, щоб її віддали сім'ї, де було гірше з житлом — називав прізвище. І так було не один раз. Відгукувався сам добровільно на всі призови партії, і мама слідувала за ним. Завідував дитячим інтернатом — і все “тягав” туди. Якось йому доручили організувати продаж пива у бочках. Одного разу хлопець-продавець каже

панові Андріану, що наторгував на суму, більшу, ніж вартість пива у бочці, — то що, питає, робити із зайвою сумою? Батько розхвилювався, порадився з кимось там, щоб віддати зайву суму у дитячий інтернат, і наказав продавцеві пива, щоб був точним у торгівлі. І тато, і мама Анатолія самі виростили у дитячому інтернаті, а тому і його із сестричкою досить своєрідно готували до життя. У дорослому житті їх легко було обманути, вони не могли себе примусити казати людям неправду, і також поступалися власними інтересами на користь інших, навіть чергою в магазині. Намагалися допомагати іншим і дуже старалися, щоб не завдавати комусь будь-якого клопоту.

“ТЫ ЧТО, БОЛЬНОЙ?”

Після школи Анатолій хотів вступити до Політехнічного інституту — це тоді було важко, але він іспитів не боявся, бо “знав усе”. Але через ваду слуху туди документів не прийняли, і тоді вступив до Київського будівельного технікуму (він був розташований на Львівській площі). Закінчив технікум із відмінним (“червоним”) дипломом, отримав від райкому партії грамоту “За активну участь...” (йї-же бо, не знаю за що!) На зборах був щиро здивований, коли його викликали отримувати грамоту — у залі сміялися від його виразу обличчя. Стипендію не отримував, бо казали — твої батьки отримують зарплатню, як у середньому “заможні”. А треба сказати, що відмінники повинні були отримувати стипендію підвищену.

Перша посада після технікуму — майстер на будівництві житлового будинку по вул. Повітрофлотській, що біля Повітрофлотського ж мосту.

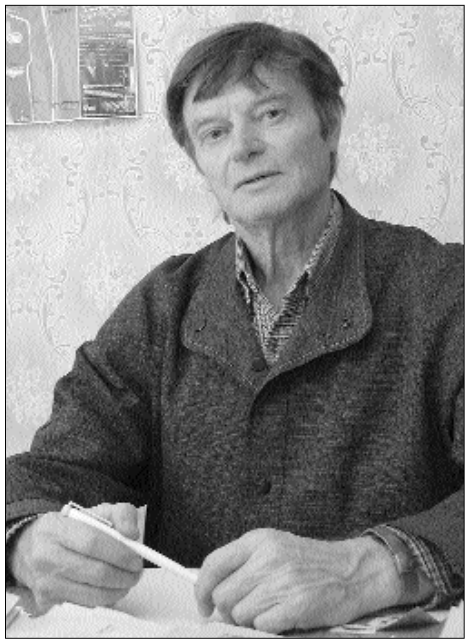
Звільнили з посади майстра “за скороченням штату” (насправді, не годився командувати, не міг пити горілку з виконробом тощо. І до цього дня не п'є і не палить. І коли у якійсь компанії знущаються, кажуть, що їх не поважає, “ты что — больной?”, — він завжди відповідає: “само тому, що здоровий”). Вчився на вечірньому відділенні Київського будівельного інституту. Відпусток на роботі не любив, і його виганяли у відпустку, накопичену за 3—4 роки. Тоді йшов сам до райкому комсомолу, і його направляли вожатим у піонерський табір. І так десь 7—10 сезонів.

“Діти і я дуже любили одне одного. Я був веселий, знав багато жартів, ігор, фокусів. Зарплатню вожатого я витрачав на “призи”,

щоб робити своєму загону всілякі атракціони з призами.

Щодо кар'єри: став головним інженером Нормативно-дослідної станції у системі Міністерства СРСР (будівництво атомних електростанцій), був на усіх АЕС, що тоді будувалися.

Членом КПРС не ставав, бо була черга для інтелігенції. Я особливо й не старався у кар'єрі: просто робив усе залучено, був “трудоголіком”, фахово багато знав, гарно і легко писав усілякі матеріали, доповіді, проекти постанов, ніким не командував — от мене і пересували на посаду вище”, — розповідає п. Анатолій.

Анатолій Присяжнюк

ПЕРЕБУДУВАВСЯ

У 1988 році зорганізував виробничо-будівельний кооператив. Був одночасно напівбухгалтером і напівюристом, і плановим, і виробничим відділами. Одним словом, у штаті були тільки півбухгалтер (та й то тільки тому, що так вимагало законодавство), секретарка і п. Анатолій. За рік швидко стали на ноги. Ще б пак! Тоді на п'ять років надавали пільги — спла-

ЗНАЙТИ СЕБЕ

чували лише 5 відсотків податків! Уже наступного року вони так багато заробляли, що стало совісно перед іншими. “Самі, без усякої вказівки, взяли шефство над дитячим садком, що був у моєму дворі (туди ходили, тоді ще маленькі, мої внучата Валетка з Вовчиком). У першу чергу фінансували і зробили дитсадочку дах: зі склотканини на гермобутилі — а це на 10 років! Придбали дитсадочку мікроавтобус РАФ (колишня швидка допомога). Постійно щось купували їм. А ще, за списком райвиконкому, 11 пенсіонерів від нас отримували ще одну пенсію. Раді самоврядування мого мікрорайону сплачували рахунки за картоплю та яблука для бідних. Так-так, був “диваком” у цій благодійності. Ні про яке “депутатство” й думки не було. Просто незручно було жити краще, ніж люди навколо, так мене виховали своїм прикладом мої батьки”, — згадує Анатолій Андріанович.

У 1991 році створив ще два малих підприємства і був їх директором. Але невдовзі діяльність і кооперативу, і цих МП була “заморожена” за “стандартної” для всіх його колег причини — державі на довгий термін вони стали непотрібними.

Пішов на пенсію. 42 роки стажу, ветеран праці. Але голова звикла працювати по 12—14 годин на добу. Двоє онучат (Валетка у 6-му класі, Вовчик — у 8-му) ще до школи були добре підготовлені до математичної логіки. Спілкувався з ними виключно українською мовою (їхні батьки — виключно російською; так вже виростили їх). Заради них став навмисно з усіма спілкуватись і самовдосконалювати свою українську. На жаль, школа швидко “підстригла” юних математиків під один гребінець.

Переклав українською з російської десь 300—400 віршів. Перекладацька робота сподобалася і якось допомагає йому знайти розвагу у вільний час і поживу голові. Та й дуже хотілося якось зарадити — зробити й свій посильний внесок у становлення української, котрій так важко у нашій неукраїнській державі. Зокрема переклав 45 байок І. А. Крилова.

Багато хто з російськомовних каже йому, що “кумедно” читати переклади українською. Наприклад, “В лесу родилась елочка” чи “Не брани меня, родная” тощо. Бо ж так вони, ці витюки, багатьом ввійшли у пам'ять, що їх не можуть уже сприймати українською мовою. Проте пану Анатолію здається, що наші дітлахи, молодь, із малих років звикнувши тільки до українського тексту цих пісень, коли підрастуть і побачать ці пісні російською, сприйматимуть уже їх як “кумедні”.

Стефан КОСТКА

МОЄ ЯСНОВИДІННЯ, ТАКЕ

Здатність до “проорокування” я набув, очевидно, через ушкодження слуху. Розвинулася зорова спостережливість і запам'ятовування деяких закономірностей у всьому: розвитку подій, поведінці людей, зв'язку зовнішності людини з її соціальним і психологічним статусом тощо.

Мав розвинутий “боковий зір”. Краєм ока помічав зміни кольору обличчя, тріпотіння жилки на шиї, мимовільні рухи голови, очей, вух, мікроскопічні зміни в розташуванні й русі предметів чи чогось іншого (наприклад, муха промайнула майже позаду мене чи аркуш паперу ворухнувся десь неподалік на столі, чи хтось ледь-ледь намагався лише почати робити рух), “біохвилі”, що наближаються (наприклад, із-за будинку, зачинених дверей — ось-ось хтось відчинить двері та вийде) тощо. Наприклад, розглядаючи фотографію людини 10-річної давності, якої ніколи не бачив, “проорокував” їй майбутнє, котре вже відбулося. Це — щоб заробити довіру до мого проороцтва, а потім уже “проорокувати” — по інших, сьогоднішніх фотографіях присутніх. Просив оточуючих не відповідати, не реагувати словами на моє буркотіння. Уголос перебирав варіанти “проороцтва” (здається, отут “собака зарита”!): “...буде музикою чи художником... так — музикою, гратиме на піаніно, скрипці... так, на скрипці... матиме дітей, так, одного... двох... одного... так, — двох дітей... дівчаток, зараз живе на четвертому поверсі... на третьому... так, на третьому повер-

сі, батько військовий, мати, мати... не знаю...”. І питав: “Далі продовжувати? Чи багато набрехав?” У відповідь: “Та-а-а, розігруєте нас — про цю людину на фото все заздалегідь розпитали у когось...”.

Угадував на 60—75 відсотків. Але ж бувало й інакше. Перебираючи ті ж самі “параметри” про себе (не вголос), повторюючи їх перелік, отримувал якійсь інтуїтивний “резонанс-поштовх” у скронях, чи серці, “у душі”, як це буває при хвилюванні від чекання і відгук на здійснення чогось (щось схоже на реакцію, коли — “е! влучив!”). А перед тим, як “перебирав уголос”, десь позаду (чи у середині?) фото дже швидко, майже миттєво, проходила (попереджую ж: усе й досі — фантастика й для мене, але Ви ж розпитуєте!...) “кінохроніка варіантів майбутнього” (як це буває, коли ми, а це буває частіше, немовби чуємо у мозку якийсь голос) — залишалося “спіймати та вибрати варіант кадру” й “озвучити” його.

Жінки, як правило, бажали знати, що з ними буде через сім-десять років: хто ким буде, матиме чоловіка чи буде одначка, чи розлучена, скільки дітей і хто, її професія, де буде жити (бо зараз у гуртожитку), здоров'я батьків тощо (але досить часто виникали побічні відповіді). Найчастіше просили дівчата, бо чоловіки соромилися (а як просили, то наодиночці) і вважали все це “циганщиною”. Я теж так вважав, вважаю і зараз, хіба що “працював” без карт і “ліній долоні”, як цигани. Між іншим, дуже кортіло звернутися до циган по “сеанс” — подивитися, яка “методика-техно-

логія” у них? Але соромився цього “шарлатанства”. Так і не звернувся.

“Сеанс” проходив так: чекав — намагався “викликати кінохроніку” з життя “клієнта”. Раз уже оця “хроніка” сама по собі інколи з'являлася у мене в ранні роки, то став уже і зловживати нею, “знахабнів” — намагався замовляти “це” силою волі. Кадри зовсім не підкорялися думкам, були хаотичні, зникали, “показували” усіляке “сміття”. Але в якийсь момент ішов “повтор кадру”, я його “зчитував”, обмірковував та “озвучував”, як здивоване припущення події чи малюнка життя. Наприклад, — “бачу”, що клієнт “іде з дівчинкою та хлопцем” — отже, буде мати... це її діти? чи вік дітей відповідає терміну прогнозу? Ось так приблизно проходив “сеанс”.

Про “кінохроніку” — це вельми умовний аналог процесу. Припущення-озвучення виникає саме так — здивовано і зненацька для мене ж самого. Треба й самому прийти до тями, щоби насмілитися повторити вже вголос про “побачене”. І якщо дуже “вдивляєшся”, то й дуже втомлюєшся, бо боїшся “просто збрехати” заради слави. У цьому варіанті, коли все робиш тільки подумки, уявленням, за допомогою “кінохроніки”, то майже завжди з'являється момент якогось “резонансного поштовху” під час перебору “параметрів”, “факторів”, “кадрів”. (Повірте, отут я іронічно посміхаюся та “хмикаю”, точнісінько як і Ви, читаючи оце).

У фірмі, де працював, знали про мої “фокуси-проороцтва” по фотії

(не без цього — ми, чоловіки, такі хвальки)... Доводилося поступатися, проводити “сеанси”.

Але для себе, найчастіше — при вирішенні особистих конфліктів, це ставало у пригоді: наприклад, ані разу в житті так і не бився ні з ким, вирішував конфлікти тільки словами. Але не завжди це допомагало. Оце позичив у 90-і роки декільком людям гроші, а досі не віддають. У подружньому житті — “ясновидіння” не допомагало: якщо друга сторона не має бажання до діалогу, йде “гра в одні ворота”, “втрачається” голова, — справа така йшла до розлучення. Бо звичайне миролюбство, поступки іноді сприймаються, як “капітуляція”; друга сторона нахабніє, “сідає” на голову.

Інколи я зловживав “інтелектуальними фокусами” заради заробляння додаткового авторитету. Запропонував невістці записати в іншій кімнаті на папірці будь-яке число до двадцяти. Папірець скласти і тримати у своїй руці. А я вгадаю. На підлозі у коридорі квартири (так було зручніше) розклав папір, намалював на ньому квадрат. Ми всі присіли навпочіпки, невістка зліва, майже заду, онучата переді мною. І я почав міркувати: “Та-ак. Задумане число знаходиться у групі (пишу на квадраті) від одиниці до семи, чи від восьми до п'ятнадцяти, чи після п'ятнадцяти... Ага, у першій групі. Один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім... Так, сім!” Угадав. Тут, ясна справа, мав місце звичайнісінький фокус: боковий зір та спостереження за реакцією на моє “буркотіння”.

ТАМ, ЗА ГОРИЗОНТОМ...

Найчастіше вродливі, статечні, донжуани, які йдуть “нарозхврат” (у порівнянні з невродливими, миршавими, не донжуанами), — відстають у змаганні з ними у кар'єрі, менше здібні до винахідництва, пам'яті, інтелектуальної роботи. Придивіться до людей навколо, зверніть увагу на зв'язок конституції тіла з розумом, прислухайтеся до їхнього мовлення, порівняйте статус, посаду; зверніть увагу на такий зв'язок у тих, кого показують по телебаченню (наприклад, у політиків, дипломатів, журналістів, артистів, спортсменів). Ви побачите здогадаєтесь (якщо поставите собі таку мету — звертати увагу саме на цю сторону, на такий зв'язок), хто зробив свою кар'єру за допомогою “рук”, а хто — власним розумом. Боротьба за виживання, несприятливий статус особи з каліцтвом, форс-мажорні обставини життя вимагають від людини шукати вихід, щоб утвердитись або примусити інших поважати себе. Каліцтво вимагає від людини розвитку, тренування прихованих якостей, що сплять до пори не помічені і не затребувані. Мабуть, Ви бачили по телебаченню індука без рук по плечі — він став майстром з ремонту годинників (пальцями ніг!). Про сліпу бабусю Вангу — Ви знаєте, авжеж. Біда навчить — каже народна мудрість. Тільки треба старанно вчитися.

Анатолій ПРИСЯЖНЮК